

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII SI CERCETĂRII
INSTITUTUL DE ISTORIE

Cu titlu de manuscris
C.Z.U. 94(478) „1934/1940” (043.2)

CHICIUC LIUDMILA

ORGANIZAREA ȘI ACTIVITATEA INSTITUTULUI SOCIAL
ROMÂN DIN BASARABIA (1934-1940)

611.02. ISTORIA ROMÂNILOR (PE PERIOADE)

Teză de doctor în istorie

Conducător științific:

ENCIU Nicolae, dr.hab.în ist. _____

Consultant științific:

COJOCARU Gheorghe, dr.hab. în ist. _____

Autorul:

CHICIUC Liudmila _____

CHIȘINĂU, 2019

© Chiciuc Liudmila, 2019

CUPRINS

ADNOTARE.....	4
ANNOTATION.....	5
АННОТАЦИЯ.....	6
LISTA ABREVIERILOR.....	7
INTRODUCERE	8
1. ȘCOALA MONOGRAFICĂ ROMÂNEASCĂ –	
OBIECT AL CERCETĂRII ISTORICE	17
1.1. Concepția cercetării monografice a satelor românești	17
1.2. Istoriografia mișcării sociale românești de cercetare și acțiune socială	33
1.3. Surse documentare privind activitatea Institutului Social Român din Basarabia	39
Concluzii la capitolul 1	48
2. ACTIVITATEA CULTURALĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ A	
INSTITUTULUI SOCIAL ROMÂN DIN BASARABIA	50
2.1. Fondarea și structura Institutului	50
2.2. Direcțiile de activitate	72
2.3. Cercetările echipelor monografice în teren	81
2.4. Contribuția cercetărilor sociologice la soluționarea problemelor sociale din Basarabia.....	98
Concluzii la capitolul 2	108
3. POPULARIZAREA REZULTATELOR ȘI SEMNIFICAȚIA ISTORICĂ	
A CERCETĂRIILOR INSTITUTULUI SOCIAL ROMÂN DIN BASARABIA	110
3.1. Buletinul Institutului ca mijloc de diseminare a rezultatelor activității instituției regionale	110
3.2. Reflectarea activității Institutului în edițiile periodice de specialitate și de cultură	129
3.3. Moștenirea culturală și științifică a Institutului Social Român din Basarabia	143
Concluzii la capitolul 3.....	150
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	152
BIBLIOGRAFIE	157
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	172
CV-ul AUTORULUI	173

ADNOTARE

Chiciuc Liudmila. „Organizarea și activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940)”, teză de doctor în istorie, specialitatea 611.02 - Istoria românilor (pe perioade). Chișinău, 2019.

Structura tezei: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 211 titluri, 156 pagini de text de bază.

Cuvinte cheie: Institutul Social Român, Basarabia, știință, științe sociale, cercetare monografică, cadre, manifestări, viață socială, Petre Ștefănuță, Pan Halippa, Teodosie Știrbu, Nicolae Moroșan.

Domeniul de studiu: Istoria românilor (epoca contemporană).

Scopul și obiectivele cercetării. Scopul: cercetarea din perspectiva științei istorice a organizării I.S.R. din Basarabia, a structurii, direcțiilor de activitate, rezultatelor și importanței instituției pentru viața cultural-științifică a regiunii, precizarea rezonanței rezultatelor activității institutului regional în spațiul românesc. Obiectivele: elucidarea gradului de abordare a problemei în istoriografie și în sursele istorice; identificarea premiselor constituirii, concretizarea procesului fondării și a organizării activității instituției; determinarea direcțiilor de activitate și a opțiunii pentru organizarea sistematică a cercetărilor pe domenii științifice; cercetarea în complexitate a campaniilor monografice organizate în teren și evidențierea contribuției cercetărilor efectuate la soluționarea problemelor sociale din Basarabia; generalizarea rolului cercetărilor din Basarabia în procesul de cercetare a satelor basarabene și identificarea aportului lor la dezvoltarea științei naționale; elucidarea mijloacelor de propagare a rezultatelor cercetărilor științifice întreprinse de institutul regional și a impactului social-cultural și științific generat de acesta în regiune și în țară.

Noutatea științifică și originalitatea lucrării. Teza reprezintă prima investigație științifică complexă, din punct de vedere istoric, a fondării, activității și importanței I.S.R. din Basarabia ca formă regională a mișcării de cercetare și acțiune socială și prima instituție de cercetare științifică în domeniul social din ținutul nostru.

Problema științifică soluționată rezidă în argumentarea calificării I.S. R. din Basarabia drept instituție veritabilă de cercetări științifice din ținut și concretizarea unicității ei în domeniul științelor sociale din Basarabia interbelică; analizarea activității instituției în baza complexului de documente și surse publicistice de epocă; reliefarea însemnătății rezultatelor cercetărilor științifice întreprinse de Institut pentru edificarea culturală și progresul social al regiunii; evidențierea contribuției cercetărilor din Basarabia la dezvoltarea științelor sociale, în speță, a științei sociologice românești din perioada interbelică.

Importanța teoretică a tezei confirmă și reliefează rolul primordial și anvergura științelor sociale și a metodologiei științifice în studiul realităților istorice. Aspectele fundamentale ale temei elucidate, interpretate și evidențiate în lucrare, reflectă dimensiunea regională a mișcării sociale românești de cercetare și acțiune socială, care a pus accentul pe reformarea societății prin cunoașterea riguros științifică a realității vieții sociale și care a avut un ecou imens, atât în țară, cât și peste hotare.

Valoarea aplicativă a cercetării este determinată de faptul că metoda complexă a cercetării monografice, aplicată de Institut pentru cunoașterea științifică a realităților sociale rurale și tendința acestuia, materializată în acțiuni concrete, de a contribui la edificarea cultural-științifică a ținutului, sunt valabile, instructive, necesare și pe deplin aplicabile la realitățile de astăzi ale Republicii Moldova. Metodologia cercetărilor monografice interbelice poate și trebuie să servească cercetărilor de astăzi (profesori de istorie, oameni de cultură, antreprenori) la elaborarea monografiilor localităților.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele științifice ale investigației au fost implementate prin prezentarea de rapoarte și comunicări la conferințe, seminare și simpozioane științifice naționale și internaționale, axate pe problematica în cauză, finalizate cu cca 12 publicații științifice (articole, teze, rezumate); sunt utilizate la elaborarea cursurilor de istorie națională și a lucrărilor monografice și de sinteză privind istoria Basarabiei în cadrul statului unitar național.

ANNOTATION

Chiciuc Liudmila. „The organization and activity of the Romanian Social Institute of Bessarabia (1934-1940)”, PhD thesis in History, specialty 611.02 - History of Romanians (by periods). Chisinau, 2019.

Thesis structure: introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography consisting of 211 titles, 156 pages of main text.

Keywords: Romanian Social Institute, Bessarabia, science, social sciences, monographic research, frameworks, manifestations, social life, Petre Ștefănuță, Pan Halippa, Teodosie Știrbu, Nicolae Moroșan.

Field of study: History of Romanians (contemporary era).

Research goals and objectives: The goal of this dissertation is the investigation, from the perspective of the historical science, the organization of the Romanian Social Institute of Bessarabia, the structure, directions of activity, the results and the importance of the institution for the cultural-scientific life of the region, specifying the resonance of the results of its activity in the Romanian space. The objectives set are: elucidating the degree of approach to this problem in historiography and historical sources; concretizing the process of foundation and organization of the institute; determining the directions of activity and the option for the systematic organization of the research on scientific fields; researching the complexity of the monographic campaigns organized in the field and highlighting the contribution of sociological research to solving social problems in Bessarabia; generalizing the role of the researchers in Bessarabia and identifying their contribution to the development of the national science; elucidating means of propagating the results of scientific research, undertaken by the regional institute.

The scientific novelty and originality of the dissertation. The thesis represents the first complex scientific investigation, historically, of the establishment, activity, and importance of the Romanian Social Institute in Bessarabia (1934-1940), as a regional form of research and social action movement, and the first scientific research institution in the social field from our area.

The scientific problem solved lies in arguing the qualification of the Romanian Social Institute of Bessarabia (1934-1940) as a true institution of scientific research in the area, and concretization of its uniqueness in the field of social sciences in inter-war Bessarabia; analyzing the activity of the institution based on the complex of documents and journalistic sources of the period; highlighting the significance of the results of scientific research undertaken by the Institute for cultural edification and social progress of the region; highlighting the contribution of the researchers from Bessarabia to the development of the social sciences, in this case, of the Romanian sociological science from the interwar period.

The theoretical importance of the thesis confirms the importance of theoretical background and emphasizes the primary role and scope of social sciences and scientific methodology in the study of historical realities. The key aspects of the theme understood, interpreted and highlighted in the work reflects the regional dimension of social movement of Romanian research and social action that focused on reforming society through knowledge rigorous scientific reality of social life and had a huge an echo, both in the country and abroad.

The applied value of the research is determined by the fact that the complex method of the monographic research, applied by the Institute for the scientific knowledge of rural social realities, its tendency materialized in concrete actions, to contribute to the cultural-scientific building of the area, are valid, instructive, necessary and fully applied to today's realities of the Republic of Moldova. The methodology of the inter-war monographic research can and should serve today's researchers in the elaboration of the monographs of the localities.

Implementation of the scientific results. The scientific results of the investigation were implemented by presenting reports and communications at national and international conferences, seminars and scientific symposiums, focused on the issue in question, completed with about 12 scientific publications (articles, theses, summaries); they are used in the elaboration of the courses of national history and of the monographic and synthesis works on the history of Bessarabia within the national unitary state.

АННОТАЦИЯ

Кичук Людмила. „Организация и деятельность Румынского Социального Института Бессарабии (1934-1940)”, докторская диссертация по истории, специальность 611.02. История румын (по периодам). Кишинев, 2019.

Структура диссертации: введение, три главы, общие выводы и рекомендации, список литературы из 211 наименований, 156 страниц основного текста. Полученные результаты опубликованы в 12 научных работах.

Ключевые слова: Румынский Социальный Институт, Бессарабия, наука, общественные науки, монографические исследования, кадры и проявления, социальная жизнь, Пётр Штефэнуцэ, Пан Халиппа, Феодосий Штирбу, Николай Морошан.

Область исследования: История румын.

Цель и задачи исследования. Целью данной работы является исследование, с точки зрения исторической науки, организации регионального Института, его структуры, направлений деятельности и значения для культурной и научной жизни региона, уточнения достигнутого резонанса результатов его деятельности в румынском пространстве. Установленные задачи: выяснение степени подхода к этой проблеме в историографии и исторических источниках; уточнение процесса учреждения и организации деятельности Института; определение основных направлений деятельности и выявление предпочтительности систематических научных исследований с иллюстрацией достигнутых результатов; комплексное рассмотрение монографических исследовательских кампаний организованных Институтom на местах и освещение их вклада в решении социальных проблем региона; обобщение роли бессарабских исследователей и выявление их вклада в развитии национальной науки; описание и анализ используемых средств для распространения результатов исследований социальной реальности бессарабских сёл.

Научная новизна и оригинальность работы состоит в том, что диссертация представляет собой первое комплексное исследование, с точки зрения исторической науки, факта основания, деятельности и значения Института как региональной формы действующего течения в области социальных исследований и практических действий и в качестве первого института научных исследований в социальной сфере нашего края.

Решенная научная проблема состоит в аргументации определения Румынского Социального Института Бессарабии в качестве настоящего научно-исследовательского учреждения и конкретизации её уникальности для области общественных наук меж военной Бессарабии; в анализе деятельности Института на основе совокупности документов, журналов и газет наглядно показывающие его упорную и последовательную работу, путём научного познания реальности, для достижения культурного процветания области; выявление вклада бессарабских исследователей в развитии общественных наук, в частности, социологической науки данного периода.

Теоретическая значимость работы подтверждает и выявляет первичную роль и масштабность социальных наук и научной методологии в исследовании исторических реальностей. Раскрытые в работе основные аспекты темы, представляют региональные размеры румынского социального течения (движения) в области социальных исследований и практических действий, нацеленное на осуществление реформы общества путём научного познания реальностей социальной жизни и имеющее огромный резонанс как в стране, так и за рубежом.

Практическая значимость исследования определяется тем что комплексный метод монографических исследований, применяемый Институтom для научного познания социальной реальности, предпринятые действия в целях достижения культурного и научного процветания региона действительно, поучительны и применимы, в одинаковой мере, к сегодняшним реальностям Республики Молдова. Используемую Институтom, на протяжении 1934-1940 гг., модель монографического исследования социальной жизни бессарабских деревень, можно и следует применять, в настоящее время, в качестве руководства для разработки монографий населённых пунктов.

Внедрение научных результатов. Научные результаты исследования были внедрены путем представления тематических сообщений и докладов (по исследуемой проблематике), на международных и национальных конференциях. Основные результаты исследований, проведенных в рамках диссертации, были опубликованы в 12 научных работах, используются в разработке монографий и учебных курсов по истории Бессарабии меж военного периода.

LISTA ABREVIERILOR

1. I.S.R. – Institutul Social Român
2. I.S.R. din București – Institutul Social Român din București
3. I.S.R. din Basarabia – Institutul Social Român din Basarabia
4. I.S.R.B. – Institutul Social Român din Basarabia
5. I.C.S. al României – Institutul de Cercetări Sociale al României
6. I.C.S.R. R.C. – Institutul de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău
7. A.Ș.R.S. – Asociația pentru Știința și Reforma Socială
8. A.N.I.C. – Arhivele Naționale Istorice Centrale
9. D.J.I.A.N. – Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale
10. A.N.R.M. – Arhiva Națională a Republicii Moldova.
11. U.R.S.S. – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
12. R.S.S.M. – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească.
13. P.C.R. – Partidul Comunist Român
14. R.E.A.Z. – Regia publică a Exploatărilor Agricole și Zootehnice

INTRODUCERE

Actualitatea temei. Un rol însemnat în atingerea progresului general al oricărei societăți aparține științei. Activitatea de cercetare științifică, instituționalizarea ei, materializarea rezultatelor obținute și diseminarea lor, activitățile edilitare și aplicațiile științifico-practice pe domenii specializate etc., au fost întotdeauna importante pentru societățile ce pretind să progreseze și să avanseze civilizațional. Cercetarea științifică a realității istorice, de rând cu contribuția la facilitarea schimbărilor pozitive în cadrul societății, oferă și un bogat suport documentar pentru cunoașterea, înțelegerea și elaborarea științifică a celor mai diverse aspecte ale vieții sociale trecute și prezente. Din această perspectivă, cercetarea științifică instituționalizată avea o însemnătate deosebită pentru societatea din Basarabia anilor 1918-1940.

Procesul integrării Basarabiei în cadrul statului unitar român a declanșat în regiune, chiar de la început, o adevărată „explozie” a energiilor creatoare, însă, moștenirea trecutului țarist determina o stare în care, potrivit unor afirmații, „gândirea științifică nu se putea susține”¹. Totuși, contrar situației dificile și greutăților întâmpinate, intelectualii basarabeni prin origine și cei deveniți basarabeni prin „adopție culturală” au depus eforturi mari pentru ca, în regiune, să fie deschise instituții de învățământ superior, să fie organizate instituții de cercetări științifice și științifico-practice, să fie inițiate și să se desfășoare activități de investigație științifică și să fie elaborate și popularizate studiile științifice rezultate. Scopul primordial urmărit de cercetătorii basarabeni care activau în mod individual sau fiind asociați în instituții și asociații, precum Comisiunea Monumentelor istorice, Secția din Basarabia (1918-1940), Muzeul de Istorie Naturală din Chișinău (1889-curent), Secțiunea Geografică Chișinău a Societății Române Regale de Geografie (1922-1940), Sucursala din Chișinău a Arhivelor Statului (1918-1940), Societatea Istorico-Literară „B.P.Hasdeu” (1918-1940), Asociația Astra Basarabeană (1926-1940), Universitatea Populară din Chișinău (1918-1940), instituții de învățământ de toate nivelele etc., era să cerceteze trecutul și realitatea Basarabiei, din toate punctele de vedere și sub toate aspectele și să ofere instrumente utile de orientare în diferite domenii ale științei.

Instituțiile și asociațiile cultural-științifice care au funcționat pe parcursul anilor 1918-1940 în provincie, deși au avut o contribuție enormă „la prosperarea spirituală a Basarabiei”² și la popularizarea cunoștințelor științifice în mediul intelectual și public general, nu reprezentau instituții de cercetări științifice speciale. Totuși, fenomenul „localismului creator” a căpătat

¹ Aspecte științifice. Lecții de deschideri și conferințe publice (1920-1927) de general Scarlat Panaitescu, vol. III. Chișinău, 1927, p. 27.

² Enciu, Nicolae. Aspecte din activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În : *Revista de istorie a Moldovei*, 1996, nr.4, p. 29.

contururi clare în mai multe domenii ale științei, iar cercetătorii basarabeni au înscris anumite rezultate pozitive, aducând contribuția lor modestă la progresul științei românești din perioada interbelică. Rezultate remarcabile și de pionierat au fost atinse într-un cadru instituționalizat – Institutul Social Român din Basarabia (1934-1940), care a funcționat ca filială regională a prestigiosului Institut Social Român din București (1918/1921-1948).

Institutul Social Român din Basarabia, prin care s-au făcut primele deschideri către știința sociologică și s-au întreprins primele cercetări monografice în teren, efectuate direcționat și planificat, cu contribuția intelectualității basarabene, a rămas necunoscut în istoriografie și în mediul public, timp de cca 70 de ani.

Opțiunea pentru tema prezentei lucrări se întemeiază pe câteva motive esențiale, între care:

- faptul că față de istoria Basarabiei interbelice, în pofida cercetărilor valoroase întreprinse în ultimii ani, mai rămâne de achitat un șir de datorii istoriografice. Studiile consacrate integrării culturale a Basarabiei în cadrul statului unitar român, dar și cele ce elucidează problemele economico-sociale ale perioadei interbelice nu cuprind, decât tangențial, activitatea de cercetare științifică desfășurată în instituțiile organizate, în acest scop, în regiune. Prin urmare, se impune, și este posibilă diminuarea unui evident gol istoriografic, inclusiv prin cercetarea temei propuse în lucrarea de față;

- desconsiderarea intenționată și conștientă de către reprezentanții istoriografiei sovietice a activității tuturor instituțiilor culturale și științifice care au activat în Basarabia anilor 1918-1940, calificarea acestora drept instrumente de promovare a politicii „burgezo-naționaliste” de „românizare forțată” a populației, au condus la formarea unei imagini denaturate despre activitatea intelectualilor basarabeni, până la proscrierea majorității cercetătorilor printre care s-au aflat și savanți de talie europeană, consacrați arheologi, etnografi, pedologi, istorici, geografi, sociologi, economiști, etc., care au abordat diverse probleme referitoare la evoluția istorică și realitățile social-economice și culturale ale Basarabiei interbelice. Este necesară reliefarea activității și operei cercetătorilor din această perioadă, aprecierea obiectivă a muncii științifice realizate de ei, evidențierea contribuției fiecăruia dar și a instituției în care au activat, pentru a fi repuși, potrivit meritelor, în istoria științei și culturii naționale;

- multiplele direcții de interes științific cuprinse în structura I.S.R. din Basarabia, colaborarea cu alte instituții și asociații, menite să contribuie la integrarea cultural-științifică a regiunii, presupun adoptarea unei abordări inter- și multidisciplinare a temei, iar aceasta cadrează cu perspectiva cunoașterii multiaspectuale complexe a perioadei interbelice din istoria Basarabiei;

- obiectivele propuse și rezultatele pe care le-a obținut instituția în activitatea sa, legate de cercetările monografice ale localităților basarabene, elaborările științifice publicate, conferințele

publice de diseminare, editarea Buletinului I.S.R. din Basarabia ca ediție științifică continuă, cercetările în teren, anchetările sociologice, etc., denotă realizarea plenară de către filiala regională a orientării programatice și a metodei monografice promovate de școala sociologică românească din care făcea parte. Având în vedere tradițiile bogate pe care le-a dezvoltat, realizările și aprecierile înalte de care s-a bucurat școala sociologică românească în Europa și în lume la acea etapă, este important să constatăm contribuția reală pe care au adus-o și cercetătorii basarabeni la menținerea și edificarea continuă a valorii științei românești.

Actualitatea cercetării istoriei organizării și activității Institutului Social Român din Basarabia este determinată de faptul că studiul realității sociale, indiferent de perioada în care se desfășoară, permite identificarea problemelor cu care se confruntă societatea în întregime și anumite localități în parte. Descrierea realității sociale trecute și recente poate înlesni înțelegerea de către autoritățile publice a complicațiilor vieții sociale din diferite localități, iar modul de abordare științifică a problemelor comunităților locale, pe care l-a practicat Institutul, este instructiv și sugestiv, inclusiv pentru ziua de astăzi. Rezultatele activității Institutului constituie o sursă documentară istoriografică valoroasă pentru studiul localităților actuale.

I.S.R. din Basarabia, prima „instituție de cercetări științifice”³ în domeniul științelor sociale dintre Prut și Nistru, care a avut o structură organizațională proprie și un scop bine determinat, trebuie scos din anonimatul nemeritat, istoria organizării și funcționării lui, implicit rezultatele cercetărilor științifice întreprinse trebuie cunoscute și valorificate. Înțelegerea corectă a locului și rolului instituției în realitatea cultural-științifică a Basarabiei interbelice, din perspectiva științei istorice, constituie, în opinia noastră, o problemă actuală, care prezintă interes istoriografic și sociologic deopotrivă.

Obiectul cercetării îl constituie fondarea și activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). Organizarea lui, activitatea și implicațiile în viața culturală s-au desfășurat, plecând de la premise, motivații și scop clar definite, care au determinat importanța și efectul rezultatelor obținute. Activitatea Institutului a demonstrat capacitatea de muncă științifică, interesul, responsabilitatea și devotamentul intelectualilor basarabeni în efortul de edificare culturală și științifică a provinciei natale.

Cadrul cronologic al lucrării cuprinde anii 1934-1940, perioada în care la Chișinău a funcționat I.S.R. din Basarabia, în calitate de filială regională a Institutului Social Român din București (în continuare I.S.R. din București). Limita de jos reprezintă anul înființării instituției, limita de sus - anul sistării activității, ca urmare a ocupării Basarabiei de către U.R.S.S. și a

³ Ibidem, p.29.

instaurării regimului sovietic în vara anului 1940. În unele cazuri, pentru a explica logica evenimentelor și, mai ales, a urmări cum s-a ajuns la aprobarea organizării instituției în această provincie, pentru a identifica condițiile catalizatoare ale inaugurării acesteia în Chișinău, am considerat necesar să extindem cadrul temporal al studiului, începând cu anul 1918 (cu accentele ce s-au impus pe anii 1921 și 1932).

Scopul și obiectivele cercetării. Plecând de la obiectul stabilit, având în vedere actualitatea, însemnătatea științifică și motivele principale care au determinat alegerea temei lucrării, ne fixăm atenția asupra cercetării, din perspectiva științei istorice, a organizării Institutului Social Român din Basarabia, structurii, direcțiilor de activitate, rezultatelor și importanței instituției pentru viața cultural-științifică a regiunii, reliefării rezonanței rezultatelor activității sale în spațiul românesc. Scopul urmărit este realizat prin formularea și atingerea următoarelor obiective:

- determinarea esenței și a obiectivelor de bază ale problemei privind organizarea și activitatea I.S.R. din Basarabia, prima instituție românească de cercetări științifice în domeniul social care a funcționat în regiune;
- elucidarea gradului de abordare a acestei probleme în istoriografie și în sursele istorice;
- identificarea premiselor constituirii, elucidarea procesului întemeierii și al organizării activității I.S.R. din Basarabia;
- determinarea direcțiilor de activitate și a opțiunii pentru organizarea sistematică a cercetărilor pe domenii științifice, cu prezentarea rezultatelor obținute;
- cercetarea în complexitate a campaniilor monografice organizate în teren și evidențierea contribuției cercetărilor sociologice la soluționarea problemelor sociale din Basarabia;
- concretizarea relațiilor stabilite între I.S.R. din Basarabia și alte instituții din provincie și elucidarea realizărilor atinse prin colaborare, în direcția cercetării științifice a realității sociale;
- generalizarea rolului cercetătorilor din Basarabia, colaboratori ai secțiilor Institutului și membri ai echipelor de cercetări sociologice monografice, în procesul de cercetare și cunoaștere a realităților sociale ale satelor, în identificarea și soluționarea problemelor care afectau viața socială a localităților teritoriului dintre Nistru și Prut, precum și aportul lor la dezvoltarea științei naționale românești;
- elucidarea mijloacelor de propagare a rezultatelor cercetărilor științifice, întreprinse de Institutul regional și a impactului social-cultural și științific, generat de acestea în regiune și în țară.

Ipoteza. Având în vedere importanța cercetării științifice a realităților sociale românești din perioada interbelică pentru domeniul științific dar și pentru cunoașterea vieții sociale, în scopul

schimbării progresive și civilizatoare a acesteia, cercetarea prezentă pleacă de la ipoteza că, în perioada respectivă, I.S.R. din Basarabia a constituit o necesitate și a avut, cel puțin, cinci misiuni majore în ținut: 1) să propage cunoștințe științifice și idei avansate politice, sociale, și economice în mediul intelectual și public basarabean; 2) să realizeze cercetări sociale direcționate și programate, urmând metodologia și sistemul sociologic monografic al Școlii sociologice de la București; 3) să popularizeze rezultatele cercetărilor monografice obținute în cuprinsul ținutului și al țării; 4) să evidențieze problemele grave ale realității sociale din localitățile basarabene și să sensibilizeze autoritățile publice locale și centrale în vederea soluționării lor; 5) să contribuie la integrarea rezultatelor cercetărilor științifice efectuate de către cercetătorii basarabeni în aria științei sociologice românești.

Metodologia cercetării. În activitatea de cercetare a temei prezentei lucrări am respectat următoarele principii:

Principiul obiectivării, care cere ca, plecând de la obiectul supus cercetării științifice, să se fixeze atenția și să se pună în evidență un anumit obiectiv care să reprezinte exact scopul cercetării; să evităm abaterea de la realitatea obiectului cercetat și schimbarea obiectivului urmărit;

Principiul adevărului, care stabilește a se urmări descoperirea adevărului despre obiectul cercetat; ca cercetarea să fie coerentă, logică, să aibă continuitate și să fie conformă cu realitatea obiectului supus cercetării; ca rezultatele cercetării să fie expuse în limbaj clar, precis, inteligibil și care să poată fi acceptat și utilizat;

Principiul metodic, în sensul căruia vom efectua cercetarea consecvent, „pas cu pas”, respectând etapele și metodele de lucru pentru a asigura descoperirea adevărului;

Principiul demonstrației, care susține că orice afirmație ce decurge din activitatea de cercetare științifică a unui obiect trebuie demonstrată și argumentată dacă este adevărată;

Principiul corelației, care statuează faptul că rezultatele științifice care decurg din cercetarea unui obiect trebuie să fie corelate cu cunoștințele existente în domeniul științific respectiv sau din domenii înrudite;

Principiul evaluării rezultatelor, care cere să se evalueze corect, în manieră strict rațională, toate rezultatele obținute din cercetarea științifică a obiectului studiat, realizându-se o comparație permanentă cu datele existente în literatura științifică de specialitate;

Principiul utilității, conform căruia activitatea de cercetare științifică întreprinsă, să rezulte într-o utilizare atât teoretică, cât și practică a datelor obținute din cercetare. Am urmărit ca cercetarea științifică întreprinsă să aibă un caracter de originalitate și de noutate, reprezentând astfel o contribuție eficientă în domeniul științei istorice;

Principiul moral, care înaintea problema responsabilității, a activității corecte,

nepărtinitoare, respectând raporturile etic-profesionale dintre cercetătorii din același domeniu de cercetare, susținând o comunicare eficientă cu aceștia pe parcursul cercetării respective pentru a evita suprapunerile de studii sau anumite greșeli în obținerea și interpretarea rezultatelor.

Drept suport metodologic pentru investigarea temei privind organizarea și activitatea I.S.R. din Basarabia (1934-1940) și pentru atingerea obiectivelor propuse ne-au servit totalitatea metodelor de studiu a istoriei, ce presupun observarea, analizarea, compararea istorică a fenomenelor vieții sociale, prelucrarea materialului documentar și informațional colectat, aprecierea rezultatelor diferitor fenomene și activități.

La alegerea temei de cercetare ne-am condus după *metoda selectivă*, care a permis identificarea acesteia din mulțimea de subiecte ce prezintă interes științific și fac parte din istoria contemporană a românilor. Metoda selectivă a înlesnit identificarea instituției care s-a remarcat în mod deosebit în activitatea de cercetare științifică din Basarabia românească, istoria și activitatea căreia nu a beneficiat de atenția cuvenită din partea cercetătorilor. Ne-a folosit reușit aplicarea *metodei comparative, metodei analitice, metodei cronologice*, ș.a., datorită cărora am putut releva în mod logic structurat istoria și activitatea Institutului Social Român din Basarabia. Cea mai valoroasă pentru cercetarea noastră s-a dovedit a fi *metoda de cercetare complexă*, deoarece Institutul Social Român din Basarabia, în calitatea sa de filială regională a Institutului Social Român din București, a desfășurat cercetările sociologice și monografice ale realităților rurale basarabene în contextul cercetărilor similare din tot cuprinsul statului român, aplicând metodologia aprobată de Institutul central, aflat sub conducerea distinsului sociolog român, Dimitrie Gusti. Totodată, realizându-se în condițiile particulare ale ținutului nostru de atunci, aceste cercetări științifice au reflectat nivelul de civilizație din Basarabia acelor ani și aspirațiile cercetătorilor basarabeni.

Noutatea și originalitatea științifică a tezei este determinată de semnificația subiectului de analiză selectat, de scopurile și sarcinile pe care ni le-am propus să le realizăm. Teza reprezintă prima investigație științifică complexă, din punct de vedere istoric, a întemeierii, activității și importanței Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940) ca formă regională a mișcării de cercetare și acțiune socială și primă instituție de cercetare științifică în domeniul social din ținutul nostru. Un plus de noutate atribuie investigației abordările în complexitate, multiaspectuale, interdisciplinare și pluridisciplinare, fiind relevante cercetările bazate pe informațiile din domeniile istoriei propriu-zise, economiei, etnografiei, sociologiei, geologiei, științelor naturii, geografiei, folcloristicii ș.a. Originalitatea investigației este potențată de faptul întemeierii acesteia cu precădere pe surse documentare inedite și publicații periodice de specialitate, editate în România în anii funcționării instituției. Un accent aparte s-a pus pe publicațiile care au apărut în

Basarabia. Au fost introduse în circuitul științific și analizate documente privind pregătirea fondării, organizarea și funcționarea, potrivit direcțiilor planificate a secției basarabene a instituției de cercetări sociologice din București pe parcursul celor aproape 6 ani de existență. Pe baza analizării detaliate a activității instituției, experienței sale de cercetări monografice în teren și a estimării rezultatelor științifice obținute, au fost evidențiate caracteristicile tipice ale unei instituții cu caracter științific, precum a fost Institutul Social Român din Basarabia.

Elementele de originalitate sunt exprimate prin: concretizarea și sistematizarea abordărilor istoriografice privind inițierea și înființarea Institutului Social Român din Basarabia; identificarea și analiza direcțiilor, formelor și mijloacelor de activitate a Institutului regional, în raport cu activitatea instituției centrale; prezentarea rezultatelor cercetărilor monografice obținute de Institutul Social Român din Basarabia, accentul fiind pus pe contribuția acestora la soluționarea problemelor sociale tipice satului românesc și problemelor specifice pentru unele localități basarabene, care au fost identificate în rezultatul cercetărilor sociologice monografice; evidențierea valorii moștenirii culturale și științifice a activității Institutului regional Basarabia.

Problema științifică soluționată rezidă în argumentarea calificării Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940) drept instituție veritabilă de cercetări științifice din ținut și concretizarea unicității genului de instituție pentru domeniul științelor sociale din Basarabia interbelică; analizarea, în baza complexului de documente și surse publicistice din epocă, a direcțiilor principale de activitate ale instituției; reliefaarea însemnătății rezultatelor cercetărilor științifice întreprinse de Institut pentru edificarea culturală și progresul social al regiunii; evidențierea contribuției cercetătorilor din Basarabia la dezvoltarea științelor sociale, în speță, a științei sociologice românești din perioada interbelică.

Importanța teoretică a tezei confirmă și reliefează rolul primordial și anvergura științelor sociale și a metodologiei științifice în studiul realităților istorice. Aspectele fundamentale ale temei, elucidate, interpretate și evidențiate în lucrare, reflectă dimensiunea regională a mișcării sociale românești de cercetare și acțiune socială, care a pus accentul pe reformarea societății prin cunoașterea riguros științifică a realității vieții sociale și care a avut un ecou imens, atât în țară, cât și peste hotare.

Valoarea aplicativă a lucrării. Tema de cercetare este relevantă nu numai în sens științifico-cognitiv, dar și din perspectivă aplicativă. Metoda complexă a cercetării monografice aplicată de Institut pentru cunoașterea științifică a realităților sociale rurale și tendința acestuia, materializată în acțiuni concrete, de a contribui la edificarea cultural-științifică a ținutului sunt valabile, instructive, necesare și pe deplin aplicabile la realitățile de astăzi ale Republicii Moldova. Metodologia cercetărilor monografice interbelice poate și trebuie să servească cercetătorilor de

astăzi (profesori de istorie, oameni de cultură, antreprenori) la elaborarea monografiilor localităților. Atât teza, cât și publicațiile la tema tezei vor putea fi folosite de specialiști la pregătirea lucrărilor de sinteză privind istoria contemporană a românilor și a integrării cultural-științifice a Basarabiei în viața statului național întregit.

Sumarul compartimentelor tezei. Lucrarea este structurată din: Introducere, trei capitole, concluzii și bibliografie. În Introducere este argumentată actualitatea temei tezei, sunt formulate obiectul, scopul, obiectivele și ipoteza cercetării, este prezentată metodologia cercetării istorice a temei, descrisă noutatea științifică a rezultatelor cercetării, arătată importanța teoretică și aplicativă a lucrării și sumarul compartimentelor; sunt prezentate formele de aprobare a rezultatelor obținute și informația privind publicațiile la tema tezei.

În primul capitol - **Școala monografică românească – obiect al cercetării istorice** – sunt definite noțiunile de studiu monografic, sistem sociologic gustian, metoda monografiei sociale, școală sociologică, sunt arătate formele instituționalizate ale mișcării sociale și științei sociologice românești, din care face parte și Institutul Social Român din București cu secțiile sale regionale (inclusiv secția de la Chișinău). Este analizată istoriografia mișcării sociale românești de cercetare și acțiune socială și, în principal, a instituției sociologice din Basarabia. Sunt caracterizate sursele documentare privind istoria înființării și activitatea I.S.R. din Basarabia.

În al doilea capitol - **Activitatea culturală și științifică a Institutului Social Român din Basarabia** – este cercetată fondarea și structura instituției regionale, sunt elucidate direcțiile de activitate și experiența de cercetare monografică pe teren a regionalei, sunt analizate problemele sociale, identificate în procesul cercetărilor științifice a localităților basarabene și soluțiile propuse pentru acestea.

În capitolul al treilea – **Popularizarea rezultatelor și semnificația istorică a cercetărilor Institutului Social Român din Basarabia** – prezentăm rezumativ conținutul „Buletinului” Institutului regional, ca mijloc de diseminare a rezultatelor cercetărilor monografice, arătăm cât de amplu a fost reflectată activitatea instituției în edițiile periodice din România interbelică și cât de vastă și importantă s-a dovedit a fi moștenirea culturală și științifică a activității Institutului Social Român din Basarabia.

În **concluziile** finale sunt exprimate constatările principale și formulate recomandările deduse din studiul efectuat.

Aprobarea rezultatelor obținute. Aspecte importante ale problemei cercetate au fost prezentate în cadrul conferințelor naționale și internaționale, fiind relevante și reprezentative în acest sens următoarele comunicări științifice: *Considerații privind instituirea și activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940)*(Sesiunea anuală de comunicări științifice a

Institutului de Istorie al AȘM, 27 decembrie 2013, Chișinău); *Opinia separată a istoricului Alexandru Boldur privind constituirea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940)* (Conferința Științifică Internațională a doctoranzilor „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători”, 10 martie 2014, Un AȘM, Chișinău); *Viziuni istoriografice privind constituirea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940)* (Conferința Științifică Internațională „Sociologia și asistența socială: interferențe și perspective de dezvoltare”, 15 mai 2014, USM, Chișinău); *Cu privire la problemele realității sociale din satele basarabene cercetate monografic de Institutul Social Român din Basarabia (1934-1940)* (Conferința Științifică Internațională a Doctoranzilor „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători”, 10 martie 2015, Un AȘM, Chișinău); *Cercetările etnografice în cadrul Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940)*. (Conferința Științifică „Noi perspective în dezvoltarea muzeografiei, etnografiei și istoriei naturale în Basarabia interbelică”, 25 martie 2015, MEIN, Chișinău); *Secvențe din activitatea ilustrului economist, profesor universitar, Teodosie Știrbu în cadrul Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940)* (Conferința Științifică Internațională „Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației”, 05 iunie 2015, USC, Cahul); *Pantelimon Halippa - președinte al Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940)* (Conferință științifică internațională „Centenar Sfatul Țării: 1917-2017”, 21 noiembrie 2017, Chișinău); *Românism, naționalism și educație națională în activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940)* (Conferință științifică internațională „Identități etno-confesionale și reprezentări ale celui alt în spațiul est-european: între stereotip și voința de a cunoaște”, 2-5 noiembrie 2017, UAIC, Iași).

Rezultatele principale ale investigațiilor efectuate în cadrul tezei au fost expuse în 12 publicații științifice (articole, teze și rezumate) care au apărut în reviste de specialitate și în culegeri de materiale științifice din Republica Moldova și România. În reviste recenzate (*Revista de istorie a Moldovei* și *AKADEMOS. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă*) au fost publicate 3 articole cu un volum total de 2,8 c.a. (a se vedea compartimentul Bibliografie din prezenta).

1. ȘCOALA MONOGRAFICĂ ROMÂNEASCĂ – OBIECT AL CERCETĂRII ISTORICE

1.1. Concepția cercetării monografice a satelor românești

Cercetările monografice reprezintă o modalitate de lucru în cadrul științei sociologice, începând cu finele secolului al XIX-lea. Părintele metodei monografice în sociologie este considerat savantul francez Frederic le Play (1806-1882), care în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a creat și a condus, timp de peste 30 de ani, prima școală de cercetare monografică a familiilor muncitorești⁴. Sociologul francez a elaborat și un model de cercetare monografică compus din două părți: prima viza condițiile materiale și sociale în care se afla unitatea investigată, cea de a doua făcea referiri la calitatea vieții de familie (bugetul familiei, alimentația, locuința, etc.). Termenul de *cercetare monografică* a fost introdus în sociologie tot de către Le Play, în baza cercetărilor întreprinse asupra familiilor de muncitori, axate pe studiul bugetelor familiale. În cadrul acestui concept, cercetarea sociologică a unității investigate, presupunea redactarea unui studiu exhaustiv, care să explice aspectul realității sociale supus cercetării.

În spațiul românesc cercetările monografice sunt legate direct și inseparabil de numele remarcabilului sociolog, filozof și estetician român Dimitrie Gusti (1880-1955), dar și cu cel al școlii sociologice românești, cunoscută în istoria domeniului sub numele de „Școala Sociologică de la București”, „Școala monografică”, „Școala gustiană” sau „Școala de monografie socială”. Prestigioasa Școală Sociologică de la București (1918-1948) a fost recunoscută încă în epocă pe plan european și mondial, în special, pentru elaborarea și aplicarea sistemului și metodei cercetării monografice.

Etimologic, termenul *monografie* se compune din două cuvinte grecești: *monos*, care se traduce unitate și *grafien* cu semnificația de descriere. Din acest punct de vedere, prin monografie trebuie să se înțeleagă o descriere a unei unități, a unui obiect sau a unei colectivități ca întreg. Urmând strict descifrarea etimologică a termenului și raportând definiția noțională a acestuia la domeniul sociologiei, conchidem că cercetarea monografică poate fi și trebuie definită ca o descriere a unității sociale supuse cercetării.

Unitatea, deși în această accepțiune apare ca un caz individual, poate fi tipică și reprezentativă pentru alte unități. În același timp, orice unitate socială reprezintă un complex de componente interconectate. Prin urmare, cercetarea monografică trebuie să presupună studiul

⁴ Dicționar enciclopedic de sociologie – Энциклопедический словарь по социологии. / Bejan-Volc Iu., ș.a. Chișinău: S.n., 2013, p.345.

pluriaspectual al unității. În fond, cercetările monografice sociologice nu au derogat de la tratarea „fundamentală și multilaterală”⁵ pe care o presupune oricare studiu științific monografic al obiectului cercetării, indiferent de tipul acestuia: unitate singulară, unitate medie, unitate macro. Important era să se înțeleagă că „unitatea socială fiind realitate, nu schemă, nici idee generală, nu poate fi cercetată decât ca realitate, adică așa cum se prezintă ea, sub toate aspectele ei esențiale”⁶.

La profesorul Dimitrie Gusti, ideea „monografiilor sociologice și etice” ca formulă de analiză sintetică a unei probleme apare în „Introducere la cursul de istoria filozofiei grecești, etică și sociologie”, pe care l-a predat din primul an de catedră universitară (1910). Câțiva ani mai târziu, cercetătorul Dimitrie Gusti „a început teoretizarea metodei sale sociologice, contestând ceea ce se făcuse până la el în acest domeniu”⁷. Sociologul a operat, totuși, cu tehnica kantiană a criticismului constructiv și a recunoscut „precedentul în materie de cercetare a realității sociale”. Se cunoaște că din patrimoniul francez, a apreciat și a folosit ca puncte de plecare ideile valoroase ale sociologilor Frederic Le Play, Paul Burou, Jacques Valdour⁸, ca dovadă fiind perfecta asemănare de idei și faptul că majoritatea lucrărilor sociologilor francezi de mai sus au fost citite de Gusti înainte de anul 1925, când își stabilește criteriile metodologice și tehnica de cercetare. În cea mai mare măsură s-a inspirat din teoria și practica cercetării realității sociale concrete a familiei-tip a lui Frederic Le Play.

Drept repere însemnate pentru configurația sistemului monografiei sociologice al lui Dimitrie Gusti au servit, de asemenea, teoria și experiența germană filozofică, psihologică, istorică, juridică, de la răscrucea secolelor XIX-XX, dezvoltate de remarcabilii săi profesori, Wilhelm Wundt (1832-1920), Karl Bucher (1847-1930), Karl Lamprecht (1856-1915), Franz von Liszt (1851-1919), învățători și practici pe care le-a trecut, în mod similar, printr-un proces de distilare logică și evaluare critică. De la savanții occidentali, Dimitrie Gusti a învățat să abordeze științele sociale în manieră realistă, precum însuși s-a exprimat: „De la Bucher am învățat ce este și ce trebuie să fie știința socială realistă”⁹. Precizarea confirmă că fondatorul școlii monografice românești își formase, încă din timpul studiilor doctorale, un concept clar al sociologiei cotidianului și al științei sub forma cercetării în teren.

⁵ Enciclopedia Sovietică Moldovenească (în 8 volume). Vol. 4. Chișinău, Redacția principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești, 1974, p. 387.

⁶ Îndrumări pentru monografiile sociologice. Redactate sub direcția științifică a dlui Prof. D. Gusti și conducerea tehnică a dlui T. Herseni. București, Institutul de Științe Sociale al României, 1940, p. 8.

⁷ Bădina, Ovidiu. Dimitrie Gusti. Contribuții la cunoașterea operei și activității sale. București, Editura Științifică, 1965, p. 92.

⁸ Ibidem, p. 94-97.

⁹ Gusti, Dimitrie. Fragmente autobiografice. Autosociologia unei vieți. 1889-1950. În: Gusti, Dimitrie. *Opere*, vol.5, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1977, p. 124.

Din moștenirea românească Dimitrie Gusti a utilizat, aplicând același principiu al evaluării critice, două resurse esențiale: „studiile asupra satelor românești și a problemei agrar-țăărănești, efectuate de diferiți specialiști precum și de mișcarea monografiilor sociologice satești ... [și] activitățile de reformare a vieții satelor românești inaugurate de gânditori și politicieni pașoptiști precum N. Bălcescu, B. Catargiu, I. Ionescu de la Brad și continuate de tradiția haretistă de ridicare a satelor ...”¹⁰.

Dimitrie Gusti a considerat tradițiile franceză, germană și românească, la care ne-am referit mai sus, drept premise cognitive și pragmatice pentru constituirea propriului sistem de sociologie monografică și pentru acțiunile de reformare socială a statului român. Sistemul sociologic gustian reprezintă un ansamblu articulat de teorii, concepte, teze, între care fundamentale sunt teoria voinței sociale, teoria cadrelor și manifestărilor, conceptele de unitate socială, relații și procese sociale, legea paralelismului sociologic, conceptul de interdisciplinaritate etc. În linii generale acest sistem sociologic se rezumă la câteva enunțuri de bază, și anume:

1. Societatea se compune din unități sociale, adică din grupări de oameni legați între ei printr-o organizare activă și o interdependență sufletească. Realitatea socială, cristalizată în unități sociale (sat, oraș, regiune, țară, națiune), este determinată de patru cadre ce explică apariția faptelor sociale, condițiile și potențialul fenomenelor sociale. Acestea sunt: cadrul cosmic, cadrul biologic, cadrul psihic, cadrul istoric. Primele două (cosmic și biologic) sunt cadre naturale, ultimele două (psihic și istoric) sunt cadre sociale. Totodată, realitatea socială include patru categorii de manifestări, care exprimă valorile obiective ale societății, genurile de activități ce definesc viața socială ca întreg: manifestări economice, manifestări spirituale, manifestări politice, manifestări juridice.

2. Esența societății este voința socială. Toate manifestările unităților sociale reprezintă expresii ale voinței, adică sunt forme ale activității omenești.

3. Iminente voinței sociale sunt manifestările de viață precum o activitate economică și una spirituală, reglementate de o activitate juridică și de o activitate politică. Voința socială este condiționată și de o serie de factori sau cadre, care pot fi limitate la patru categorii fundamentale: cosmic, biologic, psihic și istoric.

4. Schimbările proprii societății în parcursul timpului datorită activităților ei și sub influența factorilor condiționali, formează procesele sociale, care pot statua o situație anume sau

¹⁰ Tratat de sociologie rurală/coord.: Ilie Bădescu, Ozana Cucu-Oancea, Gheorghe Șișetean. București : Mica Valahie, 2009, p. 38.

pot marca anumite tendințe sociale. Cadrele nu determină în mod mecanic societatea, care poate reacționa asupra lor prin propriile manifestări¹¹.

Se cuvine de subliniat că în sistemul sociologic gustian, *cadrul cosmologic* se referă la mediul geografic, la modul cum este așezată localitatea și cum o influențează teritoriul în care este situată (munți, ape, căi de comunicație), la bogățiile subsolului; *cadrul biologic* cuprinde numărul populației, structura biologică a acesteia și starea ei de sănătate (alimentație, igienă, etc.); *cadrul istoric* include trecutul localității, originea și evoluția comunităților, etc.; iar *cadrul psihic* înglobează sentimentele morale și religioase, atitudinea față de datini și obiceiuri, față de inovații și modernizări, etc. La rândul lor manifestările erau înțelese ca înfățișări de viață ale localității și se indicau patru feluri: manifestări culturale (viața religioasă, morală, artistică, educație, carte, limbă), manifestări economice (munca, ocupațiile, unelte, consumul și realizarea producției), manifestări administrativ-politice (lupta, năzuințele și înțelegerea dintre locuitori asupra cârmuirii treburilor obștești), manifestări juridice (legi, obiceiuri, relații interumane)¹².

În temeiul acestui sistem a fost fundamentată *metoda monografică*, metodă ce presupune abordarea simultană, pluridisciplinară a subiectului cercetării, pe cadre și manifestări, antrenând echipe de specialiști din domeniul științelor sociale, medici, ingineri, agronomi, profesori, statisticieni, economiști etc.

Metoda cercetărilor monografice nu a fost o „descoperire românească”, însă felul în care s-au întreprins aceste cercetări în România interbelică, după expresia inițiatorului lor Dimitrie Gusti, era deosebit „față de tipurile cunoscute și practicate în străinătate”¹³. Dacă în statele europene apusene (Franța, Germania, țările nordice) metoda cercetării monografice presupunea abordarea doar a unui anumit aspect al vieții sociale (studiul familiei, bugetului, studiul statistic, sau descrierea relațiilor sociale, etc.), „tipul românesc de monografie sociologică” impunea „cercetarea sociologică a tuturor aspectelor, deci a totalului, și nu numai descriptiv, ci și explicativ”¹⁴. Mai mult, metoda gustiană se axa pe cunoașterea integrată a unităților sociale, pornind de la analiza unităților mici, precum sate și orașe și până la cele mai mari, precum regiunile, propunându-și să ajungă, în final, la o „știință a națiunii întregi”. În mod practic, aplicarea metodei s-a concentrat mai ales pe monografiile rurale, având în vedere că în spațiul românesc satele reprezentau realitatea cea mai răspândită și cea mai importantă a vieții sociale.

¹¹ Larionescu, Maria. Istoria sociologiei românești. Suport de curs. București, 2007, p. 52-55.

¹² Monografia unui sat. Cum se alcătuiește, spre folosul Căminului cultural de Henri H. Stahl. Ediția a II-a. București, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, 1939, p. 14-16.

¹³ Gusti, Dimitrie. Sociologie Românească. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.1, ianuarie 1936, p. 6.

¹⁴ Ibidem, p.6.

Cercetarea multiaspectuală a unei forme de viață socială fundamentală, precum era satul românesc, constituia marele avantaj al acestei metode. Sistemul monografic românesc era conceput astfel încât cercetarea realității sociale a oricărei localități selectate să includă obligatoriu „împrejurările determinante”: cele 4 cadre (istoric, cosmologic, biologic și psihic) și „înfățișările” vieții localității: cele 4 tipuri de manifestări (economice, spirituale, politico-administrative, etico-juridice). Potrivit viziunii gustiene, cercetarea monografică pluridisciplinară și interdisciplinară, trebuia să finalizeze cu întocmirea monografiei colective a localității¹⁵.

În epocă, tipul românesc de monografie sociologică devenise bine cunoscut în străinătate, mai ales în Franța și Germania, fiind „expus pe larg” de către Dimitrie Gusti „cu prilejul conferințelor ținute la universitățile din Paris, Berlin, Lipsa și München”, dar și în alte țări, datorită comunicărilor prezentate de către cercetătorii români, „în fața celor mai de seamă sociologi ai vremii”, în cadrul congreselor internaționale de sociologie din Londra și Bruxelles. Specialiștii străini l-au apreciat și l-au „primit și prețuit cu multă căldură”¹⁶. Unii dintre ei au întreprins vizite în România pentru a lua cunoștință de aplicarea în teren a acestui tip de monografie sociologică.

Tipul românesc de monografie sociologică a fost fundamentat de către Dimitrie Gusti și discipolii săi în cadrul Scolii Sociologice de la București, mai exact în instituțiile reprezentative ale acesteia: Asociația pentru Știința și Reforma socială de la Iași (1918-1920), Institutul Social Român din București (1921-1948) și Seminarul Sociologic de la București (1924-1948).

Fundamentarea și afirmarea științei sociologice românești în societatea modernă s-a desfășurat concomitent cu elaborarea și cristalizarea metodei cercetării monografice și se datorează activității de coordonare și organizare a lui Dimitrie Gusti și a școlii sale sociologice. Școala Sociologică de la București a fost înființată la Iași, în anul Marii Uniri, 1918, la inițiativa profesorului de atunci al Universității ieșene, Dimitrie Gusti, cu participarea altor „două personalități reprezentative ale științelor sociale..., istoricul Vasile Pârvan și marele economist Virgil Madgearu...”¹⁷. Intelectualii români de pretutindeni, inclusiv cei din provinciile istorice, la acea vreme încă înstrăinate, au susținut și s-au implicat în munca pentru întemeierea școlii sociologice. Școala gustiană a fost nu doar prima școală de sociologie românească, ci și una dintre cele mai mari școli științifice din România. Ea a ființat 30 de ani (1918-1948) și s-a manifestat reușit și productiv, atât în plan intern cât și în afara țării, datorită activității formelor sale

¹⁵ Monografia unui sat. Cum se alcătuiește, spre folosul Căminului cultural de Henri H. Stahl. Ediția a II-a. București, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, 1939, p. 15-16.

¹⁶ Gusti, Dimitrie. Sociologie Românească. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.1, ianuarie 1936, p.6.

¹⁷ Bădescu, Ilie. Școala Gusti: universalitatea paradigmei gustiene a sociologiei rurale. În: *Tratat de sociologie rurală*, Ilie Bădescu, Ozana Cucu-Oancea și Gheorghe Șișeștean (coord.). București: Editura Mica Valahie, 2009, p.55-61.

organizatorice reprezentative, pe care le-a cunoscut de-a lungul perioadei de existență, numite în epocă și instituții gustiene: Asociația pentru Știința și Reforma socială de la Iași, Institutul Social Român de la București, și Seminarul Sociologic de la București.

Procesul de instituționalizare a științei sociologice românești a fost inițiat la finele deceniului al doilea al secolului XX și a decurs în condiții destul de dificile pentru societatea românească. În acea perioadă, la starea generală de criză a statului și de ocupație militară, s-au adăugat o mulțime de probleme, ca urmare a unirii cu Vechiul Regat a provinciilor istorice românești. În anii imediat următori războiului și Unirii, în fața statului român s-au ridicat simultan două probleme cardinale: cea a consolidării statului național și cea a rezolvării problemei agrare. Aceste și alte probleme au determinat o situație anevoioasă și extrem de complexă în care nu se puneau doar problemele apărării teritoriului sau ale organizării politice a statului, ci și cele „ale unor imperios necesare reforme sociale interne”¹⁸.

După încheierea războiului, România, alături de alte state din Europa Centrală, de Est și de Sud-Est, a fost supusă „unei puternice presiuni pentru a se adapta la provocările generate de procesele de industrializare și urbanizare..., de votul universal masculin”¹⁹, etc. La fel ca și în statele vecine, în România, „masele și-au făcut apariția în spațiul public”, iar o parte din elita academică „vedea în această evoluție o provocare căreia...nu i se mai putea face față prin intermediul partidelor...” politice. Acest fapt a impulsionat apariția, ca și peste tot în Europa răsăriteană, a unor instituții care, adesea, au urmat modele occidentale și care au declanșat și în societatea românească ample procese, definite de către ilustrul profesor german contemporan de istorie socială, Lutz Raphael, drept „,,scientizare” a socialului și profesionalizare a politicului”²⁰.

Înființarea Institutului Social Român, în varianta sa inițială de Asociație pentru Studiul și Reforma Socială de la Iași (1918), a fost influențată într-o anumită măsură de exemplul pozitiv pe care l-au prezentat țările Europei occidentale în privința atenției acordate științelor sociale, economice și politice. În statele Europei de Vest, de mai multe decenii funcționau institute de cercetări științifice sau asociații de savanți și cercetători preocupați de aceste domenii. Viitorul fondator al școlii sociologice românești, Dimitrie Gusti, a fost impresionat, încă din perioada studiilor sale în Germania, de inițiativele unor cunoscute personalități europene, orientate spre

¹⁸ Gusti, Dimitrie. Studii critice. Coordonator Henri H. Stahl. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p.32.

¹⁹ Muller, Dietmar. Instituționalizarea cunoașterii științelor sociale în perioada interbelică: Institutul Social Român și Asociația de Politică Socială (Verein Fur Sozialpolitik) În: Lucian Năstasă, Dragoș Sdrobiș (coord.), Politici culturale și modele intelectuale în România. Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2013, <http://www.cooperativag.ro/institutionalizarea-cunoasterii-stiintelor-sociale-perioada-interbelica-institutul-social-roman-si-asociatia-de-politica-sociala/> accesat 05.05.2017.

²⁰ Ibidem, <http://www.cooperativag.ro/institutionalizarea-cunoasterii-stiintelor-sociale-perioada-interbelica-institutul-social-roman-si-asociatia-de-politica-sociala/> accesat 05.05.2017.

ieșirea rapidă și eficientă din criza socială profundă pe care o parcurgeau țările lor de origine. Cele mai reprezentative, în acest sens, au fost modelele francez și german. După dezastrul militar al Franței la Sedan (1871), un mare jurist și politolog francez, Emile Boutmy (1835-1906), a considerat că soluția ieșirii din criză a țării sale trebuie să fie o bună cunoaștere a problemelor ei sociale și a înființat prestigioasa *Ecole libre des sciences politiques*²¹, la care s-a adăugat *College libre des sciences sociales* și *Ecole des hautes etudes sociales*. Regenerarea politică, economică și spirituală a Franței după anul 1871 s-a datorat, în mare parte, pleiadei de oameni politici, economiști, publiciști, diplomați, care au fost precursori sau elevi ai acestor instituții. La fel s-a procedat și în Germania, unde după Primul Război Mondial a luat ființă o universitate pentru științele politice – Hochschule für Politik²² (Berlin, anul 1920). O instituție precursoră a universității berlineze a fost Asociația de Politică Socială, fondată în 1872, care a stimulat cadrele științifice pentru activitatea de edificare socială a Germaniei de atunci, dar și de mai târziu. Unul dintre protagoniștii și membrii Asociației de Politică Socială a fost sociologul cu renume mondial Karl Bucher care, împreună cu un alt cunoscut savant german, Wilhelm Wundt, a coordonat elaborarea tezei de doctorat a lui Dimitrie Gusti. În legătură cu acest fapt, unii autori germani au lansat opinia că Institutul Social Român a fost modelul „transferat” al Asociației de Politică Socială din Germania, cu adaptarea corespunzătoare la necesitățile și condițiile românești²³. Ideea a fost susținută mai recent și de cercetătorul român Antonio Momoc care, referindu-se la opera gustiană de constituire a instituțiilor sociologice, a conchis că „profesorul de la Iași inițiază deci asociații științifice după model vest-european”²⁴.

Dimitrie Gusti și Virgil Madgearu au preluat câte ceva din experiența Asociației de Politică Socială din Germania, însă hotărâtoare pentru inițierea fondării unei instituții similare în România au fost, totuși, condițiile și necesitățile de atunci ale țării care au impus, la modul imperativ, cercetarea problemelor realității sociale și politice pentru a oferi societății românești soluțiile de care avea nevoie. În acele condiții precare pentru statul român, Dimitrie Gusti a lansat apelul către

²¹ Bucuță, Emanoil. Institutul Social Român. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, anul XIV, Editura Institutului Social Român, 1936, p. 579.

²² Institutul Social Român după zece ani de lucru. 1918-1928. Cuvântările Înalțului Regent G. Buzdugan, a Președintelui Institutului Social Român și a delegatului Guvernului. – Membrii de onoare. – Scrisorile membrilor de onoare. – Extrase din dările de seamă ale ședințelor Comitetului de la Iași (1918). – Dicționarul politic. – Statutele și Regulamentul I.S.R. București, 1929, p. 13; Bucuță, Emanoil. Institutul Social Român. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, anul XIV, Editura Institutului Social Român, 1936, p. 579.

²³ Muller, Dietmar. Instituționalizarea cunoașterii științelor sociale în perioada interbelică: Institutul Social Român și Asociația de Politică Socială (Verein für Sozialpolitik) În: Lucian Năstasă, Dragoș Sdrobiș (coord.), *Politici culturale și modele intelectuale în România*. Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2013, <http://www.cooperativag.ro/instituționalizarea-cunoașterii-științelor-sociale-perioada-interbelica-institutul-social-roman-si-asociatia-de-politica-sociala/> accesat 05.05.2017.

²⁴ Momoc, Antonio. *Capcanele politice ale sociologiei interbelice. Școala gustiană între carlism și legionarism* (Prefață de Zoltan Rostas). București, 2012, p.80.

oamenii de știință „care nu au în vedere decât interesele permanente și generale ale națiunii” să-și unească eforturile pentru valorificarea „competenței dezinteresate” și a reușit să-i grupeze în cadrul Asociației pentru Știința și Reforma Socială, ca „organ adevărat al reformei sociale, care în primul rând presupune cunoștința riguros științifică a realității sociale”²⁵.

Asociația pentru Știința și Reforma Socială²⁶ ca primă etapă în organizarea Institutului Social Român și „cea dintâi înfăptuire de valoare națională a profesorului Gusti, a fost inaugurată prin decizia Comitetului pentru organizarea asociației, în ședința acestuia din 18 martie 1918. Asociația și-a propus, de la bun început, idealul etic monografic care se rezuma la studiul realității sociale românești în vederea reformei sociale”²⁷. Statutul Asociației, aprobat în aceeași zi de 18 martie 1918 și Apelul inaugural, lansat în aprilie 1918, adresat publicului intelectual interesat și diverselor instituții publice din țară, au definit clar scopul, obiectivele, modul de organizare, structura, mijloacele pentru realizarea scopului și misiunii asumate, precum și alte momente organizatorice. Astfel, „cel dintâi organism de cercetare științifică organizat de D.Gusti”²⁸ se angaja „să studieze toate problemele impuse de necesitatea refacerii întregii vieți sociale a României, să propună pe baza acestor studii soluțiile practice necesare pentru înfăptuirea operei de reformă socială, să contribuie la educarea socială a maselor și să lupte pentru înfăptuirea reformelor propuse”²⁹ (art.2) prin toate mijloacele stipulate în același statut (art.3), între care se sublinia și editarea unui organ al Asociației (art.3, b). Asociația a înființat organul său publicistic, revista periodică „*Arhiva pentru știința și reforma socială*”, primul număr al căreia a apărut în aprilie 1919. Revista a asigurat propagarea cunoștințelor din domeniul științelor sociale și diseminarea rezultatelor studiilor întreprinse în cadrul Asociației. Apelul inaugural a anunțat hotărât că „activitatea Asociației va fi îndreptată, în primul rând, în organizarea unor cercetări determinate, având de obiect studiul cât mai complet și mai metodic al vieții sociale românești”³⁰ sub toate aspectele. Totodată, membrii fondatori ai Asociației, în cadrul ședințelor Comitetului, au

²⁵ Gusti, Dimitrie. Realitate, știință și reformă socială. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, anul I, 1919, nr.1-4, p. XXV.

²⁶ Numele inițial al asociației a fost Asociația pentru Studiul și Reforma Socială.

²⁷ Stahl, Henri H. Școala monografiei sociologice. Omagiu profesorului D. Gusti. XXV de ani de învățământ universitar (1910-1935). În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, anul XIV, Ed. Institutul Social Român, București, 1936, p.1135.

²⁸ Gusti, Dimitrie. Studii critice. Coord.: Henri H. Stahl. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 32.

²⁹ Statutele Asociației pentru Studiul și reforma socială. În: *Arhiva pentru știința și Reforma socială*. Organ al Asociației pentru Studiul și reforma socială. Director D. Gusti. anul I, nr.1, aprilie 1919, p. 289; Statutele Asociației pentru Studiul și reforma socială. Iași, Tipografia „Dacia” Petru Iliescu, strada Lăpușneanu nr. 33, 1918, p.1; Documentul se găsește și în: Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare A.N.I.C.), Fond Pantelimon Halippa, dosar 486/1918, filele 5-6.

³⁰ Apelul făcut în Aprilie 1918, cu prilejul întemeierii Asociației pentru studiul și reforma socială. În: *Arhiva pentru știința și Reforma socială*. Organ al Asociației pentru Studiul și reforma socială. Director D. Gusti. anul I, nr.1, aprilie 1919, p. 292.

afirmat neutralitatea din punctul de vedere al opțiunilor politice și plasarea organizației în sfera societății civile. Prima decizie în acest sens a fost condiția ca membrii Asociației să nu fie înscrși într-un partid politic³¹.

În conformitate cu prevederile statutare, Asociația și-a structurat activitatea pe șapte secții: agrară, comercială și industrială, financiară, juridică, politică și administrativă, igienă și politică socială, culturală. Conducerea a fost încredințată unui comitet ales pe timp de un an, compus din 11 membri³². Asociația și-a continuat organizarea simultan la Iași și la București. Potrivit art. 1 al Statutului, sediul Asociației s-a stabilit în București, dar condițiile războiului și ale ocupației inamice au forțat desfășurarea inițială a activității în capitala Moldovei (în perioada 18.03.1918 – 12.10.1918). Din toamna anului 1918, a trecut definitiv în București, iar prima ședință a Asociației în București s-a ținut la 23 noiembrie 1918³³.

Pe parcursul celor aproape trei ani de activitate Asociația a cercetat și a abordat, în cadrul diverselor conferințe publice și prin intermediul publicațiilor, un șir de probleme ale realității sociale și politice, între care un loc aparte au ocupat problemele adoptării noii Constituții, votului universal, unificării administrative, nivelului de trai al populației, stării economiei și perspectivelor de dezvoltare a țării etc. A.Ș.R.S. a propus soluții pentru mai multe dintre problemele acelei realități sociale, a elaborat și a dezbătut însemnate proiecte de legi și proiecte de reforme (proiectul Legii Constituționale, proiectul reformei culturale, proiectul legii electorale, etc.,) și a acordat ajutorul solicitat instituțiilor puterii și celor ale administrației de stat în cercetarea unui șir de probleme importante pentru societatea românească³⁴.

În activitatea Asociației s-a remarcat, de la bun început, atenția față de problemele realității sociale din Basarabia. Un exemplu în această privință a fost participarea în cadrul ședinței Comitetului din 18 iunie 1918 a deputatului Sfatului Țării, Ion Buzdugan, care a solicitat Asociației „ajutor la cercetarea chestiunii agrare”, insistând asupra formării unei delegații de specialiști, care să suplimenteze munca Comisiei agrare a parlamentului basarabean și să urgenteze, astfel, înfăptuirea reformei agrare în regiune. Dezbaterile asupra problemei, inclusiv în contradictoriu, s-au încheiat favorabil rugăminții deputatului. Deputatul a insistat, argumentând că „guvernul central, conform Actului Unirii, nu se poate amesteca în chestiunea agrară din Basarabia”, iar „însemnătatea problemei agrare pentru desăvârșirea unirii” nu poate fi pusă la îndoială și „dacă se

³¹ Bucuța, Emanoil. Institutul Social Român. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, anul XIV, nr.2, București, Editura Institutului Social Român, 1936, p. 580.

³² Statutele Asociației pentru Studiul și reforma socială. În: *Arhiva pentru știința și Reforma socială*. Organ al Asociației pentru Studiul și reforma socială, Director D.Gusti. Anul I, nr.1, aprilie 1919, p. 289.

³³ Bucuța, Emanoil. Institutul Social Român. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, anul XIV, Editura Institutului Social Român București, 1936, p. 580.

³⁴ Detalii se conțin în numerele revistei asociației, *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, anii I-V, 1919-1923.

va da pământ țăranilor, toți ar fi cu trup și suflet pentru România”³⁵. În urma discuțiilor, Comitetul a decis ca Asociația să trimită în Basarabia delegația compusă din specialiștii Cipăianu, Madgearu și Slăvescu³⁶ care să acorde sprijinul solicitat. Alte exemple s-au găsit în revista Asociației - *Arhiva*, care, începând cu primul său număr și într-un șir de numere următoare, a reflectat realitățile sociale curente și cele ale trecutului istoric al Basarabiei prin publicarea studiilor corespunzătoare, elaborate de autori din provincie și din țară.

Întreaga activitate a Asociației desfășurată în strânsă legătură cu realitatea socială, începând de la chestiunile organizatorice și cercetarea științifică a problemelor stringente ale acelei realități, continuând cu înființarea bibliotecii științifice, arhivei de materiale colectate și publicarea rezultatelor cercetărilor întreprinse și încheind cu diseminarea cunoștințelor din diverse științe sociale, prin conferințe și publicații, a confirmat aprecierea pe care a dat-o fondatorul acesteia, expusă la un deceniu de la înființare, precum că „Asociația ... n-a fost o creație rece, produs al unor spirite constructive de geometrie ori estetică intelectuală și adaptată la o utilitate închipuită. Ea a exprimat în realitate neliniștea și aspirațiile unei epoci”³⁷. Asociația a fost concepută ca un centru de informare și documentare și a păstrat acest format până la încheierea activității sale.

La 13 februarie 1921 Asociația a fost transformată în Institutul Social Român din București³⁸, deși inițial se considera posibilă și utilă ființarea paralelă a celor două organisme științifice. Faptul transformării A.Ș.R.S. într-un Institut de cercetări științifice a fost preconizat din primele luni de existență a Asociației, însă până la finele anului 1919, în cadrul acesteia s-a susținut ideea că viitorul Institut Social Românesc va fi „un instrument de lucru al Asociației” care se va dezvolta alături de ea. Ideea însă nu a ajuns la îndeplinire practică, iar peste mai mult de un an s-a hotărât transformarea A.S.R.S. în I.S.R.³⁹. Procedura remanierilor ce s-au impus, în acest sens, a fost stabilită în cadrul adunării Asociației din 23 decembrie 1919. Legea despre înființarea I.S.R. a fost publicată în Monitorul Oficial din 29 iulie 1921, în varianta unui articol unic, prin care „se recunoaște calitatea de persoană morală [persoană juridică n.n.] așezământului Institutul Social Românesc cu sediul în București”. Legea a fost votată de Adunarea Deputaților în ședința

³⁵ Extrase din procesele verbale ale ședințelor de comitet, ținute la Iași (redactate și scrise de dl V.N. Madgearu, ca secretar general al „Asociației pentru Studiul și Reforma Socială”). În : *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, anul VIII, Editura Institutului Social Român București, 1929, nr. 4, p. 547.

³⁶ Ibidem, p.547.

³⁷ Institutul Social Român după zece ani de lucru. 1918-1928. Cuvântările Înalțului Regent G. Buzdugan, a Președintelui Institutului Social Român și a delegatului Guvernului. – Membrii de onoare. – Scrisorile membrilor de onoare. – Extrase din dările de seamă ale ședințelor Comitetului de la Iași (1918). – Dicționarul politic. – Statutele și Regulamentul I.S.R. București, 1929, p. 5.

³⁸ Statutele Institutului Social Român. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, anul VIII, nr.4, Editura Institutului Social Român, 1929, p. 727.

³⁹ Bucuța, Emanoil. Institutul Social Român. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, anul XIV, Editura Institutului Social Român, 1936, p. 581.

din 27 iunie 1921, iar în Senat în ședința din 6 iulie 1921⁴⁰. Amintim aici că în Comitetul de patronaj pentru înființarea Institutului Social românesc au fost desemnați, dintre basarabeni, Ștefan Ciobanu, Paul Gore, Ion Inculeț. Comitetul de patronaj a alcătuit un prospect prin care se argumenta necesitatea Institutului. Comitetul își asuma obligația să se ocupe de strângerea fondurilor necesare pentru funcționarea acestuia⁴¹.

În opinia cercetătorilor contemporani ai istoriei și activității Școlii monografice gustiene, transformarea A.S.R.S. în I.S.R., cu recunoașterea continuității organizației premergătoare (certificată în art. 1 al Statutului I.S.R.)⁴² „nu a fost o acțiune pur formală, ci una de sporire a prestigiului asociației”⁴³ și de axare pe extinderea cercetărilor științifice bazate pe un sistem și o metodă originală de studiu precum era cercetarea monografică. Continuitatea și ascensiunea logistică a vechii structuri a fost confirmată odată cu organizarea Institutului, atât prin conținutul documentelor reglatoare ale I.S.R., cât și prin activitatea sa ulterioară.

Scopurile I.S.R. prevăzute în art.1 din Statut au exprimat preocuparea pentru situația socială din România de după război și necesitatea reformei. Alineatul a) al acestui articol a stabilit drept obiectiv al I.S.R. cercetarea problemelor științelor sociale și în special pe cele privitoare la starea socială a României Mari, iar alineatul b) a recunoscut intenția fondatorilor de a face propuneri pe baza studiilor și cercetărilor sociale, pentru realizarea reformei sociale în România Mare⁴⁴. Mijloacele de aplicare a prevederilor din Statut vizau gruparea membrilor I.S.R. în secții. Spre deosebire de Asociație, Institutul forma un corp unic compus dintr-un număr mai mare de secții, în 1921 încadrând 12 secții, iar începând cu anul 1929 - 16 secții, dreptul de mărire sau micșorare al numărului de secții fiind stipulat în art.3 al Statutului. Președinte activ al Institutului, la fel ca și al Asociației, a fost profesorul și savantul sociolog, Dimitrie Gusti.

Institutul Social Român, ulterior Institutul de Cercetări Sociale (1939), Institutul de Științe Sociale al României (1939-1944), Institutul Social Român (1944-1948), a avut filialele sale regionale (până în anul 1939 – 2; în perioada 1939-1940 – 7, între anii 1941-48 – 5), una dintre acestea a funcționat la Chișinău în perioada 1934-1940. Regionala chișinăuiană, cu numele inițial de Institutul Social Român din Basarabia (1934-1939) a fost redenumită ulterior, corespunzător numelui instituției centrale, în Institutul de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău

⁴⁰ Ibidem, p.581.

⁴¹ Buletinul Asociației pentru studiul și reforma socială. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, anul I, nr.4, ianuarie 1920, p. 865.

⁴² Statutele Institutului Social Român. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, Anul VIII, nr.4, Editura Institutului Social Român, 1929, p. 727.

⁴³ Rostas, Zoltan. Atelierul gustian. O abordare organizațională. București, Tritonic, 2005, p.15.

⁴⁴ Statutele Institutului Social Român. În : *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, anul VIII, nr.4, Editura Institutului Social Român, 1929, p. 727.

(1939), iar în ultimul an al ființării sale a revenit la numele vechi de Institutul Social Român din Basarabia (1939-1940). Institutul regional a întrunit cei mai de seamă intelectuali basarabeni, interesați de cercetarea realității sociale a provinciei, uniți în același scop al reformării și al edificării culturale și civilizatoare a societății.

Pe parcursul celei mai mari părți a perioadei de funcționare, Institutul Social Român din București și secțiile sale regionale au deținut statutul de instituții private, deși au reprezentat prima formă instituționalizată a științei sociologice din spațiul românesc.

Institutul Social Român din București (1921-1948) a reprezentat și cea mai însemnată formă organizatorică a școlii monografice românești, având în vedere că pe parcursul perioadei de funcționare Institutul s-a ocupat atât de elaborarea teoretică a metodei cercetării sociologice monografice, cât și de organizarea și desfășurarea cercetărilor în teren, precum și de publicarea și popularizarea monografiilor unui șir de localități supuse cercetării. În perioada 1925-1933 a desfășurat „nouă campanii monografice în șapte sate din țară”⁴⁵. Prima campanie monografică întreprinsă de Institut s-a desfășurat în 1925, la Goicea Mare jud. Dolj, sub atenta îndrumare a lui D. Gusti, cu ajutorul unei „echipe de cercetare sociologică cu veleități interdisciplinare”⁴⁶. Au urmat campanii ample de cercetare efectuate de echipe pluridisciplinare organizate în satele: Rușețu, jud. Brăila (1926), Nerej, jud. Vrancea (1927), Fundu Moldovei, jud. Câmpulung (1928), Drăguș, jud. Făgăraș (1929, 1932, 1933, 1938), Runcu, jud. Gorj (1930), Cornova, jud. Orhei (1931).

Prin urmare, Institutul Social Român din București nu doar a fundamentat teoretic metoda monografică, ci a experimentat-o pe larg, inițiind și efectuând cercetările monografice în teren, prin intermediul Seminarului Sociologic care a organizat, începând cu anul 1925, campaniile monografice speciale în toate regiunile geografice și istorice ale țării. În Basarabia, experiența acestor cercetări științifice a ajuns cu aproape zece ani mai târziu, devenind cunoscută în mod practic din anul 1931, când I.S.R. din București, cu o echipă de 55 de monografiști sub conducerea lui Dimitrie Gusti, a cercetat satul Cornova din județul Orhei⁴⁷. Din anul 1934, acest tip de cercetare științifică a realităților sociale a cunoscut o anumită extindere în regiune, datorită organizării și funcționării în Chișinău a secției regionale a I.S.R. din București. În această activitate

⁴⁵ Dungaciu, Dan. *Elita interbelică : Sociologia românească în context european. Contribuții la o sociologie a sociologiei*. București, Editura Mica Valahie, 2011, p. 19.

⁴⁶ Stahl, Henri. *Teoria și practica investigațiilor sociale*, vol.II. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975, p. 11.

⁴⁷ Botezatu, Grigore. *Campania monografică de la Popeștii de Sus – judeul Soroca. În : Destin Românesc. Revistă de istorie și cultură*, anul VIII, 2001 nr. 3 (31), p. 101.

au fost atrași intelectuali basarabeni, specialiști în variate probleme, care au încadrat în programul lor cercetarea sub multiple aspecte a fenomenelor sociale din localitățile provinciei.

Echipele de cercetare pluridisciplinare ale Institutului erau compuse minimum din 12 specialiști, „un geograf, un antropolog, dublat de un statistician, un istoric și un psiholog-etnograf pentru cadre, iar pentru manifestări, un economist, un jurist, un cercetător al vieții politice și administrative și cel puțin trei cercetători ai vieții spirituale: un folclorist muzicolog, pentru muzică și dans, un literat-lingvist pentru limbă, literatură și ideologie, precum și un etnolog cunoscător al artei, tehnicii și moravurilor locale”⁴⁸, toți fiind coordonați de un sociolog. Membrii echipelor pluridisciplinare ale Institutului erau obligați să respecte, pe durata campaniei de cercetare în teren, Regulamentele de organizare și de funcționare a cercetărilor monografice⁴⁹, care specificau toate subtilitățile legate de munca de cercetare și de încheiere a lucrării științifice colective. Echipele monografice erau interdisciplinare și au constituit „comunități științifice moderne, întemeiate pe raporturi de cooperare și ucenicie științifică, pe împărtășire de valori comune”⁵⁰.

Din anul 1934, D. Gusti a inițiat campaniile monografice ale echipelor studențești, constituite din studenți de la diferite instituții și specialități, care îmbinau cercetarea amănunțită a comunităților rurale cu intervenția în realitatea socială a localităților (campanii de intervenție comunitară), urmărindu-se identificarea de soluții pentru edificarea satului românesc. Echipele studențești erau ghidate de Institut și pregătite teoretic în cadrul Seminarului sociologic, însă erau asigurate material de către Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, înființată în anul 1921. Datorită activității acestor echipe, Institutul a reușit să „monografizeze” 626 de sate, a contribuit la organizarea a cca 5000 de cămine culturale și a peste 500 de școli țărănești⁵¹.

Institutul a întreprins, mai ales, două tipuri de cercetări în teren. Primul: monografii cu sate-pilot (intensive, prin alegerea unor sate tipice și delimitarea regiunilor în funcție de tema de cercetare aleasă). De acest tip au fost cercetările monografice în cele 7 sate, indicate mai sus, întreprinse de echipele științifice pluridisciplinare organizate de Institut. Printre acestea se numără și campania desfășurată în Ținutul Codrului (Basarabia) cu satul-pilot Cornova (1931). În 1939, filiala basarabeană a Institutului trebuia să definitiveze cercetarea acestui ținut și să întreprindă monografia regiunii Codrului; al doilea tip: cercetarea regiunilor fără sate-pilot, prin realizarea unor monografii sumare a așezărilor din cadrul acestora, reprezentative fiind cele întreprinse în același an, în plasa Dâmbovnic din jud. Argeș. Unii sociologi contemporani susțin că „școala

⁴⁸ Vulcănescu, Mircea. Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti. București, Editura Eminescu, 1998, p.47.

⁴⁹ A.N.I.C., Fond Fundația Culturală Regală, Centrala, dosar 2/1931, f.1, 3-8.

⁵⁰ Larionescu, Maria. Istoria sociologiei românești. Suport de curs. București, 2007, p. 56.

⁵¹ Bădescu, Ilie. Școala Gusti: universalitatea paradigmei gustiene a sociologiei rurale. În: *Tratat de sociologie rurală*, Ilie Bădescu, Ozana Cucu-Oancea și Gheorghe Șișeștean (coordonatori). București: Editura Mica Valahie, 2009, p.57.

monografică gustiană a experimentat câteva tipuri fundamentale de ipoteze ale cercetării monografice: ipoteza monografiei exhaustive sau integrale, ... ipoteza monografiei centrate pe o problemă-cheie, ... ipoteza „monografiei sumare de sat”, ... ipoteza monografiei sociologice zonale cu și fără sat pilot, precum și ipoteza monografiei tematice”⁵².

În fond, până în 1938 cercetările monografice s-au centrat asupra satului ca totalitate a cadrelor și manifestărilor sociale, iar începând cu campaniile din vara anului 1938, un grup de sociologi, între care A. Golopenția, H. Stahl, T. Herseni, s-au oprit asupra realizării monografiilor axate preponderent pe „probleme” locale și a celor cu caracter regional (I.I. Ionică). Animat de rezultatele cercetărilor monografice obținute în primii ani de campanii de cercetare, D. Gusti a lansat proiectul „monografierii” exhaustive a celor 15000 de sate (câte erau în țară) în vederea elaborării „sociologiei națiunii”. Acest demers s-a dovedit utopic și imposibil de realizat, însă, campaniile de cercetare care au reușit s-au încheiat cu elaborarea și publicarea monografiilor integrale sau a unor ample studii și sinteze privind realitățile sociale ale localităților vizate.

Până în 1939, Institutul a avut două secții regionale, Institutul Social Banat-Crișana, fondat în 1932, condus de Cornel Groșorean, și Institutul Social Român din Basarabia, constituit în 1934 și condus de Pantelimon Halippa. Ambele au fost organizate prin inițiativa conjugată a lui D. Gusti și a intelectualității locale din aceste provincii istorice românești. Secțiile regionale au funcționat în conformitate cu directivele și actele reglatoare ale Institutului central și au reușit, datorită activității desfășurate în teritoriu, să se transforme în instituții veritabile de cercetări științifice de nivel regional.

La 13 octombrie 1938, regele a promulgat Legea serviciului social, prin care se introducea munca socială obligatorie și care prevedea participarea intelectualilor la stagii obligatorii „în folosul cunoașterii și înălțării patriei”. S-a decretat Serviciul Social ca instituție autonomă, iar cercetările monografice, precum se proiectase, urmau să formeze „temelia lucrărilor” acestuia⁵³. Potrivit Legii serviciului social, care s-a pus în aplicare începând cu 18 ianuarie 1939⁵⁴, Institutul de Cercetări Sociale al României, înființat prin reorganizarea Institutului Social Român (art.16), a dobândit calitatea de personalitate juridică și statutul de instituție de stat. Legea a stabilit că instituția „se organizează și se conduce prin propriile sale organe, alcătuindu-și statutul, regulamentul de funcționare,... și își administrează patrimoniul”⁵⁵. Pornind de la premisa că „... o

⁵² Larionescu, Maria. Istoria sociologiei românești. Suport de curs. București, 2007, p. 55.

⁵³ Proiect de Lege pentru înființarea Serviciului Social. În: A.N.I.C, Fond Fundația Culturală Regală. Centrala, dosar 46/1923, f. 64.

⁵⁴ Legea pentru înființarea Serviciului Social, sancționată prin ÎDR nr.3.526 din 13 octombrie 1938, publicată în Monitorul Oficial nr. 242 partea 1 din 18 octombrie 1938. În: A.N.I.C, Fond Fundația Culturală Regală. Centrala, dosar 87/1939, f. 171-177.

⁵⁵ A.N.I.C, Fond Fundația Culturală Regală. Centrala, dosar 87/1939, f. 173.

ridicare a satelor trebuie să se întemeieze pe cunoașterea nevoilor lor...”, D. Gusti a apreciat înalt prevederea Legii referitoare la „crearea unui Institut de cercetări sociale al României, închinat mai ales cercetărilor monografice ale satelor”⁵⁶ și a considerat foarte necesară organizarea Institutelor Sociale regionale, în provinciile în care acestea au lipsit, pentru a realiza „cercetările pe tot întinsul țării”⁵⁷. Buletinul Serviciului Social, prin Comunicatul nr. 551 *În legătură cu punerea în aplicare a Legii Serviciului Social*, a înștiințat că „pentru aducerea la îndeplinire a programului de lucru al Institutului de Cercetări Sociale al României, se înființează 7 regionale ale Institutului, în orașele Iași, Cluj, Craiova, Cernăuți, Constanța, Chișinău și Timișoara”⁵⁸. Ultimele două regionale (Chișinău și Timișoara) au fost înființate prin reorganizare, iar cea de a șaptea filială, destinată cercetării vieții sociale a românilor din afara țării, a fost planificată să funcționeze în București, în cadrul instituției centrale. Noile instituții de cercetări științifice în domeniul social nu au reușit însă să se manifeste plenar deoarece peste câteva luni, în urma abrogării Legii serviciului social (octombrie 1939), noile reorganizări le-a perturbat activitatea.

Legea serviciului social a fost opera Institutului Sociologic din București, ideea și proiectul ei au fost lansate de președintele Dimitrie Gusti și doi dintre cei mai activi colaboratori ai Institutului, Octavian Neamțu și Traian Herseni. Chiar dacă acțiunea Legii a fost de scurtă durată, prin aplicarea ei pentru prima dată în lume a fost legiferată cercetarea sociologică îmbinată cu practica socială în teren și cu pedagogia socială.

Institutul Social Român din București, în toate variantele sale organizatorice, a fost nucleul central al școlii sociologice românești. Printre membrii și colaboratorii școlii gustiene, activiști de vază ai I.S.R. din București s-au numărat iluștri sociologi, etnologi, folcloriști, precum Henri H. Stahl, Traian Herseni, Mircea Vulcănescu, Anton Golopenția, Ernst Bernea, Ion I. Ionică, Vasile V. Caramelia, Octavian Neamțu, Ion Conea, Xenia Costaforu, Gheorghe Focșa, Valer Butură, Ovidiu Bârlea, Mitu Georgescu, George Vlădescu-Răcoasa ș.a. „Cea mai teribilă școală de energetism național”, numită astfel de sociologul contemporan Ilie Bădescu, ne-a lăsat prin munca titanică a reprezentanților ei o moștenire neprețuită, prin care România a câștigat un loc important în istoria universală a sociologiei.

Rezultate semnificative ale activității Institutului și ale mișcării sociologice interbelice românești, în cadrul căreia au evoluat cercetările monografice și care ne-au rămas drept moștenire, prezintă lucrările lui: Mircea Vulcănescu, *Teoria și sociologia vieții economice* (1932); Traian

⁵⁶ A.N.I.C, Fond Fundația Culturală Regală. Centrala, dosar 75/1938, f.88

⁵⁷ A.N.I.C, Fond Fundația Culturală Regală. Centrala, dosar 75/1938, f. 161

⁵⁸ A.N.I.C, Fond Fundația Culturală Regală. Centrala, dosar 87/1939, f.178

Herseni, *Teoria monografiei sociologice* (1934); Henri Sthal, *Tehnica monografiei sociologice* (1934); Henri Stahl, *Școala monografiei sociologice* (1936), Henri Stahl, *Nerej, un village d'une region archaïque* (1939), 3 vol.; Dimitrie Gusti, Traian Herseni (coord.), *Îndrumări pentru monografiile sociologice* (1940); Dimitrie Gusti, *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii* (1940), 2 vol.; Ion Conea (coord.) *Clopotiva, un sat din Hațeg* (1940); Anton Golopenția, Dimitrie Georgescu, *60 de sate românești cercetate de echipele regale studențești în vara 1938* (1941) ș.a. Unul dintre cele mai semnificative rezultate ale cercetării monografice integrale este, indiscutabil, *Enciclopedia României* (4 vol., 1938-1939), coordonată din punct de vedere științific de renumiți sociologi, Dimitrie Gusti, Mircea Vulcănescu, Anton Golopenția și Henri Stahl. În rând cu aceste lucrări se înscriu și o serie de monografii tematice, studii de sinteză, extrem de valoroase pentru cunoașterea realităților sociale trecute și recente din localitățile românești. Trebuie pomenite în această serie și cele două tomuri ale „*Buletinului Institutului Social Român din Basarabia*” (Chișinău 1937 și 1939), care au însumat o parte din rezultatele cercetărilor științifice întreprinse de filiala regională (detalii despre conținutul publicației urmează în capitolul 3 al prezentei lucrări).

Pe măsură ce activitatea școlii monografice de la București se impunea pe plan internațional, Dimitrie Gusti a fost tot mai solicitat să comunice rezultatele muncii sale științifice în cele mai de seamă universități europene și americane (în 1933-1934 susține prelegeri la Paris, Munchen, Leipzig, Berlin⁵⁹; în anii 1935-1937 participă la trei congrese internaționale de sociologie la Bruxelles și Paris; în 1939 are loc prima sa vizită în SUA, în 1946-1947, a doua când a conferențiat în celebrele universități din Wisconsin, Chicago, Harvard și Yale). A arătat o „strălucită participare românească”⁶⁰ în instituțiile vizitate și la manifestațiile la care a luat parte, precum și la expozițiile internaționale din anii 1937 și 1939, la care a prezentat experiența monografică a școlii. Alți colaboratori ai Institutului, între care Mircea Vulcănescu, Henri Stahl, Dumitru Georgescu, au difuzat, în cadrul diverselor reuniuni științifice internaționale, anumite rezultate ale cercetărilor monografice efectuate în România.

Experiența cercetărilor monografice și teoria sociologică românească au devenit atât de populare peste hotarele țării, încât pentru prima dată de la înființarea Institutului Internațional de Sociologie (1893) s-a decis ca forul său superior, Congresul internațional de sociologie, să se desfășoare în altă capitală decât în cele ale țărilor Europei apusene. La Congresul internațional de Sociologie din Paris (1937) s-a decis ca cel de-al XIV-lea Congres internațional să se desfășoare

⁵⁹ Bucuța Emanoil. Știința română în străinătate. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, Anul XII, Editura Institutului Social Român, 1935, nr.3-4, p. 562-563.

⁶⁰ Paunescu, Emil. Dimitrie Gusti și cooperarea intelectuală internațională. În: *Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A.D.Xenopol”*, XIX, Iași, 1982, p. 570.

la București, în perioada 29 august - 7 septembrie 1939. Pentru participare la Congresul de la București s-au înscris 207 sociologi de seamă din 22 de țări⁶¹, 80% din textele comunicărilor participanților, către mijlocul lunii august 1939, erau publicate, toate pregătirile pentru vizite în localitățile românești cercetate monografic erau încheiate, expozițiile planificate cu ocazia congresului erau vernisate, însă, în legătură cu situația internațională nefavorabilă s-a decis amânarea congresului pentru luna aprilie 1940, după care s-a renunțat la acesta până la încheierea celui de-al Doilea Război Mondial. Chiar dacă nu a mai avut loc, prin lucrările pregătitoare, evenimentul „constituie un punct de referință în istoria cooperării internaționale a cercetătorilor din științele sociale”⁶²

Școala sociologică românească, cu instituțiile care au reprezentat-o, s-a remarcat în mod special prin promovarea cercetărilor monografice în plan teoretic și practic, ajungând să fie atât de cuprinzătoare încât a devenit o extraordinară mișcare a spiritului științific și un adevărat curent cultural al perioadei interbelice. Cercetările monografice sau monografiile sociale au constituit partea esențială, indispensabilă și cea mai reprezentativă a activității școlii, a Institutului Social Român de la București și a Seminarului de sociologice, cărora Dimitrie Gusti le-a imprimat, chiar de la început, crezul său profesional, rezumat în expresia devenită proverbială: „sociologia va fi monografică ori nu va fi”⁶³.

În anul 1948, odată cu ocupația sovietică și instalarea regimului comunist, Institutul, Seminarul, Școala sociologică în întregime, au fost desființate, știința sociologică interzisă, reprezentanții și colaboratorii acestor instituții științifice au fost marginalizați, unii dintre ei, Mircea Vulcănescu și Anton Golopenția au fost martirizați. Reprezentantul filialei basarabene a Institutului, Petre Ștefănuță a fost închis într-un lagăr de exterminare de regimul totalitar comunist, în scurt timp după ocuparea Basarabiei de către U.R.S.S. la 28 iunie 1940, unde a decedat.

1.2. Istoriografia mișcării sociale românești de cercetare și acțiune socială

Reflectarea în literatura de specialitate a modului în care a apărut și a evoluat mișcarea socială românească de cercetare și acțiune socială, în cadrul căreia s-a înscris activitatea unicei instituții de cercetare științifică în domeniul social, care a funcționat în Basarabia interbelică, Institutul Social Român din Basarabia (1934-1940), filială a I.S.R. din București (1921-1948),

⁶¹ Al XIV-lea Congres internațional de Sociologie a fost amânat. În: *Timpul*, 20 august 1939.

⁶² Paunescu, Emil. Dimitrie Gusti și cooperarea intelectuală internațională. În: *Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A.D.Xenopol”*, XIX, Iași, 1982, p. 571.

⁶³ Dicționar de sociologie, Zamfir C., Vlăsceanu L. (coordonatori). București: Editura Babel, 1998, p. 364.

constituie cheazășia cunoașterii și înțelegerii fenomenului în sine și oferă posibilitatea de a stabili perspectivele pentru întregirea istoriei acestei ample mișcări. Elucidarea diverselor aspecte ale acestei mișcări cu valențe științifice, culturale și edificatoare deopotrivă, permite explicarea procesului fundamentării și instituționalizării științei sociologice românești și punerea în valoare a activității instituțiilor implicate, inclusiv a Institutului Social Român din Basarabia, ca parte a celei mai ample mișcări de cercetare și acțiune socială, cunoscută în spațiul românesc.

În literatura de specialitate din România, unele aspecte ale mișcării sociale românești de cercetare și acțiune socială din perioada aflată în atenție, au fost mai mult sau mai puțin abordate. Însă din cauza că în anii regimului comunist, până către a doua jumătate a anilor '60 ai sec. al XX-lea, sociologia ca știință a fost interzisă, fiind calificată drept invenție burgheză (atât în România, cât și în U.R.S.S. și R.S.S.M), problemele referitoare la acest domeniu, între care: fundamentarea sociologiei românești ca știință; Școala sociologică gustiană, activitatea și realizările ei; instituționalizarea activității științifice în domeniul social; cercetările sociologice în teren etc. au constituit subiecte-tabu. Deși unele dintre realizările Institutului Social Român din București, spre exemplu, Muzeul Satului din București, întemeiat în 1936, au fost recunoscute de autoritățile comuniste, nu se admitea, totuși, să fie popularizate meritele Institutului și ale unor personalități, precum, Dimitrie Gusti, George Focșa, Anton Golopenția, Traian Herseni, Henri Stahl ș.a. Constatăm că în perioada anilor 1948-1965 lipsesc cu desăvârșire studiile istoriografice consacrate problematicii care ne interesează.

Pe parcursul aceleiași perioade și până la căderea regimului comunist, în știința istorică din R.S.S. Moldovenească s-a impus ideea că în Basarabia interbelică nu a existat și nu a activat nici o instituție de cercetări științifice⁶⁴. Pornind de la această afirmație, pe cât de categoric exprimată, pe atât de lipsită de temei, istorici sovietici consacrați ai timpului, susțineau că în aceste condiții problema dezvoltării științei în perioada vizată nici nu merită a fi formulată sau cercetată⁶⁵. Drept urmare a propagării acestui neadevăr, precum și a impunerii interdicției asupra istoriei adevărate a Basarabiei anilor 1918-1940, despre activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940), – prima „instituție de cercetări științifice”⁶⁶ dintre Prut și Nistru, nu s-a scris nimic.

Odată cu primele încercări de reabilitare a sociologiei ca știință, pe la începutul anilor '60, în România au fost elaborate și primele lucrări care au încercat să pună în valoare activitatea Școlii monografice românești și a formelor sale instituționale, Asociația, Institutul, Seminarul. Printre

⁶⁴ Брысякин, Сергей. Культура Бессарабии. 1918-1940. Кишинев, 1978, с. 15.

⁶⁵ Briseakin, Serghei, op. cit., p. 15.

⁶⁶ Generic (confirmat documentar) atribuit instituției de autorii: Enciu, Nicolae. Aspecte din activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: *Revista de istorie a Moldovei*, 1996, nr.4, p. 29; Moraru, Anton. Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria 1812-1993. Chișinău, 1995, p. 248.

autorii acelor lucrări s-au numărat reprezentanți din ultima promoție a școlii, Paul H. Stahl, Florea Stănculescu, Adrian Gheorghiu și cercetătorii Ovidiu Bădina, Lucia Apolzan, Ștefan Costea. Dintre foștii activiști ai școlii, o deosebită contribuție a avut Henri H. Stahl. Însă acele lucrări, publicate în noile împrejurări, nu au abordat în mod special organizarea și activitatea instituțiilor respective. Ele au pus în valoare studiile foștilor reprezentanți ai școlii gustiene, teoreticieni de marcă ai sociologiei practice. Totuși, pentru că își propuneau scoaterea din anonimat a rezultatelor școlii științifice bucureștene, studiile din această perioadă au fost însoțite de unele analize succinte ale activității instituțiilor componente ale Școlii, în special a I.S.R. din București. Din motive lesne de înțeles, lucrările publicate în România până la 1989 nu conțin, însă, nici o informație sau referire la activitatea secției de la Chișinău a Institutului.

Prima încercare postbelică de a aduce în atenție activitatea Școlii sociologice de la București s-a înregistrat în anul 1953, prin intenția reprezentanților ultimei promoții a școlii, Paul H. Stahl, Florea Stănculescu și Adrian Gheorghiu, de a publica seria de 16 volume de cercetări ale vieții sociale rurale, după expresia lui Paul Stahl, „cea mai completă prezentare a unei arhitecturi țărănești europene”. Din păcate, după apariția primelor 5 volume, editarea seriei a fost sistată de Comitetul Central al P.C.R., care a considerat că volumele cuprind „prea multe cocioabe și prea multe cruci”.

Printre lucrările monografice, din această perioadă, se numără studiul lui Ovidiu Bădina, intitulat *„Dimitrie Gusti. Contribuții la cunoașterea operei și activității sale”*, care a apărut la București (Editura Științifică) în 1965. Lucrarea prezintă suficiente detalii despre fundamentarea școlii sociologice românești, cu precădere a conceptelor, sistemului, metodologiei de cercetare. Monografia conține, însă, foarte puține informații despre împrejurările și influențele care au contribuit la organizarea și activitatea Institutului sociologic și a subdiviziunilor sale regionale. Într-o măsură mai mare prezintă aspectele organizatorice și funcționale ale Institutului sociologic de la București o altă lucrare a aceluiași autor, realizată în colaborare cu unul dintre foștii colaboratori ai instituției, Octavian Neamțu, dedicată fondatorului școlii, Dimitrie Gusti, care a apărut în limba engleză⁶⁷. Lucrarea nu este voluminoasă (101 pag.) și se axează mai mult pe prezentarea vizibilității externe a școlii sociologice bucureștene, dar nu ocolește etapele principale ale constituirii acesteia și rezultatele marcante ale activității. Studiul doar amintește despre existența secțiilor regionale ale Institutului, fără a oferi detalii despre organizarea lor și activitatea desfășurată.

⁶⁷ Ovidiu Bădina and Octavian Neamțu, Dimitrie Gusti. Bucharest, Meridiane Publishing House, 1969.

O descriere mai amplă a școlii sociologice românești, se regăsește în seria *Sociologia militans* în XV volume, care a fost editată la răscrucea anilor '60-'70 ai secolului XX. În special, vol. III al seriei, intitulat *Școala sociologică de la București*⁶⁸, dezvăluie aspectele istoric, organizatoric, conceptual și funcțional ale activității școlii și formelor sale organizaționale, deși într-o vizibilă manieră ideologică comunistă. Este elogiată râvna cercetătorilor Institutului în căutarea soluțiilor pentru diminuarea sărăciei satelor românești și mai puțin expusă valoarea științifică a cercetărilor întreprinse.

Cu ocazia aniversării centenarului profesorului Dimitrie Gusti, la Editura științifică și enciclopedică a apărut lucrarea *Dimitrie Gusti. Studii critice* (1980), coordonată de reputatul sociolog monografist din interbelic, Henri H. Stahl. Lucrarea încadrează o sumă de studii semnate de Ovidiu Bădina, Henri. H. Stahl, Ștefan Costea, Lucia Apolzan ș.a., în care sunt descrise diferite aspecte ale activității marelui savant, implicând direct procesul constituirii Școlii sociologice și instituțiilor acesteia, rolul și semnificația, activitatea editorială a Institutului de la București, rezultatele activității de cercetare științifică privită prin prisma contribuției la identificarea și soluționarea problemelor sociale ale comunităților etc.

În 1981, Henri H. Stahl și-a propus reconsiderarea vechilor tradiții monografice printr-o amplă lucrare cu caracter descriptiv, intitulată *Amintiri și gânduri din „vechea școală a „monografiilor sociologice”* (București, Editura Minerva, 1981). Relevante pentru cercetarea de față sunt amănuntele pe care autorul le elucidează despre campania monografică a Institutului bucureștean, desfășurată la Cornova, jud. Orhei (1931), unde s-a aflat în scurte vizite și Dimitrie Gusti. Lucrarea conține câteva informații sporadice referitoare la regionala basarabeană a Institutului.

După 1989, se amplifică preocupările specialiștilor din România pentru istoria și conținutul mișcării de cercetare și acțiune socială, reconsiderarea activității Școlii sociologice gustiene devenind o ocupație mai frecventă și mai consecventă. Se remarcă acum Ilie Bădescu, Ozana Cucu-Oancea, Gheorghe Șișeștean, Sanda Golopenția, Antonio Momoc, Zoltan Rostas, Maria Larionescu, Dan Dungaciu. Printre lucrările importante pentru cercetarea propusă se numără cele semnate de autorii: Mircea Vulcănescu, *Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti* (București, Editura Eminescu, 1998), *Tratat de sociologie rurală*, Ilie Bădescu, Ozana Cucu-Oancea și Gheorghe Șișeștean (coordonatori) (București: Editura Mica Valahie, 2009), Antonio Momoc, *Capcanele politice ale sociologiei interbelice. Școala gustiană între carlism și legionarism (Prefață de Zoltan Rostas)* (București, 2012), Zoltan Rostas, *Atelierul gustian. O abordare organizațională* (

⁶⁸ *Sociologia militans* III, *Școala sociologică de la București*. București, Editura științifică, 1971.

București, Tritonic, 2005), Zoltan Rostas, *Monografia ca utopie. Convorbiri cu Henri H. Stahl (1985-1987)* (București Editura Paideia, 2000). Însă, nici după 1989, lucrările sociologilor români nu vor aborda chestiunea Institutului Social Român din Basarabia, ca secție regională a Institutului de la București.

În Republica Moldova, începând cu anii `90 ai sec. XX, istoriografia națională înregistrează o atenție sporită față de problemele istoriei Basarabiei interbelice. În acest context, au apărut și unele materiale episodice cu privire la Institutul Social Român din Basarabia, semnate de Ion Țurcanu (1990)⁶⁹, Nicolae Enciu (1996)⁷⁰, Grigore Botezatu (1991), în care au fost abordate anumite aspecte din istoria și activitatea instituției. Pentru prima dată în istoriografia națională printre instituțiile care au contribuit la prosperarea cultural-științifică a Basarabiei interbelice este menționat Institutul Social Român din Basarabia⁷¹. Într-o lucrare de sinteză privind istoria românilor, Ion Țurcanu a subliniat că Basarabia a fost cuprinsă în programul de cercetări sociologice al Institutului lui Dimitrie Gusti, datorită funcționării la Chișinău a filialei acestui for științific, „care în a doua jumătate a anilor `30 edita anuarul *Buletinul* cu rezultatele cercetărilor sociologice efectuate”⁷² în provincie. În opinia lui Ion Țurcanu „acest demers era extrem de important din punctul de vedere al sensibilizării societății românești asupra realităților basarabene și pentru orientarea politicii statului față de această provincie”⁷³.

Cunoscutul filolog și folclorist Grigore Botezatu s-a ocupat, începând cu anul 1991, de evocarea moștenirii folcloristicii interbelice basarabene, venind în contact direct cu activitatea celui mai însemnat exponent basarabean al domeniului, din acea perioadă, Petre Ștefănuță, care a fost și cel mai energic colaborator al Institutului Social Român din Basarabia. Una dintre primele lucrări îngrijite de Grigore Botezatu, dedicată activității de folclorist a lui Ștefănuță, poartă titlul *Folclor și tradiții* de Petre Ștefănuță (Chișinău, 1991). Lucrarea este semnificativă prin faptul că reproduce informații, rapoarte și materiale perfectate de Ștefănuță, în calitate de director și secretar al I.S.R. din Basarabia, prezentând activitatea instituției. În studiul introductiv la această lucrare, Grigore Botezatu prezintă unele secvențe din activitatea regionale sociologice basarabene, în care era implicat Ștefănuță. Articolul lui Grigore Botezatu intitulat *Institutul Social Român din Basarabia (1934-1940)*⁷⁴, publicat în 1992, descrie cercetările monografice ale instituției

⁶⁹ Țurcanu, Ion. Chișinăul în 1940. În: *Basarabia: 1940*. Red-alc. L. Bulat. Chișinău, 1990.

⁷⁰ Enciu, Nicolae. Aspecte din activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În : *Revista de istorie a Moldovei*, 1996, nr.4.

⁷¹ Țurcanu, Ion. Op. cit., p. 227.

⁷² Țurcanu, Ion. Istoria contemporană ilustrată a românilor. Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2010, p. 128.

⁷³ Ibidem, p. 128.

⁷⁴ Botezatu, Grigore. Institutul Social Român din Basarabia (1934-1940). În: *Imagini și permanente în etnologia românească. Materialele primului Simpozion național de etnologie 12-15 septembrie 1991*, Chișinău 1992, p. 76-80.

basarabene, deși nu face uz de detalii. Autorul se referă cu precădere la cercetările efectuate de echipa filialei în satul Nișcani, județul Lăpușna, deși pomenește și despre planurile instituției pentru satele Copanca, județul Tighina, și Popeștii de Sus, județul Soroca. În cuprinsul articolului sunt integrate un șir de materiale publicate în edițiile periodice din epocă, sporind valoarea articolului sub aspect istoriografic. În 2001, Grigore Botezatu a publicat un articol despre campania monografică organizată de I.S.R. din Basarabia la Popeștii de Sus, județul Soroca⁷⁵. Cercetările monografice pe Valea Nistrului de Jos au constituit obiectul unui alt material al lui Grigore Botezatu, publicat în anul 2003⁷⁶. Autorul face referințe atât la cercetările echipei monografice a Institutului basarabean, cât și la cercetările echipelor regale studențești ale Fundației culturale regale „Principele Carol”. Cele mai ample descrieri aparțin campaniei de la Copanca (1937), care, de altfel, este mai bine reflectată și în publicistica timpului. Cea mai recentă și mai valoroasă lucrare a lui Grigore Botezatu este *Datini și creații populare/Petre V. Ștefănuță: text ales și stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Grigore Botezatu* (Chișinău, 2008). Lucrarea prezintă aproape integral rezultatele activității de cercetare științifică a folclorului, datinilor și obiceiurilor, efectuate de Petre Ștefănuță în cadrul Institutului basarabean. Prețioase sunt studiul introductiv și anexele din lucrare, care evocă pagini însemnate din activitatea instituției sociologice regionale, fotografiile executate în cadrul campaniilor de cercetare, reproducerile unor cronici despre activitatea regionale, extrase din publicațiile de epocă.

Unicul studiu consacrat activității I.S.R. din Basarabia este cel al cercetătorului Nicolae Enciu, apărut în 1996⁷⁷. Studiul prezintă, în miniatură, un model de cercetare istorică complexă a problemei privind organizarea și activitatea instituției regionale, elucidând, în mod logic, judicios structurat și potrivit consecutivității cronologice, principalele aspecte care au caracterizat activitatea acesteia. Câteva referințe la cercetările științifice realizate în cadrul Institutului regional, au fost făcute de Nicolae Enciu și în lucrarea „*Tradiționalism și modernitate în Basarabia anilor 1918-1940*”⁷⁸, în care a prezentat importanța unor rezultate ale cercetărilor monografice ale filialei regionale și ale echipelor studențești gustiene, întreprinse în satele Popeștii de Sus, jud. Soroca⁷⁹, Copanca, jud. Tighina⁸⁰, Văleni și Colibași, jud. Cahul⁸¹.

⁷⁵ Botezatu, Grigore. Campanie monografică de la Popeștii de Sus – județul Soroca. În: *Destin românesc*, anul VIII, 2001, nr.3 (31), p. 101-109.

⁷⁶ Botezatu, Grigore. Cercetări monografice pe valea Nistrului de Jos. În: Patrimoniul cultural al Județului Tighina. Simpozion (2002). Căușeni-Chișinău (Tipografia PRAG-3), 2003, p.173-181.

⁷⁷ Enciu, Nicolae. Aspecte din activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: *Revista de istorie a Moldovei*, 1996, nr.4, p.28-33.

⁷⁸ Enciu, Nicolae. Tradiționalism și modernitate în Basarabia anilor 1918-1940. Vol.I. Populația Basarabiei interbelice. Aspecte demografice. Chișinău, Lexon-Prim, 2013.

⁷⁹ Idem, Ibidem, p. 271.

⁸⁰ Idem, Ibidem, p. 277.

⁸¹ Idem, Ibidem, p. 275-276.

Cercetările întreprinse până în prezent rămân, totuși, destul de modeste în raport cu prestația pe care a avut-o „această instituție științifică pentru viața științifică și culturală a Basarabiei și a întregii țări”⁸².

Se cuvine de subliniat că în epocă, precum și mai târziu, inclusiv în anii `80-`90 ai secolului trecut, au fost lansate mai multe păreri îndoielnice, unele chiar denigratoare, cu privire la posibilitatea desfășurării activităților de cercetare științifică în Basarabia interbelică. În 1927, generalul Scarlat Panaitescu, sosit în Basarabia cu lecții și conferințe publice în probleme de geografie și astronomie, caracterizând mediul social chișinăuian și general basarabean, atenționa că în acesta „gândirea științifică nu se poate susține”, iar pentru ca această regiune să se bucure de beneficiile unei gândiri științifice recomanda „dezlănțuirea sentimentului de solidaritate”⁸³. În perioada sovietică, după cum am arătat, a fost impusă teza despre inexistența în Basarabia interbelică a instituțiilor de cercetări științifice și irelevanța abordării acestei probleme. La începutul anului 1991 se remarcă, în același spirit, că „pe teritoriul Basarabiei până la 1940 nu se poate vorbi despre activitate științifică în sensul propriu al cuvântului”⁸⁴. Aceste postulate au avut o anumită influență asupra manifestării interesului rezervat al cercetătorilor față de istoria științei dintre Prut și Nistru și, în particular, asupra istoriei I.S.R. din Basarabia.

Constatăm, așadar, existența unui număr extrem de mic de studii și lucrări consacrate, direct sau tangențial, istoriei mișcării sociale românești de cercetare și acțiune socială din Basarabia, care să ajute la dezmințirea aprecierilor eronate și să prezinte obiectiv activitatea primei instituții de cercetări științifice în domeniul social, care a funcționat pe parcursul anilor 1934-1940. La ora actuală nu cunoaștem o singură lucrare care ar fi reflectat istoria organizării și activitatea Institutului Social Român din Basarabia, ca element structural al prestigioasei Școli sociologice românești, în contextul mișcării sociale de cercetare și acțiune socială din perioada interbelică.

Plecând de la această realitate, autorul prezentei lucrări, întemeindu-și cercetarea în cea mai mare parte pe documente și materiale din perioada funcționării instituției, și-a asumat responsabilitatea de a completa, în măsura posibilităților, acest gol.

1.3. Surse documentare privind activitatea Institutului Social Român din Basarabia

Suportul documentar de bază pentru cercetarea istoriei Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940), îl constituie informația cuprinsă în fondurile de arhivă, în special, în fondurile

⁸² Știrbu, Theodosie Al. Activitatea Institutului Social Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.2, februarie 1936, p.32.

⁸³ Aspecte științifice. Lecții de deschidere și conferințe publice (1920-1927) de general Scarlat Panaitescu, vol. III. Chișinău, 1927, p. 28.

⁸⁴ Malinovschi, T., Încă o dată despre știință. În: *Moldova Suverană*, 1991, ianuarie 10.

Arhivelor Naționale Istorice Centrale din București, Direcției Județene a Arhivelor Naționale din Iași și Arhivei Academiei Române.

Cercetând fondurile Direcției Județene Iași a Arhivelor Naționale, am constatat că foarte puține dintre acestea conțin informații relevante pentru subiectul tezei, totuși, date prețioase au putut fi colectate din fondul 144 *Rezidența Regală a Ținutului Prut*, inventar 1753, dosar 694 (174); fondul *Universitatea „A.I.Cuza” Iași, Rectorat*, dosar 1657/1937; fondul *Paul Mihail*, dosarele 779, 924, 925; fondul *Vasile Harea*, dosarele 19, 23 și 76.

Documentele fondurilor respective au dat posibilitatea unor precizări referitoare la constituirea și funcționarea Institutului Social Român din Basarabia, între care:

- cu privire la temeiul legal al reorganizărilor Institutului, operate în anul 1939. S-a putut constata că, începând din data de 14 februarie 1939, I.S.R. din Basarabia, fiind încadrat în Serviciul Social, devine instituție de stat și reprezintă o structură regională a Institutului de Cercetări Sociale al României. Această schimbare de statut a impus redenumirea lui în *Institutul de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*⁸⁵, și a determinat modificările în conducerea administrației. Prin decretul – lege nr.3726, din 12 octombrie 1939, Legea Serviciului Social (din februarie 1939) a fost fi suspendată⁸⁶ și, drept urmare, Institutul de Cercetări Sociale al României, în decurs de o lună, s-a reorganizat în *Institutul de Științe Sociale al României*, iar regionalele lui au revenit la statutul vechi;

- cu privire la modul de finanțare a activității Institutului regional s-a putut observa apariția anumitor nuanțe în procedura de finanțare a Institutului, în funcție de modificarea statutului său. Până la 14 februarie 1939, deținând statutul de instituție privată, Institutul, era susținut din cotizațiile membrilor săi și din subvențiile acordate de către diferite instituții de stat, precum: Primăria Municipiului Chișinău, Prefectura județului Lăpușna, Consiliul Eparhial din Chișinău și altele. Cel mai mare sprijin l-a avut, însă, din partea Fundației Culturale Regale „Principele Carol” (ulterior, Fundația Culturală Regală „Regele Mihai”)⁸⁷. Odată cu încadrarea în Serviciul Social (februarie - decembrie 1939), Institutul a beneficiat de un alt mod de finanțare. Instituțiile de stat, persoane juridice, precum erau primăriile comunale, prefecturile județene, rezidențiile ținutale, au fost obligate să subvenționeze Serviciul Social, prin urmare și institutele de cercetări sociale regionale ca părți integrante ale acestuia. Modul de finanțare a regionalelor, după integrarea lor în Serviciul Social, este

⁸⁵ Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău, tomul II, 1938. Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1939, p. 609; Știrbu, Teodosie Al., Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate. În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr.7-12, iulie-decembrie 1942, p. 607.

⁸⁶ Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale (în continuare D.J.I.A.N.), fond 144 *Rezidența Regală a Ținutului Prut*, inventar 1753, dosar 694, f. 116.

⁸⁷ Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău, tomul II, 1938. Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1939, p. 608; Știrbu, Th.Al., Ștefănuță, Petre, Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate. În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr.7-12, iulie-decembrie 1942, p. 607.

parțial reflectat în răspunsul oferit de către rezidentul regal al Ținutului Prut, în data de 2 octombrie 1939, la o adresă cu caracter financiar a președintelui Serviciului Social Român, Dimitrie Gusti, care viza întreținerea celor două Școli Superioare țărănești (instituții de acest tip au fost inițiate de Fundația Culturală „Principele Carol” încă din anul 1934), ce urmau să funcționeze în acel an la Miroslava (Iași) și la Soroca⁸⁸;

– cu privire la campaniile monografice organizate de Institut în localitățile basarabene: două scrisori inedite ale lui Petre Ștefănuță adresate preotul-profesor, Paul Mihail, care datează cu lunile iulie-august 1937, descoperite în *Fondul personal Paul Mihail*, dosarele 924 și 925, oferă precizări importante referitoare la pregătirea spre publicare a primului tom al „*Buletinului*” I.S.R. din Basarabia (1937)⁸⁹ și cu privire la demararea campaniei monografice în comuna Copanca, în luna august 1937⁹⁰;

– cu privire la misiunea, aria preocupărilor și disponibilitatea publică a Institutului Social basarabean - o scrisoare circulară din 19 mai 1939, semnată de vice-președintele instituției, T.Al. Știrbu, adresată conducerii rezidențiilor teritoriale, reliefează faptul că Institutul, cuprinzând în sfera sa de activitate întreaga regiune istorică a Basarabiei, „potrivit cu Statutele Regionalelor Institutului de Cercetări Sociale al României, art.1”, era în stare și exprima disponibilitatea să ofere organelor administrației publice din provincie și din țară sau persoanelor particulare „orice informație cu caracter geografic, istoric, etnografic și sociologic”⁹¹ care putea fi solicitată.

Din fondurile Arhivelor Naționale Istorice Centrale (București) deosebit de prețioase pentru cercetarea temei propuse sunt: Fondul „Fundația Culturală Regală. Centrala”, dosarele 46/1923, 2/1931, 28/1935, 4/1936, 3/1937, 9/1938; Fondul „Alexandru Boldur”, dosarele I.1, I.4, I.5 (vol.1), I.5 (vol.2), I.9, II.1, II.5, II.8, II.9, II.10 (vol.1), II.10 (vol.2); Fondul „Pantelimon Halippa”, dosarele: 76/1943, 278/1929-1943, 324/1943, 344/1941, 372/f.d., 486/1918, 494/1923, 523/1938, 673/f.d., 805/1925-1942, 806/1932, 829/1928-1944, 852/1924-1969, 940/1940-1941, 964/1932-1940.

Mai multe documente din Fondul „Fundația Culturală Regală. Centrala” reflectă activitatea Institutului central. Dintre acestea menționăm următoarele: „*Raport cu privire la Fundația Culturală „Principele Carol”, octombrie 1938, semnat de directorul general al fundației, Apostol V. Culea*” (dosar 46/1923, filele 26-39); *Proiectul de Lege pentru înființarea Serviciului Social* (dosar 46/1923, filele 64-74), care au ajutat la clarificarea aspectului privind interdependența între Serviciul social de stat și Institutul sociologic cu regionalele sale, inclusiv precizarea faptului că „Institutul va cuprinde

⁸⁸ D.J.I.A.N., Fond 144 Rezidența Regală a Ținutului Prut, inventar 1753, dosar 694, f. 99.

⁸⁹ D.J.I.A.N., Fond Paul Mihail, dosar 925.

⁹⁰ D.J.I.A.N., Fond Paul Mihail, dosar 924.

⁹¹ D.J.I.A.N. Fond 144 Rezidența Regală a Ținutului Prut, inventar 1753, dosar 694 (174), f. 18.

și Institute de cercetări regionale, care vor lucra sub direcțiile și sub controlul Institutului din București”; „*Declarația membrilor campaniei monografice pentru Cornova (Basarabia)*” (dosar 2/1931, fila 1), care conține informații despre modul în care Institutul Social Român din București, prin intermediul Secției Sociologice-Monografică, organiza campaniile de cercetare științifică a localităților desemnate, rigorile înaintate monografiștilor ce se angajau în acest scop; „*Regulamentul de funcționare a cercetărilor monografice*” (dosar 2/1931, filele 3-8), foarte important pentru descrierea metodologiei cercetărilor monografice ale Institutului Social Român din București; *Scrisori* expediate de I.S.R. din București (dosar 9/1938, filele 3, 11, 14, 34, 35, 42), care relevă despre activitatea, lucrările publicate, relațiile externe ale Institutului. Un decupaj din ziarul „*Timpul*”, din 20 august 1939, ilustrează cauzele amânării celui de-al XIV-lea Congres internațional de Sociologie care trebuia să se desfășoare la București, începând cu 29 august 1939.

Câteva documente identificate în acest fond vizează Institutul regional de la Chișinău, reflectând aspecte importante ale activității acestuia. Spre exemplu, „*Planul de organizare a expoziției monografice a Institutului Social Român din Basarabia*” (dosar 28/1935, fila 13), documentul nu este datat, poartă inscripția „Lucrat de P. Ștefănuță, T. Al. Știrbu, N. Moroșanu, D. Barbu” și are aplicată ștampila filialei de la Chișinău a Institutului. Este un document deosebit de prețios deoarece prezintă o modalitate de diseminare a rezultatelor activității filialei, utilizată după încheierea a patru campanii monografice, organizate în satele Iurcenii și Nișcani, jud. Lăpușna, Copanca, jud. Tighina și Popeștii de Sus, jud. Soroca. Planul scoate în evidență complexitatea cercetărilor efectuate de monografiști, cuprinzând cadrele geografice, istorice, cosmologice și culturale ale localităților și toate manifestările realității sociale a acestora; *Scrisoarea oficială* din partea Directorului general al I.S.R. din București, datată cu 18 noiembrie 1936, adresată I.S.R. din Basarabia (dosar 4/1936, fila 190), prin care se solicită participarea filialei de la Chișinău la organizarea Expoziției a III-a a Echipelor regale studențești și a Institutelor Sociale. Prin *Scrisoare* sunt cerute fotografii „luate la Nișcani în timpul campaniei monografice din august 1936”. Documentul denotă implicarea I.S.R. din Basarabia în activități din afara regiunii, dar și alte subtilități importante pentru elucidarea activității monografice în teren a institutului regional; *Scrisorile de felicitare a prof. Dimitrie Gusti, cu ocazia împlinirii a 25 de ani de activitate*, adresate de către Nic. N. Moroșan, N. Smochină (directorul revistei „*Moldova Nouă*”) și din partea membrilor I.S.R. din Basarabia și al grupului monografic al acestui Institut (dosar 3/1937, filele 79, 82, 103). Scrisorile conțin unele informații care prezintă caracterul pozitiv al relațiilor centrală-filială și unele rezultate promițătoare atinse în activitate de filiala de la Chișinău.

Toate documentele la care ne-am referit mai sus au servit la întregirea istoriei Institutului Social Român din Basarabia, însă în mod complementar. În fondurile particulare ale cunoscutelor

personalități basarabene Alexandru Boldur, Pantelimon Halippa, Paul Mihail care au fost implicați nemijlocit în organizarea și activitatea Institutului regional, au fost identificate și documente care vizează direct cercetarea de față. Din Fondul „Alexandru Boldur”, dosarele I.1, I.4, I.5 (vol.1), I.5 (vol.2), I.9, II.1, II.5, II.8, II.9, II.10 (vol.1), II.10 (vol.2), cel mai însemnat document identificat este *Memoriul* adresat de către profesorul Facultății de Teologie din Chișinău, Alexandru Boldur, Ministrului Instrucțiunii și Cultelor, profesorului Dimitrie Gusti, datat cu martie 1934 (dosar II/10 vol.1, filele 1-3 și dosar II/10 vol. II, filele 1-2). *Memoriul* conține propunerea lui Alexandru Boldur de a se înființa la Chișinău „o secțiune (filială n.n.) a Institutului Social Român” din București. Dosarul include două variante ale *Memoriului*, cea de-a doua fiind mai completă. *Memoriul* permite o completare serioasă a subiectului privind constituirea filialei chișinăuene a Institutului (cap.2 al tezei), confirmând că propunerea înființării acesteia a fost făcută de numitul istoric încă în 1932 (până la descoperirea acestui document informația despre inițiativa și contribuția lui Alexandru Boldur în această direcție era susținută în memoriile istoricului (publicate postum în 2006), lucrare cu o anumită doză de subiectivism și în avizul din săptămânalul „*Cuvânt Moldovenesc*” (nr.46, din 4 septembrie 1932), extrem de succint și lipsit de detalii). Datorită *Memoriului* a fost posibilă să definitivarea, elaborarea și explicarea aspectului privind constituirea I.S.R. din Basarabia, în 1934. *Memoriul* explică și atitudinea de mai târziu a istoricului Boldur față de acest institut regional, la fel, permite evidențierea unor inexactități expuse în memoriile sale cu privire la acest subiect. Printre cele mai relevante documente pentru lucrarea de față, identificate în dosarele Fondului „Pantelimon Halippa”, se cuvine de menționat „*Raportul privind cercetările monografice ale Institutului Social Român din Basarabia desfășurate de către echipa monografică a Institutului în comuna Popeștii de Sus, jud. Soroca*” (august 1938). Este o copie a Raportului, întocmit și expediat către președintele I.S.R. din Basarabia, Pan Halippa, de către inspectorul echipei monografice, Petre Ștefănuță, cu specificarea că originalul raportului a fost expediat către centrala Institutului, la București (dosarul 523/1938). În acest fond au fost identificate, de asemenea, două scrisori adresate lui Pantelimon Halippa de către Alexandru Boldur, care datează cu 2 și 6 octombrie 1934 (dosarul 829/1928-1944, filele 6-7), adică cu o lună și jumătate înainte de constituirea Institutului Social Român din Basarabia. Scrisorile au permis completarea substanțială a textului elaborat privind aspectul inaugurării, la Chișinău, a filialei I.S.R. din București. Alexandru Boldur, care în memoriile sale a negat că ar fi fost convocate anumite ședințe pregătitoare ale adunării de inaugurare a filialei, în aceste două scrisori, recunoaște că nu poate fi prezent la consfătuirea organizată în acest scop, pentru că este răcit, face unele sugestii privind modul de organizare a filialei și precizează că a scris un reportaj pentru revista „*Viața Basarabiei*” cu privire la eventualul eveniment al creării Institutului Social Român din Basarabia, toate acestea desfășurându-se până la sosirea lui Dimitrie Gusti la Chișinău pentru inaugurarea filialei, în data de

18 noiembrie 1934. Fondul „Pantelimon Halippa” conține documente cu un bogat material factologic documentar referitor la campaniile de cercetări monografice organizate de I.S.R. din Basarabia și, în special, cu privire la problemele întâmpinate în procesul organizării acestora, inclusiv problemele acoperirii financiare a cheltuielilor pentru deplasarea și întreținerea monografiștilor în timpul activității în teren (dosarul 964/1932-1940). Detaliile sunt descrise în corespondența lui Petre Ștefănuță, organizatorul campaniilor monografice ale filialei basarabene, către președintele instituției, Pantelimon Halippa (filele 2-3, 23-24, 25-27, 28, 29, 30, 33-34).

Unele detalii interesante privind activitatea institutului social central au fost identificate în Arhiva Academiei Române. Cele mai importante în acest sens sunt documentele găsite în *Arhiva Dimitrie Gusti*, între care documentele: Ms.30; VI Varia 15, 18, 46, 50; VII Varia 3a, 3b; XII Varia 1; XII Varia 2; XII Varia 3; XII Varia 5; XII Varia 6; XII Varia 7; XII Varia 8; XII Varia 9; XII Varia 10; XII Varia 20; XVI Varia 16; XVI Varia 20; XX Imprimare 1,2,3,4,6. În cea mai mare parte, aceste documente se referă la activitatea Institutului Social Român din București. În mod direct nici unul nu se referă la Institutul Social Român din Basarabia, însă în unele documente dintre acestea se regăsesc informații sumare despre implicarea sau activitatea regionalei basarabene. Din categoria informațiilor inedite, relevante pentru tema tezei de doctorat (în special pentru precizarea destinului institutului central), face parte rezoluția Adunării Generale a Institutului Social Român, din 25 septembrie 1948, cu privire la destinul preconizat al instituției, în contextul noii organizări a cercetării științifice în Republica Populară Română (XII Varia , 8), la fel Inventarul bunurilor Institutului (XII Varia, 9).

Categoria surselor primare pentru cercetarea temei propuse este completată de publicațiile de epocă păstrate în secțiile „Cartea Rară” ale Bibliotecii „Andrei Lupan” a AȘM și Bibliotecii Naționale din Chișinău și în cele din fondurile Bibliotecii Arhivelor Naționale din Iași și Bibliotecii Universitare „Mihai Eminescu” din Iași. Prețioase informații pentru obiectul de studiu al lucrării de față au fost depistate în edițiile specializate continue, precum: „*Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*” (tomul I, 1937 și tomul II, 1939)⁹², prestigioasele reviste ale Institutului Social Român din București: „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*” (1919-1944) și „*Sociologie Românească*” (1936-1944) și în „*Revista Fundațiilor Regale: revistă lunară de literatură, artă și cultură generală*” (1934-1944). S-a reușit cercetarea materialelor cuprinse în cele două tomuri ale „*Buletinului*” I.S.R. din Basarabia și în colecțiile celor două reviste de specialitate ale Institutului bucureștean. Edițiile periodice studiate abundă în materiale elaborate de colaboratorii acestor instituții, reprezentând rezultatele cercetărilor monografice în teren, rapoartele privind activitatea, cronici și însemnări,

⁹² Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937. Chișinău, Tiparul moldovenesc, 1937; Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău, tomul II, 1938. Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1939.

datorită cărora a fost posibilă ilustrarea împrejurărilor și a cadrului legal al constituirii, funcționalității și rezultatelor activității de cercetare monografică, demonstrate de I.S.R. din Basarabia pe parcursul anilor 1934-1940. În această ordine de idei, sunt de apreciat, pentru bogăția detaliilor oferite, rapoartele membrilor echipei de conducere a Institutului basarabean, Pantelimon Halippa, Teodosie Știrbu, Petre Ștefănuță⁹³, cronicile și însemnările colaboratorilor institutului bucureștean, între care Octavian Neamțu, Henri Stahl, Traian Herseni, Mitu Georgescu⁹⁴.

Dintre sursele de mare însemnătate pentru studiul contribuției intelectualității basarabene la dezvoltarea științei sociologice românești din perioada interbelică și pentru aprecierea rostului Institutului regional în viața culturală și științifică a provinciei, se remarcă ediția periodică a regionalei, „*Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*”.

Înregistrând rezultatele practice ale activității instituției, primul tom al Buletinului, în cadrul a 424 pagini, însumează 17 studii cu privire la diverse aspecte ale realității sociale și economice a celor două sate din fosta regiune a Codrul-Bâcului, județul Lăpușna, *Iurceni* și *Nișcani*, întocmite în baza cercetărilor monografice întreprinse în aceste localități în august 1935 și, respectiv, august 1936. Cele mai multe studii, 11 din totalul de 17, „stăruie asupra satului Nișcani”⁹⁵, unde s-au cercetat geologia localității, solul moșiei, natura, omul, plantele ornamentale și medicinale, medicina populară, datinile, tradițiile, istoria, viața culturală și spirituală, personalități originare din cele două sate și alte subiecte, printre autorii materialelor înscriindu-se: Nicolae Moroșan, Petre Ștefănuță, Alexei Arvat, Leonida Guștiuc, Paul Mihail, Sergiu Bogos ș.a. Cu privire la satul Iurceni, Buletinul include doar două studii: *Răzeșia Iurcenilor*, autor Aurel Sava, și *Industria olăritului*, autor Sergiu Gonța. În schimb, alte două cercetări prezintă studii comparate ale satelor amintite prin tratarea problemelor economice și școlare ale acestora: *Manifestări economice la Iurceni și Nișcani*, autor Teodosie Știrbu, și *Probleme școlare în satele Iurceni, Nișcani și Stolniceni*, autor Dumitru Barbu. Volumul cuprinde, de asemenea, studiul prof. Petre Ștefănuță, „vechi și activ monografist” basarabean, referitor la folclorul autohton, intitulat *Două variante basarabene la basmul Harap Alb*. În încheiere tomul prezintă o *Cronică* bogată în însemnări, idei și fapte, recenzii, discuții și păreri, etc. Numeroasele studii și bogatul material documentar oferit permit cunoașterea unei serii de aspecte dintre cele mai interesante, privitoare la viața țărănească din satele basarabene, precum și problemele

⁹³ Halippa, Pan. Institutul Social Basarabia. Activitatea de la 18 noiembrie 1934 până la 22 martie 1936. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.4, aprilie 1936; Știrbu, Teodosie Al. Activitatea Institutului Social Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.2, februarie 1936; Știrbu, Th.Al., Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate. În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr.7-12, iulie-decembrie 1942; Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul III, nr.1-3, ianuarie -martie 1938.

⁹⁴ Neamțu, Octavian. Institutele Sociale Regionale. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.1, ianuarie 1936; Georgescu, Mitu. Institutele Sociale regionale. În: *Sociologie Românească*, anul III, nr.7-9, iulie-septembrie 1938.

⁹⁵ Georgescu, Mitu. Institutele Sociale regionale. În: *Sociologie Românească*, anul III, nr.7-9, iulie-septembrie 1938, p. 391.

pe care acestea le ridicau în acea perioadă. Unele studii, au fost publicate în fascicule, broșuri sau lucrări individuale, înainte de editarea *Buletinului*. Ulterior, o parte dintre ele au fost reeditate în lucrări individuale sau colective, la fel, au fost republicate în revista *Sociologie Românească*, beneficiind, cele mai multe dintre ele, de aprecieri înalte și de critici folositoare din partea unor distinși specialiști în domeniu. Spre exemplu, cercetătorul Teodosie Știrbu, anterior apariției *Buletinului*, a publicat broșura „*Manifestări economice la Iurcenii și Nișcanii*”, care s-a învrednicit de critici obiective dar și de aprecieri elogioase din partea lui Alexandru Averescu, Gheorghe I. I. C. Brătianu, Simion Mehedinți, Mihai Manoilescu, Pantelimon Synadino, Lotar Rădulescu, altor cunoscuți economiști și politicieni români.

Tomul II al „*Buletinului Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*” (1939), în limitele a peste 660 de pagini, prezintă 20 de studii consacrate elucidării aspectelor fundamentale ale realității satului și regiunii Copanca, elaborate în baza cercetărilor monografice efectuate în teritoriu pe parcursul lunii august 1937. Studii cuprinzătoare care oferă vaste și prețioase informații, tratând probleme de importanță majoră pentru obiectul de cercetare al tezei de doctorat, semnează Nicolae Florov, Alexei Arvat, Nicolae Moroșan, Petre Ștefănuță, Nicolae și Teodosie Știrbu, Dumitru Barbu, Vasile Cotigă. La fel ca și primul tom, volumul se încheie cu o *Cronică* consistentă, alcătuită din însemnări, idei și fapte, recenzii.

Se cuvine de subliniat că, deși Institutul basarabean nu a reușit să realizeze obiectivul său principal, propus în domeniul cercetărilor sociologice - editarea monografiilor complete a localităților supuse cercetării - studiile elaborate de monografiștii basarabeni excelează prin investigarea amănunțită a domeniului respectiv, prin calitatea informației încadrate, prin justetea observațiilor făcute, în sfârșit, se impun datorită seriozității cu care a fost tratată fiecare problemă, aflată în atenție. Toate aceste caracteristici sporesc valoarea și utilitatea lor ca surse primare pentru elaborarea tezei de doctorat.

Ambele tomuri, alături de studiile valoroase consacrate problemelor realității sociale a localităților cercetate monografic, conțin și un bogat material ilustrativ, scheme, figuri, tabele, fotografii, spițe genealogice, texte muzicale și planșe, care facilitează și completează cunoașterea și explicarea acelei realități, ca și a activității nemijlocite a Institutului basarabean.

Alte două surse, colecțiile revistelor Institutului Social Român din București: „*Arhiva pentru studiul și Reforma Socială*” (1919-1944) și „*Sociologie Românească*” (1936-1944), ca surse de epocă de primă necesitate pentru cercetarea prezentă, se disting întâi de toate prin păstrarea în cuprinsul lor a rapoartelor despre activitatea regionalelor basarabene, expediate către centrala de la București, (în acest sens trebuie menționată, în mod special, revista *Sociologie Românească*), apoi, prin dezvăluirea nenumăratelor exemple de muncă monografică și a studiilor științifice rezultate,

inclusiv ale monografiștilor basarabeni. Revista „*Arhiva pentru studiul și Reforma Socială*” cuprinde cele mai puține materiale și studii cu privire la cercetările monografice din Basarabia, în deosebi, cele efectuate de regionala basarabeană a Institutului, în schimb, în paginile sale au fost publicate documentele fondatoare, statutul, regulamentele de funcționare și alte acte importante ale A.S. R.S. (1918-1921) și I.S.R. din București (1921-1948), care vizau și regionalele Institutului. Însemnătatea acestei reviste pentru cunoașterea și elucidarea activității Institutului basarabean derivă și din faptul că a popularizat teoria și metodologia cercetării monografice, oferind posibilitatea de instruire în acest domeniu a monografiștilor din Basarabia.

Cercetarea moștenirii teoretice a Școlii sociologice de la București, reflectată și în diverse lucrări individuale sau colective, broșuri, fascicule, ghiduri practice și articole, a permis constatarea că baza teoretică pentru cercetările sociologice în teren și pentru întocmirea monografiilor localităților cercetate se compunea din câteva lucrări fundamentale, publicate de Institutul Social Român din București în perioada anilor 1934 – 1940, între care cele mai însemnate trebuie considerate: *Tehnica monografiei sociologice*, autor Henri H. Stahl⁹⁶, *Teoria monografiei sociologice*, autor Traian Herseni⁹⁷, și *Sociologia militans*, autor Dimitrie Gusti⁹⁸. De altfel, studiul *Tehnica monografiei sociologice* de Henri Stahl, „cel mai de seamă reprezentant al Școlii sociologice de la București”, constituie „prima lucrare de metodologie a cercetării de teren”, apărută în spațiul românesc, care rămâne și astăzi „un excelent ghid pentru investigarea sociologică”⁹⁹. Un moment important ce a putut fi sesizat datorită cercetării lucrărilor teoretice ale reprezentanților de vază ai Școlii sociologice de la București, Dimitrie Gusti, Traian Herseni, Henri H. Stahl, Anton Golopenția, Octavian Neamțu, Mitu Georgescu ș.a., este și faptul că întreaga activitate de cercetare practică a Institutului bucureștean, inclusiv a filialelor sale, se întemeia pe doctrina monografică, o doctrină sociologică și culturală, care avea meritul să fie mai întâi de toate una românească și care presupunea „două planuri de activitate deosebite, dar nu străine unul de altul: cunoașterea științifică a țării și înălțarea ei pe temeiul acestei cunoașteri”¹⁰⁰.

De o importanță mai redusă, dar indispensabile investigării și cunoașterii istoriei și activității I.S.R. din Basarabia precum și procesului de elaborare a tezei de doctorat, sunt informațiile

⁹⁶ Stahl, Henri H. *Tehnica monografiei sociologice*. - I.S.R. Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, Seria Studii și Contribuții, 2. București, 1934, 183 pag.

⁹⁷ Herseni, Traian. *Teoria monografiei sociologice, cu un studiu introductiv de D.Gusti: Sociologia monografică, știință a realității sociale*. - I.S.R. Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, Seria Studii și Contribuții, 1. București, 1934, 166 pag.

⁹⁸ Gusti, Dimitrie, *Sociologia militans. Introducere în sociologia politică*. - I.S.R. Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, Seria Studii și Contribuții, 3. București, 1935, 614 pag.

⁹⁹ Stahl, Henri H., *Tehnica monografiei sociologice* / Henri H. Stahl – București, Editura SNSPA Facultatea de Comunicații și Relații Publice, 2001.

¹⁰⁰ Stahl, Henri H., *Monografia unui sat. Cum se alcătuiește, spre folosul Căminului cultural*. Ediția a II-a. București, Fundația Culturală Regală „Principele Carol” Serviciul Social, 1939, p. 3.

ce vizează instituția în cauză, publicate sub forma unor avize, însemnări, cronici, rezumate ale activității etc., în revistele și ziarele românești, cu precădere cele basarabene din acea perioadă, revistele: „*Viața Basarabiei*”, „*Arhivele Basarabiei*”, „*Din trecutul nostru*”, ziarele: „*Cuvânt Moldovenesc*”, „*Însemnări Ieșene*” ș.a.

Concluzii la capitolul 1

Cercetând ansamblul de probleme cu privire la Școala monografică românească, conchidem următoarele :

1. Școala sociologică de la București (1918-1948), fondată de academicianul Dimitrie Gusti, a dominat, timp de peste un sfert de secol întreaga viață științifică și culturală a țării. Ca orice altă școală sociologică, Școala gustiană presupune o doctrină (doctrina monografică), un corpus de teorii și principii de direcționare, o anumită abordare a problemelor și o anumită metodologie de cercetare. Din punctul de vedere conceptual și al înzestrării ideatice, Școala a dispus de propriul sistem sociologic și de metoda studiului monografic de tip românesc, care au reieșit din fundamentele științei sociologice, dar și din particularitățile realității sociale românești;
2. Structural-organizațional, școala monografică românească a inclus pe parcursul evoluției sale: Asociația pentru Știința și Reforma Socială, Institutul Social Român și Seminarul de Sociologie, Etică și Politică al Universității din București. Cea mai reprezentativă și longevivă formă a mișcării sociologice românești a fost I.S.R. din București (1921-1948). Instituția a valorificat entuziasmul intelectualității locale care s-a grupat deliberat, în cadrul unor secții regionale de cercetări și acțiune socială. Una dintre primele secții regionale create datorită inițiativei conjugate a fondatorului școlii și a intelectualității din regiunile istorice ale României, a fost Institutul Social Român din Basarabia, înființat în anul 1934, care a funcționat în Chișinău timp de aproape șase ani (1934-1940);
3. În plan acțional, Institutul Social Român din București și secțiile sale regionale și-au asumat misiunea contribuției la edificarea social-culturală a țării prin cunoașterea științifică a realităților trecute și recente ale localităților din cuprinsul ei, cu precădere a realităților sociale rurale, satul românesc fiind recunoscut cea mai reprezentativă formă de comunitate socială. Ghidat de această misiune, Institutul, împreună cu secțiile sale regionale și cu echipele studențești ale Fundației Culturale Regale, a desfășurat cercetări științifice sociale, după metoda monografică gustiană, în peste 500 de localități ale României. În cuprinsul Basarabiei au fost cercetate monografic satul Cornova, jud. Orhei de către Institutul central și satele Iurcenii și Nișcani, jud. Lăpușna, satul Copanca, jud. Tighina, sat. Popeștii de sus,

- jud. Soroca, satele Vâprova și Dâșcova, jud. Orhei, de către Institutul regional, precum și s-a întocmit planul pentru elaborarea monografiei orașului Chișinău;
4. Prin activitatea sa de cercetare monografică și de răspândire a cunoștințelor științifice, prin inițierea serviciului social obligatoriu, prin diversele activități cultural-științifice și edificatoare, Institutul Social central și secțiile sale regionale au devenit cunoscute și apreciate în afara țării;
 5. Mișcarea socială românească de cercetare și acțiune socială nu a beneficiat de atenția cuvenită în literatura de specialitate, iar până la momentul actual s-a cercetat și s-a scris foarte puțin despre secția din Basarabia a Institutului. Am constatat că în România, în perioada postbelică, până în anii '60 ai secolului XX, cauza abordării istoriografice insuficiente a acestei problematice a fost politica desconsiderării sociologiei ca știință și neadmiterii popularizării meritelor Institutului Social Român, promovată de regimul comunist. În următoarele decenii, deși s-au publicat lucrări consacrate unor aspecte ale activității Școlii monografice românești, nu s-au abordat în mod special organizarea și activitatea Institutului și filialelor sale. Istoriografia sovietică a acreditat ideea inexistenței totale a instituțiilor de cercetare științifică în spațiul dintre Nistru și Prut până în 1940, de aceea în RSSM au lipsit cu desăvârșire interesul pentru această problemă și lucrările istorice corespunzătoare. Primele materiale care evocă anumite secvențe din activitatea I.S.R. din Basarabia au apărut începând cu anii '90 ai secolului XX și sunt semnate de autori din Republica Moldova;
 6. Deși nu există un fond de arhivă al Institutului Social Român, nici la București, nici la Chișinău, căutările noastre au condus la identificarea unui șir de dovezi documentare ale organizării și funcționării la Chișinău, în perioada 1934-1940, a Institutului Social Român din Basarabia. Cea mai mare parte dintre acestea au fost valorificate în lucrarea noastră. Documentele de arhivă și publicațiile periodice din perioada funcționării instituției regionale confirmă însemnătatea istorică a activității acestei prime instituții de cercetări sociale din regiune și contribuția cercetătorilor basarabeni la dezvoltarea sociologiei românești;
 7. Prin formele sale organizaționale, școala sociologică românească și-a generalizat practica de cercetare monografică și a prezentat-o sub forma unor manuale, studii, ghiduri și introduceri metodice, a facilitat difuzarea largă a tehnicii monografice în sânul comunității științifice și extra-științifice, depășind stadiul unui meșteșug privat, transmis pe căi informale unui număr limitat de cercetători.

2. ACTIVITATEA CULTURALĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ A INSTITUTULUI SOCIAL ROMÂN DIN BASARABIA

2.1. Fondarea și structura Institutului

Institutul Social Român din Basarabia, „al doilea institut social regional”¹⁰¹ din România interbelică, a fost înființat la 18 noiembrie 1934. Festivitatea de inaugurare a Institutului s-a desfășurat într-o atmosferă de mare entuziasm și spirit academic, în sala Primăriei Municipiului Chișinău. La adunarea festivă au fost prezenți reprezentanții înaltei conduceri a Institutului Social Român din București: președintele lui, prof. univ. dr. Dimitrie Gusti, și secretarul general, Alex. Costin, alături de primarul Chișinăului, Ion Costin și lumea intelectuală din oraș¹⁰². Prin decizia acestei adunări și cu aprobarea conducerii I.S.R. din București, la Chișinău, a luat ființă prima instituție de cercetări științifice în domeniul social, care și-a propus să se ocupe de cercetarea realităților sociale din ținut, pentru a le face cunoscute întregii societăți și conducerii țării și să răspândească cunoștințele sociale în cuprinsul regiunii.

Pregătirea nemijlocită a organizării la Chișinău a secției I.S.R. din București a decurs în toamna anului 1934, prin convocarea în capitala provinciei a unor conferințe publice, în cadrul cărora a fost explicată „necesitatea acestei instituții pentru viața obștească a Basarabiei și a țării întregi”¹⁰³. În realitatea basarabeană din acea perioadă, efervescența energiilor intelectuale descătuse s-a dovedit suficient de impunătoare, astfel încât centrala de la București a fost încurajată să dea tot sprijinul inițiativelor locale, „organizându-le într-o instituție științifică încheată, care să poată dezvolta cercetări și acțiune practică”¹⁰⁴.

Necesitatea cercetării științifice a diferitelor aspecte ale vieții sociale, propagată activ de I.S.R. din București, a găsit răsunet în rândul intelectualilor basarabeni care, în mod spontan, s-au organizat în noul centru de studii și acțiune socială, recunoscând paternitatea spirituală a școlii sociologice din București¹⁰⁵. O serie de documente ale timpului confirmă că sistemul de gândire sociologică și ideologia Seminarului de sociologie al I.S.R. din București, fiind croite potrivit necesităților naționale, însuflețeau cerințele intelectualității locale care, fără să aștepte să fie prea mult îndemnată, s-a organizat „în slujba ideii despre o știință luptătoare, în slujba nevoilor colectivității”¹⁰⁶.

¹⁰¹ Neamțu, Octavian. Institutele Sociale Regionale. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr. 1, ianuarie 1936, p. 33.

¹⁰² Știrbu, Theodosie Al. Activitatea Institutului Social Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr. 2, februarie 1936, p. 32.

¹⁰³ Ibidem, p. 32.

¹⁰⁴ Neamțu, Octavian. Institutele Sociale Regionale. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr. 1, ianuarie 1936, p. 33.

¹⁰⁵ Georgescu, Mitu. Institutele Sociale regionale. În: *Sociologie Românească*, anul III, nr. 7-9, iulie-septembrie 1938, p. 389.

¹⁰⁶ Neamțu, Octavian. Institutele Sociale Regionale. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr. 1, ianuarie 1936, p. 33.

Ceva mai devreme, în anii 1931-1932, o situație similară s-a constatat și în alte regiuni românești, în trecut înstrăinate, precum Banat, Crișana, Ardeal. Iar ca urmare a manifestării entuziasmului local, în luna mai 1932, la Timișoara, s-a constituit prima filială a I.S.R. din București – *Institutul Social Banat-Crișana*¹⁰⁷.

În Basarabia, inițiativele locale, în acest sens, la fel ca și sugestiile încurajatoare din partea unor reprezentanți ai administrației instituției de cercetări sociale centrale, au fost lansate încă în vara anului 1932, fiind urmate de o etapă, relativ îndelungată (de cca doi ani), destul de complexă, în care au fost prezente, deopotrivă, entuziasmul și așteptările unui rezultat imediat, anumite dezamăgiri ale intelectualilor basarabeni, legate de târăgănarea fondării instituției, precum și acțiunile întreprinse la București și la Chișinău pentru ca ideea organizării în ținut a unei academii sociale în miniatură să devină realitate.

Cu referire la etapa de pregătire a constituirii filialei Institutului social în Basarabia și contribuția diferitor personalități ale timpului, sursele de epocă, cu precădere rapoartele oficiale și cronicile publicate în revistele de specialitate ale Institutului din București¹⁰⁸, precum și însemnările din presa periodică basarabească¹⁰⁹, relatează că inițiativa fondării Institutului Social Român din Basarabia a aparținut savantului Dimitrie Gusti și intelectualilor basarabeni, dintre ultimii, într-o măsură mai mare, fruntașului băștinaș, omului politic, Pantelimon Halippa și reputatului istoric, Alexandru Boldur.

Rapoartele filialei chișinăuiene către Institutul central, perfectate în perioada 1934-1940, semnate de către Pantelimon Halippa, Teodosie Știrbu, Petre Ștefănuță și unele note și cronici ale colaboratorilor institutului bucureștean, între care cele semnate de către Octavian Neamțu, Henri Stahl, Traian Herseni, au consemnat rolul pe care l-au avut în acest proces intelectualii basarabeni, pe de o parte, și „părintele sociologiei românești”, pe de altă parte. Cele mai multe dintre notițele de epocă specifică că „un grup de intelectuali basarabeni, însuflețiți de o puternică dragoste pentru provincia lor, au înființat Institutul Social Român din Basarabia”¹¹⁰, având tot sprijinul din partea lui Dimitrie Gusti. În aceste surse prețioase ale timpului nu au fost, însă, precizate nume concrete ale contribuabililor locali. O constatare semnificativă, în acest sens, se regăsește în ultimul raport

¹⁰⁷ *Ibidem*, p.33.

¹⁰⁸ Pe parcursul perioadei de funcționare (1921-1948) Institutul Social Român de la București a editat revistele periodice *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială* (1919-1943), *Sociologie Românească* (1936-1944) și *Afaires Danubienne* (1936-1944).

¹⁰⁹ „*Viața Basarabiei*” Revistă lunară editată de Asociațiunea culturală „Cuvânt Moldovenesc” director Pan Halippa, a apărut în perioada 1932-1944; „*Cuvânt Moldovenesc*” serie nouă (1926-1944), iar săptămânal tipărit de către Asociația culturală Astra basarabească în perioada 1926-1937 și de către Fundația Culturală Regală Principele Carol, Regionala Basarabia în anii 1937-1942.

¹¹⁰ Cronică. Însemnări. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României Regionale Chișinău*, tomul II, 1938, Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 607.

al Institutului basarabean către I.S.R. din București, semnat de președintele de atunci al filialei regionale, prof. Teodosie Știrbu și secretarul general, prof. Petre Ștefănuță, expediat direcției centrale a instituției în data de 5 ianuarie 1940. În partea introductivă a raportului, cu privire la această chestiune, se reconfirmă faptul fondării, în 1934, a filialei regionale „din inițiativa unui grup de intelectuali basarabeni, cu sprijinul moral și material al dlui Prof. D. Gusti, în numele Institutului Social Român din București”¹¹¹.

Documentele de arhivă, deși nu foarte numeroase, certifică faptul că dintre intelectualii basarabeni, cea mai însemnată implicare au avut-o Pantelimon Halippa și Alexandru Boldur și că primele discuții în jurul problemei au avut loc la începutul anului 1932. Pantelimon Halippa s-a manifestat, în fond, ca organizator al acțiunilor pregătitoare din regiune și ca persoană de legătură între Chișinău și București, iar Alexandru Boldur s-a impus mai ales prin formularea și înaintarea propunerii de constituire a secției regionale, prin întocmirea și expedierea demersurilor necesare către directorul I.S.R. din București, precum și prin ieșiri publice, la diverse adunări, la conferințe și în presa locală, în favoarea viitoarei instituții de cercetări științifice care, în ansamblu, au impulsionat fondarea în cele din urmă a acesteia la Chișinău.

Pan. Halippa, dată fiind activitatea sa guvernamentală și parlamentară care se desfășura, cu precădere, în București, a fost destul de bine informat despre munca de cercetare științifică a realităților sociale românești înfăptuită de I.S.R., sub conducerea lui Dimitrie Gusti. Fiind conștient de valoarea cercetărilor sociologice pentru cunoașterea problemelor societății basarabene și pentru găsirea celor mai potrivite soluții la rezolvarea lor, Pan. Halippa, printr-o scrisoare adresată lui Gusti, la începutul anului 1932, a solicitat concursul profesorului sociolog pentru selectarea, dintre discipolii sau studenții săi basarabeni, a potențialilor colaboratori pentru revista „*Viața Basarabiei*”, pe care tocmai o inițiasse în ianuarie 1932 și al cărei director și redactor-șef era. Din textul scrisorii rezultă că revista, alăturat destinației sale de „organ de cultură românească în Basarabia”, pretindea „și să arate, în măsura puterilor sale, soluțiuni în diferite probleme basarabene, fie pe latura culturii spirituale, fie pe latura culturii materiale”. Din aceste considerente, Halippa îl ruga pe Gusti să-i îndemne „pe tinerii cercetători basarabeni în problemele sociale care și-au făcut studiile” sau care își fac studiile sub conducerea sa, mai ales, pe cei care au lucrat sub îndrumarea sa la Cornova¹¹², să i-a legătura cu revista basarabeană, „în vederea colaborării lor la ea”¹¹³.

¹¹¹ Știrbu, Teodosie Al., Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate. În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr. 7-12, iulie-decembrie 1942, p. 606.

¹¹² Comuna Cornova din județul Orhei a fost cercetată monografic de către echipa Institutului Social Român din București, în vara anului 1931.

¹¹³ A.N.I.C. Fond Pantelimon Halippa, dosar nr.805/1925-1942, f. 18.

Către acel timp, Pantelimon Halippa cunoștea destule detalii despre activitatea instituției sociologice din București, dar și despre experiența conducătorului acesteia în ceea ce privește fondarea și asigurarea continuității publicațiilor periodice ale Institutului. Pornind de la această premisă, Halippa și-a permis, în aceeași scrisoare, să-i ceară lui Dimitrie Gusti și „un sfat din bogata ... experiență, în ceea ce privește conducerea revistei”¹¹⁴ pe care începuse de curând s-o editeze. Cunoscând interesul enorm al lui Pan. Halippa pentru prosperitatea provinciei natale, poate fi admis și cazul că patriotul basarabean a inclus în discuțiile sale cu Gusti, chiar de la început, subiectul instituționalizării locale a viitoarelor cercetări sociologice în cuprinsul provinciei.

Dimitrie Gusti a onorat rugămintea lui Pantelimon Halippa în ceea ce privește îndemnarea discipolilor și studenților basarabeni, instruiți în cadrul Seminarului sociologic gustian, tineri cu experiență în cercetările sociologice din teren, de a colabora cu revista „*Viața Basarabiei*”. Faptul se confirmă printr-o scrisoare a lui Petre Ștefănuță, la acea vreme, un tânăr basarabean, absolvent al Facultății de Litere din București, participant la cercetările Seminarului de Monografie Sociologică de sub conducerea lui Gusti în comuna Cornova, județul Orhei (1931), adresată lui Pan. Halippa la 12 aprilie 1932. Scrisoarea relevă că semnatarul ei a fost încurajat să propună materiale spre publicare în revista „*Viața Basarabiei*” de „chemarea” publicistului basarabean, adresată „tineretului ce năzuiește să se afirme în scrisul românesc din Basarabia”¹¹⁵, despre care a aflat de la profesorul și mentorul său, Dimitrie Gusti.

Corespondența întreținută între Halippa și Gusti, între Ștefănuță și Halippa a condus la stabilirea, între aceste personalități, a unor relații trainice și de durată, care au avantajat simțitor dezvoltarea științei sociologice, inclusiv crearea instituției științifice specializate și extinderea în Basarabia a cercetărilor sociologice monografice în teren.

Ideea cu privire la posibilitatea înființării și funcționării în Basarabia a secției Institutului sociologic bucureștean a prins contururi clare către sfârșitul verii anului 1932. În cadrul Congresului general al învățătorilor din întreaga țară, care s-a desfășurat la Chișinău în zilele de 28 și 29 august 1932, Ministrul Instrucțiunii Publice de atunci, Dimitrie Gusti, i-a îndemnat pe intelectualii basarabeni, inclusiv pe învățătorii de la sate, să se ocupe de cercetarea monografică a localităților din care provin¹¹⁶. Tot atunci, profesorul Facultății de Teologie a Universității din Iași cu sediul în Chișinău, Alexandru Boldur, a lansat inițiativa creării în provincie a unei instituții de cercetări științifice în domeniul social. La câteva zile după încheierea Congresului, un aviz publicat

¹¹⁴ Ibidem, f.18.

¹¹⁵ A.N.I.C., Fond Pantelimon Halippa, dosar nr.964/1932-1940, f. 2.

¹¹⁶ *Cuvânt Moldovenesc*, anul VII, nr. 36, 04 septembrie 1932.

în săptămânalul „*Cuvânt Moldovenesc*” a confirmat că „propunerea dl prof. univ., A. Boldur” despre „înființarea la Chișinău a unei secții a Institutului Social” din București a fost susținută de către Dimitrie Gusti care a promis că „va căuta să o și îndeplinească”¹¹⁷. În legătură cu această implicare a lui Alexandru Boldur, este firesc să apară întrebarea: ce l-a determinat pe reputatul istoric, care nu era, după cum recunoștea personal, „un adept al sociologiei lui”¹¹⁸ Gusti, să lanseze inițiativa? Din memoriile prof. Boldur rezultă că au fost cel puțin două motive plauzibile: 1) a considerat „utilă studierea monografică a vieții satelor” basarabene și 2) ideea avea „o oarecare atingere cu poporanismul”¹¹⁹ său. Considerăm că pentru un om de știință preocupat sincer de istoricul și destinul Basarabiei, motivele indicate au fost mai mult decât suficiente.

Punerea în legătură directă a lucrărilor forului pedagogic național (Chișinău, 28-29 august 1932) și a prezenței la acesta a ministrului Dimitrie Gusti, cu lansarea inițiativei lui Alexandru Boldur, nu reprezintă rezultatul unei simple deducții logice. Memoriile lui Boldur, publicate la distanță de peste șase decenii de la desfășurarea acelor evenimente certifică, în mod indirect dar convingător, ordinea derulării acțiunilor de atunci. Astfel, după ce i-a făcut propunerea lui Gusti, Boldur a informat ziariștii din presa locală „asupra înființării în scurt timp a filialei Institutului Social Român la Chișinău”¹²⁰, apoi „în *Cuvânt Moldovenesc* din 4 septembrie 1932 a apărut știrea respectivă”¹²¹. După apariția anunțului în ziar, potrivit lui Alexandru Boldur, „toată lumea cultă aștepta cu nerăbdare realizarea ideii”¹²² pornite din inițiativa sa.

Din anumite motive, în special de ordin financiar, realizarea practică a proiectului instituției de cercetări sociologice pentru Basarabia a târăgănat. Timp de aproape doi ani de la publicarea avizului în „*Cuvânt Moldovenesc*” nu s-a întreprins nimic pentru deschiderea filialei preconizate în capitala provinciei. Examinarea concretă a acestei chestiuni, precum și demararea unor acțiuni, în acest sens, s-au atestat abia după ce în martie 1934, *Memoriul*¹²³ lui Alexandru Boldur, a fost expediat președintelui instituției centrale, la acel moment, încă ministru al învățământului, Dimitrie Gusti.

Memoriul reprezintă un proiect extins, bine structurat și argumentat, de organizare a unei instituții de cercetări sociale, în care Alexandru Boldur a indicat premisele și necesitatea înființării ei și a dezvăluit detaliat modul în care putea fi întemeiată acea instituție sociologică regională la

¹¹⁷ *Cuvânt Moldovenesc*, anul VII, nr. 36, 04 septembrie 1932.

¹¹⁸ Boldur, Alexandru V., *Memorii; Viața mea; Lumini și umbre* / Alexandru V. Boldur. București, Albatros Corporation, 2006, p. 234.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 233.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 234.

¹²¹ *Ibidem*, p. 234.

¹²² *Ibidem*, p. 234.

¹²³ A.N.I.C. Fond Boldur Alexandru, dosar II/10, vol.1, f.1-3; *Ibidem*, dosar II/10, vol. 2, f. 2.

Chișinău. Pornind de la premisa că „Basarabia sub ruși nu avea nici o instituție care s-ar fi ocupat de cercetări științifice social-politice, atât de caracter general cât și, în special, de adaptare la nevoile locale”¹²⁴, *Memoriul* constata că „mișcarea națională și schimbarea suveranității”, deși „au contribuit la schimbarea radicală a fizionomiei spirituale a provinciei”, au lăsat, totuși, „nesatisfăcută nevoia unei instituții de cercetări sociale”¹²⁵, într-o perioadă când necesitatea ei se simțea „mai ascutit, deoarece atât de dorită unirea sufletească a Basarabiei cu restul țării este împiedicată, tocmai din cauza necunoașterii lor mutuale”¹²⁶. Având în vedere aceste condiții, în *Memoriu* se sublinia că Basarabia are nevoie de „o academie social-politică în miniatură, care ar avea ca scop 1) cercetarea problemelor sociale ale Basarabiei și în legătură cu ele – problemelor naționale și internaționale, 2) ajutorarea dezlegării lor, 3) răspândirea și popularizarea științei sociale”¹²⁷, precizând că scopurile indicate „sunt tocmai scopurile Institutului Social Român, cea mai intimă creațiune ...” a lui Dimitrie Gusti și că „... ar fi foarte nimerit să fie înființată la Chișinău Secția acestui Institut pentru Basarabia”¹²⁸.

Documentul a reliefat necesitatea instituției care să creeze „fire de prietenie pe tărâmul unei și aceleiași preocupări, fire invizibile și imponderabile, care, ...numai ele contează”¹²⁹, într-o perioadă, în care era nevoie „de a arăta opiniei publice din țară, problemele basarabene”¹³⁰ și de a impulsiona unirea sufletească a Basarabiei cu țara. *Memoriul* amintea și despre faptul că intelectualii basarabeni au avut, anterior, ideea constituirii în regiune a unei secții a I.S.R., însă, aceasta a rămas nerealizată din cauza lipsurilor materiale. Prin această constatare autorul *Memoriului* făcea aluzie la propunerea sa, lansată doi ani în urmă și aprobată încă atunci de Gusti.

Se cuvine de subliniat că au existat două variante ale *Memoriului* lui Alexandru Boldur, una mai concisă și sumară, iar alta mai extinsă și mai bogată în conținut, deși ideile de fond sunt aceleași în ambele variante. Este aproape imposibil de determinat cu exactitate care variantă, dintre cele două identificate în fondurile de arhivă, a fost expediată lui Dimitrie Gusti. Formula de adresare, formula de încheiere și datarea documentului, precum și semnătura autorului și notele manuscris, care însoțesc ambele variante și care au fost făcute de către Boldur peste câteva decenii de la întocmirea documentelor (la 30 mai 1977), nu sugerează cheia dezlegării acestei probleme. Examinarea atentă a variantelor *Memoriului* (varianta succintă se găsește în două exemplare), confruntarea lor, luarea în considerație a manierei în care au fost scrise (mai încurajatoare sau mai

¹²⁴ A.N.I.C. Fond Boldur Alexandru, dosar II/10, vol.1, f.1, f.2.

¹²⁵ Ibidem, f.1.

¹²⁶ Ibidem, f. 2.

¹²⁷ A.N.I.C. Fond Boldur Alexandru, dosar II/10, vol.1, f.1; dosar II/10, vol.2, f.2.

¹²⁸ Ibidem, dosar II/10, vol.1, f.2; dosar II/10, vol.2, f.2.

¹²⁹ A.N.I.C. Fond Boldur Alexandru, dosar II/10, vol.1, f.1.

¹³⁰ Ibidem, f.1.

puțin încurajatoare) și a persistenței, într-o variantă sau în alta, a sobrietății și academismului proprii unui document destinat a fi expediat unei persoane oficiale și deopotrivă unui savant ca Dimitrie Gusti, ne tentează să considerăm că varianta mai extinsă și mai consistentă în argumente și idei a fost cea care a și ajuns la președintele I.S.R. din București.

Cel mai larg spațiu, în ambele variante ale documentului, este rezervat descrierii modului în care Alexandru Boldur vedea posibilitatea organizării secției Institutului. În varianta concisă a *Memoriului*, el expune convingerea că publicarea unei reviste lunare, consacrate cercetărilor sociale și politice, era calea cea mai bună pentru crearea instituției (secției), deoarece, în opinia sa, prin intermediul unui organ publicistic s-ar „putea aduna în jurul problemelor sociale și politice ale Basarabiei, elita ei, fără deosebire de culoare politică”¹³¹. Mai mult, estimând posibilitățile reduse de a găsi în Basarabia mijloacele financiare necesare (subvenții, donații, subscripții publice, etc.) pentru realizarea scopurilor preconizate Boldur, solicita, în cazul în care Gusti ar fi împărtășit părerea „de a da Basarabiei un centru de activitate științifică, de cercetări în domeniul științelor sociale” să-i acorde „o subvenție bănească pentru publicarea revistei”¹³². La rândul său, el se angaja să contribuie, în limita puterilor sale, ca revista „să fie un centru de atracție pentru toate forțele intelectuale ale Basarabiei și un bun început pentru crearea Institutului de cercetări sociale”¹³³.

În varianta extinsă a *Memoriului*, chestiunea privind revista ca mijloc de accesare spre constituirea instituției sociologice, lipsește, în schimb principiile de bază ale organizării viitorului Institut, posibilitățile de asigurare financiară a activității acestuia, scopurile și tipurile de activitate, sunt detaliate destul de generos. Ideile expuse în cele două variante ale *Memoriului* au reprezentat opinia particulară a autorului documentului și nu părerea generalizată a intelectualilor basarabeni, însă, entuziasmul și propunerile celor din urmă, manifestate în toamna anului fondării instituției (1934), au fost în favoarea inițiativei lui Boldur.

Potrivit textului *Memoriului*, secția urma să aibă un personal limitat, opțiunea finală a autorului fiind pentru 15 persoane. Suplimentar, în conformitate cu principiul cantitativ al organizării secției, varianta succintă a documentului cuprindea precizarea că „Institutul ar mai număra, fără nici o limită, membrii de onoare, membrii donatori și membrii aderenți” și că „oricine se ocupă de chestiunile sociale și politice în mod științific ar putea fi membru aderent”¹³⁴. Cu privire la desemnarea membrilor Institutului regional, varianta extinsă a *Memoriului* concretizează că la

¹³¹ Ibidem, f.1.

¹³² Ibidem, f.1.

¹³³ Ibidem, f.1.

¹³⁴ Ibidem, f.1.

început președintele și membrii secției vor fi numiți de către centrala Institutului, desemnarea membrilor urmând să se facă după recomandarea președintelui secției regionale, iar ulterior și președintele, și membrii de rând, vor fi aleși de secție. Se recomanda ca președintele Institutului central să fie ales membru de onoare al secției regionale, iar doi membri ai Institutului, aleși de centrală, să facă parte din filiala regională. Se propunea ca Președintele și un membru (ales) al secției să fie încadrați în categoria membrilor Institutului central¹³⁵.

Institutul regional avea ca sarcini: organizarea prelegerilor publice și cursurilor sistematice, publicarea lucrărilor științifice (în prima variantă a textului - și a revistei lunare), desemnarea premiilor pentru cele mai bune lucrări cu teme anunțate din timp, organizarea unei biblioteci cu sală de lectură. În privința cursurilor, *Memoriul* preciza că scopul lor trebuie să fie formarea tinerilor dornici să facă un serviciu profesional calitativ și să activeze cât mai reușit în Basarabia. În vederea acestui fapt, filiala regională a I.S.R. din București, pe măsura dezvoltării sale, trebuia să propună tinerilor cursuri serale cu subiecte care să țină de: istoria locală, cultura națională în Basarabia, dreptul administrativ și administrația provinciei, politica internațională și dreptul internațional, economia politică și agricolă, principiile științei agronomice, finanțele și gospodăria orașului, statistică, industria, comerțul, căile de comunicație, creditul și cooperația între Nistru și Prut¹³⁶.

Memoriul stabilea că Secția va elabora propriul buget anual care va fi supus aprobării de către centrală, iar la sfârșitul anului va prezenta la București darea de seamă privind gestiunea mijloacelor bugetare. *Memoriul* preciza, totodată, că în situația precară de atunci singurele mijloace financiare pentru realizarea scopurilor secției sociologice regionale puteau fi doar subvențiile de la stat, orașe, camere de comerț, camere de agricultură și de la centrala Institutului, astfel că activitatea de viitor a acesteia se punea în deplină dependență de „volumele mijloacelor financiare de care ea va dispune”¹³⁷. În încheiere, *Memoriul* a inclus prezentarea disponibilității autorului de a contribui, în limita posibilităților sale, la fondarea în Basarabia a filialei Institutului social din București.

Memoriul lui Alexandru Boldur (martie 1934), cea mai convingătoare dovadă a manifestării inițiativei locale, a readus în discuție, atât la București cât și la Chișinău, subiectul deschiderii secției științifice de cercetări sociale. În consecință, în toamna anului 1934 la Chișinău s-a reanimat entuziasmul intelectualilor din vara-toamna anului 1932, derulându-se o suită de conferințe, adunări, corespondență, întâlniri etc., prin care a fost pregătit terenul pentru înființarea instituției

¹³⁵ Ibidem, dosar II/10, vol.1, f. 3.

¹³⁶ Ibidem, Fond Boldur Alexandru, dosar II/10, vol.1, f. 3.

¹³⁷ Ibidem, dosar II/10, vol.1, f. 3.

multașteptate. Acestei etape pregătitoare, ca și întregii perioade de activitate a filialei, i-au fost caracteristice anumite greșeli, abateri și inconsecvențe, iminente oricărui început, care au făcut, mai târziu, obiectul unor atacuri și critici, în mare parte nejustificate, la adresa instituției și a unora dintre patrioții basarabeni care au contribuit la înființarea și funcționarea ei.

În decursul lunilor septembrie-noiembrie 1934, în cadrul câtorva conferințe publice și adunări desfășurate în Chișinău, precum și prin intermediul unor materiale publicate, s-a anunțat despre intenția conjugată a conducerii instituției bucureștene și a fruntașilor basarabeni privind înființarea, în scurt timp, a Institutului Social Român din Basarabia, ca filială regională a I.S.R. din București.

Una dintre acele întruniri, „o adunare ocazională a colaboratorilor revistei „*Viața Basarabiei*” din Chișinău, a avut loc în septembrie 1934”¹³⁸, cu participarea directorului revistei, Pan Halippa și a profesorului universitar, Alexandru Boldur. În cadrul adunării, Boldur și-a exprimat indignarea în legătură cu tergiversarea fondării instituției științifice în Basarabia, a criticat lipsa atenției cuvenite față de propunerea sa, lansată doi ani în urmă și reanimată în *Memoriul* din martie 1934, pe care o credea „căzută în neant”¹³⁹. Halippa nu a intervenit în discuții, intenționând să discute problema în mod direct cu Dimitrie Gusti. Întâlnirea a avut loc la București, în scurt timp, însă, data exactă nu se cunoaște, după cum nu se cunoaște nici conținutul discuțiilor. Alexandru Boldur a menționat în memoriile sale că după adunarea de la „*Viața Basarabiei*”, a urmat o întâlnire a lui Pan Halippa cu Gusti, la București¹⁴⁰, fără a da anumite detalii. Indiscutabil, în cadrul acelei întâlniri au fost discutate mai multe detalii despre viitoarea instituție socială regională, urgentându-se constituirea propriu-zisă a acesteia. Considerăm, de asemenea, că aceasta nu a fost unica întâlnire dintre Halippa și Gusti din acea toamnă.

Implicarea lui Pantelimon Halippa, alături de Alexandru Boldur, în toate activitățile pre-preparatorie este evidentă, chiar dacă demonstrarea faptelor rămâne destul de dificilă, în condițiile penuriei de surse directe cu privire la acest subiect. S-a putut stabili, totuși, că spre Halippa veneau și dinspre el plecau cele mai multe dintre propunerile și acțiunile care aveau legătură cu subiectul Institutului. În locuința lui Halippa din Chișinău și în redacția revistei „*Viața Basarabiei*” s-au convocat întruniri ale intelectualilor dornici să contribuie la realizarea dezideratului urmărit. Mărturii elocvente ale acestor implicații se găsesc în două scrisori ale lui Boldur, adresate lui Pan. Halippa la 2 și, respectiv, 6 octombrie 1934¹⁴¹.

¹³⁸ Boldur, Alexandru V. *Memorii; Viața mea; Lumini și umbre* / Alexandru V. Boldur. București, Albatros Corporation, 2006, p. 234.

¹³⁹ Ibidem, p. 234.

¹⁴⁰ Ibidem, p. 234.

¹⁴¹ A.N.I.C. Fond Pantelimon Halippa, dosar nr.829/1928-1944, f. 6-7.

Conținutul scrisorilor confirmă conlucrarea celor doi în cadrul acțiunilor de pregătire a fondării I.S.R. din Basarabia, întreprinse cu o lună și jumătate înainte de inaugurarea oficială a filialei. Textul primei scrisori indică expres că Halippa și Boldur au definitivat împreună lista potențialilor membri activi ai viitoarei secții, chiar mai devreme de luna octombrie 1934. Autorul scrisorii își exprima regretul în legătură cu ratarea întâlnirii sale cu Pan Halippa pentru a se „consfătuși în chestia Institutului Social Român”¹⁴², din motiv de boală, și exprima părerea că Institutul „ar trebui să fie organizat în așa fel ca numărul membrilor activi să fie limitat”¹⁴³. Boldur a considerat acest lucru necesar, pentru sporirea eficienței activității viitoarei instituții științifice și își argumenta convingerea prin aprobarea de către Dimitrie Gusti a *Memoriului* său din martie 1934, care includea și propunerea în cauză. El insistă „să mai revedem lista candidaților”¹⁴⁴ și-l ruga pe Halippa să aibă în vedere această dorință a sa pentru că, în opinia sa, „tot ce este început bine, merge bine și dimpotrivă, viciul inițial strică”¹⁴⁵. Totodată, preciza că urmează ca împreună să se ocupe și de întocmirea unui regulament al secției Institutului Social Român¹⁴⁶.

Scrisoarea din 6 octombrie 1934¹⁴⁷ consemna că ziarul „*Viața Basarabiei*” publicase anterior câteva informații despre eventuala constituire, în Chișinău, a filialei regionale a I.S.R. din București și că în acele materiale se strecurase „mai multe inexactități”, de aceea „pentru a restabili adevărul”, Alexandru Boldur, propunea publicarea unui reportaj explicativ pe care îl întocmise și pe care îl expedia în atașament. În aceeași ordine de idei, Boldur îl ruga pe viitorul președinte al regionalei, Pan. Halippa, să-i expedieze, la rândul său, exemplarul de „Regulament al Institutului”¹⁴⁸, dacă reușise să facă rost de el, în vederea elaborării ulterioare a Regulamentului de funcționare pentru instituția socială basarabeană.

În paralel cu pregătirile și acțiunile practice desfășurate la Chișinău, au continuat consultările și întâlnirile lui Pan Halippa cu Dimitrie Gusti. În cadrul uneia dintre acele întâlniri, a fost stabilită data convocării adunării inaugurale a secției, a fost programată o ședință în format mic, preliminară celei festive, pentru precizarea unor nuanțe concrete ale derulării adunării festive și ale organizării filialei.

Potrivit scenariului convenit cu Dimitrie Gusti, în dimineața zilei de 18 noiembrie 1934, „la locuința lui Halippa a fost convocată ședința de organizare a filialei Institutului Social Român”¹⁴⁹,

¹⁴² Ibidem, f. 6.

¹⁴³ Ibidem, f.6.

¹⁴⁴ Ibidem, f. 6.

¹⁴⁵ A.N.I.C. Fond Pantelimon Halippa, dosar nr.829/1928-1944, f. 6 verso.

¹⁴⁶ Ibidem, f. 6 verso.

¹⁴⁷ A.N.I.C. Fond Pantelimon Halippa, dosar nr.829/1928-1944, f. 7.

¹⁴⁸ Ibidem, f. 7.

¹⁴⁹ Boldur, Alexandru. *Memorii; Viața mea; Lumini și umbre* / Alexandru V. Boldur. - București, Albatros Corporation, 2006, p. 234-235.

în prezența lui Gusti, la care au fost invitați, dintre intelectualii basarabeni, membri ai celor două partide „concurrente”, țăranist și liberal. Din confesiunile memorialistice ale lui Alexandru Boldur rezultă că discuțiile nu au durat mult și s-au încheiat cu „înființarea” pe hârtie a celor 16 secții ale filialei Institutului, în fruntea căreia a fost desemnat Pantelimon Halippa. Conducerea secțiilor a fost încredințată, în număr egal, reprezentanților celor două partide politice¹⁵⁰.

Mărturiile lui Boldur, cunoscut simpatizant al Partidului Țăranist, prezent de asemenea, la ședință și căruia i s-a oferit un post de șef de secție, dar pe care l-a refuzat categoric, deși în actele Institutului basarabean va figura, totuși, drept conducător al Secției de Politică Administrativă, o secție inactivă, scot în evidență preliminarile ședinței festive când au fost soluționate principalele momente organizatorice. Rapiditatea aprobării proiectelor de rezoluție și a propunerilor înaintate și dezbătute în cadrul ședinței inaugurale lărgite, din amiaza aceleiași zile, era o dovadă că Pan Halippa și Dimitrie Gusti veniseră cu „tema de acasă” pregătită din timpul întâlnirilor ce le-au avut împreună, până la acea dată.

Pe de altă parte, calificând drept inadecvată implicarea partidelor politice în structura instituției, memoriile lui Boldur prezintă ședința matinală din 18 noiembrie 1934, de la locuința lui Pan Halippa, ca pe o „bucătărie” sau „culise” nu tocmai oneste ale evenimentului festiv din aceeași zi. Boldur a susținut că atunci „în loc de ceva serios s-a produs o farsă”¹⁵¹, „o farsă sociologică”. El nu putea înțelege „cum un om serios ca Dimitrie Gusti”, care n-a admis ca Institutul de la București să fie organizat pe bază de partide, a permis ca acest lucru să se întâmple cu filiala de la Chișinău?¹⁵²

Alexandru Boldur a supus unei critici dure decizia lui Gusti de a organiza Institutul Social Român din Basarabia pe bază de partide. S-a adevărit, însă, că acea „idee ridicolă”, după Boldur, nu a fost una inadecvată realităților basarabene de atunci, iar contribuția coalizatoare în aspect politic și cultural, a președintelui filialei, Pan Halippa, și-a făcut efectul pozitiv spre binele general al provinciei. „Grație eforturilor depuse, în primul rând, din partea lui Pan Halippa, I.S.R. din Basarabia a reușit să grupeze intelectuali din aproape toate partidele politice într-un singur mănunchi, în scopul cercetării celor mai acute probleme sociale ale Basarabiei”¹⁵³. În așa mod, institutul sociologic regional a antrenat în activitatea sa personalitățile cele mai distinse ale vieții culturale și științifice din Basarabia interbelică, între care: Ștefan Ciobanu, Nicolae Moroșan, Petre

¹⁵⁰ Ibidem, p.235.

¹⁵¹ Ibidem, p. 235.

¹⁵² Ibidem, p. 233-235.

¹⁵³ Enciu, Nicolae. Aspecte din activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: *Revista de istorie*, 1996, nr.4, p. 3.

Ștefănuță, Theodosie Știrbu, Agricola Cardaș, Toma Bulat, Aurel Sava, Alexandru Boldur, Paul Mihail, Alexei Arvat, Nicolae Florov, Pantelimon Halippa, Nicolae Profiri, Paul Guja și mulți alții.

În cadrul ședinței organizatorice preinaugurale din 18 noiembrie 1934 a fost desemnată candidatura pentru postul de președinte activ al viitorului Institut basarabean. Dimitrie Gusti „a propus să fie președinte al filialei, Pantelimon Halippa”¹⁵⁴. Peste câteva decenii de la acel moment, Alexandru Boldur, a recunoscut că propunerea savantului sociolog referitoare la candidatura lui Pan Halippa, precum și alegerea definitivă a acestuia ca președinte al filialei, l-au surprins neplăcut. În opinia sa, fruntașul basarabean era un mare politician dar nu și un om de știință, iar faptul că „era naționalist și a jucat un rol în mișcarea revoluționară a Basarabiei din 1917-1918 nu justifică lipsa unor cunoștințe de specialitate și nepotrivirea sa pentru acest post științific”¹⁵⁵. Concluzia sa a fost „că asemenea filială, condusă de un domn, care habar nu are de sociologie este sortită eșecului”¹⁵⁶ și că i-a fost clar de la bun început că „organizația va rămâne pe hârtie”¹⁵⁷. Boldur considera că o instituție științifică trebuie să fie condusă neapărat de un om de știință, de aceea opta pentru încredințarea conducerii Institutului regional unei persoane din anturajul lui Gusti, unui „om bine pregătit în știința sociologică și bun organizator”¹⁵⁸, după cum era, în opinia sa, membrul-colaborator al Seminarului Sociologic din București, Traian Herseni.

Este greu de presupus cât de atractivă putea să-i pară tânărului sociolog de la București, Traian Herseni, opinia istoricului basarabean, în schimb se cunoaște că Pantelimon Halippa, devenind președinte activ al filialei regionale a Institutului, a găsit printre intelectualii basarabeni persoana potrivită care să se ocupe de direcția științifică a activității instituției, fapt pe care l-a recunoscut și Boldur în memoriile sale, deși într-o manieră ușor acidă. Istoricul a consemnat că „un harnic cercetător Ștefănuță, a fost însărcinat ... să întocmească monografii”¹⁵⁹ și „cu cheltuieli din partea lui D. Gusti a făcut descrierea a două sate ..., iar rezultatele muncii lui au fost publicate în două volume”¹⁶⁰.

În opinia noastră, schimbarea atitudinii lui Alexandru Boldur în problema organizării și deschiderii la Chișinău a filialei I.S.R. din București de la una activ-participativă, pe parcursul etapei pregătitoare, la una rezervată și vădit critică, după desemnarea și alegerea conducerii

¹⁵⁴ A.N.I.C. Fond Boldur Alexandru, dosar II/10, vol.2, f.1.

¹⁵⁵ Boldur, Alexandru V., *Memorii; Viața mea; Lumini și umbre* / Alexandru V. Boldur. - București, Albatros Corporation, 2006, p. 236.

¹⁵⁶ ANIC, Fond Boldur Alexandru, dosar II/10, vol.2, f.1.

¹⁵⁷ Ibidem, f.1.

¹⁵⁸ Boldur, Alexandru V., *Memorii; Viața mea; Lumini și umbre* / Alexandru V. Boldur. - București, Albatros Corporation, 2006, p. 236.

¹⁵⁹ Boldur, Alexandru V., *Memorii; Viața mea; Lumini și umbre* / Alexandru V. Boldur. - București, Albatros Corporation, 2006, p. 235.

¹⁶⁰ A.N.I.C. Fond Boldur Alexandru, dosar II/10, vol.2, f.1.

acesteia, poate avea cel puțin două explicații: 1) istoricul, profesionist și cercetător în domeniu, persoană principială, corectă și intolerantă față de greșeli și neprofesionalism în știință, opta tranșant și necondiționat pentru ca o instituție științifică să fie condusă obligatoriu de un om de știință și considera inadmisibil amestecul politicianului în știință și 2) fiind persoana care a contribuit cel mai mult la promovarea inițiativei privind fondarea unei instituții științifice regionale, a avut, probabil, și anumite așteptări (pe măsura efortului depus), în privința locului său în cadrul filialei, iar modul în care această chestiune s-a soluționat i-a servit o decepție profundă.

Alexandru Boldur a avut unele gânduri legate de perspectiva conducerii viitorului Institut. Aceasta rezultă din memoriile sale în care a subliniat: „Nu mă așteptam ca D. Gusti să se oprească asupra persoanei mele, pentru conducerea filialei. Dacă, totuși, în ciuda previziunilor mele, dânsul mi-ar fi încredințat această sarcină, eu aș fi creat un cenaclu de sociologie, modest, cu oameni care s-ar fi interesat de diferite concepții sociologice. Iar pentru monografia satelor ar fi ușor să se găsească un cercetător”¹⁶¹.

Consemnările lui Alexandru Boldur, chiar dacă într-o manieră neprietenosă și pe alocuri, cu unele imprecizii¹⁶², confirmă că Pan Halippa a fost propus pentru postul de președinte al filialei de către Dimitrie Gusti în cadrul ședinței organizatorice din dimineața zilei de 18 noiembrie 1934. Prin această acțiune s-a respectat, în fond, procedura propusă de Boldur în *Memoriul* său din martie 1934, care specifică că „pentru prima dată președintele și membrii secțiunii se desemnează de către centrala Institutului”, membrii secțiunii la recomandarea președintelui desemnat, ulterior preconizându-se ca atât președintele, cât și membrii să fie „aleși de însuși secțiune”¹⁶³.

Chestiunea privind autorul inițiativei locale și contribuția adusă de anumite persoane la fondarea instituției de cercetări sociale din Chișinău nu este una principială, important este că intelectualitatea basarabeană, din dorința de a face ceva înălțător pentru provincie, a folosit, în beneficiul ținutului, oportunitatea prilejuită de contextul de atunci. Râvna intelectualilor basarabeni a avut un suport substanțial în mediul asociațiilor cultural-științifice din ținut, majoritatea dintre care au luat ființă după Unirea din 1918, și care urmăreau același obiectiv al cunoașterii științifice și propășirii culturale a provinciei. Cei mai mulți dintre viitorii membri ai I.S.R. din Basarabia au obținut, cel puțin, o mică experiență de lucru științific, activând anterior sau în paralel, în secțiile de profil ale Astrei Basarabene, ale Universității Populare din Chișinău,

¹⁶¹ Boldur, Alexandru V. *Memorii; Viața mea; Lumini și umbre* / Alexandru V. Boldur. - București, Albatros Corporation, 2006, p. 234.

¹⁶² Neobositul cercetător basarabean, Petre Ștefănuță, în calitate de președinte al Secției Sociologice a Institutului Social Român din Basarabia a organizat și a desfășurat, împreună cu echipele monografice ale filialei, cercetări sociologice în șase sate nu doar în două, precum s-a exprimat istoricul Alexandru Boldur.

¹⁶³ A.N.I.C. Fond Boldur Alexandru, dosar II/10, vol.1, f. 3.

ale Muzeului de Istorie Naturală, în Comisiunea Monumentelor Istorice, Regionala Basarabia, în Societatea Istorico-Literară „B.P.Hasdeu”, în Societatea Română Regală de Geografie, Regionala Chișinău etc. Năzuințele intelectualilor basarabeni erau în concordanță cu politica statului român de susținere a renașterii, a integrării și a dezvoltării naționale a românilor din provinciile alipite.

Ședința festivă de inaugurare a Institutului regional din Chișinău a avut loc în aceeași zi de 18 noiembrie 1934. Asistența a fost numeroasă și entuziastă. În cadrul adunării a fost aprobată înființarea Institutului Social Român din Basarabia ca secție regională a I.S.R. din București, au fost formate organele de conducere, au fost desemnați conducătorii activi și onorifici ai lui, a fost anunțată înființarea secțiilor și constituită comisia de cenzori.

Conducerea aleasă a Institutului Social Român din Basarabia, a inclus președinți și vicepreședinți onorifici și activi. Conducătorii onorifici, votați în ședință, reprezentau cele mai distinse personalități din țară și din provincie, astfel că președinte de onoare al Institutului basarabean a fost ales M.S. Regele Carol II, iar vicepreședinți onorifici – fostul ministru al Basarabiei, Vladimir Cristi, și primarul Chișinăului, Ion Costin.

În calitate de președinte activ al instituției a fost ales Pantelimon Halippa, căruia i-au fost recunoscute, și pe această cale, meritele deosebite pe care le avea în opera de edificare națională și culturală a provinciei. Vicepreședinți activi au devenit, în urma alegerii, profesorii universitari: Ștefan Ciobanu, membru al Academiei Române, Nicolae Popescu-Prahova, decan al Facultății de Teologie din Chișinău și P.S.S. Serghie Bejan¹⁶⁴, profesor la aceeași Facultate. De notat că, la 22 martie 1936, aflat într-o vizită la Chișinău și participând la adunarea generală anuală a I.S.R. din Basarabia, membru de onoare al Institutului a fost ales și președintele I.S.R. din București, prof. univ., dr. Dimitrie Gusti¹⁶⁵. Chestiunile de secretariat ale Institutului au fost încredințate tânărului Petre Ștefănuță¹⁶⁶, numit secretar general la scurt timp după înființare.

În următorii ani, în conducerea I.S.R. din Basarabia s-au produs unele remanieri determinate de modificarea statutului instituției, ca urmare a necesității racordării ei la prevederile Legii Serviciului social (aprobată prin Înaltul Decret Regal nr.3. 526, din 13 octombrie 1938, publicată în Monitorul Oficial cu nr. 242, partea 1, din 18 octombrie 1938). Până la acel moment, însă, după cum rezultă din rapoartele prezentate de către administrația Institutului, dar și din unele scrisori

¹⁶⁴ Știrbu, Teodosie. Activitatea Institutului Social Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr. 2, februarie 1936, p. 32.

¹⁶⁵ Halippa, Pantelimon. Institutul Social Basarabia. Vizita dlui Prof. D.Gusti la Chișinău. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr. 4, aprilie 1936, p. 24.

¹⁶⁶ Știrbu, Teodosie. Activitatea Institutului Social Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr. 2, februarie 1936, p. 32; Ciobanu, Ștefan. Petre Ștefănuță. În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr. 7-12, iulie-decembrie 1942, p. 565; Enciu, Nicolae. Aspecte din activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: *Revista de istorie a Moldovei*, 1996, nr.4, p.29.

particulare ale colaboratorilor acestuia¹⁶⁷, adresate conducerii centralei de la București, posturile de președinte activ și de secretar general al instituției au fost ocupate constant de aceleași persoane, Pantelimon Halippa, și, respectiv, Petre Ștefănuță. În ultimul raport al I.S.R. din Basarabia către direcția centrală de la București se face precizarea că „până la încadrarea în Serviciul Social (14 februarie 1939 - n.n), Institutul a fost condus de către Pan Halippa, președinte; Petre Ștefănuță, secretar general și un comitet”¹⁶⁸.

Odată cu reorganizarea în Institutul de Cercetări Sociale al României – Regionala Chișinău, în februarie 1939 (ca urmare a punerii în aplicare, în toată țara a Serviciului Social, începând cu 18 ianuarie 1939¹⁶⁹), conducerea instituției basarabene a fost încredințată profesorului Theodosie Știrbu, în calitate de vice-președinte, profesorului Petre Ștefănuță – însărcinat cu funcția de director și profesorului Nicolae Moroșan – cu cea de secretar general¹⁷⁰.

La începutul anului 1940, după desființarea Serviciului Social și revenirea Institutului la calitatea sa de până la 14 februarie 1939, Teodosie Știrbu a devenit președinte, iar Ștefănuță a deținut, din nou, postul de secretar general. Pentru confirmare precizăm că în informația privind activitatea științifică a profesorului Petre Ștefănuță de până la 28 iunie 1940, publicată în revista „*Sociologie Românească*”, nr.7-12, din anul 1942, este indicat că acesta „în timpul din urmă a ocupat postul de secretar general al Institutului de Cercetări Sociale, Regionala Chișinău”¹⁷¹, nu de director. Tot așa raportul de activitate a Institutului basarabean, din 5 ianuarie 1940, inserat în același număr al revistei „*Sociologie Românească*”, are drept semnatar pe secretarul general, Petre Ștefănuță, și președinte - pe Teodosie Știrbu¹⁷².

Inițial, Institutul Social Român din Basarabia s-a constituit ca instituție particulară și a funcționat cu acest statut timp de patru ani și trei luni (de la 18 noiembrie 1934 – până la 14 februarie 1939). Începând cu 14 februarie 1939, I.S.R. din Basarabia a fost încadrat în Serviciul Social, devenind instituție de stat și reprezentând o structură regională a Institutului de Cercetări Sociale al României. Această schimbare de statut a impus și modificarea denumirii lui în Institutul

¹⁶⁷ Furtună, Alexandru. Din corespondența inedită a lui Petre Ștefănuță. În: *Destin Românesc*, 2006, nr. 3-4, p. 229-236.

¹⁶⁸ Știrbu, Teodosie, Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate. În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr. 7-12, iulie-decembrie 1942, p. 607.

¹⁶⁹ A.N.I.C. Fond Fundația Culturală Regală. Centrala, dosar 87/1939, f.177 (Comunicat nr.551 În legătură cu punerea în aplicare a Legii Serviciului Social, publicat în Buletinul Serviciului Social anul I, nr.1, martie 1939).

¹⁷⁰ Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău, tomul II, 1938, Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1939, p. 611; Știrbu, Teodosie, Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate. În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr. 7-12, iulie-decembrie 1942, p. 607.

¹⁷¹ Activitatea științifică a profesorului Petre Ștefănuță până la 28 iunie 1940 (Extras din Raportul Directoratului culturii naționale din Chișinău). În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr. 7-12, iulie-decembrie 1942, p. 567.

¹⁷² Știrbu, Teodosie, Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate. În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr. 7-12, iulie-decembrie 1942, p. 606.

de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău¹⁷³, implicit a determinat și remanierele în administrația sa superioară, specificate mai sus. Noul statut nu a fost, însă, de durată, căci prin decretul-lege nr. 3726, din 12 octombrie 1939, Legea Serviciului Social a fost suspendată¹⁷⁴. Drept urmare, Institutul de Cercetări Sociale al României, în decurs de o lună, a fost reorganizat în Institutul de Științe Sociale al României, iar regionalele lui au revenit la statutul vechi. Faptul este consemnat în raportul de activitate al instituției basarabene, prezentat centralei de la București la începutul anului 1940, în care se precizează că „prin suspendarea legii Serviciului Social, s-a revenit la vechiul Institut Social Român din Basarabia”¹⁷⁵.

În plan financiar, activitatea Institutului regional era susținută din cotizațiile membrilor săi și din subvențiile acordate de către diferite instituții publice, precum: Primăria Municipiului Chișinău, Prefectura județului Lăpușna, Consiliul Eparhial din Chișinău și altele. Cel mai consistent suport l-a avut, însă, din partea Fundației Culturale Regale „Principele Carol”, mai ales în anii în care aceasta s-a aflat sub conducerea prof. univ. dr. Dimitrie Gusti¹⁷⁶.

Valoarea subvențiilor de la instituțiile de stat a fost, întotdeauna, sub nivelul cerințelor, astfel că Institutul nu-și punea mari speranțe în sprijinul acordat din partea instituțiilor de stat. O situație asemănătoare se atesta și în cazul regionalei din Banat. Făcând o analiză comparativă a situației celor două filiale regionale la finele anului 1937, Anton Golopenția, colaborator al I.S.R. din București, consemna în această privință următoarele: „ca și în Banat, conducătorii Institutului basarabean își pun nădejdea în „instituțiile publice”, nu în sprijinul institutelor județene și comunale”¹⁷⁷.

Potrivit prevederilor statutare, în vederea monitorizării cheltuielilor Adunarea generală a Institutului alegea anual o Comisie de cenzori, compusă din trei membri. Spre exemplu, Adunarea generală din 22 martie 1936 i-a ales în Comisia de cenzori a Institutului pe S. Ciocârdel, P. Firică și G. Moțit¹⁷⁸. Comisia de cenzori urmărea „mișcarea” veniturilor și cheltuielilor instituției, întocmea și prezenta în adunările generale anuale ale acesteia raportul cu privire la executarea

¹⁷³ *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938, Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1939, p.609; Știrbu, Teodosie, Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate. În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr. 7-12, iulie-decembrie 1942, p. 607.

¹⁷⁴ D.J.I.A.N. Fond 144 Rezidența Regală a Ținutului Prut, inventar 1753, dosar 694, f. 116.

¹⁷⁵ Știrbu, Teodosie, Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate. În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr. 7-12, iulie-decembrie 1942, p. 608.

¹⁷⁶ *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938, Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1939, p. 608; Știrbu, Teodosie, Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate. În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr. 7-12, iulie-decembrie 1942, p. 607.

¹⁷⁷ Golopenția, Anton. Două centre regionale de organizare românească și de documentare: Institutele Sociale din Banat și Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul II, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1937, p. 531.

¹⁷⁸ Halippa, Pantelimon. Institutul Social Basarabia. Vizita dlui Prof. D.Gusti la Chișinău. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr. 4, aprilie 1936, p. 25.

bugetului. În calitate de instituție de stat, în perioada 14 februarie - 12 octombrie 1939, Institutul regional a avut parte de un alt mod de finanțare, având în vedere că instituțiile de stat, persoane juridice, precum erau primăriile comunale, prefecturile județene, rezidențiile ținutale, au fost obligate să subvenționeze Serviciul Social și prin urmare și Institutele de cercetări sociale regionale ca părți integrante ale acestuia (la acea etapă funcționau deja șase institute regionale: Cernăuți, Chișinău, Cluj, Craiova, Iași și Timișoara).

Institutul basarabean a avut o situație financiară dificilă în toți anii de activitate. Mai multe momente de acest gen evocă corespondența conducătorilor instituției regionale cu conducerea centrală și corespondența între membrii administrației Institutului regional, precum și cronicile, însemnările și rapoartele publicate în revista „*Sociologie Românească*” și în „*Buletinul*” instituției basarabene. Din cauza întârzierii subvențiilor de stat și a alocațiilor de la instituția centrală, multe dintre activitățile planificate ale I.S.R. din Basarabia nu s-au realizat în termen sau au fost compromise. Astfel, tipărirea tomului II al *Buletinului* I.S.R. din Basarabia a tărăgănat din cauza lipsei mijloacelor suficiente și așteptării îndelungate a subvenției din afară¹⁷⁹, iar tomul III, bun de tipar în ianuarie 1940, din același motiv al dificultăților financiare, a întârziat să apară până în iunie 1940.

Documentele mărturisesc despre permanentele dificultăți materiale pe care le-a întâmpinat instituția basarabeană, despre „mijloacele mai mult decât modeste”¹⁸⁰ de care dispunea Institutul, fapt care a împiedicat realizarea mai multor inițiative frumoase, între care deschiderea muzeului sociologic, vernisarea de expoziții în provincie și participarea la expozițiile naționale la București, cercetări în teren etc. Însă, cea mai gravă stare financiară s-a atestat în toamna anului 1939, după suspendarea legii Serviciului Social și revenirea la vechiul statut. Conducătorii de atunci ai instituției, președintele, Teodosie Știrbu, și secretarul general, Petre Ștefănuță, au fost nevoiți să recunoască că „Institutul nu-și poate desfășura programul său de activitate... din lipsă totală de mijloace materiale”, rugând administrația centrală de la București să-i acorde o subvenție, în baza căreia să-și poată continua activitatea până la încadrarea acestuia în Institutul de Științe Sociale al României, în care se reorganizase structura bucureșteană, începând cu luna noiembrie 1939¹⁸¹.

¹⁷⁹ Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul III, nr. 1-3, ianuarie-martie 1938, p. 98.

¹⁸⁰ Georgescu, Mitu. Institutele Sociale regionale. În: *Sociologie Românească*, an. III, nr. 7-9, iulie-septembrie 1938, p. 392.

¹⁸¹ Știrbu, Teodosie Al., Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate. În: *Sociologie Românească*, an. IV, nr. 7-12, iulie-decembrie 1942, p. 608.

În privința sediului, la adunarea inaugurală s-a anunțat că „Institutul și-a ales ca sediu Palatul Primăriei Chișinău”¹⁸². Peste mai bine de un an, la 22 martie 1936, Dimitrie Gusti a anunțat, în cadrul adunării generale anuale a Institutului regional, că „Fundatia Culturală Regală „Principele Carol” pune la dispoziția I.S.R. din Basarabia două camere pentru sediu în palatul Fundației Culturale Regale „Principele Carol” Regionala Basarabia”¹⁸³, adică în splendidul Palat Regal din Chișinău¹⁸⁴, amplasat pe str. Sfatul Țării, 61 (str. Viilor, 61, în scrisorile lui Petre Ștefănuță, str. Ion Inuleț, 61, în alte surse ale timpului).

Institutul social chișinăuian nu a avut niciodată un sediu propriu. În răstimpul celor aproape șase ani cât a funcționat, Institutul și-a desfășurat diversele sale activități în sălile acreditate din sediile numite, iar pentru activitățile de mai mare amploare, cum erau conferințele publice și adunările generale, obținea Sala Eparhială sau pe cea a Primăriei municipiului Chișinău. În unele cazuri speciale, care necesitau utilizarea instrumentelor muzicale sau a unei scene pentru activități artistice (de exemplu pentru prezentarea Comunicării monografice, din 4 februarie 1937, *Cântecul și jocul românesc din Copanca*, sau pentru *Serbarea datinilor de Crăciun*, organizată în colaborare cu Regionala Fundației Culturale Regale „Principele Carol” și Conservatorul Municipal, în ziua de 27 decembrie 1937 ș.a.), Institutul își desfășura activitățile în Sala Conservatorului Municipal¹⁸⁵.

Preocuparea imediată a *Institutului Social Român din Basarabia* „după îndeplinirea formelor legale cerute de legea persoanelor juridice”¹⁸⁶ a fost organizarea secțiilor sale, ca elemente structurale componente, care să cuprindă în aria cercetărilor științifice cele mai diverse domenii ale vieții societății basarabene. La adunarea inaugurală din 18 noiembrie 1934 s-a anunțat înființarea a 16 secții ale Institutului, după cum urmează:

1. Secția Istorică, condusă de prof. univ. Ștefan Ciobanu;
2. Secția Cultelor, condusă de prof. univ. Nicolae Popescu-Prahova;
3. Secția Culturală, condusă de prof. univ. Toma Bulat;
4. Secția de Politică Administrativă, condusă de prof. univ. Alexandru Boldur;
5. Secția Agricolă, condusă de prof. univ. Agricola Cardaș;

¹⁸² Știrbu, Teodosie Al. Activitatea Institutului Social Basarabia În: *Sociologie Românească*, an. I, nr. 2, februarie 1936, p. 32.

¹⁸³ Halippa, Pan. Institutul Social Basarabia. Vizita dlui Prof. D.Gusti la Chișinău. În: *Sociologie Românească*, an. I, nr. 4, aprilie 1936, p. 24.

¹⁸⁴ Edificiul era situat la intrarea în actualul parc „Valea Morilor” din preajma Universității de Stat din Moldova . A fost distrus de autoritățile sovietice în 1940. O fotografie de epocă a Palatului este reprodusă în lucrarea Ștefănuță Petre V., *Datini și creații populare* (Ch.: Î.E.P. Știința, 2008), îngrijită de Gr. Botezatu, la p.10.

¹⁸⁵ Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul III, nr. 1-3, ianuarie-martie 1938, p. 97.

¹⁸⁶ Halippa, Pantelimon. Institutul Social Basarabia. Vizita dlui Prof. D.Gusti la Chișinău. În: *Sociologie Românească*, anul. I, nr. 4, aprilie 1936, p. 21.

6. Secția de Politică Externă, condusă de Pantelimon Halippa;
7. Secția Economică, condusă de prof. Teodosie A. Știrbu;
8. Secția Sanitară, condusă de Dr. Petre Cazacu;
9. Secția Juridică, condusă de Consilierul de Curte C. Georgescu-Vrancea;
10. Secția Sociologică, condusă de prof., deputat H. Dăscălescu;
11. Secția Bibliografică, condusă de prof. univ. Leon T. Boga;
12. Secția de Educație Națională, condusă de colonelul V. Nădejde;
13. Secția Tehnică și Urbanistică, condusă de inginerul inspector general N. Profiri;
14. Secția de studii cooperatiste, condusă de Vasile Ghenzul;
15. Secția Statistică, condusă de viceprimarul D. Apostolescu;
16. Secția de studii feminine, condusă de Dr. Elena Alistar-Romanescu¹⁸⁷.

Din motive neidentificate, deocamdată, sursele timpului au operat cu cifra de 15 secții, fără a preciza care dintre secții își pierduse relevanța pentru Institut¹⁸⁸.

Președintele Institutului, Pan Halippa, a concretizat la un an și patru luni de la fondarea acestuia că, până la acel moment, își inauguraseră activitatea opt secții din totalul de cincisprezece: secția culturală, secția agricolă, secția economică, secția juridică, secția sociologică, secția de educație națională, secția tehnică și urbanistică și secția cooperatistică. Dintre acestea, „au continuat să activeze anul întreg, fie prin ședințe intime cu membrii secției, fie prin comunicări publice” numai cinci: economică, sociologică, tehnică, agricolă, și juridică¹⁸⁹. Cercetările întreprinse în vederea elucidării structurii organizatorice a instituției, cu precădere a modului în care au fost întemeiate secțiile Institutului, nu au dat mari rezultate, dat fiind că nu s-au păstrat procesele-verbale ale ședințelor acestora. Doar în baza unor însemnări publicate în presa din acea perioadă s-au putut preciza anumite detalii despre unele secții.

Astfel, Secția sociologică a Institutului (condusă inițial de prof., deputat H. Dăscălescu, ulterior de prof. Petre Ștefănuță) s-a constituit la 8 decembrie 1934¹⁹⁰. Această secție a reunit, de la bun început, un număr mare de intelectuali: profesori, ingineri, avocați, doctori, magistrați, etc., „pătrunși de dragostea de a-și cunoaște regiunea în care s-au născut sau locuiesc”¹⁹¹. În decursul lunilor ianuarie-februarie 1935, secția sociologică a organizat „un ciclu de cinci ședințe, la care s-

¹⁸⁷ Știrbu, Teodosie. Activitatea Institutului Social Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.2, februarie 1936, p.32-33.

¹⁸⁸ Pentru detalii vezi: Chiciuc, Liudmila. Considerații privind instituirea și activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: *Anuarul Institutului de Istorie: Materialele sesiunii științifice anuale, 27 decembrie 2013*. Chișinău, Lexon-Prim, 2014, p. 269-270.

¹⁸⁹ Halippa, Pantelimon. Institutul Social Basarabia. Activitatea de la 18 noiembrie 1934 până la 22 martie 1936. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr. 4, aprilie 1936, p. 22.

¹⁹⁰ Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937, Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1937, p. 394.

¹⁹¹ Ibidem, p. 394.

au discutat principiile monografiei sociologice”¹⁹² și au fost stabilite obiectivele de activitate ale secției pentru acel an. În următorii ani, Secția sociologică, numită și Secția monografică a Institutului, a continuat să-și organizeze și să ghideze activitatea prin intermediul ședințelor de lucru, care se țineau seara. Cercetările sociologice în teren au constituit principala preocupare a secției. De aceea, toate detaliile referitoare la acestea, începând cu identificarea localităților pentru cercetare, organizarea echipelor de cercetători, desfășurarea lor și încheind cu generalizarea rezultatelor obținute, formau obiectul discuțiilor și deliberărilor în cadrul ședințelor secției, la care, de rând cu membrii ei permanenți, participau reprezentanții altor secții ale Institutului, precum și din alte instituții. Presa timpului a informat în permanență despre conferințele organizate de către această secție a Institutului, în colaborare cu alte câteva secții, apreciind înalt munca pe care o desfășurau.

Secția Economică (condusă de prof. Teodosie Știrbu) s-a constituit și și-a început activitatea, foarte probabil, imediat după ședința de inaugurare a Institutului (18 noiembrie 1918), când a fost anunțată public, însă, din păcate, data exactă a ședinței ei de inaugurare nu a putut fi identificată. Sub conducerea lui Teodosie Al. Știrbu, Secția economică a desfășurat o amplă și productivă activitate, plasându-se, potrivit rezultatelor atinse, între primele 3 secții din cele 8/6 care și-au menținut activitatea pe parcursul întregii perioade de funcționare a Institutului¹⁹³. Secția economică a urmărit să realizeze în activitatea sa trei scopuri principale: difuzarea ideilor economice și sociale contemporane în mediile intelectuale prin organizarea de conferințe, ținute de profesori universitari și oameni de stat cunoscători ai problemelor; studierea realităților și posibilităților economice din Basarabia prin comunicări expuse de specialiștii din diferite domenii economice în cadrul ședințelor săptămânale; participarea la cercetările monografice, organizate de Institut în timpul verii¹⁹⁴.

Ședințele de lucru ale Secției economice erau bine organizate și, pentru început, au urmărit pregătirea teoretică a membrilor săi și difuzarea cunoștințelor științifice în rândul intelectualității locale. Secția a stabilit și a întreținut cele mai strânse relații cu celelalte subdiviziuni ale Institutului, participând la unele lucrări ale acestora și organizând activități comune. În cadrul ședințelor Secției economice s-au pus în discuție diverse aspecte ale problemelor economice și

¹⁹² Ibidem, p. 394.

¹⁹³ Pentru detalii vezi: Chiciuc, Liudmila. Secvențe din activitatea ilustrului economist, prof. univ., Teodosie Știrbu în cadrul Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: „*Perspectivelor și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației*”, conferința științifică internațională (2015; Cahul). Conferința științifică internațională „Perspectivelor și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației” 5 iunie 2015 / com. șt.: Ioan-Aurel Pop [et al.]. – Cahul: US Cahul, 2015 (Tipografia Centrografic), vol.2, p. 280-288.

¹⁹⁴ Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937. – Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1937, p. 398-399.

sociale universale, naționale și locale și s-au găsit modalitățile de explicare și cunoaștere a lor. Pentru aceasta, la prima etapă a activității, în decursul anilor 1934-1936, Secția economică, împreună cu secțiile agricolă, de studii cooperatiste, tehnică și juridică, „a organizat două mari cicluri de conferințe: primul la Sala Eparhială, în zilele de duminică, pentru difuzarea științelor sociale și problemelor de politică națională, socială și culturală, iar al doilea intitulat Valorificarea produselor basarabene”¹⁹⁵. În paralel, membrii secției au participat cu comunicări la conferințele organizate de Institut în cursul anului, abordând în comunicările lor cele mai stringente probleme ale realității sociale și economice ale provinciei. Secția și-a adus contribuția și la pregătirea echipelor și campaniilor monografice ale Institutului.

Cu referire la participarea membrilor Secției economice în campaniile de cercetări monografice, documentele relevă implicarea competentă a acestora în cadrul celor cinci campanii monografice, inițiate de regională în satele basarabene: *Iurcenii* (1935) și *Nișcanii* (1936), jud. Lăpușna; *Copanca* (1937), jud. Tighina; *Popeștii de Sus* (1938), jud. Soroca; *Vâprova și Dâșcova* (1939), jud. Orhei¹⁹⁶.

Printre activitățile Secției economice s-au numărat diverse acțiuni și implicări în viața socială, demersuri și publicații, în scopul sensibilizării opiniei publice, precum și a administrației centrale și locale asupra unor probleme grave din viața economică a provinciei, ca și contribuțiile notabile la propășirea culturală, edilitară și de popularizare a cercetărilor științifice. Secția economică a elaborat diverse proiecte importante pentru regiune, inclusiv „un plan de cercetare monografică a Chișinăului, cu privire specială asupra vieții economice ... a orașului”¹⁹⁷. A participat la elaborarea planurilor pentru organizarea expozițiilor Institutului regional și la pregătirea și expunerea materialelor pentru acestea.

Secția Tehnică și Urbanistică (condusă de inginerul inspector general N. Profiri), a fost inaugurată, de asemenea, la scurt timp după întemeierea Institutului regional. În cadrul ei activitatea s-a desfășurat mai organizat și mai consecvent decât în alte secții, excepție făcând Secția economică și Secția sociologică. Această secție s-a implicat activ în organizarea și desfășurarea ciclurilor de conferințe tematice, în organizarea expozițiilor Institutului la București și la Chișinău, a elaborat planuri de cercetare monografică a unor localități și a participat la cercetările sociologice pe teren.

¹⁹⁵ Halippa, Pantelimon. Institutul Social Basarabia. Activitatea de la 18 noiembrie 1934 până la 22 martie 1936. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr. 4, aprilie 1936, p. 22.

¹⁹⁶ Știrbu, Teodosie Al., Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate. În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr. 7-12, iulie-decembrie 1942, p. 606.

¹⁹⁷ Halippa, Pantelimon. Institutul Social Basarabia. Activitatea de la 18 noiembrie 1934 până la 22 martie 1936. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr. 4, aprilie 1936, p. 23.

În mod real și eficient au activat, însă, puține dintre secții, doar a treia parte din ele, dacă judecăm și după informația inserată în primul tom al „*Buletinului*” Institutului, editat în 1937 (adică după trei ani de activitate), și în care se specifica că „din cele 15 secții câte are Institutul și-au inaugurat activitatea următoarele șase: economică, tehnică, cooperatistică, juridică, sociologică și agricolă”¹⁹⁸. Rapoartele și însemnările ulterioare vor subscrie constatările de mai sus, precizând că dintre cele cinci secții menționate în mod metodic și consecvent au activat doar trei: sociologică, economică și tehnică.

Starea de lucruri descrisă nu este dintre cele îmbucurătoare, mai ales că, la acea etapă, teritoriul Basarabiei, potrivit constatărilor lui Nicolae Moroșan, „prin abundența și varietatea materialului” ce-l punea la dispoziția „cercetătorului avid de muncă și dornic de contribuții științifice”, continua „să ofere un teren aproape virgin”¹⁹⁹. Într-adevăr, sub aspectul cercetării științifice, în special a cercetării sociologice, Basarabia putea fi considerată încă „o terra incognita” și, din acest punct de vedere, pentru fiecare dintre secțiile Institutului basarabean se deschideau arii extinse de activitate, implicit se cerea și o strânsă colaborare între specialiștii din diferite ramuri ale științei, încadrați în această activitate. Preocupările secțiilor Institutului și rezultatele muncii unora dintre ele nu s-au dovedit însă pe potriva așteptărilor, dar, oricum, nu se poate da dreptate concluziei lui Alexandru Boldur, precum că „din toate aceste secții a rezultat un zero”²⁰⁰. Chiar dacă unele secții au fost mai puțin rezultative, altele – inactive, un lucru a fost totuși remarcabil și benefic pentru întreaga activitate a Institutului, și anume că membrii lui, indiferent de secția din care făceau parte, s-au implicat cu multă dăruire și seriozitate „în cercetarea relațiilor sociale basarabene”²⁰¹, au participat la cercetările monografice, au ținut conferințe și au publicat studii despre rezultatele cercetărilor întreprinse, au organizat și s-au impus în diverse alte activități contribuind, astfel, la edificarea culturală și științifică a Basarabiei.

La o simplă examinare a documentelor de arhivă se observă că „institutul sociologic a antrenat în activitatea sa personalități dintre cele mai distinse ale vieții științifice și culturale din Basarabia interbelică”²⁰², printre care se numărau profesori universitari, savanți, oameni politici, juriști, economiști și alții.

¹⁹⁸ Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937, Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1937, p. 414.

¹⁹⁹ Moroșan, Nicolae N. Muzeele școlare satești și un muzeu științific într-un sat din Basarabia (în c. Cojușna, jud. Lăpușna, la învățătorul Alexei Arvat), Chișinău, Tipografia „Dreptatea”, 1936, p. 3.

²⁰⁰ Boldur, Alexandru V. Op. cit., p.235.

²⁰¹ Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937, Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1937, p. V.

²⁰² Enciu, Nicolae. Aspecte din activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: *Revista de istorie a Moldovei*, 1996, nr.4, p.29.

2.2. Direcțiile de activitate

Institutul Social Român din Basarabia a fost o instituție de cercetări științifice „care nu numai a existat, dar a și desfășurat o importantă și rodnică activitate științifică și culturală, având la bază un scop și un program de activitate bine definit”²⁰³.

În calitatea sa de filială regională a I.S.R. din București, I.S.R. din Basarabia și-a fundamentat scopul și direcțiile de activitate în strictă conformitate cu prevederile statutare ale instituției centrale, cu precizarea de rigoare a cadrului activității sale, în limitele provinciei istorice a Basarabiei.

Obiectivul primordial pe care și l-a propus Institutul Social regional, pornind de la năzuința de a lichida „necunoașterea provinciei”, era să cerceteze „științific viața socială a Basarabiei, pentru a o face cunoscută conducătorilor țării și românilor din celelalte ținuturi”²⁰⁴. I.S.R. din Basarabia a pretins să devină, cu timpul, instituția „care să îmbrățișeze în câmpul cercetărilor sale problemele sociale cele mai însemnate, care își caută o soluționare în această provincie românească”²⁰⁵. Având în vedere că „sub stăpânire rusească n-a existat nici o grupare serioasă care să studieze științific viața moldovenilor din Basarabia”²⁰⁶, Institutul a urmărit să lichideze acest neajuns și s-a axat pe cercetarea multiaspectuală a realității sociale, evidențiind satul din provincie, privit ca „izvor nesecat al energiilor românești și temelia pentru întreg naționalismul românesc”²⁰⁷. Cadrul cercetărilor monografice desfășurate de Institutul regional, nu s-a limitat, însă, doar la localitățile rurale. Președintele Institutului, Pantelimon Halippa, după câteva campanii de cercetări monografice în localitățile basarabene, a subliniat că instituția nu va rămâne „în cercetarea realității sociale numai la sate”²⁰⁸. Institutul și-a propus să cerceteze monografic și localități urbane din cuprinsul Basarabiei, deși, opinia președintelui, ancorată în ideea că „satele moldovenești din regiunea noastră sunt temelia cea mai puternică a naționalismului românesc”²⁰⁹, era împărtășită de toți membrii instituției. Alăturat acestui obiectiv major, Institutul, a urmărit totodată să răspândească cunoștințele științifice în mediul basarabean și să contribuie, în așa mod, la edificarea culturală și științifică a Basarabiei. Urmărind realizarea obiectivelor stabilite, Institutul și-a organizat și și-a desfășurat activitatea de la bun început în două direcții de bază: 1) pe calea

²⁰³ Ibidem, p. 29.

²⁰⁴ Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău, tomul II, 1938. Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1939, p. 607.

²⁰⁵ Halippa, Pantelimon. Institutul Social Basarabia. Activitatea de la 18 noiembrie 1934 până la 22 martie 1936. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.4, aprilie 1936, p.24.

²⁰⁶ Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937. Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1937, p. 393.

²⁰⁷ Ibidem, p. V.

²⁰⁸ Ibidem, p. V.

²⁰⁹ Ibidem, p. V.

conferințelor publice și 2) pe calea cercetărilor monografice ale localităților, practic, din toate zonele Basarabiei²¹⁰.

În vederea realizării sarcinilor propuse și în contextul direcțiilor de activitate fixate, I.S.R. din Basarabia și-a definit programul de activitate, principalele puncte ale căruia au fost „ridicate și discutate încă de la primele ședințe de constituire a Institutului”²¹¹. Acest program cuprindea următoarele prevederi:

1. Organizarea unei biblioteci sociologice, cu o secție care să cuprindă toate cărțile referitoare la Basarabia;
2. Întocmirea unui indice („îndreptar”) bibliografic care să includă toate studiile etnografice, folcloristice, istorice și sociologice asupra Basarabiei;
3. Organizarea unei arhive de material sociologic colectat prin efectuarea de „anchete directe la teren”, în diferite zone ale Basarabiei;
4. Operarea anchetelor sociologice în localitățile cu populație mixtă din nordul și sudul Basarabiei, pentru a cunoaște raportul de forțe etnice între băștinași și neamurile conlocuitoare;
5. Cunoașterea satelor și orașelor basarabene prin intermediul metodei monografiilor sociologice;
6. Organizarea unui muzeu sociologic al Basarabiei sau, pentru început, colaborarea cu Muzeul de Istorie Naturală din Chișinău;
7. Organizarea unei expoziții permanente de fotografii care să oglindească viața satului „la muncă, datine și sărbătoare”;
8. Organizarea de conferințe publice cu participarea celor mai distinse personalități din țară, „cu scopul de a difuza problemele culturale, economice, politice și sociale în straturile intelectualilor din Basarabia”;
9. Prezentarea rezultatelor cercetărilor monografice în conferințe publice, pentru a face cât mai mult cunoscut realitățile sociale din Basarabia²¹².

Analiza informațiilor publicate în perioada la care ne referim ne permite să constatăm că varianta inițială a Programului general de activitate al regionalei a rămas același pe parcursul

²¹⁰ Halippa, Pantelimon. Institutul Social Basarabia. Activitatea de la 18 noiembrie 1934 până la 22 martie 1936. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.4, aprilie 1936, p. 22; Știrbu, Theodosie Al. Activitatea Institutului Social Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul. I, nr.2, februarie 1936, p. 33.

²¹¹ Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937. Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1937, p. 400.

²¹² Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937. Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1937, p. 400-401.

întregii perioade de funcționare a instituției. În textul lui s-au inserat ulterior doar unele redactări și ajustări neînsemnate, determinate de anumite împrejurări sociale.

Un scurt istoric al Institutului, întocmit în anul 1938, care a adus în atenție Programul de activitate al instituției, „fixat de la început”, denotă că din conținutul lui au fost omise două poziții: cea cu privire la organizarea unei arhive de material sociologic și cea despre vernisarea unei expoziții permanente de fotografii care să prezinte viața satului basarabean. Tot aici, prevederea referitoare la intenția Institutului de a organiza un muzeu sociologic al Basarabiei a fost completată cu prezentarea menirii viitorului muzeu, prin sintagma: „care să oglindească viața satelor și orașelor din Basarabia sub raportul muncii, uneltelor, artei populare și datinilor”²¹³. Din punctul care conține prevederea că Institutul își propune să studieze satele și orașele provinciei prin metoda monografiilor sociologice, a fost omisă partea explicativă privind modul perfectării acestora.

La 5 ianuarie 1940, Institutul anunța că Programul său de activitate, „fixat de la început”, s-a axat pe următoarele 7 poziții fundamentale:

- cunoașterea satelor și orașelor basarabene prin metoda anchetelor monografice;
- anchete sociologice în zonele cu populație mixtă din Nordul și Sudul Basarabiei, pentru a cunoaște raportul de forțe etnice între români și neamurile conlocuitoare;
- organizarea unui muzeu sociologic al Basarabiei, care să oglindească viața satelor și orașelor sub raportul muncii, uneltelor, artei populare și datinelor;
- organizarea unei biblioteci sociologice, cu o secție care să cuprindă toate cărțile privitoare la teritoriul dintre Prut și Nistru;
- întocmirea unui îndreptar bibliografic, care să includă toate studiile monografice, folclorice, istorice și sociologice asupra Basarabiei;
- reprezentarea rezultatelor cercetărilor monografice în conferințe publice, pentru a face cât mai mult cunoscute realitățile sociale din provincie;
- organizarea de conferințe publice cu concursul celor mai distinse personalități din țară, cu scopul de a difuza problemele culturale, economice, politice și sociale, în straturile intelectuale din Basarabia²¹⁴.

Menținerea aceluiași prevederi fundamentale în Programul de activitate al Institutului, pe parcursul întregii sale perioade de funcționare atestă asumarea de către instituție a obiectivelor stabilite, precum și consecvența în efortul de realizare a acestora.

²¹³ Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău, tomul II, 1938. Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1939, p. 607.

²¹⁴ Știrbu, Teodosie Al., Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate. În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr.7-12, iulie-decembrie 1942, p. 606.

În noua sa ipostază de Regionala Chișinău a Institutului de Cercetări Sociale al României, instituția a lansat un program cuprinzător de activitate, preconizat pentru o perioadă de trei ani. Acest program, deși include, la fel ca și primul, obiectivele strategice ale Institutului, denotă mai multă concretețe. Printre dezideratele sale principale se numără:

1. Tipărirea „*Buletinului*”, tomul II, anul 1938, incluzând studiile referitoare la satul Copanca, județul Tighina, și a „*Buletinului*”, tomul III, 1939-1940, cu studii referitoare la comuna Popeștii de Sus, județul Soroca;
2. Cercetarea monografică, într-o perioadă de 3 ani, a zonei Codrilor Centrali ai Basarabiei din care, pentru cercetări monografice mai amănunțite, s-au ales satele Vâprova, județul Orhei, Horodiște și Ulmu, județul Lăpușna, în vederea întocmirii ulterioare a monografiei întregii regiuni a Codrului;
3. Tipărirea monografiei regiunii Codrilor;
4. Organizarea muzeului, expoziției fotografice și a arhivei monografice a Institutului;
5. Întocmirea bibliografiei științifice privitoare la Basarabia;
6. Organizarea de expoziții și comunicări monografice, după încheierea fiecărei campanii de lucru în satele basarabene selectate, care se vor ține anual în lunile ianuarie-februarie²¹⁵.

Este lesne de observat că și acest Program de perspectivă, asemeni primului (lansat în 1934), a urmărit același scop „de a face ca Basarabia să fie cât mai cunoscută, pentru ca bogățiile și frumusețile ei naturale să găsească o cât mai mare căutare”²¹⁶. În acest sens au înțeles să-și direcționeze eforturile colaboratorii Institutului basarabean, iar munca desfășurată pe parcursul anilor de activitate a instituției, cu suportul teoretic necesar și, după posibilități, cel financiar din partea Institutului Social din București, a condus la înfăptuirea unei părți semnificative dintre acțiunile programate. Cuprinzând în sfera sa de activitate întreaga Basarabie, „potrivit cu Statutele Regionalelor Institutului de Cercetări Sociale al României, art.1”, Institutul era în măsură să ofere organelor administrației publice din provincie și din țară sau persoanelor particulare „orice informație cu caracter geografic, istoric, etnografic și sociologic”²¹⁷, care putea fi solicitată.

Se poate considera că ultimul Program de perspectivă al Institutului basarabean, a fost cel anunțat la începutul anului 1940. Raportul de activitate din 5 ianuarie 1940, menționat mai sus, se încheie cu o schiță a activității de viitor a Institutului, incluzând următoarele:

1. Tipărirea „*Buletinului*”, Tom III, 1939, cu studii privitoare la Popeștii de Sus, jud. Soroca;

²¹⁵ Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău, tomul II, 1938. Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1939, p. 610-611.

²¹⁶ Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău, tomul II, 1938. Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1939, p. 610.

²¹⁷ D.J.I.A.N. fond 144 Rezidența Regală a Ținutului Prut, inventar 1753, dosar 694 (174), f. 18.

2. Cercetarea monografică a zonei Codrilor Centrali ai Basarabiei, într-o perioadă de 3 ani (pentru cercetări monografice mai amănunțite s-au ales satele: Vâprova, jud. Orhei; Horodiște și Ulmu, jud. Lăpușna);
3. Tipărirea Monografiei regiunii Codrilor;
4. Organizarea Muzeului, expoziției fotografice și a arhivei monografice a Institutului;
5. Întocmirea bibliografiei privitoare la Basarabia;
6. Organizarea de expoziții și comunicări monografice după fiecare campanie de lucru, între lunile ianuarie, februarie;
7. Studiul unor probleme speciale, ca de pildă: bugetele țăranesti, migrațiile în scop de căutare de lucru etc²¹⁸.

Analizând conținutul programelor generale de activitate ale Institutului Social Român din Basarabia în corelare cu anul lansării fiecăruia (1934,1939,1940), putem conchide, că necesitatea unor revederi periodice ale obiectivelor s-a impus în legătură cu schimbarea statutului instituției. Menținerea și reluarea unor poziții fundamentale a fost determinată, întâi de toate, de genul ocupației Institutului: cercetarea științifică a realității care presupunea studiul sociologic, cercetarea monografică, comunicările monografice, publicarea materialelor etc. și, în rândul al doilea, de cadrul temporal limitat al funcționării instituției, precum și de dificultățile financiare ce nu permiteau finalizarea anumitor activități de durată, pentru care era necesară o acoperire financiară substanțială (organizarea muzeului sociologic, elaborarea și tipărirea monografiei regiunii Codrilor etc).

Programele generale de activitate ale Institutului au constituit baza orientativă pentru planurile de activitate anuală, care erau aprobate în cadrul adunărilor generale anuale, precum și pentru planurile de activitate ale secțiilor. La Adunarea generală a I.S.R. din Basarabia, din 22 martie 1936, a fost anunțat „programul de activitate viitoare”, care cuprindea următoarele puncte: „conferințe publice săptămânale pentru răspândirea cunoștințelor sociale; conferințe publice săptămânale de interes special, organizate de toate secțiile Institutului cu probleme speciale asupra Basarabiei; continuarea cercetărilor asupra Chișinăului; cercetări monografice la sate”²¹⁹ etc. Acesta se încadra perfect în prevederile Programului general, răspunzând întocmai obiectivelor și sarcinilor lui.

²¹⁸ Știrbu, Teodosie Al., Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate. În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr.7-12, iulie-decembrie 1942, p. 608.

²¹⁹ Halippa, Pantelimon. Institutul Social Basarabia. Activitatea de la 18 noiembrie 1934 până la 22 martie 1936. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.4, aprilie 1936, p. 24.

Documentele fac cunoscut faptul că unele secții ale Institutului regional, precum Secția economică, Secția sociologică s.a., își planificau minuțios activitatea anuală, reieșind din prevederile programatice generale ale instituției și conducându-se de experiența secțiilor similare ale Institutului bucureștean.

Pe măsură ce au fost stabilite și s-au consolidat relațiile cu diverse asociații, societăți, instituții cultural-științifice și de învățământ din ținut, Institutul regional din Basarabia a desfășurat și o serie de activități în afara celor programate. Unele dintre acestea au fost: participarea la Expoziția echipelor regale la București (Parcul Carol), deschisă în noiembrie 1935; „întocmirea unui plan al monografiei Chișinăului, în legătură cu serbările jubiliare de 500 de ani de existență a acestui oraș”²²⁰; organizarea Serbării datinilor de Crăciun și Anul Nou²²¹, în colaborare cu Regionala Fundației Culturale Regale „Principele Carol” și Conservatorul Municipal Chișinău, în ziua de 27 decembrie 1937; colectarea a numeroase obiecte de interes muzeologic și efectuarea a peste o mie de fotografii, care trebuiau să ajute la întemeierea muzeului sociologic etc.

Referitor la prima direcție de activitate, „calea conferințelor publice”, Institutul s-a remarcat prin desfășurarea a două tipuri de reuniuni: conferințe de propagare a diferitor științe sau doctrine politice și conferințe pentru prezentarea rezultatelor cercetărilor monografice din satele basarabene.

Prin conferințele de propagare a științelor sau a doctrinelor politice, Institutul a urmărit familiarizarea mediului basarabean cu realizările științelor sociale și problemele de politică națională, socială și culturală²²². Pe parcursul anilor 1934-1936, datorită contribuției deosebite a Secției economice, Institutul, a organizat și a desfășurat, „două cicluri de conferințe: unul intitulat „*Valorificarea producției basarabene*” (17 conferințe) și altul „*Doctrine economice și politice contemporane*” (26 conferințe)”²²³.

Ciclul de conferințe cu genericul „*Doctrine politice și economice contemporane*”, organizat de Secția economică a Institutului în colaborare cu alte câteva secții active (între care: cea agricolă, de studii cooperatiste, tehnică, sociologică, juridică), a oferit publicului intelectual basarabean, discursuri captivante prezentate de eminenți specialiști în domeniu, savanți și politicieni, precum: Constantin Rădulescu Motru, Virgil Madgearu, Nichifor Crainic, Dimitrie

²²⁰ Știrbu, Theodosie Al. Activitatea Institutului Social Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.2, februarie 1936, p. 33.

²²¹ Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul III, nr.1-3, ianuarie - martie 1938, p. 97.

²²² Halippa, Pantelimon. Institutul Social Basarabia. Activitatea de la 18 noiembrie 1934 până la 22 martie 1936. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.4, aprilie 1936, p. 22.

²²³ Știrbu, Teodosie Al., Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate. În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr.7-12, iulie-decembrie 1942, p. 607.

Gusti, Nicolae Iorga, Ionel I.C. Brătianu, Mircea Djuvara, Alex Costin ș.a.²²⁴. În total, ciclul a cuprins 26 de conferințe eșalonate pe perioada octombrie 1935 - mai 1936. Conferințele publice se desfășurau în Sala Eparhială din Chișinău, în zilele de duminică, începând cu ora 12.00.

Deschiderea seriei conferințelor din ciclul „*Doctrine economice și politice contemporane*” a avut loc la 6 octombrie 1935. Toate conferințele care au urmat au întrunit un public numeros și interesat de problemele abordate²²⁵. Printre acestea din urmă s-au numărat discursurile remarcabililor intelectuali români: Constantin Rădulescu-Motru - „Cum înțelegem Românismul” (rostit la 6 octombrie 1935), Nicolae Iorga - „Ieșirea din actualele greutăți economice” (rostit la 3 noiembrie 1935), Virgil Madgearu - „Evoluția economiei liberale” (rostit la 8 decembrie 1935), Dimitrie Gusti - „Doctrină și acțiune politică” (prezentat la 22 martie 1936). Acești intelectuali iluștri au fost, după cum s-a remarcat în epocă, „tocmai acele personalități care au realizat lucrarea cu caracter de unicat în perioada interbelică „Enciclopedia României”, prevăzută în șase volume, din care, în virtutea unor factori obiectivi, au apărut doar patru”²²⁶. Potrivit temelor, anunțate de către conferențieri și incluse în calendarul activităților, cel puțin în cadrul a patru conferințe din acest ciclu au fost abordate doctrinele naționalismului și românismului (*Cum înțeleg Românismul* de C. Rădulescu Motru; *Organizarea muncii naționale* de M. Ghelmegeanu; *Doctrina naționalistă* de N. Crainic; *Doctrina economică naționalistă* de A. C. Cusin ș.a.)²²⁷.

Cel de-al doilea ciclu de conferințe din categoria manifestațiilor de propagare a științelor, cu genericul „*Valorificarea produselor basarabene*” a fost inaugurat la 3 aprilie 1935 în Sala Festivă a Primăriei municipiului Chișinău. Revista „*Viața Basarabiei*” scria că „mulțimea enormă de intelectuali ai vieții economice și sociale din Basarabia”, sosiți la deschidere „nu a încăput în sala festivă”²²⁸. În fața asistenței din sala arhiplină și a înalților oficiali ai ținutului, președintele Institutului, Pantelimon Halippa, a subliniat importanța cercetării realităților sociale ale Basarabiei, sistematizării materialelor dezbătute în secțiile Institutului și expunerii lor publice. Președintele Halippa a anunțat tot atunci că, până în vara anului 1935, urmau să se țină încă 8 conferințe cu această tematică și a îndemnat intelectualii basarabeni să participe la cercetările monografice planificate de Secția Sociologică a Institutului pentru vară²²⁹.

În total, în cadrul acestui ciclu de conferințe au fost aduse în atenția ascultătorilor 17 discursuri tematice. Prin acestea s-a inițiat dezbaterrea celor mai stringente probleme economice

²²⁴ A.N.I.C. Fond Pantelimon Halippa, dosar nr. 965/1927-1943, f.18.

²²⁵ Enciu Nicolae. Aspecte din activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: *Revista de istorie a Moldovei*, 1996, nr.4, p. 30.

²²⁶ Ibidem, p. 31.

²²⁷ A.N.I.C. Fond Pantelimon Halippa, dosar nr. 965/1927-1943, f.18.

²²⁸ Activitatea Institutului Social Român din Basarabia. În: *Viața Basarabiei*, anul IV, nr. 04, aprilie 1935, p. 78.

²²⁹ Ibidem, p. 78.

ale provinciei, datorită semnalării lor în comunicările specialiștilor consacrați în domeniu, între care s-au remarcat basarabeni: Teodosie Al. Știrbu, Pantelimon Synadino, Teodor Porucic, Mihail Costețchi, Vladimit Cristi ș.a.²³⁰.

Deși mai restrânse tematic, axate strict pe probleme de natură economică și, în special, pe problema valorificării insuficiente a produselor basarabene, aceste conferințe inspirau ascultătorilor simțul patriotic, responsabilitatea și determinarea în munca pentru schimbarea destinului populației.

Președintele Secției Economice a Institutului, Teodosie Al. Știrbu, s-a manifestat în cadrul acestor activități în triplă ipostază: de organizator, de moderator și de conferențiar, prezentându-se, în fiecare dintre acestea, la înălțimea cerințelor. Datorită abilităților sale administrative, Teodosie Știrbu, a reușit să asigure o bună colaborare cu celelalte secții active ale Institutului, atât pentru organizarea și desfășurarea ciclurilor de conferințe menționate, cât și pentru participarea la cercetările monografice în teren. Având o bogată experiență de cercetător al vieții economice a regiunii, Teodosie Știrbu a propus studierea problemei valorificării produselor basarabene, astfel încât prin cunoașterea și dezbaterea ei în cadrul conferințelor să fie identificate adevăratele cauze ale pierderilor de produse și „traului modest” al producătorilor basarabeni, pentru a fi aduse la cunoștința autorităților publice.

Printre comunicările care au trezit un mare interes publicului auditor au fost: „Valorificarea producției viticole” de Vladimir Cristi, „Valorificarea producției prin organizarea desfacerii”, „Navigația pe Nistru” și „Basarabia economică în 1936” de Teodosie Al. Știrbu, „Valorificarea fructelor în Basarabia” de Nicolae Roșca, „Politica bancară în Basarabia” de Pantelimon Synadino, „Problema drumurilor în Basarabia” de Nicolae Profiri²³¹ etc.

Potrivit expresiei lui Dimitrie Gusti, cele două cicluri de conferințe, care au întrunit săptămânal, timp de doi ani, cel mai numeros public intelectual basarabean (de circa 1200 audienți) în cele două săli de prestigiu din capitala provinciei, Sala Eparhială și Sala Festivă a Primăriei, „atât prin problemele dezbătute, cât și prin competența celor care le-au înfățișat, au însemnat cea dintâi facultate liberă de științe sociale”²³² din ținut.

Cât privește cel de-al doilea tip de conferințe, cele de prezentare a rezultatelor studiilor sociologice în teren, concretizăm că după încheierea cercetărilor monografice din satele basarabene selectate de Institut, la Chișinău se organizau serii anuale de comunicări monografice.

²³⁰ Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 399-400.

²³¹ Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 399-400.

²³² Gusti, Dimitrie. Sociologie românească. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.1, ianuarie 1936, p. 4.

Astfel, între 15 octombrie și 15 martie, în anii 1935-1939, s-au desfășurat patru serii de comunicări monografice, în scopul de a prezenta rezultatele cercetărilor efectuate în teren²³³.

Prin aceste serii de conferințe au fost diseminate rezultatele cercetărilor realizate de echipele monografice ale Institutului în satele basarabene și au fost popularizate și interpretate teoriile și metodele monografiei sociologice.

A doua mare direcție de activitate, devenită cu timpul și cea mai importantă, direcția cercetărilor monografice, a fost materializată în acțiuni de cercetare a realităților sociale în teren, organizate și desfășurate de echipele speciale ale Institutului regional. Responsabilă pentru organizarea campaniilor monografice a fost Secția Sociologică a filialei, însă activitatea propriu-zisă implica membrii tuturor secțiilor active și persoane din afara instituției. Inițial, cercetările au vizat doar microunități sociale, sate românești din diferite zone ale provinciei, ulterior (în anul 1939) s-a planificat lărgirea ariei de cercetare spre unități-zonă.

În decursul celor aproape șase ani de activitate, I.S.R. din Basarabia a cercetat, după metoda monografică a Școlii sociologice de la București, șase sate basarabene²³⁴, localizate în diferite zone geografice.

Constatăm că în documentele și publicațiile timpului s-au găsit detalii și unele descrieri mai ample doar despre cercetările din patru localități, care au fost realizate până în vara anului 1939.

Institutul a reușit să înceapă, după cum își programase, și studiul monografic al regiunii Codrilor din Basarabia, care urma să se facă pe parcursul a 3 ani prin cercetarea unui șir de sate. La începutul anului 1940, conducerea Institutului raporta la București că până la acel moment din regiunea Codrilor Centrali (sau Codrii Bâcului) au fost studiate satele Iurcenii, Nișcanii, Vâprova, Dâșcova și Cornova (ultimul a fost studiat de către Institutul Social Român din București în 1931) și că urma să fie cercetată documentat viața socială a satelor Horodiște și Ulmu, jud. Lăpușna, celelalte sate din zonă preconizându-se a fi studiate mai sumar²³⁵. Pe marginea investigațiilor monografice din satele indicate urma să fie întocmită și publicată Monografia regiunii Codrilor. Finalizarea acestui proiect a fost împiedicată de ocuparea Basarabiei de către U.R.S.S., în iunie 1940, și de lichidarea instituției regionale de către autoritățile sovietice.

Un alt proiect al regionalei, care a ținut de direcția cercetărilor monografice și care, de asemenea, a rămas la nivel de deziderat, a fost elaborarea Monografiei Chișinăului. Intenția de a

²³³ Știrbu, Teodosie Al., Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate. În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr.7-12, iulie-decembrie 1942, p. 607.

²³⁴ Ibidem, p. 606.

²³⁵ Știrbu, Teodosie Al., Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate. În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr.7-12, iulie-decembrie 1942, p. 606-607.

cerceta monografic orașul Chișinău, nu însemna vreo derogare de la linia promovată de instituția centrală, care se axa, în principal, pe cercetarea satului românesc. Atât direcția centrală, cât și conducerea regionalei admiteau extinderea cercetărilor spre localități urbane. În planurile de activitate ale unor secții ale regionalei, cercetarea orașului Chișinău, din perspectiva încheșării și publicării monografiei acestuia, s-a regăsit chiar din anul organizării secțiilor respective (1934/1935) și, în unele cazuri, s-au înregistrat anumite rezultate îmbucurătoare. Către anul 1937 în cadrul Secției Economice a Institutului regional „s-a elaborat un plan amănunțit pentru partea economică a monografiei orașului Chișinău”²³⁶, iar „Secția Tehnică de sub conducerea dlui ing. N. Profiri a elaborat un plan pentru latura tehnică a Monografiei orașului Chișinău ...”²³⁷. Prin urmare, în cadrul Institutului fiecare secție, dintre cele active, s-a ocupat de elaborarea planului potrivit căruia urma să se întreprindă cercetarea și să se întocmească textul studiului privind latura respectivă a realității sociale orășenești, supusă cercetării, obiectivul final fiind Monografia orașului Chișinău.

Constrâns de împrejurări, Institutul basarabean nu a reușit să încadreze materialul cules în cadrul campaniilor monografice și prelucrat ulterior, în studii monografice integrale: monografiile ale satelor sau ale regiunilor cercetate și să le editeze în volume aparte. Însă, diverse aspecte ale vieții sociale din unele localități cercetate monografic au fost reflectate în studii distincte, de proporții mai mici și au văzut lumina tiparului, fie în variantă de broșură, fie în revistele Institutului bucureștean sau în ediția regionalei. Cele mai multe rezultate ale cercetărilor (vizând satele Iurcenii și Nișcani din județul Lăpușna și satul Copanca din județul Tighina) sunt cuprinse în două volume ale *Buletinului Institutului Social Român din Basarabia*, care au reușit să apară până la dizolvarea instituției de către autoritățile sovietice.

Datele din rapoartele periodice, expediate centralei de la București de către filiala din Chișinău, confirmă că în ambele direcții de activitate propuse de instituția regională au fost atinse rezultate apreciable.

2.3. Cercetările echipelor monografice în teren

Institutul Social Român din Basarabia a urmat cu fidelitate „atât orientarea programatică, cât și metoda monografică”²³⁸ ale școlii sociologice de la București, în baza căroră a constituit echipe multidisciplinare proprii compuse din istorici, etnografi, juriști, medici, statisticieni,

²³⁶ Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937, Chișinău, 1937, p. 399.

²³⁷ Ibidem, p. 414

²³⁸ Georgescu, Mitu. Institutele Sociale regionale. În: *Sociologie Românească*, anul III, nr.7-9, iulie-septembrie 1938, p. 389.

agronomi, preoți, pedologi, economiști, ingineri etc. și a organizat campanii monografice în teren. Cercetările monografice în teren au constituit primul model de studiu științific al realității sociale, programat și realizat de către cercetători în Basarabia. Cercetarea a fost centrată pe satul românesc, forma de viață fundamentală și unitatea cea mai expresivă a realității sociale din spațiul românesc, deși programele de activitate aprobate de Institut au cuprins și unele prevederi privind cercetarea monografică a orașelor. Institutul a lansat, spre exemplu, proiectul monografiei orașului Chișinău, și pentru aceasta unele dintre secțiile sale mai active, precum Secția Economică și Secția Tehnică au elaborat planuri amănunțite „...pentru partea economică...”²³⁹ și „... pentru latura tehnică a Monografiei ...”²⁴⁰, potrivit cărora urma să se întreprindă cercetarea. Însă, cercetarea în teren nu a urmat și, astfel, monografia orașului Chișinău nu a fost elaborată.

Institutul regional a efectuat cercetări sociologice monografice în teren, exclusiv în localități rurale. După cum am arătat mai sus, I.S.R. din Basarabia a organizat și a desfășurat campanii de cercetări monografice în șase sate, amplasate în diferite regiuni geografice ale provinciei: *Iurcenii* și *Nișcanii*, jud. Lăpușna – în regiunea Codrului, *Copanca*, jud. Tighina – în regiunea Nistrului de Jos numită și Baltă sau regiunea de luncă a Nistrului, *Popeștii de Sus*, jud. Soroca – în regiunea de câmpie din nordul Basarabiei, *Dâșcova* și *Vâprova*, jud. Orhei – în aceeași regiune a Codrilor centrali. Campania de cercetări monografice de la Iurcenii a decurs în perioada 1-31 august 1935, cea de la Nișcanii, între 2-30 august 1936, campania de la Copanca s-a desfășurat în perioada 14 august-3 septembrie 1937, campania de la Popeștii de Sus începând de la 8/30 iulie până la 12 august 1938, campania de cercetare a satelor Dâșcova și Vâprova a decurs în luna august 1939 (datele exacte nu au fost identificate).

Selectarea satelor pentru cercetări monografice nu a fost aleatorie. În fiecare caz aparte, Comitetul Institutului a stabilit mai întâi regiunea din care urma să fie ales satul, potrivit anumitor criterii de selectare, după care a delegat un reprezentant al său pentru expertizarea și identificarea satelor potrivite. Apoi, în cadrul Secției Sociologice a filialei, cu participarea membrilor viitoarelor echipe de cercetare, a organizat discuții în urma cărora s-a aprobat satul care a întrunit criteriile înaintate și a prezentat, în opinia monografiștilor, cel mai mare interes științific. Echipa monografică se putea opune deciziei Comitetului și, în unele cazuri, a reușit să impună alegerea altui sat decât cel propus de Comitet.

În privința selectării satului pentru prima campanie de cercetare (1935), publicațiile timpului relevă că în ședința secției sociologice din 4 aprilie, Comitetul Institutului a luat hotărârea „să se cerceteze monografic un sat din regiunea Codrului, care să prezinte pe lângă alte însușiri și

²³⁹ Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937, Chișinău, 1937, p. 399.

²⁴⁰ Ibidem, p. 414.

unele avantaje de transport”²⁴¹. A fost ales provizoriu satul *Nișcani*, situat în apropiere de gara Călărași pe linia Chișinău-Iași. Pentru consolidarea opțiunii sale, Comitetul a delegat pe secretarul filialei, Petre Ștefănuță, să viziteze satul și să întocmească un raport asupra situației de pe loc. În urma prezentării raportului, Comitetul Institutului și-a păstrat opțiunea pentru satul *Nișcani* ca obiect al cercetării, însă, „gruparea monografică a Institutului a făcut opoziție acestei alegeri”²⁴², invocând un șir de motive, și anume că: „satul trebuie să păstreze o viață cât mai îndepărtată de influențele vieții orășenești”, să cuprindă forme vechi de proprietate răzășească și conflicte de categorii sociale, „să ofere posibilitatea unor cercetări de memorie socială în legătură cu faptele istorice care au putut influența epicul popular, ... să prezinte interes din punctul de vedere al datinilor și obiceiurilor, ... al împrejurimilor, al climei și mijloacelor de aprovizionare”²⁴³. În sfârșit, o condiție impusă de echipa monografică a fost ca în localitatea selectată „să existe o viață religioasă cât mai intensă, determinată de mănăstirile din vecinătate”. Discuțiile în jurul motivelor arătate, au impus revenirea la raportul lui Petre Ștefănuță asupra satului *Nișcani*, iar confruntarea informațiilor prezentate a condus la alegerea definitivă pentru prima campanie monografică a satului *Iurcenii* din județul Lăpușna, care făcea parte din aceeași regiune a Codrului.

Pentru cea de-a doua campanie (1936), Comitetul Institutului și echipa monografică creată în scopul efectuării cercetărilor în teren, au consimțit să aleagă satul *Nișcani*, având în vedere avantajele acestuia, care au fost prezentate un an în urmă de către Petre Ștefănuță. Un anumit rol în această alegere a avut așezarea localității în apropierea gării feroviare de la Călărași. Presa a comunicat suplimentar că „a fost ales pentru cercetare acest sat fiindcă e un sat bogat, cu gospodării frumoase și oameni vrednici și un bogat trecut istoric”²⁴⁴.

Alegerea comunei *Copanca* din județul Tighina pentru a treia campanie de cercetări sociologice monografice (1937) a fost determinată, întâi de toate, de așezarea geografică a localității în valea Nistrului de Jos, o altă zonă naturală a Basarabiei, care a prezentat interes pentru Institutul regional. Având în vedere că Institutul și-a propus de la constituire să cuprindă prin cercetări sociologice toate regiunile provinciei, un obiectiv aprobat aprioric de către colaboratorii instituției deveniți membri ai echipei de cercetare, precum și momentul că cercetările anterioare s-au desfășurat în regiunea Codru, propunerea Comitetului a fost susținută și de echipa monografică. Un alt motiv însemnat pentru care a fost aprobată comuna *Copanca* a fost faptul că satele de pe valea Nistrului de Jos (de la Tighina până la Limanul Nistrului), între care și *Copanca*, formau „o

²⁴¹ Ibidem, p. 394.

²⁴² Ibidem, p. 395.

²⁴³ Ibidem, p. 395.

²⁴⁴ Institutul Social Român va cerceta în luna august viața satului *Nișcani* din județul Lăpușna. În: *Cuvânt Moldovenesc*, anul XXIII, nr.31, 26 iulie 1936.

unitate perfectă din punct de vedere etnografic”²⁴⁵, iar cunoașterea particularităților geografice, etnografice și economice ale regiunii, identificarea problemelor populației din acest teritoriu era necesară pentru a contribui la o mai bună organizare a vieții administrative și economice de aici.

Pentru a patra campanie monografică (1938) Institutul a ales satul *Popeștii de Sus* din județul Soroca. Motivele alegerii acestui sat au fost descrise în Raportul despre activitatea echipei monografice în cadrul campaniei de la *Popeștii de Sus*, desfășurată în iulie-august. Din raport rezultă că după ce au fost cercetate două sate din regiunea Codrului și unul din regiunea de luncă a Nistrului, Comitetul „a hotărât să cerceteze un sat de câmp cu o viață agricolă intensă”²⁴⁶. Pentru selectarea satului, în luna aprilie 1938, Petre Ștefănuță a fost delegat în județul Soroca. Monografistul „s-a oprit asupra satului Popeștii de Sus, sat relativ nou (întemeiat în 1842)” care „s-a arătat plin de vitalitate ca manifestare de viață” și care „prin roire a creat alte două sate (Popeștii Noi și Titireaza) și un cătun (Gh. Vodă)”²⁴⁷. Comitetul a înaintat spre discuție propunerea de a alege satul indicat de Petre Ștefănuță. Echipa monografică, de comun acord cu rațiunile Comitetului, a apreciat temeiurile alegerii satului *Popeștii de Sus*, între care a evidențiat extinderea moșiei prin cumpărarea de noi pământuri în vecinătate (fenomen numit „roirea popeștenilor”), hărnicia locuitorilor, absența tradițională a viciilor sociale, a consumului de alcool și hoției, așezarea în zona de câmp cu activitate exclusiv agricolă a populației și a aprobat propunerea înaintată.

Selectarea satelor pe care Institutul basarabean le-a cercetat în cea de-a cincea și ultima campanie monografică a sa (1939), *Dășcova* și *Vâprova* din județul Orhei, a fost determinată de proiectul Institutului central, reorganizat către acel timp în instituție de cercetări științifice de stat, care și-a propus definitivarea monografiei regiunii codrilor centrali ai Basarabiei. Proiectul Institutului de la București a fost elaborat în anul 1938 și viza studierea monografică a satelor „din fostul ocol al Culei”²⁴⁸: Năpădeni (jud. Bălți), Bravicea, Cornova, Dereneu, Duma, Gheltova, Hoginești, Hulboca, Hirova, Iacova, Meleşeni, Morozeni, Onițcani, Puțințeei Mari și Mici, Rădeni, Săseni, Slobozia-Hoginești, Țibirica, Vâprova, Nicolaevca (jud. Orhei). Proiectul a inclus și târgurile Valea lui Vlad (jud. Bălți), Călărași-Târg, Cornești (jud. Lăpușna), Telenești (jud. Orhei). Pentru a facilita cercetarea vieții economice a satelor și târgurilor din regiunea Culei, Institutul central a cerut Institutului Central de Statistică să-i ofere „datele cu privire la aceste sate și târguri obținute prin recensământul general din 1930... și prin Statistica Demografică Sanitară a

²⁴⁵ Idei și fapte. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*, tomul II, 1938, „Tiparul Moldovenesc”, Chișinău, 1939, p. 615.

²⁴⁶ A.N.I.C. Fond Pantelimon Halippa, dosar 523/1938, f. 1.

²⁴⁷ Ibidem.

²⁴⁸ A.N.I.C. Fond Fundația Culturală Regală, Centrala, dosar 9/1938, f.11.

Institutului”²⁴⁹ privitoare la populație, neamuri, știința de carte, profesii, nașteri, mortalitate, căsătorii, divorțuri, din aceste localități etc. Campanii monografice și echipe regale studențești în unele dintre aceste sate au fost prevăzute, începând cu vara anului 1939.

Filiala basarabeană, reorganizată și ea, la începutul anului 1939, în Regionala Chișinău a Institutului de Cercetări Sociale al României, urmând directivele de la centru, a inclus în programul său pentru următorii 3 ani obiectivul elaborării și publicării monografiei regiunii codrilor centrali²⁵⁰. În corespundere cu prevederile programului, Comitetul regionalei a ales pentru cercetările monografice din vara anului 1939 satele *Dâșcova* și *Vâprova*, care făceau parte din regiunea respectivă, și a lăsat ca cercetarea amănunțită a altor două sate din același areal, *Horodiște* și *Ulmu* din județul Lăpușna, precum și studierea mai superficială a unei serii de sate din împrejurimile acestora să se facă în anii următori. Până la această decizie au existat, însă, și alte variante. Un raport privind activitatea Institutului regional de după reorganizare, perfectat în limba franceză, care datează cu luna mai 1939, adică cu două luni înainte de demararea ultimei campanii de cercetare, precizează că „pentru vara anului 1939 am ales satul Horodiște din județul Lăpușna, unde urmează să fie fixat sediul echipei de cercetări în satele de pe valea Bâcului. Echipa monografică a Institutului, ... va studia timp de 10-15 zile satul Horodiște și apoi va continua, la nivel regional, studierea tuturor problemelor care vor apărea în acest sat”²⁵¹. Explicațiile privitor la schimbările care au urmat și la alegerea, în cele din urmă, a satelor *Dâșcova* și *Vâprova* nu au fost găsite în documentele timpului.

În așa mod, aplicând metodologia Institutului sociologic central, I.S.R. din Basarabia, a ales satele pentru fiecare dintre cele 5 (cinci) campanii de cercetare monografică, câte a reușit să întreprindă pe parcursul perioadei de funcționare. Paralel cu activitățile de identificare și alegere a satelor-obiect al cercetării, Institutul s-a ocupat de constituirea echipelor monografice și de pregătirea acestora pentru viitoarele cercetări. În mod nemijlocit acest lucru a fost realizat de secția sociologică a Institutului condusă, cea mai mare parte din perioada funcționării sale, de către Petre Ștefănuță, care a avut pregătirea teoretică specială, promovată în cadrul Seminarului sociologic de la București și experiență practică de cercetare monografică, obținută datorită participării în campania organizată de Institutul central la Cornova, județul Orhei (1931). O contribuție însemnată în organizarea echipelor și desfășurarea activităților preparatoare au avut și alte două

²⁴⁹ Ibidem, f.11.

²⁵⁰ Institutul Social Român din Basarabia și încadrarea lui în Serviciul Social. Institutul de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*, tomul II, 1938, „Tiparul Moldovenesc”, Chișinău, 1939, p. 610-611.

²⁵¹ Ștefănuță, Petre. *Folclor și tradiții populare*: în 2 vol./alcăt., stud. introd., bibliogr., coment. și note de Gr. Botezatu. Vol. 2. Chișinău, 1991, p. 203-204.

secții ale Institutului regional, Secția Economică, condusă de Teodosie Știrbu, și Secția Tehnică, condusă de Nicolae Profiri.

Despre constituirea echipelor pentru cercetările sociologice în teren, ultimul raport al filialei chișinăuiene către Institutul central, datat cu 5 ianuarie 1940, a subliniat că „în cadrul Institutului s-a organizat o grupare monografică din elemente tinere și devotate acțiunii de cunoaștere a Basarabiei, cu care s-a întreprins o activitate monografică în satele arătate mai sus”²⁵². În realitate nu a funcționat o unică echipă monografică care, în aceeași componență, să participe la toate campaniile realizate de Institutul regional. De fapt, dintre toate filialele regionale, doar cea de la Cernăuți a constituit, în aprilie 1939, o „grupare” monografică permanentă, compusă din șefii secțiilor filialei, care trebuia să se ocupe de toate cercetările programate în teren. I.S.R. din Basarabia a organizat sau reorganizat echipa monografică în fiecare an, astfel că, pentru fiecare campanie de cercetare în teren, echipa a avut componență numerică diferită și parțial o componență nominală diferită. O piedică serioasă pentru menținerea stabilității echipei a fost faptul că persoanele doritoare să se angajeze pentru cercetări foloseau pentru această misiune perioada concediului anual de la locul de muncă de bază și, uneori, nu a fost posibil ca acesta să coincidă cu perioada când se desfășura campania.

Informațiile despre mersul cercetărilor, care au fost publicate în revistele și ziarele timpului, au elucidat faptul că în fiecare echipă din cele 5 organizate de Institutul regional, cel puțin 4 sau 5 persoane au deținut experiența de lucru din echipa anterioară. S-a constatat că 3 dintre membrii activi ai Institutului, Petre Ștefănuță, Teodosie Știrbu și Sergiu Bogos, au participat în toate echipele de cercetare științifică constituite, iar 8 colaboratori ai acestuia, Nicolae Moroșan, Paul Guja, Alexei Arvat, Dumitru Barbu, Mircea Ieniștea, Paul Mihail, Sergiu Roșca, Leonida Guștiuc au fost prezenți în echipele monografice ale regionalei fără întrerupere, începând de la a doua campanie de cercetare (Nișcani, 1936). Cea mai mică ca număr și cea mai neexperimentată a fost prima echipă, constituită pentru campania de cercetare monografică a satului Iurcenii, județul Lăpușna (1935). Ea a fost compusă din 12-13 membri și câțiva studenți specializați în statistică și s-a bazat pe experiența practică a unui singur membru al echipei, Petre Ștefănuță.

Echipele monografice au încadrat în componența lor, în cea mai mare parte, membrii secțiilor active ale Institutului, dar și intelectuali din afara instituției, precum și studenți ai instituțiilor de învățământ superior. Un prim pas în direcția organizării echipelor a fost lansarea apelurilor Institutului către intelectualii basarabeni, prin care aceștia erau solicitați să participe la cercetări. Pentru fiecare campanie în parte, la începutul anului în care aceasta urma să se

²⁵² Știrbu, Teodosie, Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr. 7-12, iulie-decembrie 1942, p. 607.

desfășoare, s-a făcut înscrierea benevolă a doritorilor²⁵³. Închegarea definitivă a echipelor nu a reprezentat, însă, un lucru ușor de realizat. Nu întotdeauna echipa constituită și-a menținut componența neschimbată până la plecarea în teritoriu. Au fost situații când aproape de data plecării în satul ales, unii membri ai echipei și-au anunțat imposibilitatea de a participa la cercetări. Cele mai dificile au fost cazurile legate de organizarea echipei monografice pentru satul Iurcenii și a celei pentru satul Nișcani.

Pe 31 iulie 1935, în ajunul plecării la Iurcenii, s-a constatat că doi dintre membrii echipei monografice, Paul Mihail și L. Porumbescu, au fost nevoiți să renunțe la campania de cercetare din motive obiective. Retragera unuia dintre ei (L. Porumbescu) a cauzat o serioasă complicație activității echipei, deoarece era unicul specialist în psihologie socială, care ar fi putut „lucra” în acest domeniu²⁵⁴. Un alt impediment a fost că Institutul nu a reușit să obțină de la Inspectoratul sanitar un medic, „destinat complet pe lângă campanie”. Administrația instituției a încercat fără rezultat mai multe soluții și abia după ce șeful echipei, președintele de tribunal, Aurel Sava, a intervenit prin relațiile sale, a fost găsit „un domn absolvent al Facultății de medicină umană de la Iași, dl Grigorev”, care a luat în primire medicamentele și și-a asumat cercetarea „problemelor de cadru biologic”²⁵⁵.

În preziua plecării spre Iurcenii, echipa monografică a Institutului număra, împreună cu Petre Ștefănuță, 14 persoane: „A. Sava, V. Adiașevici, T. Porucic și fiul său inginerul silvic, T. Știrbu, S. Bogos cu doi elevi statisticieni, dr. Grigorev, prof Gonța, I. Popovici licențiat în teologie, I. Nichifor, absolvent al Facultății de Agronomie, d. Romanovici ”²⁵⁶. S-a sperat că mai târziu se vor alătura L. Porumbescu și doctorul A. Erhan. Lista publicată a participanților la prima campanie a cuprins 12 membri, cu includerea doctorului A. Erhan și excluderea lui I. Nichifor²⁵⁷, la care se adăuga și un grup de statisticieni (2-3 persoane). În unele surse au fost indicate numele a doi statisticieni: V. Coloșencu și I. Milt²⁵⁸.

Pentru campania de cercetare a satului Nișcani „s-a putut organiza o echipă mai numeroasă”, compusă din 24 de membri, împreună cu 2 studenți statisticieni și 2 reprezentanți ai intelectualității din sat, învățătorii P. Stratan și C. Stratan²⁵⁹, deși în presă s-a anunțat din timp că

²⁵³ Însemnări. Cercetările monografice ale Institutului Social Român din Basarabia la Iurcenii și Nișcani. În : *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937, Chișinău, 1937, p. 394-395.

²⁵⁴ Scrisoarea lui Ștefănuță P. către Halippa P. În : A.N.I.C. Fond Pan Halippa, dosar 964/1932-1940, f. 23.

²⁵⁵ Ibidem, f. 24.

²⁵⁶ Ibidem, f. 23 verso.

²⁵⁷ Știrbu, Teodosie. Activitatea Institutului Social Basarabia. În : *Sociologie Românească*, anul I, nr.2, februarie 1936, p. 33.

²⁵⁸ Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937, Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 395.

²⁵⁹ Cercetările monografice de la Nișcani. În : *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937, Chișinău, 1937, p. 396; Ștefănuță, Petre. Activitatea monografică a Institutului Social Român din Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr. 10, octombrie 1936, p. 46-47.

va lucra o echipă compusă din 25 de persoane²⁶⁰. Echipa a fost condusă de Petre Ștefănuță. Față de prima echipă monografică a Institutului regional, aceasta a avut pe lângă avantajul numeric și pe cel al unei experiențe de lucru practic, deoarece 5 dintre membrii ei au participat și în campania de cercetare a satului Iurcenii.

O echipă și mai numeroasă a lucrat la cercetarea comunei *Copanca*. În sursele media din epocă s-a anunțat despre o „grupare” compusă din 28 de persoane²⁶¹. Lista nominală reconstituită potrivit datelor despre conferințele ținute de către participanții la cercetările în teren și studiile elaborate în urma acestora, care au fost reflectate în publicațiile de specialitate, *Buletinul I.S.R.* din Basarabia și *Sociologie Românească*, a însumat 23 de membri²⁶² fără statisticieni, numărul exact și numele cărora nu au fost indicate. Peste 50% din membrii acestei echipe au avut experiența cercetărilor sociologice practice din campaniile monografice anterioare.

Tendința creșterii numerice a echipelor și a capacității de muncă în teren, datorită sporirii experienței monografiștilor basarabeni, s-a menținut și în campania de cercetare a satului *Popeștii de Sus*. Echipa monografică care a lucrat în acest sat a numărat 32 de membri²⁶³ împreună cu studenții statisticieni și doi învățători din sat, care au acordat un ajutor substanțial în organizarea muncii pe loc. Dintre membrii echipei monografice, 19 persoane (cca 70 %) au participat în campaniile anterioare, iar dintre ultimii, 11 intelectuali (peste 30 % din numărul total), între care Petre Ștefănuță, Teodosie Știrbu, Nicolae Moroșan, Alexei Arvat, Paul Guja, Mircea Ieniștea, Sergiu Bogos, Vasile Popovici, Dumitru Barbu, Șergiu Roșca, Ioan Antonovici, erau la a 4-a și la a 3-a campanie de cercetare în teren.

Considerăm că interesul pentru campaniile de cercetări monografice s-a amplificat odată cu schimbarea statutului Institutului central și al regionalelor lui din instituții particulare în instituții de stat (1939). Cercetările în teren au fost avantajate și de modul nou de finanțare, aprobat pentru Serviciul social obligatoriu organizat de stat, în care a fost încadrată instituția diriguitoare a acestora împreună cu subdiviziunile sale regionale. Se constată, astfel, că echipa monografică a regionalei basarabene, antrenată în campania de cercetare a satelor *Dâșcova* și *Vâprova* jud. Orhei (1939), a avut o componență numerică mai mare sau cel puțin egală cu cea anterioară și, indubitabil, o capacitate de organizare și o experiență de lucru științific în teren mai avansate. În luna mai 1939, la etapa pregătirii pentru această campanie s-a anunțat că „echipa se va compune

²⁶⁰ *Cuvânt Moldovenesc*, anul XXIII, nr. 31, 26 iulie 1936.

²⁶¹ *Viața Basarabiei*, anul VII, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1938, p. 120.

²⁶² Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău, tomul II, 1938, „Tiparul Moldovenesc”, Chișinău, 1939, p. V; Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul III, nr. 1-3, ianuarie-martie 1938, p. 97.

²⁶³ Ștefănuță, Petre. Cercetările monografice ale Institutului Social Român din Basarabia la Popeștii de Sus, jud. Soroca. În: *Viața Basarabiei*, anul VII, nr. 11, noiembrie 1938, p. 61.

din 25-30 de persoane”²⁶⁴, fără personalul tehnic ajutător (statisticieni, fotografi, pictori, etc.). Date mai exacte privind componența numerică și nominală a acestei ultime echipe a Institutului regional nu s-au găsit. Ultimul raport privind activitatea instituției sociologice basarabene, perfectat la începutul anului 1940, a inclus doar o informație succintă despre faptul că s-au studiat satele Vâprova și Dâșcova²⁶⁵, iar un document care privește activitatea căminului cultural „Pan Halippa” din comuna Vâprova, pentru perioada 1939-1942 a concretizat că „în vara anului 1939 în comună ... s-a aflat o echipă monografică”²⁶⁶, că „la monografia satului au lucrat învățătorii locali împreună cu echipa monografică”²⁶⁷ și că „s-a făcut monografia însă nu ... s-a trimis nici un exemplar”²⁶⁸ pe adresa căminului cultural din localitate.

În vederea pregătirii echipei pentru activitatea de cercetare științifică a realităților sociale din teritoriu, Institutul a organizat înainte de fiecare campanie instruirea teoretică a participanților la viitoarele cercetări. Secția Sociologică a ținut ședințe în cadrul cărora au fost popularizate lucrări ale specialiștilor consacrați în domeniu, reprezentanți de vază ai Școlii sociologice de la București precum, Dimitrie Gusti, Traian Herseni, Henri Stahl, Octavian Neamțu, Anton Golopenția ș.a.²⁶⁹, care au constituit baza teoretică a cercetărilor monografice, atât pentru echipele organizate de Seminarul de la București, cât și pentru echipele monografice formate de institutele regionale. Ședințe speciale au fost consacrate discutării metodelor de lucru în teren și examinării conceptului *cadrelor* și *manifestărilor*, în conformitate cu care au decurs cercetările monografice. În cadrul ședințelor preliminare au fost repartizate monografiștilor și subiectele ce urmau să le studieze, potrivit cu formarea profesională și de specialitate a fiecăruia.

Primele ședințe de pregătire către campaniile de cercetare au fost organizate în decembrie 1934 de către Secția Sociologică a Institutului regional. În cadrul a două ședințe, la care au fost prezenți toți membrii secției și unii reprezentanți ai Secției Economice, s-a pus începutul familiarizării intelectualilor basarabeni cu teoriile și metodele monografiei sociologice.

²⁶⁴ Ștefănuță, Petre. Folclor și tradiții populare: în 2 vol./alcăt., stud. introd., bibliogr., coment. și note de Gr. Botezatu. Vol. 1. Chișinău, 1991, p. 203.

²⁶⁵ Știrbu, Teodosie, Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr. 7-12, iulie-decembrie 1942, p. 607.

²⁶⁶ A.N.I.C. Fondul Fundația Culturală Regală. Cămine, dosar 27-59/1926-1943, f. 24 verso.

²⁶⁷ Ibidem, f. 29 verso.

²⁶⁸ Ibidem, f. 29 verso.

²⁶⁹ Gusti, Dimitrie. *Sociologia militans. Introducere în sociologia politică*. - I.S.R. Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, Seria Studii și Contribuții, 3, București, 1935, 614 pag. ; Stahl, Henri H., *Tehnica monografiei sociologice*. - I.S.R. Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, Seria Studii și Contribuții, 2, București, 1934, 183 pag. ; Herseni, Traian. *Teoria monografiei sociologice, cu un studiu introductiv de D.Gusti: Sociologia monografică, știință a realității sociale*. - I.S.R. Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, Seria Studii și Contribuții, 1, București, 1934, 166 pag. ; Stahl, Henri H. Monografia unui sat. Cum se alcătuiește, spre folosul Căminului cultural. Ediția a II-a. - București, Fundația Culturală Regală „Principele Carol” Serviciul Social, 1939 ; Îndrumări pentru monografiile sociologice. București, 1940, 214 pag.

În decursul lunilor ianuarie și februarie 1935, Secția Sociologică a organizat „un ciclu de cinci ședințe, la care s-au discutat principiile monografiei sociologice”²⁷⁰. La aceste ședințe, în fața membrilor echipei monografice înființată pentru efectuarea primei campanii de cercetări, Petre Ștefănuță a susținut comunicările: „*Monografia sociologică și cunoașterea vieții satului românesc*” și „*Problema cadrelor și manifestărilor în sistemul sociologic al profesorului D. Gusti*”, iar Aurel Sava a vorbit despre „*Satele răzășești din Basarabia și cadrul istoric în monografia sociologică*”.

Dintre cei care au participat la ședințele monografice din timpul iernii, numai 6 persoane au putut participa la cercetări. De aceea în lunile mai și iunie 1935 au fost organizate, pentru grupul monografic reconstituit, alte 9 ședințe, la care s-au discutat metodele de lucru în teren și s-au împărțit fiecărui monografist problemele ce urma să le studieze.

Acest model de pregătire preliminară a echipelor către cercetările în teren a fost utilizat, cu mici schimbări, înainte de fiecare campanie. Ședințele de instruire au continuat și în timpul cercetărilor în teren, fiind combinate cu prezentări ale unor rezultate ale cercetărilor sau chestiuni organizatorice, inclusiv legate de reacția sătenilor la aplicarea anumitor metode de cercetare și la unele constatări ale monografiștilor. Pe măsură ce echipele monografice au întrunit un număr tot mai mare de membri înzestrați cu experiența cercetărilor în teren, obținută prin participarea în campaniile anterioare, nu a mai fost nevoie de noi ședințe de instruire, în schimb a crescut numărul de ședințe organizatorice în timpul desfășurării campaniilor. La Popeștii de Sus echipa a sosit în două runde. O parte din echipă, cercetătorul Grigore Vrabie împreună cu echipa fotografică, a venit cu aproape o lună înainte, la 8 iulie 1938, pentru a putea cerceta muncile și culturile agricole, iar restul echipei s-a alăturat la 30 iulie. Începând cu 31 iulie, în teren au fost organizate 10 ședințe, la care au fost prezenți membrii echipei, iar la unele dintre acestea a participat și intelectualitatea locală²⁷¹. La prima ședință, la care au participat exclusiv membrii echipei monografice, Petre Ștefănuță a prezentat comunicarea „*Metoda monografică*” și tot atunci au fost distribuite subiectele ce trebuiau cercetate potrivit cadrelor și manifestărilor vieții sociale a satului. La fiecare dintre ședințele care au urmat, au fost prezentate rezultatele preliminare ale cercetărilor efectuate și au continuat instruirile metodice. Astfel, în ședința din 8 august au fost instruiți membrii monografiști în privința completării formularelor privitoare la alimentația sătenilor, în ședința din

²⁷⁰ Însemnări. Cercetările monografice ale Institutului Social Român din Basarabia la Iurcenii și Nișcani. În : *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937, Chișinău, 1937, p. 394.

²⁷¹ Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul III, nr. 7-9, iulie-septembrie 1938, p. 415-418.

12 august s-a discutat despre completarea fișelor privitoare la studiul vieții economice a gospodăriilor etc²⁷².

Toate campaniile monografice în teren au demarat cu ședințe festive de deschidere a lucrărilor de cercetare științifică, la care au fost invitați toți sătenii și la care s-a anunțat programul de activitate al echipei pe durata aflării în sat. În cadrul adunărilor de deschidere s-au explicat obiectivele urmărite de Institut prin aceste campanii, problemele preconizate pentru cercetare și modalitățile de lucru.

Cercetările Institutului Social Român din Basarabia au purtat numele de cercetări monografice, fiindcă în activitatea desfășurată în teren membrii echipelor s-au condus după principiile monografiei sociologice. Monografiștii au recunoscut că, prin cercetările realizate și prin studiile publicate la început, se aflau încă „departe de a fi făcut operă pur monografică”²⁷³. O serie de cauze obiective, între care experiența monografică redusă, perioada scurtă a desfășurării campaniilor și faptul că unii membri ai echipelor prin aceste campanii au luat pentru prima dată contact cu viața satului, i-a împiedicat să adâncească studiul problemelor așa cum cereau principiile monografiei sociologice. Experiența pe care au acumulat-o cu fiecare campanie în plus, a făcut ca treptat să însușească și să practice tot mai reușit tehnicile de lucru ale metodei monografice.

Metoda cercetării monografice aplicată în timpul campaniilor în teren a inclus cercetarea aspectelor caracteristice ale celor 4 cadre ale vieții unității sociale. Pentru descrierea *cadrelor cosmologice* trebuiau cercetate: geologia, hidrologia, arheologia satului, așezarea geografică a moșiei localității în cuprinsul regiunii din care face parte, formele de relief, structura și tipul satului în raport cu elementele fizice ale locului și cu ocupațiile impuse locuitorilor de mediul fizic, natura, solul, fauna și flora, raportul dintre natură și locuința oamenilor. În vederea întregirii *cadrelor biologice* s-a impus cercetarea stării materiale a satului, stării sanitare și igienice a gospodăriilor, alimentației locuitorilor, plantelor medicinale și practicării tratamentelor cu plante, structurii etnice a locuitorilor ș.a. *Cadrul psihologic* prevedea cercetarea credințelor, moralității, influențelor exterioare asupra vieții spirituale a satului, iar *cadruul istoric* - examinarea trecutului satului, evoluției sale în timp, a familiilor și tradițiilor păstrate, bisericii și cronicii ei, cunoașterea personalităților remarcabile din trecutul și prezentul satului.

²⁷² Ibidem, p.416-418.

²⁷³ Comunicările despre Iurcenii și Nișcanii. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937, Chișinău, 1937, p. 398.

În conformitate cu sistemul sociologic monografic, elaborarea monografiei satului cercetat a solicitat în mod obligatoriu cercetarea detaliată și cuprinzătoare a genurilor de activitate proprii localităților, care, în fond, definesc viața socială a unității. Prin urmare, un obiectiv însemnat al echipei monografice a fost cercetarea manifestărilor economice, spirituale, politice și juridice din satul supus acestui exercițiu științific.

Pentru asigurarea cercetării competente a cadrelor și manifestărilor vieții sociale din satele incluse în programul de cercetare monografică al Institutului regional, problemele și aspectele stabilite pentru cercetare au fost distribuite membrilor echipelor în funcție de studiile și specializarea profesională a fiecăruia. În cazurile în care acest lucru nu a fost posibil, temele destinate cercetării au fost repartizate membrilor echipei, care, prin pregătirea lor profesională, se aflau în arii înrudite de specializare. În această ordine de idei, s-a putut constata că prof. dr. Nicolae Moroșan, geolog de profesie, colaborator al Institutului de Geologie al României, a cercetat geologia, hidrologia, arheologia și preistoria satelor Nișcani, Copanca, Popeștii de Sus; Petre Ștefănuță, licențiat în filologie cu specializare în folcloristică, profesor în sistemul școlar, a studiat manifestările spirituale, datinile, obiceiurile, bibliotecile țărănești particulare și folclorul, în cadrul tuturor campaniilor de cercetare organizate de Institut și într-o serie de sate din vecinătatea celor cuprinse de acestea; Teodosie Știrbu, licențiat în științe economice, profesor de liceu, președinte al Asociației economiștilor din Basarabia, a cercetat manifestările economice la Iurcenii, Nișcani, Copanca, Popeștii de Sus, Dâșcova și Vâprova, dar și în alte sate din cuprinsul Basarabiei (Vălenii din jud. Cahul, spre exemplu); Sergiu Bogos, licențiat în științe economice, profesor, a studiat diverse aspecte din viața economică a satelor, fiind membru fidel al tuturor echipelor monografice ale Institutului, a întocmit împreună cu studenții statisticieni fișele demografice și economice, s-a ocupat de problema mișcării cooperatiste din Copanca, Popeștii de Sus și din împrejurimile acestora, a prezentat satul Nișcani în lumina datelor statistice; prof. univ. Gheorghe Năstase, doctor în geografie, și Paul Guja, licențiat în geografie, profesor școlar, au studiat exclusiv problemele ce țineau de geografia localităților, la cercetarea cărora au participat; Alexei Arvat, doctorand în științe ale naturii, s-a ocupat constant de - investigarea regnului vegetal, plantelor ornamentale și medicinale caracteristice satelor investigate monografic, cu excepția satului Iurcenii, la cercetarea cărora nu a participat; inginerii agronomi: Grigore Vrabie, A. Meleghe, T. Rusnac, Leonida Guștiuc au cercetat agricultura, ramurile acesteia specifice fiecărui sat, precum pomicultura la Copanca, viticultura și vinificația, cultura cerealelor și muncile agricole la Popeștii de Sus, Dâșcova și Vâprova; Sergiu Roșca, licențiat în teologie, a cercetat viața religioasă a satelor, începând cu Nișcani, Copanca, Popeștii de Sus și încheind cu satele din regiunea codrilor centrali, la Popeștii de Sus obiectul cercetării sale a fost fenomenul inochentismului, foarte răspândit în regiunea de

nord a Basarabiei; prof. univ. dr. Nicolae Florov, cunoscut pedolog basarabean, a studiat agrogeologia regiunii Copanca; medicii umani - V. Grigorev, A. Erhan și Olga Necrasov, asistentă universitară la Iași și doctorii veterinari, I. Grădinaru, P. Grosu au avut misiunea să cerceteze exclusiv probleme ce țineau de domeniul formării lor profesionale; profesorii din sistemul preuniversitar: Dumitru Barbu, Constantin Braga, Olga Braga, Vasile Popovici au studiat diverse aspecte ale vieții culturale, educației, școlarizării din realitatea satelor la cercetarea cărora au participat; Vasile Cotigă, licențiat în drept și filozofie, s-a ocupat de studiul manifestărilor politico-administrative și juridice din satele supuse cercetării științifice; sculptorul și profesorul de desen, Ioan Antonovici, și profesorul de desen V. Adiasevici au cercetat viața artistică, anumite aspecte estetice precum ornamentarea interioarelor, mobilierul, țesături, broderii și alte manifestări artistice.

Tehnicile de lucru însușite și practicate de către monografiști în procesul cercetării au fost observarea directă a faptelor în teren, înțelegerea obiectivă a fenomenelor sociale, notarea datelor pe fișe, întocmirea diagramelor, schemelor, desenelor necesare, interviuarea informatorilor săteni și a reprezentanților autorităților publice, executarea fotografiilor, comunicarea rezultatelor obținute unul altuia, perfectarea și completarea permanentă a dosarului problemei de cercetare.

Pentru realizarea cercetărilor propuse și colectarea materialului sociologic, informațional și documentar, membrii echipei monografice au realizat în fiecare sat, zeci de interviuri cu sătenii, au îndeplinit sute de anchete sociologice după formulare tip, au completat formulare medico-sociale, fișe alimentare, formulare pentru studiul vieții economice a gospodăriilor, au întocmit fișe statistice economice și demografice, au vizitat sute de gospodării, au transcris sute de basme, cântece populare, descântece, au făcut înscrieri fonografice ale pieselor muzicale folclorice. Pentru documentarea multor probleme cercetate, au făcut sute de fotografii, au urmărit și observat zeci de procese și fenomene etc.

Aceste acțiuni s-au desfășurat programat, în conformitate cu planurile de investigare, întocmite de către cercetătorii monografiști sosiți în teritoriu, referitoare la fiecare problemă fixată pentru cercetare. Campaniile de cercetare au durat cel puțin 3 săptămâni. În cele mai bune cazuri, din punctul de vedere al asigurării financiare, cercetările s-au extins pentru o lună și câteva zile. De obicei, luna august a fost rezervată campaniilor de cercetare în teren, însă, au existat situații care au impus demararea anticipată a cercetărilor sau revenirea pentru cercetări suplimentare, după încheierea lunii august. Devierile de la datele planificate pentru campanii, au fost determinate de situații speciale. Monografiștii Petre Ștefănuță, Nicolae Moroșan, Alexei Arvat au revenit pentru studii suplimentare în unele sate din cele cercetate pe parcursul lunilor și chiar anilor următori, deoarece în procesul elaborării studiilor științifice s-au impus anumite precizări ale rezultatelor

cercetărilor în teren. Monografistul Grigore Vrabie a început cercetările în satul Popeștii de Sus cu 10 zile mai devreme de termenul stabilit pentru campanie, pentru a observa muncile agricole de vară, care în luna august ar fi fost încheiate deja, iar Olga Necrasov, fiind plecată la studii în străinătate în timpul campaniei din același sat, a efectuat cercetările antropologiei și grupurilor sanguine mai târziu. Petre Ștefănuță, de asemenea, a revenit la Popeștii de Sus în timpul iernii pentru cercetarea clăcilor de tors, șezătorilor, precum și a obiceiurilor legate de sărbătorile de iarnă.

Cercetările monografice au reprezentat o operă colectivă și reușita lor a depins în mare măsură de solidaritatea dintre cercetători și de posibilitatea de a se folosi fiecare de rezultatele muncii celorlalți. Pentru asigurarea solidarității constructive și a eficienței muncii de cercetare efectuate într-o perioadă extrem de concisă, echipele monografice au aprobat și au respectat în teren reguli unice de comportament și o disciplină organizatorică colectivă.

Înainte de deplasarea în teren, echipa monografică a ales șeful echipei, care a coordonat activitatea echipei la etapa pregătitoare și în timpul campaniei în teren, a urmărit respectarea regulilor asumate de coechipieri, a organizat ședințele de lucru și acțiunile culturale pentru săteni, pe care le-au inițiat monografiștii, în special, cu scopul de a întări relațiile amicale și de colaborare cu satul.

Monografiștii basarabeni l-au ales ca șef al primei echipe, pentru cercetarea satului Iurcenii, pe Aurel Sava, care a condus lucrările până la 22 august 1935. De la această dată conducerea a fost preluată de Petre Ștefănuță. Pentru campaniile ulterioare, monografiștii l-au reales de fiecare dată pe Ștefănuță pentru că s-a dovedit cel mai experimentat și cel mai devotat instituției și misiunii acesteia de a elucida și schimba pozitiv realitățile sociale ale Basarabiei prin cunoașterea ei științifică. Prima experiență de cercetări monografice în teren, Petre Ștefănuță, a căpătat-o în campania Institutului central, desfășurată la Cornova, jud. Orhei, când pentru întâia dată în Basarabia s-a pus în aplicare metoda cercetării monografice și unde lucrările s-au efectuat după *Regulamentul de funcționare a cercetărilor monografice*²⁷⁴, iar monografiștii au semnat și o *declarație* prin care au acceptat să se supună îndatoririlor cuprinse în Regulament²⁷⁵. Având în vedere acest fapt, în calitate de șef al echipelor monografice de la Chișinău, Petre Ștefănuță a folosit și a impus acest Regulament în timpul campaniilor pe care le-a ghidat. Regulamentul a prevăzut obligațiile pe care monografiștii trebuiau să le respecte privind data venirii și plecării, condițiile de călătorie spre destinație, relația de subordonare față de administrația echipei, cazarea,

²⁷⁴ A.N.I.C. Fond Fundația Culturală Regală. Centrala., dosar 2/1931, f. 3-6.

²⁷⁵ Ibidem, f.1-2.

orele de lucru, ședințele plenare, munca în echipă, psihologia și moralul monografic, pedepse și distincții²⁷⁶.

Modul pozitiv în care au fost tratați echipierii monografiști de către săteni și administrația locală și rezultatele bune obținute în campaniile de cercetare, despre care a fost posibil să ne convingem pe parcursul cercetării noastre, reprezintă dovada că stipulările Regulamentului au fost respectate de monografiștii aflați în teren în timpul prevăzut pentru campanie. Ei au fost satisfăcuți de locuințele puse la dispoziție de săteni, au lucrat cu program de timp nenormat, s-au prezentat la orele fixe la masa care se servea în comun. S-a constatat că monografiștii nu au fost simpli strângători de materiale pentru un fragment dintr-o problemă, ci au participat efectiv și critic la munca totală de investigare a problemelor cercetate în comun. Ei au fost prezenți la ședințele plenare organizate în teren și au participat activ la discuțiile asupra rezultatelor preliminare ale cercetărilor. Monografiștii au respectat și s-au folosit de dreptul de proprietate colectivă asupra monografiei. Ei au preluat unii de la alții materialul colectat în cazurile când acest lucru a fost necesar pentru întregirea comunicărilor și studiilor elaborate. În privința psihologiei și moralului monografic, membrului echipei i s-a cerut „să fie un perfect devotat al cauzei monografice”. Faptul că nu au fost atestate cazuri de părăsire a campaniei de cercetare ca urmare a încălcărilor sau benevolă din cauza nemulțumirilor, și că monografiștii au lucrat gratuit, în timpul concediilor lor, trebuie considerat o confirmare a fidelității și responsabilității de care au dat dovadă acești intelectuali basarabeni.

Relația dintre săteni și monografiști a fost, în general, bună și foarte bună în toate satele în care au lucrat echipele monografice. Au existat doar unele situații, când localnicii au manifestat reticență față de membrii echipelor monografice sau au refuzat să declare elementele de patrimoniu viu ori imobil pentru completarea fișelor statistice, având temerea să nu fie lipsiți de acele bunuri. Unii săteni nu au manifestat suficientă deschidere pentru comunicare, la Nișcani spre exemplu, mai „închiși” și neprimitori s-au dovedit mazilii²⁷⁷. Cea mai critică situație a apărut la Popeștii de Sus, unde anumite recomandări ale monografiștilor privitoare la posibilele modalități de prelucrare colectivă a pământului au provocat panică printre țărani care au considerat că acești „domni de la oraș” au venit cu proiecte de comunizare a pământului ca în U.R.S.S. și au refuzat categoric să mai comunice cu monografiștii până când nu au fost convinși că și-au făcut concluzii greșite. S-a recurs

²⁷⁶ Ibidem, f.3-6.

²⁷⁷ Institutul Social Român din Basarabia. În : *Cuvânt Moldovenesc*, anul XXV, nr.23, 5 iunie 1938.

la ajutorul preotului și învățătorilor din sat pentru a explica țăranilor că au înțeles greșit „ideea comasării sau colectivizării averilor”²⁷⁸.

Situațiile de acest fel nu i-a împiedicat pe țărani să vadă, totuși, rolul pozitiv al campaniilor și echipelor de cercetare, care, paralel cu activitatea științifică, au identificat problemele comunitare cu care se confruntau locuitorii satelor. Sătenii au apreciat monografiștii pentru că ei au propus soluții de rezolvare a problemelor stringente și au ajutat la soluționarea celor mai multe dintre ele. Datorită contribuției grupării monografice a Institutului sociologic regional în aceste sate s-au înfăptuit un șir de realizări practice. „Cu ocazia cercetărilor de la Iurcenii, s-a organizat un Cămin cultural și s-a înființat o bibliotecă cu cărțile aduse de echipă”²⁷⁹. Pentru acest sat, Institutul a obținut de la Ministerul Agriculturii și de la Fundația Culturală Regală „Principele Carol” câte 10.000 lei pentru organizarea cooperativei olarilor din Iurcenii, care a fost înființată la 5 iulie 1936²⁸⁰. Cooperativa a fost condusă de Ion Tăbârță, funcționând sub auspiciile Căminului cultural. S-a constatat că în 1939, „după o criză de conducere și un greu impas, a luat avânt întrecând toate așteptările”²⁸¹. La Nișcanii echipa monografică a impulsionat activitatea dispensarului din sat, a propus soluții pentru păstrarea valorilor etnografice și monumentelor naturii de care dispunea satul. La Copanca monografiștii au oferit soluții pentru problemele grave legate de aprovizionarea cu apă potabilă a satului și de îmbunătățirea căilor de comunicații cu centrele de cale ferată din apropiere. La Popeștii de Sus echipa monografică a realizat, în afara obligațiilor de cercetare, un șir de „înfăptuiri culturale”, între care a înființat un Cămin cultural. A solicitat Institutului central să trimită în anul următor o echipă regală studențească, a cerut formulare pentru 500 de gospodării și 5000 lei pentru întreținerea și plata persoanelor care vor culege datele, pentru a ajuta la rezolvarea problemei pulverizării proprietăților agricole etc²⁸².

Echipa monografică a organizat în fiecare sat asistența medicală cu medicamente puse la dispoziție de Inspectoratul Sanitar al Basarabiei și de Institutul de seruri și vaccinuri „Dr. Cantacuzino” din București. Medicii, membri ai echipelor monografice, au acordat sute de consultații în fiecare sat, au făcut vaccinuri și au tratat gratuit locuitorii bolnavi. Iar doctorii veterinari au tratat animalele și păsările sătenilor și le-au oferit consultații privitoare la creșterea și îngrijirea corectă a acestora.

²⁷⁸ Raport de activitate a echipei regionale nr.1 a Institutului Social Român din Basarabia la Popeștii de Sus, jud. Soroca. În : A.N.I.C. Fond Pantelimon Halippa, dosar 523/1938, f. 3.

²⁷⁹ Cercetările monografice de la Nișcanii. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937, Chișinău, 1937, p. 397.

²⁸⁰ Institutul Social Român va cerceta în luna august viața satului Nișcanii din județul Lăpușna. În: *Cuvânt Moldovenesc*, anul XXIII, nr.31, 26 iulie 1936.

²⁸¹ *Cuvânt Moldovenesc*, anul XXVI, nr.18, 10 mai 1939.

²⁸² Raport de activitate a echipei regionale nr.1 a Institutului Social Român din Basarabia la Popeștii de Sus, jud. Soroca. În: A.N.I.C. Fond Pantelimon Halippa, dosar 523/1938, f. 9.

Monografiștii au organizat și desfășurat serbări culturale pentru săteni și cu participarea sătenilor pentru a-i face pe locuitorii satelor să prețuiască valorile culturii naționale și să devină mândri de bogăția cultural-artistică a satului respectiv.

Pe baza rezultatelor cercetărilor întreprinse și cu materialul colectat în timpul campaniilor monografice, Institutul Social Român din Basarabia a organizat expoziții monografice la Chișinău, în incinta Palatului Fundației Culturale Regale, Regionala Basarabia, și a participat la București în cadrul Expozițiilor anuale ale echipelor regale studențești din „Parcul Carol”. În toamna anului 1935, Institutul regional a trimis la Expoziția Echipelor Regale un mic muzeu ceramic cu obiectele colectate de la olarii din Iurcenii. Printr-o scrisoare oficială a Direcției Generale a I.S.R., din 18 noiembrie 1936, președintele I.S.R. din Basarabia a fost rugat să trimită „cel târziu, până la 25 noiembrie 1936, clișeele și copiile fotografiilor luate ... la Nișcani” pentru a fi prelucrate și expuse „la cea de-a III-a Expoziție a Echipelor Regale Studențești și a Institutelor Sociale”²⁸³. La finele anului 1938 membrii echipelor monografice și colaboratorii Institutului, Petre Ștefănuță, Teodosie Știrbu, Nicolae Moroșan și Dumitru Barbu, au întocmit un plan amplu pentru Expoziția monografică care a urmărit reflectarea rezultatelor muncii în campaniile de la Iurcenii, Nișcani, Copanca și Popeștii de Sus. Oferta de exponate prezentată a numărat în total „127 fotografii, 75 diagrame, 19 tablouri, 19 texte explicative, 8 spițe genealogice, 7 hărți, 7 schițe, 6 profiluri, 3 ierbare, 10 peisaje artistice, 22 planșe în culori, 35 ouă încondeiate, 260 plante medicinale, 1 colecție de documente vechi, 1 miscelaneu folcloric, 4 biblioteci țărănești, 2 manuscrise și 2 cărți de doctrină inochentistă și 197 piese de muzeu”²⁸⁴. Toate acestea constituiau o parte din patrimoniul științific și cultural al Institutului regional și s-au păstrat în arhiva documentară a acestuia, care, presupunem, a fost distrusă de autoritățile sovietice, precum s-a procedat și cu Palatul Fundațiilor Culturale Regale din Chișinău, în care a funcționat Institutul.

Importanța primordială a campaniilor monografice în teren a fost determinată de valoarea rezultatelor cercetării științifice sociologice a realităților sociale a satelor. Campaniile de cercetare au condus la organizarea unei arhive bogate de material documentar sociologic, economic, istoric, geologic etc., pus la dispoziția oricărui cercetător interesat din acea perioadă și de neprețuit și pentru viitor, dacă nu ar fi dispărut în condiții bănuite, însă, necunoscute exact.

Materialul documentar colectat, care a reușit să fie procesat, a format conținutul comunicărilor științifice prezentate de monografiștii basarabeni în ciclurile de conferințe pentru diseminarea rezultatelor cercetărilor, care au avut loc după încheierea campaniei monografice, pe parcursul lunilor octombrie-martie. Acele comunicări au constituit baza studiilor științifice

²⁸³ A.N.I.C. Fond Fundația Culturală Regală. Centrala. Institutul de Științe Sociale al României, dosar 4/1936, f.190.

²⁸⁴ A.N.I.C. Fond Fundația Culturală Regală. Centrala., dosar 28/1935, f.13.

privitoare la viața socială a satelor cercetate, care au fost publicate în revistele de specialitate ale Institutului sociologic central și ale Institutului regional sau au apărut în formă de lucrare aparte.

2.4. Contribuția cercetărilor sociologice la soluționarea problemelor sociale din Basarabia

Impactul social al campaniilor desfășurate de echipele Institutului a fost substanțial, având în vedere, întâi de toate, faptul că cercetările întreprinse în fiecare dintre localitățile desemnate au reliefat atât problemele tipice pentru satul basarabean din această perioadă, cât și problemele specifice anumitor localități aparte. Totodată, popularizarea rezultatelor acestor cercetări prin intermediul publicațiilor, a informațiilor din presă și prin conferințe publice a condus la cunoașterea de către conducătorii țării²⁸⁵, dar și de către populație, a vieții sociale reale a provinciei și a problemelor existente.

Sensibilizarea opiniei publice și atenționarea autorităților administrative cu privire la necesitatea implicării acestora în soluționarea sau, cel puțin, în vederea diminuării problemelor identificate de monografiști au avut ca efect un șir de măsuri aplicate, prin dispoziții superioare dar și prin decizii locale, cu susținerea financiară în limita posibilităților din partea instituțiilor publice vizate sau parvenind de la fundații culturale, prin care s-a urmărit îmbunătățirea situației economice, sociale și culturale a societății în ansamblu, precum și a localităților concrete. Totodată, campaniile de cercetare în teritoriu, discuțiile particulare și colective purtate cu locuitorii satelor și implicarea activă a monografiștilor în căutarea soluțiilor pentru problemele detectate în localitățile în care poposeau pentru cercetări sociologice, au contribuit la înțelegerea de către săteni a rostului muncii în folosul comunității și a activității lor participative.

Membrii echipelor monografice au aplicat o abordare riguros științifică și, în același timp, pragmatică, la investigarea acelor aspecte ale vieții localității pentru cercetarea cărora se angajase, de aceea, în cazul identificării anumitor probleme care afectau localitatea sau regiunea, nu s-au limitat la simpla constatare a acestora, ci le-au analizat în profunzime, evidențiind cauzele apariției, arătând consecințele, precum și prefigurând posibilele soluții. Mai mult, datorită concursului dezinteresat al monografiștilor, Institutul a acordat ajutorul de care a fost în stare pentru a rezolva multe dintre problemele descoperite. Unii dintre membrii echipelor din teren au revenit în satele cercetate, peste un an sau doi de la încheierea campaniei monografice, pentru a duce la bun sfârșit misiunea asumată în legătură cu încercarea de a rezolva anumite probleme comunitare.

În cadrul campaniei de la Iurceni monografiștii au identificat câteva probleme cu impact negativ asupra comunității, între care au evidențiat două chestiuni grave, legate de practicile

²⁸⁵ Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău, tomul II, 1938 - „Tiparul Moldovenesc”, Chișinău, 1939, p. 607.

economice ale locuitorilor. Analiza competentă a ocupațiilor populației a scos în evidență faptul că industria casnică a olăritului, ocupație care avea în acel sat o vechime de peste o sută de ani, a devenit o îndeletnicire nerentabilă. În opinia cercetătorilor monografiști, problema se dovedea cu atât mai gravă cu cât din totalul de 368 de familii câte număra comuna Iurceni, 51 de familii practicau olăritul, iar dintre acestea 24 familii nu dispuneau de proprietăți agricole. Prin urmare, s-a constatat că pentru 13,3% din întreaga populație a satului venitul de bază provenea din industria olăritului, ajunsă la cotele minime ale rentabilității, iar gospodăriile olarilor au sărăcit mult. Starea deplorabilă a meșteșugului a fost cauzată de tehnologiile înapoiate și tehnica rudimentară folosite pentru fabricarea produselor, de lipsa pieței de desfacere, ieftinirea producției, de constrângerile intermediarilor, iar după Unire și de inundarea pieței basarabene cu oale transilvănene sau regățene, prelucrate industrial, mai ieftine și mai calitative²⁸⁶. Toate acesta făceau ca „munca olarilor iurceneni să se vândă aproape sub prețul de cost”²⁸⁷.

La fel, în urma cercetărilor monografice s-a atestat un fenomen dramatic în rândul meșteșugarilor, anume moartea la vârsta medie de 40 ani a olarilor. Potrivit anchetelor medicale, perfectate în cadrul cercetărilor monografice (de medicul V. Grigoriev, participant al campaniei sociologice), doar 10,4% din toți olarii iurceneni erau sănătoși, 89,6% fiind bolnavi de tuberculoză, gastro-enterită și alte boli grave²⁸⁸. Cercetările au arătat că moartea prematură a olarilor (femei și bărbați, în număr aproximativ egal) era determinată de tehnologiile nocive utilizate la fabricarea produselor, în special de inhalarea vaporilor de plumb, component folosit la fabricarea smalțului și de practicarea meșteșugului în condiții de muncă neadecvate.

Studiul elaborat în baza rezultatelor cercetării situației din industria olăritului la Iurceni propune, în legătură cu problemele legate de această ocupație, un set de soluții pentru organizarea muncii olarilor și pentru diminuarea consecințelor nocive ale meșteșugului, între care: stoparea fabricării obiectelor ceramice în condiții neigienice; organizarea schimbului de experiență prin trimiterea a „2-3 olari destoinici la întreprinderile similare și sistemice din țară, pentru câteva luni, unde acești olari să învețe cum se lucrează după procedeele igienice”²⁸⁹; organizarea în comună, pe principii cooperatiste, a unei singure întreprinderi de olărit în care să se urmărească perfecționarea procedeelor de muncă și raționalizarea producției etc.

În vederea soluționării acestor probleme, Institutul basarabean a obținut alocarea sumei de 20 mii lei (10 mii de la Ministerul Agriculturii și 10 mii din partea Fundației Culturale Regale

²⁸⁶ Gonța, Sergiu. Industria olăritului în comuna Iurceni, județul Lăpușna. In: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937. Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1937, p. 210.

²⁸⁷ Ibidem, p.212.

²⁸⁸ Ibidem, p.209-210.

²⁸⁹ Ibidem, p.217.

„Principele Carol”) pentru înființarea unei cooperative de producție. Cooperativa olarilor din Iurceni s-a întemeiat peste un an, la 5 iulie 1936, în cadrul unei adunări a olarilor și gospodarilor din Iurceni, la care din partea Institutului au fost prezenți profesorii, Petre Ștefănuță și Sergiu Bogos, iar din partea Federalei cooperativelor „Codrul”, controlorul cooperativ, V. Scurtu. Tot atunci, s-a ales și un Comitet care urma să îndeplinească toate formele legale pentru constituirea nemijlocită a cooperativei olarilor. În paralel, monografiștii au inițiat și au susținut colectarea de mijloace de către olarii din localitate pentru dotarea corespunzătoare a cooperativei. Cu mijloacele financiare ale cooperativei, dintre care o parte erau banii adunați de olari „mână la mână”, au stabilit „să cumpere o mașină de călcat lutul și să construiască un cuptor mare de ars oale”²⁹⁰. La rândul său, prefectura județului s-a implicat în această acțiune și a inclus în programul său de lucru „construirea unui mare atelier de olărie ca să nu mai lucreze olarii în camere umede și strâmte”²⁹¹.

Institutul a continuat să urmărească derularea acțiunilor convenite fără a avea altă posibilitate de influență asupra autorităților și asupra comunității decât prin semnalarea neregulilor în presa periodică. Monografiștii au constatat ulterior, spre exemplu, că prefectul județului nu a tratat suficient de serios problema sănătății olarilor din Iurceni, precum și pe cea a „sufocării” industriei casnice sub presiunea industriei capitaliste a olăritului. În timp ce „Institutul Social făcea demersuri pe la autorități, ca să se construiască la Iurceni ateliere de lucru pentru a-i scoate pe olari din bujdele lor și să li se schimbe metodele de preparare a smalțului”²⁹², prefectul, în loc să grăbească edificarea atelierului pentru olari, a continuat, fără a ține cont de realitățile sociale din acest sat, să construiască „un grajd mare pentru întreținerea taurilor de rasă, fiindcă așa îi indica planul său de zootehnizare a județului”²⁹³.

Probleme grave au fost identificate și în procesul cercetării monografice a localității Copanca de către Institutul Social Român din Basarabia. Echipa monografică a alertat autoritățile publice locale și centrale în legătură cu cele mai stringente probleme care cauzau consecințe negative de durată pentru comunitate, între acestea aflându-se: „colonizarea clandestină cu bulgari pe pământurile din satul Văratec, jud. Lăpușna, destinate pentru copăncenii împrăștiți pe moșiile din acest sat”²⁹⁴; „disoluția comunității rurale”²⁹⁵ și transformarea micilor agricultori în muncitori cu ziua, urmare a imperfecțiunii reformei agrare din anii 1921-1923 și impactului

²⁹⁰ Institutul Social Român va cerceta în luna august viața satului Nișcani din jud. Lăpușna. În: *Cuvântul Moldovenesc*, anul XXIII, nr.31, 26 iulie 1936.

²⁹¹ Ibidem.

²⁹² Ștefănuță, Petre. Serviciul Social și Basarabia. În: *Viața Basarabiei*, anul VIII, nr.2-3, februarie-martie 1939, p. 125.

²⁹³ Ibidem, p.125.

²⁹⁴ Ibidem, p. 126.

²⁹⁵ Cotigă, Vasile. În legătură cu expansivitatea Popeștenilor. În: *Viața Basarabiei*, anul VIII, nr.2-3, februarie – martie 1939, p. 102.

negativ asupra copăncenilor a concurenței făcute de coloniștii bulgari și a lipsei sprijinului din partea statului; excesul de brațe de muncă libere în regiune și migrația pentru muncă a românilor de la Nistru în alte regiuni ale țării (în Dobrogea, de exemplu); pierderile enorme de fructe suportate de producătorii locali ca urmare a capacităților insuficiente de valorificare a producției, din cauza lipsei căilor de comunicație („s-a descoperit și s-a dat alarma prin presă, prin publicații despre bogăția de fructe care putrezesc, neputând fi valorificate din cauza lipsei căilor de comunicație”²⁹⁶); posibilitățile reduse de păstrare și comercializare a fructelor („de aici s-ar scoate mari bogății dacă s-ar construi o șosea până la Tighina și s-ar organiza mai sistematic cultura fructelor”²⁹⁷); folosirea nerațională a terenurilor din jurul satului: o bună parte din terenurile cu sol bun pentru cultura cerealelor erau plantate la acel moment cu păduri de salcâm și stejar în cadrul unui larg program de împădurire în timp ce văile de pe versantele fluviului Nistru erau lăsate pentru culturi agricole; deficitul mare de apă potabilă și lipsa fântânilor arteziene, căci populația satului fiind săracă nu putea construi individual fântâni arteziene, trebuia să intervină statul; nivelul înalt al răspândirii bolilor sociale precum tuberculoza, alcoolismul, sifilisul, malaria și lipsa unui „dispensar sanitar”²⁹⁸; fenomenul rusificării populației românești din localitate etc.

Comunicările monografice, studiile și reportajele ce s-au publicat în revistele din București și din provincie despre zona pomicolă Copanca „au stârnit în opinia publică românească și în rândul guvernanților” „un viu interes pentru cunoașterea și valorificarea bogățiilor naturale din această regiune”²⁹⁹. În anul 1938, Ministrul Agriculturii, prof. Gheorghe Ionescu-Sisești, a vizitat regiunea și impresionat de bogățiile naturale din această parte a țării, „a acordat suma de 2.000 000 lei pentru construirea unui stăvilă și a unui canal de irigație”, precum și pentru plantații noi de pomi fructiferi. Acest fapt a contribuit la schimbarea în bine a locului: „canalul s-a construit”, stăvilăul a început să funcționeze, fiind util nevoilor de irigații, de asemenea, s-au plantat sute de hectare de pomi ca urmare a defrișării întinsurilor mari de pădure. A început organizarea de către Institutul de Cercetări Agronomice al României, a unei Stațiuni de experimentări pomicole. După aceste prime prefaceri, regiunea, potrivit aprecierilor monografiștilor, tindea să devină „o adevărată Californie a României”³⁰⁰.

²⁹⁶ Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău, tomul II, 1938, „Tiparul Moldovenesc”, Chișinău, 1939, p. 610; Ștefănuță, Petre. Sociologie Românească. În: *Viața Basarabiei*, anul VIII, nr.2-3, februarie-martie 1939, p. 126.

²⁹⁷ Institutul Social Român din Basarabia. În: *Cuvântul Moldovenesc*, anul XXV, nr.23, 5 iunie 1938.

²⁹⁸ Ștefănuță, Petre. Ridicarea economică a regiunii Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*, tomul II, 1938 - „Tiparul Moldovenesc”, Chișinău, 1939, p. 622.

²⁹⁹ Ștefănuță, Petre. Ridicarea economică a regiunii Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*, tomul II, 1938 - „Tiparul Moldovenesc”, Chișinău, 1939, p. 620.

³⁰⁰ Ibidem, p. 620-621.

În luna iulie 1939, noul ministru al Agriculturii și Domeniilor, prof. Nicolae Cornățeanu, „respectând testamentul politic al predecesorului său”, a vizitat satele Copanca, Talmaz și Chițcani, „a acordat 1.200.000 lei pentru Stațiunea de experimentări pomicole și 100.000 lei pentru plantații noi, a dispus întocmirea planului de îndiguire a regiunii Chițcani-Copanca-Talmaz pentru a se acorda sumele necesare începerii lucrărilor de îndiguire³⁰¹.

În contextul cercetării aspectului relațiilor dintre etniile conlocuitoare și, în special, a fenomenului rusificării populației românești, pornind de la faptul amplasării regiunii pomicole Copanca la marginea de răsărit a țării, autoritățile statului au ridicat „problema întăririi elementului românesc la Nistru”³⁰², care se putea realiza prin întărirea situației economice a populației românești, excluzând fenomenul „muncitorilor flotanți” dintre români, prin facilitarea acordării cetățeniei române românilor sosiți de peste Nistru și împrăștiării lor. Membrii echipei monografice au cercetat această problemă. A fost lansată soluția găsită de monografiștii regionali, care specifica că în cazul în care, din punct de vedere juridic, nu li se mai pot întoarce proprietățile de odinioară (pământurile lor au fost expropriate și de aceea ei aveau doar dreptul la titlurile de rentă), să fie împrăștiți cu pământ și locuri de casă la o margine a satului Copanca. În viziunea ministrului Cornățeanu, întărirea elementului românesc la Copanca precum și rezolvarea problemei migrației forței de muncă din zonă putea fi rezolvată și prin crearea așa numitelor obști de exploatare (asociații de producere), puse sub directă supraveghere a statului (R.E.A.Z.). De altfel, specialiștii din echipa monografică susțineau că propunerea lui Cornățeanu putea fi realizată la acest capăt de țară mai ușor, deoarece statul în persoana Regiei publice a Exploataților Agricole și Zootehnice (R.E.A.Z.) avea deja livezile sale în regiunea Copanca.

Institutul regional a cercetat consecințele nefaste ale fenomenului rusificării populației băștinașe și a constatat că pentru diminuarea efectelor nocive ale acestuia nu se făcea suficient nici de către autoritățile centrale de stat, nici de către autoritățile publice locale. Membrii echipelor monografice ale Institutului, ajunși în satele basarabene, au constatat că, în general, nu se făcea atât cât era necesar să se facă pentru cunoașterea Basarabiei sau a unor regiuni ale ei „în raport cu importanța geografică, etnografică, economică și istorică”³⁰³ a provinciei sau a regiunilor acesteia.

Plecând de la realitățile constatate în teritoriu, monografiștii sugerau autorităților să insiste asupra consolidării elementului românesc acolo unde acesta era covârșitor. Astfel, cu referire la regiunea Codrului din centrul Basarabiei, care se preconiza să fie cercetată monografic pe

³⁰¹ Ibidem, p. 621.

³⁰² Ibidem, p. 621.

³⁰³ Ștefănuță, Petre. Cercetarea monografică a regiunii Codrului din Basarabia. În: „*Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*”, tomul II, Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 615.

parcursul a 3 ani începând cu anul 1939, echipa monografică a Institutului atenționa asupra faptului că „în timpul stăpânirii rusești, Codrul a fost ca o cetate de apărare a neamului din punct de vedere etnic, față de Sudul și Nordul Basarabiei unde elementul românesc a fost deslocat”³⁰⁴.

Și mai concrete au fost recomandările monografiștilor cu privire la „întărirea elementului românesc la Nistru”. Cercetările pe teren, întreprinse în comuna Copanca din județul Tighina (1937), au reliefat faptul că „datorită bogățiilor naturale și împrejurărilor istorice vitrege, populația românească băștinașă [regiunea - n.n.] a fost invadată de populații streine”³⁰⁵. Monografiștii au constatat că satul Chițcani, din imediata vecinătate a comunei Copanca, era aproape rusificat. Aceeași situație a fost atestată și în satul Leontievca din preajmă, localitate înființată de autoritățile țariste pe la 1827, cu populație complet ucraineană. Înființarea, în apropierea acestor localități, a mănăstirii Chițcani a înlesnit așezarea străinilor pe moșiile comunei Copanca, astfel că aici „s-a constatat un puternic amestec etnic între români, ruși, ucraineni și lipoveni”³⁰⁶. Aceste popoare, având aceeași credință ortodoxă (rușii lipoveni erau puțin diferiți, în acest sens, fiind ortodocși de rit vechi) s-au apropiat între ei prin căsătorii mixte. Acest fapt, potrivit constatărilor cercetătorilor monografiști, „a avut ca urmare imediată un puternic proces de asimilare etnică, în favoarea românilor”, care „a fost întărit, după Unirea Basarabiei cu Patria Mamă, prin introducerea limbii române în instituții publice și școală”³⁰⁷. În urma cercetărilor sociologice efectuate în comuna Copanca și a observațiilor făcute asupra populației din satele vecine, specialiștii echipei monografice ai Institutului au constatat că „românii dispun în aceste părți de o putere de asimilare etnică nemaiîntâlnită în alte părți. Ei însă trebuie sprijiniți din punct de vedere economic, pentru a duce și mai departe lupta de asimilare etnică a celorlalte popoare”³⁰⁸. În această privință, Institutul, prin intermediul publicațiilor membrilor săi, a încercat să sensibilizeze autoritățile publice centrale și locale, însă, din varii motive obiective și subiective, instituțiile publice nu au oferit atunci susținerea necesară populației românești din această parte a țării.

Cercetările sociologice ale Institutului au evidențiat și alte probleme care afectau satele românești din această regiune pomicolă a țării, supranumită California României. Spre exemplu, s-a constatat că în satele din regiunea Nistrului de jos 40% din populație e formată din muncitori cu brațele, adică din muncitori flotanți, nu din proprietari de loturi. În anii fără rod în livezi, aceștia

³⁰⁴ Ștefănuță, Petre. Cercetarea monografică a regiunii Codrului din Basarabia. În: „*Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*”, tomul II, Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 615.

³⁰⁵ Ștefănuță, Petre. Ridicarea economică a regiunii Copanca. În: „*Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*”, tomul II, Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 621.

³⁰⁶ Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. VIII.

³⁰⁷ Ibidem, p. IX.

³⁰⁸ Ștefănuță, Petre. Ridicarea economică a regiunii Copanca. În: „*Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*”, tomul II, Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 621.

erau nevoiți să plece în alte colțuri ale țării pentru a-și găsi locuri de muncă. Fenomenul în cauză diminuea considerabil ponderea elementului românesc în regiune. Concluzia enunțată în legătură cu acest fapt social negativ era cât se poate de clară: „cu o populație de muncitori flotanți nu se poate întări românismul la Nistru”, mai ales astăzi [în acea perioadă - n.n.] când [băștinașii - n.n.] sunt în luptă cu un element etnic mult mai înstărit din punct de vedere economic, cum sunt rușii”³⁰⁹. Reiterăm că Institutul propunea ca soluție pentru rezolvarea „problemei întăririi elementului românesc la Nistru” consolidarea situației economice a populației românești și excluderea fenomenului „muncitorilor flotanți” dintre băștinași.

Institutul a semnalat și despre faptul că sute de familii de români de peste Nistru, chemați de „duhul pământului”, au trecut în Basarabia și au ajuns în situația „de străini în țară”, fiindcă nu li se acordase cetățenia română. Mai mult, s-a constatat că românii transnistreni repatriați duceau o viață plină de lipsuri în valea Nistrului, deși anterior mulți dintre ei au avut pământuri în această zonă. Institutul insista în fața autorităților guvernamentale să se înlesnească acordarea cetățeniei românilor sosiți de peste Nistru și să-i împrumietărească, potrivit prevederilor Legii agrare. Indiscutabil, această problemă nu era ușor de rezolvat după ce se înfăptuise reforma agrară, iar pământurile familiilor de transnistreni, pe care acestea le-au avut în proprietate pe malul drept al Nistrului, trecuseră, după reformă, în posesia statului român.

Membrii echipei monografice a Institutului, după ce au cercetat problema și au dezbătut-o în cadrul ședințelor secțiilor sale, precum și la conferințele de totalizare a cercetărilor din com. Copanca, au înaintat anumite variante de soluții care să satisfacă atât statul, cât și românii transnistreni păgubiți. Se considera optimă varianta reîmprumietării transfugilor. Se preciza că odată ce „din punct de vedere juridic [acestor persoane - n.n.] nu li se poate face dreptate (pământurile lor au fost expropriate și ... nu ar avea dreptul decât la titlurile de rentă), pentru a salva onoarea țării, ei trebuie să fie împrumietăriți”. Monografiștii considerau acest lucru pe deplin posibil, dat fiind că statul avea „destule pământuri și livezi în Balta Nistrului ca să-i împrumietărească cu pământ și locuri de casă la o margine a satului Copanca...”³¹⁰.

În opinia monografiștilor, valorificarea acelor pământuri putea fi realizată, inclusiv sub forma asociațiilor sau „obștiilor de exploatare puse sub directă exploatare a Statului”, o modalitate, pe cât de originală ca idee, pe atât de simplă ca realizare, propusă de ministrul agriculturii, de atunci, N. Cornățeanu. „Prin împrumietărirea românilor transnistreni și a celor localnici în o parte din livezile statului și prin organizarea lor în obștii de exploatare, cea mai mare parte din veniturile acestor grădini ar intra în punga celor care le lucrează și în scurt timp satele atât de sărace astăzi

³⁰⁹ Ibidem, p. 621.

³¹⁰ Ibidem, p. 621-622.

din această regiune, ar avea o viață economică înfloritoare”³¹¹, - asemenea perspective vedeau, cercetătorii Institutului, pentru românii transnistreni repatriați și pentru localnicii din regiunea Nistrului de jos.

Situația semnalată în procesul cercetării monografice a comunei Copanca cu privire la starea românilor de aici, indiferent de faptul că erau localnici sau sosiți din stânga Nistrului, întârea convingerea membrilor echipei de cercetare a Institutului că „românii de la Nistru sunt santinele la granița de răsărit a Țării” și că ei trebuie legați „pe veci de aceste locuri, printr-o bună stare economică”.³¹² Colaboratorii I.S.R. din Basarabia considerau că „oricare nu ar fi fost realizările de ordin economic în această regiune, problema întăririi elementului românesc trebuie[a] să fie luată în considerare”³¹³.

O altă problemă gravă identificată de către monografiștii basarabeni în cadrul campaniei de cercetare în com. Copanca, despre care Institutul a atenționat autoritățile publice locale și centrale, era „colonizarea clandestină cu bulgari pe pământurile din satul Văratec, jud. Lăpușna, destinate pentru copăncenii împroprietăriți pe moșiile din acest sat”³¹⁴. Situația nu era unică în Basarabia și demonstra imperfecțiunea reformei agrare din anii 1921-1923, în urma căreia nu rare ori băștinașii erau dezavantajați în lipsa rezervei necesare de pământ în cuprinsul moșiei comunităților românești pentru împroprietărirea locuitorilor, ceea ce determina autoritățile să recurgă la cea mai simplă variantă de rezolvare a problemei, și anume la împroprietărirea țăranilor în afara comunității în care locuiau. Astfel, drept urmare, loturile unora se aflau la distanță de 30-50 km de casă. În consecință, cei mai mulți dintre țăranii împroprietăriți în așa mod, renunțau la loturile lor, transformându-se în muncitori cu ziua în localitatea de baștină sau peregrinând prin țară în căutare de lucru sezonier. Fenomenul în sine era destul de periculos pentru Basarabia, pentru că provoca exodul elementului românesc. Institutul a încercat să prezinte impactul negativ pe care îl avea asupra copăncenilor concurența făcută de coloniștii bulgari și să atenționeze asupra sprijinului ce se impunea, în acele condiții, din partea statului.

Datorită studiilor efectuate în teren, Institutul Social Român din Basarabia a reușit să aducă la cunoștința publicului basarabean, precum și a românilor din întreaga țară, anumite fenomene pozitive, care se atestau în localitățile supuse cercetării și care încurajau manifestarea socială a populației băștinașe. Spre exemplu, în comuna Popeștii de Sus din jud. Soroca, cercetată de Institut în august 1938, „s-a constatat un aspect cu totul necunoscut dar îmbucurător pentru situația ... din Basarabia de Nord”, unde, potrivit expresiei monografiștilor, „avem de luptat cu minoritatea

³¹¹ Ibidem, p. 622.

³¹² Ibidem, p.621-622.

³¹³ Ibidem, p. 622.

³¹⁴ Ștefănuță Petre, *Serviciul Social și Basarabia*. În: „Viața Basarabiei”, anul VIII, nr.2-3, februarie-martie 1939, p. 126.

ucraineană. Satul Popeștii de Sus, înființat de țărani fugiți de pe pământurile boierești la 1842, a dat dovadă de o puternică vitalitate, în răstimpul celor aproape o sută de ani de la înființare ..., au reușit să formeze prin roirea pe moșiile cumpărate de la boierii din vecinătate alte două sate și un cătun. Ei au știut să arate adevărata funcțiune etnică a neamului nostru românesc, neajutați de nimeni, într-un moment când elementul ucrainean din nordul Basarabiei tindea să se coboare spre toate locurile libere dinspre sud”³¹⁵. Impunerea elementului românesc în raport cu cel ucrainean, preponderent în regiunea de nord a Basarabiei, constituia, în general, un model de menținere și de afirmare a românilor ca populație autohtonă. Monografistul Vasile Cotigă, care a cercetat acest fenomen, sublinia că „expansivitatea popeștenilor, pe lângă faptul că prezintă o deosebită importanță sociologică și o justificată mândrie națională, este și un subiect de actualitate, prin excepția sa la regula veacului”³¹⁶.

O serie de alte manifestări pozitive ale țăranilor din com. Popeștii de Sus, descoperite de echipa monografică a Institutului Social Român din Basarabia, au fost eluidate de către conducătorul echipei, Petre Ștefănuță, în raportul asupra campaniei monografice³¹⁷, expedit Institutului central de la București la 15 septembrie 1938, manifestări pe care le-a propagat și în presa basarabeană a timpului ca exemple de mândrie națională. Petre Ștefănuță încadra în șirul manifestărilor demne de urmat ale popeștenilor hărnicia deosebită a țăranilor, competiția sănătoasă între săteni pentru organizarea și stăpânirea unor frumoase și bogate gospodării, lipsa cărciumii în sat și condamnarea beției de către săteni, cinstea ca și calitate distinctă a locuitorilor și absența cazurilor de furt în localitate etc³¹⁸.

Cercetările monografice ale Institutului Social Român din Basarabia au constituit primul model de studiu științific al realității sociale în ținut. Impactul social al cercetărilor monografice desfășurate de regionala chișinăuiană a fost substanțial, având în vedere, întâi de toate, faptul că cercetările întreprinse în fiecare dintre localitățile supuse exercițiului științific au reliefat atât problemele tipice pentru satul basarabean din această perioadă, cât și problemele specifice anumitor localități aparte. Totodată, popularizarea rezultatelor acestor cercetări prin publicații, presă și conferințe publice a condus la cunoașterea de către conducerea țării³¹⁹ și de către populație

³¹⁵ Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 610.

³¹⁶ Cotigă Vasile, *În legătură cu expansivitatea Popeștenilor*. În: „Viața Basarabiei”, anul VIII, nr.2-3, februarie-martie 1939, p. 100.

³¹⁷ A.N.I.C. Fond Pantelimon Halippa, dosar nr. 523/1938, f. 1-16.

³¹⁸ Ibidem, f. 1-2; Ștefănuță, Petre. Însemnări dintr-o campanie monografică (satul Popeștii de Sus, jud. Soroca). În: „Viața Basarabiei”, anul VIII, nr. 1, ianuarie 1939, p. 39-43.

³¹⁹ Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 607.

a vieții reale a provinciei și a problemelor generate de această realitate, precum și a unor avantaje și modele demne de preluat, pe care le demonstau acele localități.

Din realitatea socială a satelor basarabene, Institutul a scos în evidență o serie de probleme ce țineau de domeniul culturii naționale și s-a străduit să le aducă la cunoștința autorităților publice, de care depindea soluționarea acestora. În cadrul conferințelor, precum și prin intermediul publicațiilor, a fost prezentată problema degradării și dispariției unor importante monumente de cultură. Între acestea, numai din satul Nișcani (jud. Lăpușna) se numărau: o biserică veche din lemn, din care se mai păstrau la acel timp doar „câteva icoane foarte interesante și ușile împărătești”, câteva construcții din bârne, tradiționale pentru zona de codru, din care făcea parte satul, în special case de locuit, construcții la care sătenii au renunțat definitiv fiindcă despăduririle au condus la scumpirea lemnului; un exemplar al celei mai vechi case din sat, cu un sistem unic în tot satul de a închide obloanele ș.a. Pentru salvarea acelor monumente, monografiștii propuneau trecerea obiectelor importante sub ocrotirea și îngrijirea Căminului cultural, iar proprietarii acestora să fie despăgubiți în mod rezonabil de către stat sau instituțiile administrației locale. Institutul, la rândul său, deși dispunea de mijloace financiare destul de modeste, și-a propus achiziționarea mai multor piese dintre cele ce se mai păstrau.

Monografiștii au semnalat mai multe cazuri similare, pe care le-au identificat în diferite localități basarabene. Petre Ștefănuță relatează într-un studiu că „exemple de distrugere ca acestea de la Nișcani există și în alte sate”. În comuna Cigîrleni, județul Lăpușna, de exemplu, „un tip de moară subterană, cu cai, monument etnografic unic în toată țara” ajunsese în pericol de dispariție, pentru că proprietarul se pregătea „să scoată din pământ materialul lemnos pentru foc”, iar într-un alt sat, pe valea Nistrului, „un sistem de oloiniță primitivă, cu piese lucrate numai din lemn, era lăsată în aer liber să putrezească”³²⁰.

Institutul Social Român din Basarabia a fost prima instituție de cercetări științifice în domeniul social din ținut care s-a manifestat ca atare. Activitatea sa de bază, cercetarea științifică a realității sociale, a determinat în mod logic identificarea problemelor grave ale acelei realități și aducerea lor în atenția autorităților în vederea soluționării. Propunerile de soluții pentru multe dintre problemele identificate și semnalate nu au constituit o datorie a Institutului. Faptul că cercetătorii regionali au însoțit cercetările, comunicările și elaborările științifice realizate cu prezentarea de variante de soluții pentru rezolvarea problemelor din localitățile investigate demonstrează, întâi de toate, competența specialiștilor în domeniile pe care le abordau. Pe de altă parte, faptul reprezintă o confirmare clară a interesului și dorinței acestor intelectuali basarabeni

³²⁰ Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 402.

de a-și aduce contribuția la îmbunătățirea situației din localitățile provinciei, la modernizarea vieții sociale și la ridicarea nivelului de cultură și civilizație al Basarabiei.

Concluzii la capitolul 2

Amploarea mișcării sociale românești de cercetare și acțiune socială și interesul față de știința sociologică modernă, manifestat de pătura intelectualității și de oamenii politici români din perioada interbelică, au condus la răspândirea cunoștințelor științifice de domeniu, dar și a ideii despre posibilitatea schimbării în bine a societății prin cunoașterea științifică a realităților sociale. Acțiunile culturale și cultural-științifice care s-au desfășurat după Marea Unire în provincia de Est a țării, cu participarea sau din îndemnul reprezentanților școlii sociologice de la București, au contribuit la popularizarea în mediul intelectual basarabean a ideilor Institutului gustian. În acest mod, în societatea basarabeană de la începutul anilor '30 s-au creat premisele constituirii unei instituții de cercetări științifice, care să se ocupe de studierea realității sociale în regiune. Considerăm că dintre acele condiții favorizante definitorii au fost:

- dorința intelectualității de a contribui la ridicarea culturală a provinciei;
- conștientizarea de către cei mai de vază reprezentanți ai ei a necesității și a importanței genului respectiv de instituție și a metodologiei specifice cercetării sociologice;
- tendința de a identifica problemele din mediul social care împiedicau progresul societății și care trebuiau prezentate autorităților centrale și locale pentru soluționare;
- contribuția instituției centrale de la București la instituirea și sprijinirea activității unor filiale regionale de cercetare.

Ca urmare a cercetărilor întreprinse pentru elaborarea temei prezentei lucrări conchidem că:

1. Contrar îndoielilor existente în epocă și proscrierilor din perioada sovietică, în Basarabia interbelică au funcționat o serie de structuri instituționalizate în domeniul științelor umaniste și sociale, între care cel mai rezultativ a fost Institutul Social Român din Basarabia (1934-1940);
2. I.S.R. din Basarabia a fost organizat în urma conjugării inițiativelor locale și intenției de extindere a Institutului Social Român de la București. Intelectualii basarabeni au avut o contribuție deosebită în organizarea și în activitatea Institutului regional de cercetări științifice în domeniul social;
3. Din punct de vedere structural, Institutul regional a fost organizat și a activat în conformitate cu prevederile statutare și regulamentele Institutului central, elaborând și realizând programe de activitate, planuri de lucru și diverse acțiuni proprii care au reflectat particularitățile regionale. În cadrul Institutului regional au fost organizate 16 secții dintre

care au activat permanent și eficient 5 secții. Activitatea Institutului s-a desfășurat în ambele direcții programate: a conferințelor științifice și a cercetărilor monografice în teren, însă suportul financiar pentru activitățile planificate și desfășurate a fost de multe ori sub nivelul necesităților;

4. Dintre toate activitățile Institutului, cercetările monografice ale localităților basarabene reprezintă cea mai convingătoare dovadă a cercetărilor științifice efectuate cu ajutorul unui suport teoretic solid și în corespundere cu cerințele pentru acest gen de lucrări. Monografiștii basarabeni, la fel ca și cei bănățeni, au respectat cu strictețe rigorile față de lucrările în teritoriu și au manifestat o atitudine plină de responsabilitate față de activitatea asumată;
5. Prevederile programatice ale Institutului privind cercetarea monografică a localităților depășesc realizările atinse (cercetarea unei serii extinse de localități din zona Codrilor Centrali și întocmirea monografiei acestei regiuni, pregătirea și publicarea monografiilor localităților cercetate, întocmirea monografiei Chișinăului etc. au rămas la nivel de deziderate sau la început de cale), însă, totuși au fost cercetate monografic 6 localități basarabene, au fost publicate două volume ale „*Buletinului*” I.S.R. din Basarabia, care au cuprins rezultatele cercetărilor întreprinse în satele Iurcenii, Nișcani și Copanca;
6. Ca urmare a expedițiilor monografice și a cercetărilor sociale în satele desemnate, au fost scoase în evidență un șir de probleme stringente care afectau viața satelor basarabene, iar pentru o parte dintre acestea membrii echipelor monografice au găsit soluții sau au formulat posibilități de abordare;
7. Dificultățile de ordin financiar au împiedicat realizarea în termenii stabiliți sau atingerea, în general, a unor obiective programatice, importante pentru viața socială a Basarabiei, iar evenimentele dramatice din vara anului 1940, când Basarabia a căzut sub ocupație sovietică, au avut ca urmare lichidarea Institutului regional de cercetări științifice.

3. POPULARIZAREA REZULTATELOR ȘI SEMNIFICAȚIA ISTORICĂ A CERCETĂRIILOR INSTITUTULUI SOCIAL ROMÂN DIN BASARABIA

3.1. Buletinul Institutului ca mijloc de diseminare a rezultatelor activității instituției regionale

Potrivit conceptului gustian și directivelor Institutului social central, cercetarea localităților selectate trebuia să se încheie cu întocmirea unor monografii. Rezultatele campaniilor de cercetare monografică în teren urmau să fie sintetizate și prezentate în studii științifice complexe și cuprinzătoare, care să aducă în vizorul publicului larg, dar și al oamenilor politici și al funcționarilor de stat, diferitele dimensiuni ale vieții sociale, economice și spirituale din satele cercetate, inclusiv aspectele problematice ale realității comunitare. Monografiile satelor românești aveau menirea să ajute la cunoașterea țării, din perspectiva îmbunătățirii vieții sociale rurale și a edificării culturale a localităților sătești.

Prin activitatea desfășurată, Institutul Social Român din Basarabia a urmărit să realizeze aceste obiective fundamentale în cuprinsul provinciei, însă perioada limitată de timp în care a funcționat și mijloacele financiare insuficiente nu i-au permis să le atingă în totalitate. Spre deosebire de Institutul Social Banat-Crișana, Institutul regional basarabean nu a reușit să publice monografiile întregi ale satelor cercetate. Filiala chișinăuiană, „nu a dat la iveală o anchetă monografică de sinestătătoare”³²¹. În schimb, a reușit să editeze o publicație periodică, după modelul Buletinelor secțiilor Institutului central, care s-a intitulat „*Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*” și care a popularizat, în paginile sale, rezultatele campaniilor de cercetare și a informat publicul cititor despre cele mai importante activități și implicări ale instituției în viața publică. Revista a trezit un viu interes în mediul intelectual și în publicistica românească a timpului, învrednicindu-se de largi comentarii în diferite reviste și ziare.

Publicația a pretins să devină o ediție periodică și a căutat să apară în forma unor numere (tomuri) anuale, care să cuprindă studii și materiale științifice referitoare la diferite aspecte ale vieții sociale și economice din localitățile basarabene supuse cercetării, după metoda sociologică monografică. Revista și-a propus să întrețină și o rubrică permanentă, intitulată *Cronica*, pentru a oferi spațiu suficient informațiilor și diverselor însemnări despre activitatea generală a filialei regionale și a secțiilor sale.

³²¹ Georgescu, Mitu. *Institutele Sociale Regionale*. În: *Sociologie Românească*, anul III, iulie-septembrie 1938, nr.7-9, p. 391.

Motivele arătate mai sus, cu precădere timpul restrâns al funcționării regionalei și insuficiența dotării financiare a activității acesteia, au determinat încălcarea periodicității apariției publicației. În total, au apărut doar două numere ale „*Buletinului*” (tomul I, în anul 1937, și tomul II, în 1939), cel de-al treilea număr (tomul III, preconizat să apară în anul 1940) a existat doar în variantă manuscris.

Intenția de a edita „*Buletinul*” a fost exprimată după primul an de activitate a Institutului, în lunile martie-aprilie 1936, când s-a anunțat că textele comunicărilor elaborate de către membrii echipei monografice a filialei, care totalizau rezultatele cercetărilor efectuate pe teren și care erau expuse public în cadrul unor conferințe, „vor fi tipărite într-un buletin”³²². Însă, primul număr al revistei a apărut abia în al treilea an de activitate a Institutului și peste mai bine de un an de la anunțarea intenției în acest sens. Principalul impediment la editarea „*Buletinului*” a fost lipsa mijloacelor financiare necesare, care au fost găsite destul de anevoios, după mai multe adresări către diverse instituții publice și de stat. În urma demersurilor făcute, ajutorul acordat de către asociații și instituții, precum Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, primăria Municipiului Chișinău, Prefectura Județului Lăpușna și Consiliul Eparhial din Chișinău, au acoperit costurile financiare stabilite pentru tomul I al revistei și, către sfârșitul verii anului 1937, primul număr al „*Buletinului*”, a fost editat la tipografia „Tiparul Moldovenesc” din Chișinău³²³.

Publicarea primului număr al revistei s-a datorat, în mare parte, muncii Comitetului de redacție al „*Buletinului*”, care a fost ales în cadrul unei ședințe a Secției Sociologice a Institutului, din componența căruia făceau parte: Teodosie Al. Știrbu, Aurel Sava, Nicolae Moroșan și Petre Ștefănuță³²⁴. Comitetul a aprobat hotărârea definitivă despre tipărirea primului tom, a „întocmit cuprinsul Buletinului”³²⁵, s-a ocupat de redactarea textelor expediate spre publicare, precum și de îndeplinirea formalităților necesare pentru apariția publicației.

Tomul (numărul) I al „*Buletinului*”, cu un volum de 416 pagini (420 cu 4 pagini introductive (V-VIII), autor, președintele instituției, Pantelimon Halippa), a cuprins 17 texte ale studiilor științifice, 56 de figuri, 14 planșe și 3 spițe genealogice. În acest cadru cantitativ, „*Buletinul*” a înfățișat o parte semnificativă din rezultatele cercetărilor monografice, întreprinse de Institutul basarabean în vara anului 1935 și vara anului 1936, popularizând în mediul intelectual prima experiență obținută de regională în cunoașterea științifică a realităților sociale din satele

³²² Halippa, Pantelimon. Institutul Social Basarabia. Activitatea de la 18 noiembrie 1934 până la 22 martie 1936. In: *Sociologie Românească*, anul I, aprilie 1936, nr.4, p. 23.

³²³ Halippa, Pantelimon. Institutul Social Român din Basarabia (după 3 ani de activitate). În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. VI.

³²⁴ D.J.I.A.N. Fond Paul Mihail, dosar 925.

³²⁵ Ibidem, dosar 925.

Basarabiei. Cadrul valoric al acestui număr al „*Buletinului*” rezidă în conținutul studiilor inserate, prin care au fost elucidate „diferite aspecte ale vieții sociale și economice din două sate așezate în fosta regiune a Codrul-Bâcului, satele Nișcani și Iurcenii din județul Lăpușna”³²⁶ și în informațiile prețioase despre cele mai însemnate activități ale Institutului, de la înființarea sa (în 1934) până la apariția „*Buletinului*” (în 1937).

În loc de Notă introductivă sau Argument, „*Buletinul*” a inserat rezumatul președintelui regionalei, Pantelimon Halippa, cu privire la cei trei ani de activitate parcurși până la acea etapă. Prin această informație-rezumat, „*Buletinul*” a reiterat câteva idei fundamentale care jalonau activitatea filialei regionale. A fost susținută ideea neafilierii politice a Institutului de la Chișinău, precizându-se că de la constituirea în regiune a instituției de cercetări sociale echipa fondatoare și-a propus nu doar să urmeze gândul profesorului Dimitrie Gusti de a contribui la edificarea culturală a țării prin cunoașterea ei științifică, ci, mai mult, a socotit că este de datoria sa să cunoască realitățile sociale, „fără nici o încadrare în doctrina vre-unui partid politic”³²⁷. O altă teză majoră privea motivul care determina Institutul „să rămână ancorat în sate”, pentru cercetarea realităților sociale ale Basarabiei. În explicarea acestei idei, Pan. Halippa a precizat că așa cum satele moldovenești din provincie constituiau baza naționalismului românesc, Institutul a socotit ca primele cercetări monografice să fie efectuate în mediul rural. Prin intermediul „*Buletinului*”, Halippa sublinia că membrii echipei monografice a Institutului, doreau și urmăreau să cunoască „satul moldovenesc așa cum se prezintă el”, pentru ca prin acele cercetări să fie utili „întregii conduceri publice, care și-a luat sarcina de a ridica nivelul cultural și economic al satelor”³²⁸ basarabene. Conștient de faptul că nu poate face generalizări și concluzii asupra satului din Basarabia pe baza rezultatelor doar a două campanii de cercetare, președintele Institutului sublinia, totuși, că „satul moldovenesc din Basarabia trăiește o întreagă lume de gândire, simțire și viață românească”³²⁹.

„*Buletinul*” înlesnea formarea unei imagini generale obiective, dar și incitante, despre viața reală a localităților cercetate. Astfel, Pan. Halippa atrăgea atenția asupra unor fenomene paradoxale, atestate în timpul cercetărilor monografice din cele două sate, Iurcenii și Nișcanii, de către Petre Ștefănuță și Dumitru Barbu. A specificat, spre exemplu, că potrivit opiniei argumentate a lui Petre Ștefănuță, cercetările de la Iurcenii au demonstrat că numărul excesiv de mare de

³²⁶ Georgescu, Mitu. Institutele Sociale Regionale. În: *Sociologie Românească*, anul III, iulie-septembrie 1938, nr.7-9, p. 391.

³²⁷ Halippa, Pantelimon. Institutul Social Român din Basarabia (după 3 ani de activitate). În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. V.

³²⁸ Ibidem, p. VI.

³²⁹ Ibidem, p. VI.

analfabeți (82% din numărul total al populației) nu diminuau intensitatea vieții spirituale a locuitorilor, satul impunându-se printr-o cultură populară autohtonă foarte bogată. La Nișcani, însă, deși procentul de știutori de carte era mult mai mare (63% din populație) și se înregistrau multe biblioteci gospodărești, satul dispunea de o cultură cărturărească, cultura populară fiind mult mai redusă. În satul Nișcani, cercetările monografice au constatat prezența unei aristocrații spirituale a satului, compusă din mai multe persoane înzestrate „cu o cultură religioasă, căpătată prin lectura cărților sfinte”. De la acele persoane, în opinia monografiștilor, „radiază asupra satului întreg îndrumările necesare în viața spirituală a locuitorilor”³³⁰. Spre deosebire de situația constatată în Nișcani, la Iurcenii au fost identificate doar unele persoane inițiate în literatură și în fenomenele naturii (Ion Tăutul, Ion Cocul), însă acestea reprezentau adevărate autorități spirituale ale localității³³¹.

Informația-rezumat a dezvăluit și unele concluzii sugestive, generalizate de către Pantelimon Halippa în urma analizei rezultatelor cercetării principalelor ocupații, practicate de locuitorii satelor Iurcenii și Nișcani. Făcând trimitere la studiile monografiștilor Nicolae Moroșan, Leonida Guștiuc, Paul Guja, Sergiu Gonța, Teodosie Știrbu, publicate în același număr al *Buletinului*, președintele Institutului arăta că îndeletnicirile oamenilor din acele localități se aflau în raport direct cu natura solului și condițiile cosmosului.

Cele șaptesprezece studii științifice, care au urmat după informația-rezumat, excelând „prin cercetarea amănunțită a domeniilor respective, prin calitatea informației și justetea observațiilor ... prin seriozitatea cu care fiecare problemă a fost atacată”³³², erau, în egală măsură, un suport științific documentar pentru diversele domenii ale științei și un îndemn temeinic pentru acțiunile practice ale autorităților publice și ale comunităților, menite să modifice spre bine situația reală din satele basarabene.

Seria lucrărilor științifice începe cu studiul dr. Nicolae Moroșan „*Geologia satului Nișcani privită în cadrul cosmologic al satului*”³³³. Lucrarea, înzestrată cu 5 figuri și 6 planșe și extinsă în cadrul a 28 de pagini ale *Buletinului*, a însumat rezultatele primelor cercetări asupra cadrului geologic și geomorfologic, efectuate în teritoriul satului, cercetări obligatorii la pregătirea unei monografii complete a oricărei localități. Studiul descrie, cu multe detalii, relieful, stratigrafia și paleontologia depozitelor, inclusiv cu ample explicații ale vârstei acestora (pliocenul inferior,

³³⁰ Ibidem, p. VI.

³³¹ Ibidem, p. VII.

³³² Georgescu, Mitu. Institutele Sociale Regionale. În: *Sociologie Românească*, anul III, iulie-septembrie 1938, nr. 7-9, p. 392.

³³³ Moroșan, Nicolae. *Geologia satului Nișcani privită în cadrul cosmologic al satului*. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 1-28.

neogenul, quaternarul, pleistocenul), constatând că solul din acea zonă este o formațiune recentă, creată în holocen. Studiul prezintă rocile utile, hidrologia regiunii, alunecările de straturi, apele curgătoare, indicând avantajele și dezavantajele geologice ale localității. Informația reflectată în acest studiu, referitoare la consecințele cutremurelor de pământ asupra mișcărilor de teren din Nișcani, a fost întocmită în baza datelor culese de autor de la sătenii-informatori, confirmate și completate cu cele oferite de către Direcția Stațiunii Meteorologice din Chișinău.

Studiul monografistului Nicolae Moroșan, popularizat prin intermediul „*Buletinului*”, foarte bine documentat și întemeiat pe o consistentă bibliografie academică, oferă informații prețioase despre geologia localității, mai ales, factorilor de decizie, de competența cărora ținea să valorifice potențialul teritoriului. Pentru autorități și săteni erau de interes, mai cu seamă, două dintre cele 6 concluzii pe care autorul le-a formulat în încheierea studiului: 1) cauza principală a tuturor fenomenelor geologice negative, depistate în teritoriul satului Nișcani, derivau din defrișările și, parțial, exploatările speciale ale diferitelor roci și 2) inexistența, aproape totală a luptei cu acțiunea negativă a factorilor geologici – fizici, chimici și biologici, ceea ce urma să conducă la pagube mari în viitor³³⁴. Profesorul Nicolae Moroșan a sugerat și unele soluții pentru înlăturarea aspectelor problematice ale geologiei satului, între care: plantarea arbuștilor, construirea unor baraje, schimbarea modului de a ara pământul etc.

Un studiu mai puțin voluminos, dar la fel de valoros, atât pentru știința pedologică din Basarabia, cât și pentru activitatea agricolă a țăranilor din satul Nișcani, publicat în „*Buletin*”, poartă titlul „*Solul moșiei comunei Nișcani*” și a fost elaborat și prezentat de către inginerul agricol, Leonida Guștiuc, membru al echipei monografice a Institutului. În opinia sa, timpul rezervat cercetării în teren a fost insuficient pentru realizarea unui studiu complet al problemei, „totuși, o orientare destul de precisă s-a putut stabili”³³⁵. Autorul a reușit colectarea și generalizarea datelor necesare pentru evidențierea avantajelor și dezavantajelor solului moșiei. În baza rezultatelor cercetării, Leonida Guștiuc a ajuns la concluzia că solul moșiei Nișcani este foarte bun pentru agricultură, deoarece „prezența multor izvoare în raza acestei moșii îl avantajează economic”³³⁶ și agricultorul îl poate întrebuința pentru cultivarea diverselor culturi solicitate în gospodărie. Textul studiului a fost completat cu un șir de clișee de cernoziom executate de Leonida Guștiuc și perfectate în Atelierele Grafice „E. Grabovsky” din Chișinău³³⁷.

³³⁴ Ibidem, p.27.

³³⁵ Guștiuc, Leonida. Solul moșiei comunei Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 29.

³³⁶ Guștiuc, Leonida. Solul moșiei comunei Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 29-38.

³³⁷ Ibidem, p. 29.

Studiul specialistului în geografie, Paul Guja, „*Natura și omul la Nișcani, observări antropogeografice*”, completat cu 7 figuri și 2 planșe, ocupă spațiul a 16 pagini în „*Buletin*” și dezvăluie ample informații cu privire la așezarea geografică a localității. Lucrarea explică fenomenele iminente modului rural de trai, atestate în Nișcani, între care deplasarea, împărțirea, mărirea satului, descrie construcțiile tipice, populația, căile de comunicații, lucrările executate de locuitorii satului în comun etc. În baza observărilor antropogeografice efectuate în teritoriu, autorul a dedus „că nișcănenii știu să se folosească cu pricepere de ceea ce au ca dar din partea naturii și își înlesnesc mult traiul lor în acest sat”³³⁸. Cercetările monografice i-au permis să concluzioneze că „mediul fizic de codru din Podișul Moldovenesc a întipărit în firea nișcănenilor o mulțime de caracteristici de trai, atât din punct de vedere al așezărilor, al locuitorilor, al uneltelor de lucru, cât și al înfățișării fizice și al tuturor manifestărilor lor în societate”³³⁹. Studiul este înzestrat cu multe fotografii (în special ale caselor de locuit), figuri și planșe, care fac evidentă diferența între cele două categorii sociale prezente în sat, mazilii și țăranii.

Membrul echipei monografice, Alexei A. Arvat, învățător din s. Cojușna, doctorand, a publicat în tomul I al „*Buletinului*” două studii care vizează regnul vegetal al teritoriului satului Nișcani: unul prezintă plantele ornamentale, iar altul plantele medicinale și medicina populară din localitate³⁴⁰. În temeiul cercetărilor efectuate, autorul a confirmat părerea colegilor de echipă privitoare la diferențele existente între cele două categorii sociale din sat, țăranii și mazilii, inclusiv, prin tipurile diferite de plante ornamentale de grădină, preferate de țărani și de mazili. Totodată, studiile întreprinse i-au permis să constate că între casele mazililor și ale țăranilor nu erau diferențe „în privința florilor de pe ferestre”³⁴¹.

Lucrările monografistului Alexei Arvat sunt valoroase și prin faptul că sunt bogat documentate (informația inclusă a fost colectată de la 30 de informatori), conțin ample descrieri ale caracteristicilor botanice ale plantelor decorative specifice regiunii, sunt însoțite de bibliografii consistente, sunt bine structurate și propun multe sugestii practice referitoare la medicina populară. În viziunea autorului, recomandarea de către medici a plantelor medicinale pentru tratarea diferitor boli, în combinație cu soluțiile medicamentoase, contribuiau la sporirea popularității specialiștilor printre locuitorii satelor.

³³⁸ Guja, Pavel. *Natura și omul la Nișcani*. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 54.

³³⁹ Ibidem, p. 54.

³⁴⁰ Arvat, Alexei. *Plantele ornamentale la Nișcani; Plantele medicinale și medicina populară la Nișcani*. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 55-68 și p. 69-124.

³⁴¹ Ibidem, p. 56.

Două studii a publicat în acest număr al „*Buletinului*” și cercetătorul Paul Mihailovici (preotul Paul Mihail), unul intitulat „*Satul Nișcani după documente și tradiții*”³⁴² iar al doilea, „*Personalități religioase și culturale din Nișcani*”³⁴³. Studiile reflectă rezultatele cercetării cadrului istoric al localității și a unor manifestări culturale caracteristice. Datorită primului studiu cititorii au prilejul să afle despre atestarea documentară a localității, precum și opinia cercetătorului care consideră că satul „așezat în calea drumului domnesc ce mergea la Tighina și cetatea Orheiului, este ... mult mai vechi, decât îl arată răzlețele frânturi de documente ce s-au publicat și s-au găsit în dosare”³⁴⁴. Pentru confirmarea vechimii localității, autorul a utilizat atât documente, unul dintre primele fiind un act din 9 mai 1654, emis în Iași, cât și inscripțiile de pe pietre funerare din cimitirul sătesc. Cea mai voluminoasă și mai bogat documentată parte a studiului conține istoriile bisericii și a cimitirului din localitate. În compartimentul intitulat *Tradiții*, autorul dezvăluie relatările a 12 mazili nișcăneni, iar compartimentul *Anexe*, dotat cu documente ce datează din 1798 și de la începutul secolului XIX, este completat cu două spițe genealogice și cu fotografii ale bisericii din sat și ale unor icoane vechi. Cel de-al doilea studiu reprezintă rezultatul unor conversații cu sătenii, considerați personalități interesante, datorită adeziunii lor față de carte.

Satul Nișcani a fost prezentat prin prisma datelor statistice de către cercetătorul Sergiu Bogos, profesor școlar, care a publicat în acest număr al „*Buletinului*” doar o parte din materialul statistic sistematizat în urma campaniei monografice din teritoriu. Autorul specifică că pentru culegerea datelor a aplicat metoda directă, „cercetând gospodărie cu gospodărie”, o metodă care se potrivește condițiilor specifice mediului rural și gradului de cultură al populației, însă „... neîncrederea țăranului, neînțelegerea scopului urmărit, mentalitatea omului de la țară” au cauzat reticența intervievaților. Totuși, autorul a reușit să prezinte statistica demografică, din care rezultă o creștere continuă a populației localității (în perioada 1930-1936 în localitate s-au născut 339 persoane și au decedat 178), și statistica economică prin care explică mai multe fenomene ale vieții de atunci a satului Nișcani, inclusiv sărăcia locuitorilor³⁴⁵.

Alte trei studii familiarizează cititorii cu unele îndeletniciri casnice tradiționale în satul Nișcani, vopsitul cu buruieni și ornamentarea interioarelor. Aceste aspecte din viața localității au fost cercetate de Mircea Al. Ieniștea, asistent la Muzeul Național de Istorie Naturală din Chișinău, și Ioan Antonovici, profesor școlar. Mircea Al. Ieniștea a realizat, de fapt, un studiu de pionierat,

³⁴² Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 125-158.

³⁴³ Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 159-171.

³⁴⁴ Mihailovici, Pavel. Satul Nișcani după documente și tradiții. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 125.

³⁴⁵ Bogos, Sergiu. Nișcanii în lumina datelor statistice. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 219-231.

datorită axării sale pe cercetarea problemei cromaticii populare. Cercetătorul a atestat dispariția, aproape în totalitate, a „vopsitului cu buruieni”, a determinat cauzele renunțării la acest meșteșug în satul Nișcani și a descris, potrivit datelor culese de la gospodinele în etate, tehnologia vopsitului firelor și vopsitului ouălor, folosind plantele, a prezentat o listă de plante care se foloseau anterior în calitate de coloranți, cu specificarea culorilor care se obțineau³⁴⁶. În aceeași ordine de idei, „*Buletinul*”, a dezvăluit rezultatele cercetării de către monografistul Ioan Antonovici a modului în care localnicii își ornamentau interioarele. Într-un studiu relativ concis (în volum de 8 pagini) sunt prezentate manifestările de gust ale nișcănenilor și factorii care le influențau. În general, s-a remarcat că împodobirea interioarelor în Nișcani lăsa „impresia unei tendințe spre puritate” a sătenilor³⁴⁷.

Același cercetător, Ioan Antonovici, a publicat și un mic studiu în care s-a referit la răstignirile din satul Nișcani, foarte puțin cercetate în Basarabia. Autorul scrie despre existența doar a unei singure schițe cu referire la această problemă, publicată de Petre Constantinescu-Iași, și câteva fotografii apărute anterior în revista „*Viața Basarabiei*”. Ioan Antonovici remarcă atitudinea extrem de pioasă a nișcănenilor față de răstigniri (troițe), însă subliniază că în localitate nu exista nici un meșter care să le confecționeze, astfel că cele mai multe răstigniri din Nișcani erau comandate la meșterii din comuna Căbăiești³⁴⁸.

Din aceeași zonă a manifestărilor spirituale face parte și studiul cercetătorului Sergiu Roșca cu privire la problema controversată a „calendarului îndreptat”. Autorul a expus rezultatele cercetării sale în cuprinsul a 17 pagini³⁴⁹ din tomul I al „*Buletinului*”. Cercetătorul a generalizat opiniile sătenilor referitoare la introducerea noului calendar bisericesc, a făcut observații proprii și a evidențiat efectele negative ale trecerii la noul calendar (scăderea interesului sătenilor față de biserică, dublarea numărului de sărbători religioase, persistența îndoielii și a neîncrederii în preoți etc.). Pentru înlăturarea momentelor negative legate de acest subiect se recomandă ca accentul să fie pus pe „o intensă activitate religioasă și culturală”³⁵⁰ printre săteni.

Cel mai amplu studiu privitor la manifestările culturale din satul Nișcani, pe care îl cuprinde tomul I al „*Buletinului*”, este lucrarea profesorului Petre Ștefănuță, „*Bibliotecile țărănești din Nișcani*”. Studiul este destul de voluminos (33 de pagini) și foarte bogat în conținut.

³⁴⁶ Ieniștea, Mircea. Vopsitul cu buruieni la Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 233-239.

³⁴⁷ Antonovici, Ioan. Ornamentarea interioarelor în satul Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 329-336.

³⁴⁸ Antonovici, Ioan. Răstignirile (Troițele) din satul Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 237-243.

³⁴⁹ Roșca, Sergiu. Problema calendarului îndreptat în satul Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 345-360.

³⁵⁰ Ibidem, p. 359.

Cercetătorul propune o analiză statistică a bibliotecilor particulare ale nișcănenilor, formate prin procurarea individuală de carte, în conformitate cu interesele și preferințele fiecăruia. În baza informațiilor colectate, dar și a celor urmărite în alte sate, în care autorul s-a aflat pentru colectări de folclor, sunt dezvăluite date importante privind răspândirea cărții științifice în satele basarabene. Petre Ștefănuță a constatat că „lucrările științifice pătrund în sate în rândul al treilea, după cele religioase și literare”. În opinia autorului, prezența lor în bibliotecile particulare din Nișcani, „ne face să întrezărim o orientare a clasei noastre rurale spre o agricultură rațională”³⁵¹. Cărțile de științe aplicative, în deosebi cele ce țin de științe agricole, erau mult mai căutate decât cele teoretice, social-politice sau istorice. După cum rezultă din diagrama întocmită de Petre Ștefănuță, din totalul de cărți științifice depistate în comuna Nișcani cele mai multe (31 de cărți) erau din domeniul științelor aplicative, ocupând treapta de sus a diagramei. Însemnătatea practică a lucrărilor științifice pentru viața rurală este demonstrată de experimentarea cu succes de către țăranii basarabeni a altoitului pomilor fructiferi, îngrășatului păsărilor domestice și altor sfaturi expuse în aceste studii.

Studiul conține informații prețioase despre pătrunderea și circulația cărții în satul basarabean, despre genurile preferate, precum și sugestiile autorului „asupra mijloacelor de acțiune în mediul rural, grație cărții tipărite”³⁵². Petre Ștefănuță, a înzestrat studiul cu anexe în care a inclus bibliografia cărților românești, tipărite cu alfabet chirilic sau rusesc, care au apărut până la 1918 în Vechiul Regat, Ardeal și Basarabia și care au fost găsite în casele locuitorilor din Nișcani. Numărul destul de mare al acestora în bibliotecile particulare din Nișcani demonstrează că satul românesc din Basarabia „n-a zăcut în întuneric” în timpul celor 106 ani de stăpânire rusească. „Cu toate încercările de înstrăinare a moldovenilor, cartea românească a răsbătut la sate, până în cele mai întunecate bordeie și a întreținut flacăra vie a conștiinței naționale”³⁵³, este concluzia autorului.

„*Buletinul*” cuprinde trei studii extrem de valoroase pentru cunoașterea realității sociale rurale din Basarabia, care prezintă, exclusiv, rezultatele cercetărilor din prima campanie de cercetări sociologice monografice, de la Iurcenii județului Lăpușna. Acestea sunt: „*Răzeșia Iurcenilor*”, studiu elaborat de juristul Aurel V. Sava; „*Industria olăritului în comuna Iurcenii*,

³⁵¹ Ștefănuță, Petre. Bibliotecile țărănești din Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 304.

³⁵² Georgescu, Mitu. Institutele Sociale Regionale. În: *Sociologie Românească*, anul III, iulie-septembrie 1938, nr.7-9, p. 392.

³⁵³ Ștefănuță, Petre. Bibliotecile țărănești din Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 317.

județul Lăpușna”, întocmit și prezentat de profesorul Sergiu Gonța și „*Două variante basarabene la basmul „Harap Alb” al lui Ion Creangă*”, elaborat de Petre Ștefănuță.

Studiul lui Aurel Sava este o lucrare voluminoasă (37 de pagini), în baza analizei a peste 300 de documente pe care autorul le-a descoperit în arhiva mănăstirii Vărzărești și la localnici, unul dintre acestea provenind din cancelaria domnească a lui Alexandru cel Bun. În ansamblu, studiul abordează problema moșiei satului Iurceni (formarea și extinderea ei) și prezintă argumente, probate documentar, ale ființării acestui sat, cu moșie clar delimitată încă din secolul al XIV-lea. În *Anexele* la acest studiu, autorul a reprodus textele unor documente care datează cu anii 1667, 1783, 1785, 1825³⁵⁴.

O caracterizare amănunțită a industriei casnice a olăritului, cu specificul practicării meșteșugului în satul Iurceni, a apărut în tomul I al „*Buletinului*”, datorită cercetătorului Sergiu Gonța. Studiul conține date exacte despre numărul de familii care practicau olăritul pentru a-și asigura existența, prezintă starea rudimentară a acestei ocupații casnice, condițiile de muncă nocive și anti sanitare, nerentabilitatea producției, răspândirea bolilor grave printre olari, care provocau moartea lor prematură etc. Esențial este că lucrarea propune un șir de soluții pentru redresarea situației și înviorarea meșteșugului, în special, prin crearea unei cooperative a olarilor și pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai a olarilor din această localitate³⁵⁵, care puteau fi instructive și valabile pentru multe alte sate basarabene.

Viața cultural-spirituală a comunei Iurceni a fost dezvoltată, în anumite aspecte, în studiul lui Petre Ștefănuță. Studiul prezintă fenomenul povestitului, foarte răspândit printre iurceneni, inclusiv în rândul neștiutorilor de carte și reproduce două variante ale basmului crengian „Harap Alb”, așa cum acestea au fost povestite de țăranii din Iurceni: una numită „Povestea lui Aliman”, culeasă de la Toader Tâmbure (61 ani), iar cea de a doua variantă, „Povestea lui Bou Roș”, culeasă de la Pavel Sandu (40 ani, analfabet)³⁵⁶.

Informații extrem de interesante oferă studiul cercetătorului Teodosie Știrbu, profesor, specialist în economie, care a analizat aspectele economice particulare ale satelor Iurceni și Nișcani. Studiul intitulat „*Manifestări economice la Iurceni și Nișcani*” dezvăluie un spectru larg de aspecte, între care: structura economică deosebită a celor două sate, problema claselor sociale țăărănești specifice regiunii, disponibilitățile de muncă ale păturii rurale, specializarea exploatarei

³⁵⁴ Sava, Aurel. Răzeșia Iurcenilor. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 200-208.

³⁵⁵ Gonța, Sergiu. Industria olăritului în com. Iurceni, jud. Lăpușna. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 209-218.

³⁵⁶ Ștefănuță, Petre. Două variante basarabene ale basmului Harap Alb de Ion Creangă. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 361-391.

agricole, industriile anexe și meșteșugurile, regimul muncii și rentabilitatea exploatării agricole, comerțul, contactul sătenilor cu orașul etc³⁵⁷. Autorul a evidențiat problemele din sfera economică ale celor două localități și a propus un „program de remediere a situației acestor sate, cu mult proletariat agricol și cu mazili tradiționaliști și lipsiți de inițiativă, care ar putea ocupa prisosul lor de populație”³⁵⁸.

Acest studiu, devenit cunoscut publicului larg înainte de a fi publicat în „*Buletin*” datorită apariției sale în extras (broșură separată), a avut parte de critici și aprecieri elogioase din partea unor personalități remarcabile precum, Mareșalul Alexandru Averescu, Gheorghe I. I. C. Brătianu, Simion Mehedinți, M. Manoilescu, Lothar Rădulescu, Mircea Djuvara, Pantelimon Synadino, prof. universitar, Ștefan Șușnea ș.a. cunoscuți economiști și politicieni români. Generalul P. Cănciulescu sublinia că lucrarea „prezintă o deosebită valoare documentară pentru oricine dorește a cunoaște condițiile de viață ale țăranului basarabean”³⁵⁹. Lotar Rădăceanu, Pantelimon Synadino, M. Manoilescu, la fel, au exprimat aprecieri înalte despre studiul lui Teodosie Știrbu, însă un șir de publicații periodice, între care, ziarele: „Universul”, „Excelsior”, „Prezentul”, „Viața Basarabiei”, „Gazeta Basarabiei” și „Nașa Reci”, au expus critici asupra lucrării, considerând exagerate datele autorului privitoare la starea de mizerie a țăranilor din satele Iurcenii și Nișcani.

Un alt studiu complex publicat în primul tom al „*Buletinului*”, care a însumat rezultatele cercetărilor efectuate în trei sate din județul Lăpușna, a abordat problemele școlare identificate în acele localități³⁶⁰. Studiul aparține învățătorului din com. Stolniceni, Dumitru Barbu, care a participat în campania monografică din com. Nișcani, însă care a utilizat și datele privitoare la com. Iurcenii, colectate în 1935 de echipa statistică a Institutului regional, precum și datele colectate din proprie inițiativă în com. Stolniceni, în procesul elaborării monografiei acestei localități, pe care reușise să o redacteze deja în manuscris. Printre problemele grave care afectau domeniul educației în cele trei sate, autorul a evidențiat lipsa localurilor speciale pentru școli, dotarea insuficientă a instituțiilor școlare, procentul înalt al analfabetismului în rândul populației (în Nișcani – 37,1%, în Iurcenii – 82,1%, în Stolniceni – 57,95%), greutatea materiale ale școlilor care împiedicau procesul educațional etc. Un lucru îmbucurător remarcat de cercetător a fost faptul că școlile din aceste sate erau bine înzestrate cu personal didactic (câte 4 posturi în fiecare instituție). Prin intermediul acestui studiu, autorul făcea publice problemele caracteristice

³⁵⁷ Știrbu, Teodosie. Manifestări economice la Iurcenii și Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 241-272.

³⁵⁸ Golopenția, Anton. Două centre regionale de organizare românească și de documentare: Institutele Sociale din Banat și Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul II, noiembrie-decembrie 1937, nr.11-12, p. 532.

³⁵⁹ Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 410.

³⁶⁰ Barbu, Dumitru. Probleme școlare în satele Nișcani, Iurcenii și Stolniceni din jud. Lăpușna. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 273-294.

majorității școlilor basarabene, care trebuiau să pună în gardă autoritățile guvernamentale și să le determine să se implice, după caz.

Tipărirea primului tom al „*Buletinului*” s-a încheiat la 31 iulie 1937. Exemplarele revistei Institutului Social Român al Basarabiei au fost difuzate în bibliotecile publice și ale instituțiilor de învățământ superior din Chișinău și din țară.

Despre continuitatea ediției periodice, prin publicarea, în scurt timp, a celui de-al doilea tom al revistei, s-a anunțat în repetate rânduri, inclusiv în paginile tomului I al „*Buletinului*”. În această privință, alăturat ideii de continuitate, revista a făcut și unele precizări privitoare la studiile care urmau să se regăsească în paginile următorului tom. Se preconiza publicarea „mai pe larg” a rezultatelor cercetării olăritului practicat în Iurcenii (jud. Lăpușna), având în vedere că „studiile consacrate unităților sociale specializate în anumite profesii sau ramuri agricole aduc interesante date asupra vieții economice din satele noastre”³⁶¹. Se anunța, de asemenea, că va apărea studiul lui I. Stoian, profesor la Școala Normală „Vasile Lupu” din Iași, participant la cercetările monografice din Nișcani (august 1936), care „a studiat lirica populară a acestui sat” și a clasificat „materialul folcloric adunat... după un criteriu original și propriu ..., grupând motivele după sentimentul ce-l exprimă”³⁶². Totuși, aceste proiecte, din anumite motive obiective, nu au fost realizate întocmai.

În alte reviste și ziare, anunțurile despre pregătirea următorului număr al *Buletinului* au devenit frecvente, mai ales, după deschiderea, la 19 noiembrie 1937, a ciclului de conferințe de prezentare a rezultatelor campaniei monografice desfășurate de Institutul regional, în luna august a aceluiași an, în satul Copanca din jud. Tighina. Orice informație despre conferințele și comunicările care aveau loc în cadrul ciclului respectiv era însoțită de precizarea că „materialul prelucrat va apare tipărit într-un buletin”³⁶³. Din conținutul acelor informații se înțelegea cu ușurință că publicația se afla în pregătire și că studiile elaborate în baza rezultatelor cercetărilor de la Copanca (august 1937) vor forma conținutul de bază al celui de-al II-lea tom al „*Buletinului*”.

Varianța manuscris a numărului II al „*Buletinului*” a fost gata în anul 1938, însă din cauza dificultăților financiare, tipărirea volumului s-a târăgănat până în următorul an. Documentele timpului confirmă că la începutul anului 1938 Institutul regional aștepta o subvenție în acest scop din partea Direcției centrale. Întârzierea banilor promiși de la București, faptul că „din Basarabia, Institutul Social Român, nu primește nici o subvenție, iar Statul nu sprijină cercetările științifice

³⁶¹ Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 408.

³⁶² Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 415.

³⁶³ Comunicările monografice ale ISR din Basarabia. În: *Viața Basarabiei*, anul VII, nr.1-2, ianuarie-februarie 1938, p. 120.

întreprinse de către instituții particulare”³⁶⁴, cu toate că i se ceruse susținerea necesară, au determinat reținerea lucrărilor de tipărire a celui de-al doilea tom. Între timp, s-a schimbat și viziunea asupra conținutului propus pentru noul număr al revistei. Având în vedere intenția de a însuma și publica, în viitor, monografia integrală a satului Copanca, s-a decis ca noul număr al revistei să cuprindă, exclusiv, rezultatele cercetărilor monografice din acea localitate. La începutul lunii martie 1939 se anunța că „Buletinul nr.2 al Institutului, cu studii monografice, privitoare la satul Copanca, județul Tighina, se tipărește”³⁶⁵ și că apariția lui este așteptată la începutul lunii august 1939. Formatul respectiv al tomului II al „*Buletinului*”, a oferit temeiul pentru calificarea lui de către unii autori, atât din epocă, cât și din prezent, drept monografia satului Copanca, deși, publicația nu întrunește integral cerințele genului respectiv de lucrare.

Tomul II al publicației a fost pregătit de redactorii dr. Nicolae N. Moroșan, secretar general al Institutului, Petre V. Ștefănuță, director, și Teodosie Al. Știrbu, vice-președinte a instituției basarabene. Numărul a apărut drept continuare la „*Buletinul*”, tom I (1937), dar cu titlul modificat în „*Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*”, tom II (1938). Schimbarea titlului a fost determinată de transformarea I.S.R. din Basarabia în Regionala Chișinău a Institutului de Cercetări Sociale al României (1939). În diferite note din cuprinsul tomului II și pe coperta câtorva extrase din acest număr s-a utilizat, însă, titlul de „*Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*”, tom II, 1938. Tomul II al revistei a putut să apară datorită sprijinului material acordat de Serviciul Social și de Fundația Regală Culturală „Principele Carol”, conduse de profesorul Dimitrie Gusti.

Cel de-al doilea și ultimul număr al „*Buletinului*” are un volum total de 672 pagini. Cuprinsul părții principale a revistei, 606 pagini, îl reprezintă textele studiilor științifice, elaborate în baza rezultatelor cercetărilor monografice, acestea fiind înzestrate cu 5 hărți, 35 de figuri, 15 diagrame, 3 spițe genealogice, 35 de texte muzicale și 36 planșe. Rubrica *Cronica*, compartimentată în trei secțiuni: Însemnări; Idei și fapte; Recenzii, cuprinde 32 de pagini, iar alte 21 de pagini includ rezumatele studiilor din același „*Buletin*”, perfectate în limba franceză.

La elucidarea realităților sociale ale comunei Copanca județul Tighina în baza rezultatelor cercetărilor monografice efectuate pe teren și-au adus contribuția 19 autori – membri ai echipei monografice basarabene, care au propus spre publicare în „*Buletin*” 20 de studii științifice. Dintre acestea, 18 studii reprezintă lucrări monoautor, fiind semnate de cercetătorii Florov N., Moroșan

³⁶⁴ Ștefănuță, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul III, ianuarie-martie 1938, nr.1-3, p. 98.

³⁶⁵ Institutul de Cercetări Sociale al României. Activitatea Regionalelor. În: *Sociologie Românească*, anul IV, ianuarie-martie 1939, nr.1-3, p. 135.

N., Arvat A., Ieniștea M., Năstase Gh., Necrasov O., Barbu D., Guja P., Costețchi M., Vrabie Gr., Grosu P., Ștefănuță P., Popovici V., Antonovici I. și Cotigă V., iar 2 (două) studii au fost elaborate și publicate în coautorat de către Bogos S. în tandem cu Pop C. și Știrbu T., în colaborare cu fratele său, Știrbu N. Trei autori, Moroșan N., Barbu D. și Cotigă V., au publicat în acest tom câte două studii.

Agrogeologia regiunii Copanca a fost prezentată, în „*Buletin*”, de cunoscutul cercetător în domeniu, dr. Nicolae Florov³⁶⁶, studiul căruia a deschis lista lucrărilor din cuprinsul revistei. Lucrarea cuprinde peste 30 de pagini de text științific, 3 hărți și 9 planșe. Pe baza măsurărilor și hărților întocmite de autor, studiul precizează așezarea geografică a localității, modul în care s-a format depozitul de loess, descrie terasele pantei spre Valea Nistrului și bogăția de roci proprie teritoriului, reliefează caracteristicile geo-morfologice mai importante, inclusiv „minunea cu „mutarea” Nistrului în regiunea Copanca”³⁶⁷. Un interes deosebit prezintă descrierea solurilor și a avantajelor pe care acestea le oferă locuitorilor regiunii, nevalorificate corespunzător. Cercetătorul, Nicolae Florov, avertizează despre degradarea excesivă a solului de pe moșia satului și formulează în acest studiu mai multe „sugestii relativ la bonitatea și exploatarea solului regiunii”³⁶⁸.

În completarea și dezvoltarea lucrării lui Nicolae Florov, studiul reputatului arheolog și geolog, Nicolae Moroșan, „*Geologia regiunii Copanca*”³⁶⁹, prezintă o amplă descriere a geologiei, magnetismului terestru și a rocilor utile din această regiune. Lucrarea, foarte bine documentată, înzestrată cu 1 hartă, 1 figură și 4 planșe, depășește ca volum studiul lui Nicolae Florov și este avantajată de o prezentare succintă a istoricului cercetărilor geologice efectuate în regiune. Autorul a abordat, în cadrul unui extins compartiment, problema acută a hidrologiei teritoriului. Cercetarea în teren a pânzelor acvifere de la Copanca i-a permis să identifice cauzele insuficienței de apă potabilă și să sugereze sătenilor unele modalități de rezolvare a problemei. Constatând că localitatea era săracă în pânze freatice la mică adâncime, autorul a recomandat mărirea numărului de fântâni arteziene pentru aprovizionarea satisfăcătoare a localității cu apă potabilă³⁷⁰. Al doilea studiu semnat de Nicolae Moroșan abordează preistoria regiunii³⁷¹. Pentru desăvârșirea acestuia, autorul a vizitat suplimentar zona și în vara anului 1938. În baza investigațiilor specializate

³⁶⁶ Florov, Nicolae. Agrogeologia regiunii Copanca jud. Tighina. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 1-40.

³⁶⁷ Ibidem, p.15.

³⁶⁸ Ibidem, p. 20-24.

³⁶⁹ Moroșan, Nicolae. Geologia regiunii Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 41-98.

³⁷⁰ Ibidem, p. 79

³⁷¹ Moroșan, Nicolae. Preistoria regiunii Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 247-270.

întreprinse în cadrul celor două expediții, cercetătorul a constatat că „regiunea Copanca este interesantă din punct de vedere preistoric, paleoantropologic și arheologic prin multe produse ca: material neo-eneolitic, bronz și din La Tene și cimitire mai recente, numeroase curgane, Valul lui Traian etc.”³⁷² și că, din timpuri străvechi, a fost un pământ favorabil pentru așezări, preferat altor regiuni învecinate.

Flora și fauna regiunii Copanca au fost descrise în studiile specialiștilor în științele naturii, Alexei Arvat și Mircea Ieniștea, care au apărut în paginile tomului II al revistei. Alexei Arvat a cercetat vegetația și plantele specifice regiunii. Pentru desăvârșirea studiului său, cercetătorul a fost nevoit să întreprindă o excursie particulară suplimentară în primăvara anului 1938, deoarece în luna august 1937, când a lucrat împreună cu echipa monografică a Institutului, „de la plantele vernale nu rămăsese nici urmă”³⁷³. Nu doar „timpul prea înaintat al cercetării” a făcut dificilă colectarea de materiale. Autorul s-a referit la „disparația celui mai caracteristic strat ierbos prin pășunatul intens și bătoritul locului de vite”³⁷⁴, aceasta constituind o consecință a neglijenței manifestate de factorul uman local și a amestecului nehibzuit al omului în natură. Cercetătorul Mircea Ieniștea a descris fauna zonei și a evidențiat particularitățile ei caracteristice, între care: persistența animalelor acvatice (scoicile și melcii de apă dulce), abundența de insecte (țânțarii, lăcustele), predominarea păsărilor de apă, etc. Studiul a dezvăluit și unele fenomene paradoxale pe care cercetătorul le-a observat în localitate și care trebuiau să alerteze autoritățile locale. Deși în preajma satului existau rezerve bogate de pește, animale și păsări de apă, pescuitul și vânatul nu reprezentau ocupații importante pentru săteni. Mai mult, vânatul în regiune era foarte intens, însă îl practicau societățile de vânătoare din Tighina și Chișinău, iar locurile de pescuit erau arendate, sătenii fiind constrânși să pescuiască puțin și doar „în Nistrul mort și bălțile acestuia”³⁷⁵.

Într-un cadru destul de concis, dar foarte exact și bine documentat, a fost prezentată evoluția locuinței din satul Copanca. Autorul studiului, geograful Gheorghe Năstase, s-a referit la materialele de construcție, la tipurile de locuințe și la adaptarea lor la mediul fizic și uman, întemeindu-și constatările pe observațiile din teritoriu și pe datele statistice de la începutul secolului al XIX-lea. Cercetările au demonstrat că locuitorii satului au trecut de la casa construită din „gard de nuiele” bătut cu pământ la cele două variante de „casă de pământ” (de ceamur și de chirpici), din cauza că „rușii au împușinat lemnul”, în timpul administrației țariste pădurile din

³⁷² Ibidem, p. 269.

³⁷³ Arvat, Alexei. Vegetația de la Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 99-166.

³⁷⁴ Ibidem, p. 99.

³⁷⁵ Ieniștea, Mircea. Fauna, vânatul și pescuitul la Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 171.

preajma satului fiind tăiate³⁷⁶. În localitate au fost constatate un șir de influențe reciproce între etniile conlocuitoare în privința construcției de case, a modului de instalare și formei acoperișurilor, compartimentarea locuinței, construcțiilor auxiliare etc., fapt care a condus la sporirea elementelor străine (în special a elementului german) în arhitectura construcțiilor băștinașilor.

„*Buletinul*” a oferit primele informații tipărite privind grupele sanguine la Copanca, situația demografică și sanitară și procesul de stratificare etnică din localitate, datorită publicării studiilor cu tentă antropologică ale cercetătorilor Olga Necrasov, Sergiu Bogos, Corneliu Pop și Paul Guja³⁷⁷. Olga Necrasov a combinat observările antropologice și analizele serologice întreprinse la Copanca și a descris grupele sangvine, precum și caracteristicile cefalic, nazal, facial, pigmentația (capilară și oculară) etc., proprii populației moldovenești, majoritară în localitate, aducând prima contribuție la cunoașterea structurii sero-antropologice a localității și a județului Tighina. Sergiu Bogos și Corneliu Pop, în baza datelor statistice colectate și datelor demografice și sanitare puse la dispoziție de Serviciul Sanitar al jud. Tighina, au prezentat tabloul demografic și sanitar al satului, indicând un număr total de 3721 locuitori (77 locuitori la 1 km²) în 1937, dintre care 2500 (67%) erau români. Populația înregistra o evoluție crescândă, însă bolile, sărăcia și antisanitaria, determinau cote înalte ale mortalității, iar cea mai frecventă maladie de care sufereau copăncenii era malaria. Paul Guja a adus în atenția cititorilor procesele care au determinat stratificarea etnică a populației (imigrările, emigrările), precizând că până la anul 1812, populația satului era formată exclusiv din moldoveni/români și a arătat cum s-au stabilit de-a lungul timpului raporturile familiilor de moldoveni/români cu neamurile conlocuitoare.

Un alt studiu, aparținând cercetătorului Dumitru Barbu³⁷⁸, a abordat problema căsătoriei la Copanca și a dezvoltat în continuare subiectul privind raporturile etnice dintre moldoveni/români și ruși, prin prisma analizei efectelor căsătoriilor mixte între reprezentanții acestor două grupuri. Aplicând metoda calculului procentual la determinarea proporției influențelor reciproce, autorul a demonstrat prezența în familiile mixte a fenomenului asimilării rușilor de către români, femeile având, în acest proces, contribuția cea mai mare.

³⁷⁶ Năstase, Gheorghe. Locuința din satul Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 179.

³⁷⁷ Necrasov, Olga. Observări antropologice la Copanca; Bogos, Sergiu și Pop, Corneliu. Date demografice și sanitare de la Copanca; Guja, Paul. Procesul de stratificare etnică la Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p.191-202; 203-213; 272-284.

³⁷⁸ Barbu, Dumitru. Căsătoria și raporturile etnice dintre moldoveni și ruși la Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p.214-246.

Studii extinse și de înaltă ținută științifică consacrate problemelor economice ale satului și regiunii au semnat Nicolae și Teodosie Știrbu, Mihail Costețchi, Grigore Vrabie și Pavel Grosu, care au cercetat și au descris practicile economice ale locuitorilor din satul Copanca, în raport cu oferta de condiții naturale ale regiunii, factorii de mediu și politica economică a statului. Specialiștii în economie, frații Știrbu, au descris viața economică a localității, în întreg ansamblul ei, caracterizând ocupațiile de bază și cele secundare ale sătenilor. Autorii au demonstrat că trăsăturile caracteristice ale vieții economice din această localitate erau determinate de pomicultură, toate celelalte ocupații (cultivarea cerealelor, creșterea animalelor, cultivarea zarzavaturilor, meșteșugurile, meseriile casnice, pescuitul, etc.), depinzând de „starea recoltei de fructe”³⁷⁹. Mihail Costețchi, specialist în horticultură, s-a referit cu lux de amănunte la această ocupație de prim rang, nu doar pentru copănceni, ci și pentru populația din întreaga regiune a Nistrului de Jos. Cercetătorul a precizat că, din punctul său de vedere, pomicultura „constituie o problemă ce depășește în importanță interesele regiunii, județului și chiar a ținutului și se încadrează printre problemele de interes general, național, social și economic de primă importanță”³⁸⁰. Regiunea pomicolă a Nistrului de Jos se distingea prin abundența fructelor, prin calitatea și frumusețea lor, însă nivelul de trai al producătorilor lasă de dorit. Monografistul a analizat minuțios producția, depozitarea, industrializarea și desfacerea fructelor și a arătat că deficiențele din acest lanț de acțiuni determină venitul mic al proprietarilor de grădini, în majoritate „mici cultivatori lipsiți de mijloace și dezorganizați”³⁸¹, pentru care ar fi fost indicată organizarea lor profesională, cooperativistă sau „intrarea” sub politici speciale dirijate de stat. Agronomul Grigore Vrabie, în introducerea la studiul său despre cultura cerealelor la Copanca³⁸², a reliefat aceeași primordialitate a pomiculturii, specificând că din cele 5807 ha de pământ ale moșiei satului pe 1833 ha se întindeau livezi de pomi roditori ale sătenilor și pe alte 1050 ha din teritoriul localității se aflau grădini de pomi fructiferi, care aparțineau Ministerului de Agricultură și Domenii, lucrate de aceiași copănceni. Inspectorul zootehnic Pavel Grosu s-a referit, în studiul său, relativ mai concis dar la fel de bine documentat, la rezultatele cercetării celei „dintâi ... industriei agricole, care are menirea să sporească veniturile agricultorului”³⁸³, creșterea animalelor

³⁷⁹ Știrbu, Nicolae, Știrbu, Teodosie. Viața economică la Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 403-442.

³⁸⁰ Costețchi, Mihail. California României (Regiunea pomicolă a Nistrului de Jos din jud. Tighina). În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 285-342.

³⁸¹ Ibidem, p. 336.

³⁸² Vrabie, Grigore. Agricultura la Copanca (Cultura cerealelor). În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 343-376.

³⁸³ Grosu, Pavel. Animalele domestice de la Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 377-402.

domestice. Autorul a caracterizat speciile de animale și păsări pe care le creșteau țăranii în gospodăriile lor, pentru carne, lapte, lână, pielele. A constatat că ocupația respectivă era una minoră, iar produsele ei erau destinate uzului casnic. Cercetătorii Nicolae și Teodosie Știrbu au observat, totuși, că unul dintre produsele vităritului casnic, laptele de vacă, era colectat de Cooperativa „Nistrul” din Copanca și se întrebuița la producerea untului în întreprinderea specializată din Tighina³⁸⁴.

Studiile privitoare la aspectele economice ale vieții satului au ridicat problema unei implicări și contribuții mai eficiente a statului la progresul regiunii și la bunăstarea locuitorilor ei. Autorii respectivelor lucrări au indicat măsurile prin care statul putea și trebuia să demonstreze grija față de populația acestei regiuni, între care dezvoltarea infrastructurii, organizarea exportului și a industrializării producției de fructe, îndrumări și asistență științifică, raționalizarea producției, sustenabilitate financiară etc.

Un set de studii ale monografiștilor, incluse în acest „*Buletin*” (tom II), au abordat manifestările realității culturale ale satului Copanca. Printre acestea se numără lucrările elaborate de Petre Ștefănuță, Dumitru Barbu, Vasile Popovici și Ioan Antonovici. Studiul lui Dumitru Barbu³⁸⁵ descrie starea culturii, așa numite „de stat”, a satului, evidențiind instituțiile care animau viața culturală în localitate. Sunt prezentate rezultatele cercetării celor trei școli primare (de băieți, de fete și mixtă) și a căminului cultural, „singurele instituții prin care statul urmărește răspândirea culturii în popor, în acest sat”³⁸⁶. Cu referire la școli, autorul a semnalat despre anumite nereguli, cărora autoritățile publice locale nu le făceau față, menționând, în special, inconsecvența acțiunilor prefecturii întreprinse pentru încheierea construcției localului școlii de băieți, menținerea școlii mixte într-un local închiriat și impropriu învățământului, modul defectuos de întreținere a școlilor din localitate etc. Cu privire la Căminul cultural, autorul remarcă reticența sătenilor simpli față de această instituție, care era frecventată de intelectualii satului și de elevi. P. Ștefănuță a propus pentru acest număr al „*Buletinului*” un studiu detaliat privind obiceiurile de Crăciun și de Anul Nou din localitățile de pe Valea Nistrului de Jos³⁸⁷, utilizând și datele culese în timpul unor expediții folclorice particulare anterioare. Studiul este înzestrat cu 27 texte muzicale, 3 planșe și 2 figuri. Vasile Popovici s-a referit în studiul său doar la specia cântecului popular, tipic pentru satul Copanca, iar Ioan Antonovici a dezvăluit particularitățile împodobirii interioarelor de către

³⁸⁴ Știrbu, Nicolae, Știrbu, Teodosie. Viața economică la Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 415.

³⁸⁵ Barbu, Dumitru. Starea culturală la Copanca. Școala și Căminul cultural. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 443-484.

³⁸⁶ Ibidem, p. 444.

³⁸⁷ Ștefănuță, Petre. Datinile de Crăciun și Anul Nou pe Valea Nistrului de Jos. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 485-532.

gospodinele satului, datorită utilizării broderiei, prosoapelor, covoarelor, florilor artificiale, plantelor decorative, picturilor etc.

Cadrul juridic al realității sociale a satului Copanca este prezentat în două studii, semnate de Vasile Cotigă, unul vizând situația juridică a pământurilor, altul - infracțiunile săvârșite în localitate și reacția morală a sătenilor față de acestea³⁸⁸.

Datorită publicării studiilor la care ne-am referit mai sus, care dezvăluiau cele mai proeminente aspecte ale realității sociale din satul Copanca, „*Buletinul*” a făcut cunoscut publicului cititor cea mai mare parte a rezultatelor obținute de echipa monografică în timpul cercetărilor sociologice pe teren. Conținutul revistei, deși nu întruchipa o monografie completă a localității, oferă posibilitatea de a „căpăta o privire generală asupra tuturor manifestărilor de viață socială din satul și regiunea Copanca”³⁸⁹. „*Buletinul*” a scos în evidență și cele mai stringente probleme care afectau realitatea socială a localității și a sensibilizat autoritățile publice în vederea găsirii mijloacelor potrivite pentru înlăturarea neajunsurilor.

Odată cu deschiderea, în decembrie 1938, a ciclului de conferințe pentru diseminarea rezultatelor cercetărilor din cadrul următoarei campanii, întreprinse în satul Popeștii de Sus, jud. Soroca (august 1938), au demarat pregătirile pentru editarea celui de-al III-lea tom al revistei. La începutul lunii martie 1939, instituția regională raporta că ciclul de comunicări în desfășurare urmărește „scopul de a se prelucra materialul în vederea tipăririi lui în *Buletinul* nr.3 al Institutului”³⁹⁰. Însă, alocațiile financiare destinate acestui scop, care urmau să sosească de la centru, au întârziat și de această dată, mai ales că în perioada de referință Institutul central s-a aflat într-un amplu proces de reorganizare. Tipărirea „*Buletinului*” tom III, cu studii privitoare la Popeștii de Sus³⁹¹ a constituit unul dintre obiectivele fixate, încă în 1938, în Planul de activități al Institutului regional, preconizat pentru următorii 3 ani³⁹². Planul admitea întârzierea tipăririi tomului, de aceea se indica anul preconizat al editării atât 1939, cât și 1940. La începutul anului 1940, conducerea instituției regionale anunța administrația de la București că „sunt în lucru o serie

³⁸⁸ Cotigă, Vasile. Situația juridică a pământurilor la Copanca; Infracțiuni și reacțiuni morale la Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 549-598; 599-606.

³⁸⁹ *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. VII.

³⁹⁰ Institutul de Cercetări Sociale al României. Activitatea Regionalelor. În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr.1-3, ianuarie-martie 1939, p. 135.

³⁹¹ Institutul Social Român din Basarabia și încadrarea lui în Serviciul Social (scurt istoric). Institutul de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 610.

³⁹² *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 610.

de studii, care vor apare în curând în Buletinul Institutului, tom. III”³⁹³. În același raport, tipărirea numărului 3 al revistei era trecută ca obiectiv primordial în lista sarcinilor stabilite pentru activitatea instituției din viitorul imediat³⁹⁴. Dar definitivarea și tipărirea revistei nu a reușit, deoarece subvenția așteptată de la centru nu a sosit în timp util, iar secretarul general al regionalei, Petre Ștefănuță, care, în mod obișnuit se ocupa de coordonarea lucrului legat de editarea revistei a fost „înregimentat la concentrări” și s-a aflat la Constanța până în ultima decadă a lunii iunie. Nota ultimativă din 28 iunie 1940 și ocupația sovietică a Basarabiei, care a urmat, au spulberat definitiv șansele acestui proiect. Astfel, tomul III al „*Buletinului*” a existat doar în variantă manuscris. La etapa actuală a cercetării noastre putem preciza că alte informații relevante, precum și manuscrisul propriu-zis al tomului III, nu s-au putut găsi în arhivele naționale de la Chișinău, București și Iași.

Cu acest minim de numere tipărite, „*Buletinul*” Institutului Social de la Chișinău rămâne unica publicație periodică cu un profil net științific din Basarabia anilor `30 și cel mai reușit mijloc de propagare a activității instituției. Materialul documentar oferit de cele două tomuri ale „*Buletinului*” a înlesnit cunoașterea unor realități diverse din viața satelor basarabene, precum și identificarea problemelor pe care acestea le ridicau. Pe calea acestei publicații, publicul larg a luat cunoștință cu cele dintâi lucrări științifice asupra realității sociale rurale din ținut, cercetată și descrisă după metoda monografică a Școlii Sociologice de la București.

Prin conținutul său, „*Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*” a informat intelectualitatea și factorii de decizie interesați despre rezultatele cercetărilor monografice efectuate de Institut în decursul celor aproape 6 ani de activitate și despre cele mai importante activități desfășurate sau propuse spre organizare de către instituția științifică regională. Publicația a fost înalt apreciată de către specialiști, intelectuali, oameni de cultură, politicieni etc. și luată în seamă de către autoritățile publice locale și centrale. Fiecare dintre cele două numere ale revistei, care au apărut în ciuda dificultăților întâmpinate, au fost apreciate drept „operă unică de o valoare documentară științifică permanentă”³⁹⁵, precum și drept publicații „de o deosebită importanță”³⁹⁶ științifică și practică.

3.2. Reflectarea activității Institutului în edițiile periodice de specialitate și de cultură

³⁹³ Știrbu, Teodosie. Ștefănuță Petre, Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate. În: *Sociologie Românească*, anul IV (1942), nr.7-12, iulie-decembrie 1939, p. 606.

³⁹⁴ Ibidem, p. 608

³⁹⁵ *Viața Basarabiei*, anul VIII, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1939, p. 127.

³⁹⁶ Georgescu, Mitu. Institutele Sociale Regionale. În: *Sociologie Românească*, anul III, iulie-septembrie 1938, nr.7-9, p. 389.

Activitatea complexă a I.S.R. din Basarabia, de la realizarea chestiunilor organizatorice în cadrul secțiilor, la campaniile monografice în teritoriu, de la diseminarea rezultatelor cercetărilor, prin conferințe, expoziții, rapoarte, adunări, la publicarea studiilor științifice etc., a fost oglindită în edițiile periodice de specialitate, în reviste de cultură generală și în ediții de presă care apăreau, în această perioadă, în România și în provincia sa de est, Basarabia. Periodicele de specialitate și edițiile de presă constituiau pe atunci cel mai rapid mijloc de difuzare a informației despre realizările Institutului regional dar și problemele pe care acesta le ridica cu privire la viața socială, economică și culturală a localităților basarabene.

Edițiile periodice de specialitate erau cele mai indicate pentru popularizarea științei și pentru diseminarea rezultatelor activității instituțiilor specializate. În această ordine de idei, periodicele I.S.R. din București, revistele „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*” (1919-1943), „*Sociologie Românească*” (1936-1944) și „*Affaires Danubiennes*” (1938-1944), „cele dintâi apărute în România în domeniul științelor sociale”³⁹⁷, propuneau importante studii științifice din sociologia universală și națională și ample elaborări asupra diverselor aspecte ale realității sociale românești. Un loc aparte în paginile acestor reviste ocupau notele și reflecțiile asupra activității desfășurate de Institut și subdiviziunile regionale ale acestuia. Publicațiile Institutului de la București „au însemnat un punct luminos în evoluția științelor sociale și politice românești”, adresându-se „atât oamenilor de știință, de la studenți până la profesorii universitari și cercetătorii specialiști, cât și oamenilor politici de toate categoriile, funcționarilor publici de toate gradele precum și oricărui cetățean interesat de cunoașterea realităților... sociale și naționale”³⁹⁸.

În paginile primelor două reviste științifice de sociologie, editate de instituția bucureșteană, „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială și Sociologie Românească*”, au fost inserate mai multe studii, materiale, note, informații și rapoarte care vizau în mod direct activitatea filialei din Chișinău. Conținutul lor prezenta interes pentru oricine dorea (și dorește) să cunoască în mod obiectiv și documentat nu doar activitatea Institutului Social Român din Basarabia, dar și viața socială, și evoluția generală a provinciei basarabene pe parcursul celor 22 de ani de aflare a acesteia în cadrul statului unitar român.

Revista „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*”, „cea mai însemnată publicație periodică apărută sub egida lui Dimitrie Gusti”³⁹⁹ a fost editată cu regularitate, din aprilie 1919, inițial ca publicație a Asociației pentru Știința și Reforma Socială (cel dintâi organism de cercetare

³⁹⁷ Institutul de Științe Sociale al României. 25 ani de publicații 1919-1944. București, Institutul de Științe Sociale al României, 1944, p. 7.

³⁹⁸ Ibidem, p. 8.

³⁹⁹ Apolzan, Lucia. Activitatea editorială a lui D. Gusti. În: *Dimitrie Gusti. Studii critice*. Coordonator Henri H. Stahl. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 362.

științifică pentru domeniul științelor sociale, fondat la Iași în anul 1918), ulterior a Institutului Social Român din București (în care s-a transformat Asociația în 1921). Ideea fondării revistei științifice trimestriale a fost lansată în contextul discuțiilor din cadrul Comitetului pentru organizarea Asociației, când s-a înaintat „chestiunea organelor de publicație ale Asociației”⁴⁰⁰. Înființarea nemijlocită a revistei a fost determinată de art. 3, punctul b) al Statutului⁴⁰¹ acesteia, care stipula că unul dintre mijloacele de realizare a scopului Asociației, iar, ulterior, a Institutului Social Român, este organizarea de publicații (art. 3 p. b)⁴⁰² și, respectiv, art. 2 p. b)⁴⁰³.

De-a lungul celor 17 ani de apariție revista a cunoscut diferite etape de evoluție, cu performanțe dar și cu diferite dificultăți, inclusiv de ordin financiar, însă, a rămas întotdeauna fidelă misiunii asumate de la bun început, și anume de a se ocupa de „studierea și aprecierea amănunțită și documentată a realității sociale românești”⁴⁰⁴. În acest răstimp „revista a fost îmbogățită și îmbunătățită treptat, atât în cuprins, cât și ca tehnică”⁴⁰⁵, izbutind să devină cunoscută „drept cea mai importantă revistă sociologică din țară”⁴⁰⁶. Prin conținutul său teoretic, prin modul de abordare a problemelor propuse, prin capacitatea de identificare a problemelor realității românești de atunci, de mare și acută importanță, adresându-se intelectualității din toate sectoarele vieții societății, publicația interesa țara întreagă, „fiind o tribună de dezbatere a multor idei generoase, progresiste, în același timp, oferind celor interesați o informare și documentare în diferite domenii: economic, social, cunoștințe asupra realităților europene și mondiale în care se încadra atunci România”⁴⁰⁷.

La aniversarea a 25 de ani de la apariția revistei, fondatorul acesteia, prof. Dimitrie Gusti, prezentând bilanțul publicațiilor Institutului Social Român, care însuma, la acel moment, 123 tomuri de științe sociale, cu deosebire studii referitoare la realitățile sociale românești, la care urmau să se adauge încă 37 tomuri, aflate în anul 1944 sub tipar⁴⁰⁸, a concretizat că o bună parte dintre acestea reprezentau voluminoasele fascicule ale „*Arhivei pentru Știința și Reforma Socială*”.

⁴⁰⁰ Extrase din procesele verbale ale ședințelor de Comitet ținute la Iași. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, anul VIII, nr. 4, 1929, p. 545.

⁴⁰¹ Statutele Asociației pentru Studiul și reforma socială. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, anul I, nr.1, aprilie 1919, p. 289.

⁴⁰² Idem, p. 289

⁴⁰³ Statutele Institutului Social Român (cu ultimele modificări). În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, anul VIII, nr.4, 1929, p. 724.

⁴⁰⁴ Bucuța, Emanoil. Institutul Social Român. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, anul XIV, 1936, p. 578.

⁴⁰⁵ Institutul Social Român 1921-1926. București: Cultura Națională, 1926, p. 8.

⁴⁰⁶ Cuvântarea Delegatului Guvernului, dl V.N. Madgearu, ministru al industriei și comerțului. În: *Institutul Social Român după zece ani de lucru*. 1918-1928. București, 1929, p. 13; Același în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, anul VIII, nr.4, 1929, p. 535.

⁴⁰⁷ Apolzan, Lucia. Activitatea editorială a lui D. Gusti. În: *Dimitrie Gusti. Studii critice*. Coordonator Henri H. Stahl. – București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 362.

⁴⁰⁸ Institutul de Științe Sociale al României, 25 ani de publicații, 1919-1944. București, 1944, p. 8.

Grație seriilor complete ale acestor publicații se aducea un serviciu real păturii intelectuale românești, dar și specialiștilor în domeniu din străinătate. Între timp, revista obținuse recunoaștere internațională, astfel că putea „sta cu cinste alături de marile reviste de științe sociale din orice țară înaintată”⁴⁰⁹. După 11 ani de apariție ca organ al Institutului Social Român, în 1934, pe baza unei înțelegeri între instituția bucureșteană și Institutul Internațional de Sociologie, „*Arhiva*” a devenit „și organul Federației Internaționale a Societăților și Institutelor de Sociologie, în al căror nume Institutul Internațional de Sociologie lucra”⁴¹⁰. Avantajul primordial al acestei schimbări a fost posibilitatea de a populariza peste hotarele țării realizările științei și experienței sociologice românești, inclusiv rezultatele primilor pași efectuați în acest domeniu de către intelectualii din Basarabia.

Materialele cu privire la Basarabia și cele care elucidau activitatea I.S.R. din Basarabia, publicate în fasciculele revistei „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*”, deși nu au fost numeroase, pot fi clasificate convențional în câteva categorii: 1) studii asupra istoriei, culturii și vieții publice a Basarabiei; 2) studii ce reprezintă rezultate ale cercetărilor monografice întreprinse de Institutul central în comuna Cornova din jud. Orhei (1931); 3) studii ale colaboratorilor I.S.R. din Basarabia, elaborate în baza rezultatelor cercetărilor monografice efectuate de către filiala chișinăuiană în satele provinciei și 4) reflecții și generalizări asupra activității instituției sociologice regionale.

În primii ani ai apariției „*Arhivei*”, după cum era și firesc, în paginile revistei au fost publicate studii consacrate problemelor generale ale istoriei, demografiei, învățământului Basarabiei (cadru cronologic al acestora cuprindea perioada stăpânirii țariste până în contemporaneitate). Fasciculele 1-4 ale revistei din primul an de ediție (1919) au inserat 3 studii semnate de autori basarabeni, Gheorghe Năstase și Vasile Harea, și istoricul bucovinean, Ion Nistor. Studiul geografului Gheorghe Năstase, membru al delegației Basarabiei la Conferința de pace de la Paris (1919-1920) și viitor membru al regionalei de la Chișinău, intitulat „*Basarabia la Conferința de pace*”⁴¹¹, dezvăluia drepturile istorice, etnice și voința poporului, care, în opinia autorului, formau, alături de stăpânirea de fapt a Basarabiei, temeiurile adevărate ale drepturilor României asupra regiunii. Vasile Harea a abordat chestiunea cadrului normativ rusesc în legătură cu învățământul din Basarabia⁴¹², iar istoricul Ion Nistor s-a referit la aspectul demografic al

⁴⁰⁹ Institutul Social Român 1921-1926. București: Cultura Națională, 1926, p. 8.

⁴¹⁰ *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, anul XII, nr.1-2, 1934, p. IX.

⁴¹¹ Năstase, Gheorghe. Basarabia la Conferința de pace. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Asociației pentru studiul și reforma socială, anul I, nr.4, 1919, p. 830-841.

⁴¹² Harea, Vasile. Legislația școlară rusească în legătură cu învățământul din Basarabia. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Asociației pentru studiul și reforma socială, anul I, nr.4, 1919, p. 787-802.

ținutului în anii stăpânirii țariste, publicând, în două numere consecutive ale revistei, un studiu amplu și detaliat despre populația regiunii în decursul perioadei 1812-1918⁴¹³. Din aceeași categorie a materialelor generale privind istoria și viața provinciei au făcut parte și alte două studii, care au apărut în numerele revistei din următorii ani, aparținând basarabeanului Ștefan Ciobanu și ardeleanului Onisifor Ghibu. Ștefan Ciobanu a prezentat caracteristicile populației atestate în țările române la 1810⁴¹⁴, inclusiv, cu referiri la populația Moldovei de Est, iar Onisifor Ghibu a plasat, la rubrica *Arhiva documentară* a revistei, ediția anului 1932, un amplu studiu statistic care privea studenții basarabeni ai Universității din Iași⁴¹⁵. Tot aici merită să fie menționate și două recenzii la lucrările de o valoare istoriografică incontestabilă pentru istoria Basarabiei ale lui Ștefan Ciobanu și Alexandru Boldur: recenzia lui A. Boldur la lucrarea lui Șt. Ciobanu „*Unirea Basarabiei Studiu de documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anul 1917-1918*”⁴¹⁶ și recenzia lui Șt. Ciobanu la lucrarea istoricului A. Boldur „*La Bessarabie et les relation russo-roumaines (la question bessarabienne et le droit international)*”⁴¹⁷, apărută la Paris în 1927. În „*Arhiva*” a fost publicată și recenzia lui I. Simionescu⁴¹⁸ la lucrarea îngrijită de Ștefan Ciobanu, „*Basarabia*” (Chișinău, 1926).

Categoria studiilor sociologice despre realitățile basarabene, pe care autorii acestora le-au elaborat în baza cercetărilor pe teren, efectuate de Institutul central, însumează 12 lucrări cuprinzătoare, publicate în nr.1-4 ale „*Arhivei*”, ediția anului al X-lea (1932)⁴¹⁹ și în volumul într-un singur tom (monofascicular) al anului al XIII-ea (1936). Prin acestea au fost popularizate caracteristicile definitorii ale comunei Cornova din județul Orhei, cercetată monografic în 1931. Unicul basarabean în echipa cercetătorilor I.S.R. din București la Cornova și, respectiv, autor basarabean printre semnatarii respectivelor studii, a fost Petre Ștefănuță care a publicat materialul „*Scrisori de războiu*”.

⁴¹³ Nistor, Ion. Populația Basarabiei, 1812-1918. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Asociației pentru studiul și reforma socială, anul I, nr.1, 1919, p. 86-96; nr.2-3, 1920, p. 299-311.

⁴¹⁴ Ciobanu, Ștefan. Contribuții privitoare la numărul populației în țările românești la 1810. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Asociației pentru studiul și reforma socială, anul II, nr.1-3, 1920, p. 85-97.

⁴¹⁵ Ghibu, Onisifor. Basarabia în statistica Universității din Iași. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român. Director D. Gusti, anul X, nr.1-4, 1932, p. 633-654.

⁴¹⁶ *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român. Director D. Gusti, anul VIII, nr.4, 1929, p. 675-677.

⁴¹⁷ *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român. Director D. Gusti, anul VII, nr.1-2, 1927, p. 297-300.

⁴¹⁸ Ibidem, p. 296-297.

⁴¹⁹ A se vedea studiile autorilor: Georgescu D.C., Stahl Henri H., Bernea Ernst, Cristescu Ștefania, Ștefănuță Petre, Pop Mihai, Păun Domnica, Zamfirescu Ion, Herseni Traian, Golopenția Anton, în: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, anul X, nr.1-4, 1932, p.74-572 și Cristescu Ștefania, în: *Archives pour la Science et la Reforme Sociales*, XIII-e annee, 1936. Bucarest, Edition de l'Institut Social Roumain, p. 119-137.

Pentru aspectul popularizării rezultatelor activității I.S.R. din Basarabia, cea mai semnificativă categorie de materiale apărute în „*Arhiva*”, includea două studii din nr.1-4, anul al XIV-lea de ediție (1938), și un raport privind activitatea Institutului regional în perioada noiembrie 1934 - mai 1939⁴²⁰, din nr.1-4, anul al XVI-lea de ediție (1943), toate publicate în limba franceză. Dintre lucrări, un studiu aparține autorului Teodosie Știrbu⁴²¹, în care s-a referit la tipurile de sate caracteristice regiunii Basarabia, utilizând și generalizând informațiile colectate în timpul celor 4 campanii monografice, organizate de Institutul basarabean până la data publicării studiului. Cel de-al doilea, elaborat de Petre Ștefănuță⁴²², reflectă ritualurile magice practicate în satul Popeștii de Sus, jud. Soroca, legate de chemarea ploii, pe care a avut posibilitate să le cerceteze în timpul campaniei monografice, organizată de filiala regională, în acel sat (1938).

Categoria reflecțiilor și generalizărilor privind activitatea instituției regionale, expuse în fasciculele „*Arhivei*”, însumează o serie de însemnări tangențiale sau de context, care erau integrate în diverse materiale, semnate de colaboratorii Institutului central și în comunicările unor reprezentanți ai Casei Regale sau ai Guvernului. Se adeverea astfel, că prin înființarea filialei din Basarabia „tot ce are Chișinăul mai bun s-a strâns la chemare și a început un lucru plin de făgăduieli”⁴²³ și că prin asemenea instrumente regionale precum era acest institut „de cercetări și de faptă românească”⁴²⁴ se înfăptuiau primele studii științifice în domeniul social, în cuprinsul provinciei de peste Prut. Datorită constatărilor de acest gen, „*Arhiva*” populariza aprecierile care se aduceau spiritului de organizare, râvnei de muncă și rezultatelor promițătoare ale activității I.S.R. din Basarabia. Materialele autorilor basarabeni, membri activi ai Institutului regional, care au apărut în paginile „*Arhivei*”, demonstrează că intelectualitatea basarabeană a reacționat la oferta anunțată de președintele I.S.R. din București, D. Gusti, în timpul adunării generale anuale a filialei de la Chișinău, din 22 martie 1936, când a subliniat că pentru publicarea rezultatelor cercetării problemelor sociale basarabene „pune la dispoziția Institutului „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*”, pentru studii mari, iar pentru studii mai mici și cronici, revista „*Sociologie Românească*”⁴²⁵.

⁴²⁰ Institute de recherches sociales de Roumanie. Regionale Chișinău. În : *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, anul XVI, nr. 1-4, 1943, p. 301-302.

⁴²¹ Știrbu, Teodosie, Types de villages de Bessarabie. În: *Archives pour la Schience et la Reforme Sociales*, XIV-e annee, 1938. Bucarest, Edition de l'Institut Social Roumain, p. 24-38.

⁴²² Ștefănuță, Petre. Rites magiques pour provoquer et arreter la pluie a Popeștii de Sus (departement de Soroca - Bessarabie). În: *Archives pour la Schience et la Reforme Sociales*, XIV-e annee, 1938. Bucarest, Edition de l'Institut Social Roumain, p.283-298.

⁴²³ Bucuță, Emanoil. Institutul Social Român. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, anul XIV, partea a II-a, 1936, p.590

⁴²⁴ Idem, p. 590.

⁴²⁵ Institutul Social Basarabia. Vizita D-lui Prof. D. Gusti la Chișinău. În: *Sociologie Românească*, anul I, aprilie 1936, nr.4, p. 24.

În cea de-a doua revistă periodică de specialitate a Institutului din București, „*Sociologie Românească*”, care a început să apară lunar, din ianuarie 1936, numărul materialelor și studiilor ce reflectau activitatea I.S.R. din Basarabia a fost mult mai mare. În cei 5 ani de ediție (1936-1944), revista a oferit cititorului interesat 29 de materiale tipărite (vezi Anexa), dintre care 13 reprezentau studii ce evocau diferite manifestări din localitățile basarabene. Dintre acestea, 5 studii puneau în evidență și problemele realității sociale, descoperite de echipele monografice în timpul campaniilor de cercetare în teren. Alte 9 materiale prezentau diverse note, cronici, însemnări, reflecții despre reușitele curente și perspectivele I.S.R. din Basarabia, iar 5 materiale constituiau sinteze și generalizări asupra activității instituției regionale, 3 dintre acestea fiind rapoarte întocmite după toate rigorile genului. 13 materiale, din cele 29 amintite, sunt semnate de către trei dintre cei mai activi colaboratori ai filialei chișinăuene a Institutului, Petre Ștefănuță, Teodosie Știrbu și Pantelimon Halippa. Dintre aceștia, Petre Ștefănuță, s-a dovedit cel mai prolific cercetător și autor, reușind să publice în fasciculele „*Sociologiei Românești*” 5 studii științifice, 4 dintre care relatează despre manifestările spirituale observate în satele Iurceni și Nișcani din județul Lăpușna, 2 rapoarte și 3 cronici privind activitatea generală a Institutului regional. Teodosie Știrbu l-a urmat, plasând în paginile acestei reviste 2 studii și 2 rapoarte, unul reflectând activitatea instituției regionale din perioada noiembrie 1934 - februarie 1936, cel de-al doilea raport, semnat împreună cu P. Ștefănuță, prezentând realizările obținute și problemele pe care le-a avut de înfruntat filiala, de la constituire până la începutul anului 1940. Pantelimon Halippa s-a înscris în cuprinsul revistei cu un raport privind activitatea instituției pe care o conducea, întocmit pentru perioada noiembrie 1934 - martie 1936, care a fost prezentat la prima adunare generală anuală a filialei, din 22 martie 1936.

Prin intermediul revistei de specialitate, „*Sociologie Românească*”, s-a reușit popularizarea, la scara întregii țări, a unor rezultate ale cercetărilor monografice, întreprinse de echipele filialei basarabene a Institutului. Legat de cercetările din satul Iurceni, P. Ștefănuță a familiarizat publicul cititor cu arta povestitului și basmele reprezentative din localitate⁴²⁶, cu dansul popular și hora specifică Iurcenilor⁴²⁷, precum și cu anumite obiceiuri și mijloace de medicină populară întâlnite în acea localitate⁴²⁸, iar din realitatea socială a satului Nișcani, cercetătorul a prezentat obiceiurile și credințele⁴²⁹ legate de locuință, împărtășite de locuitorii

⁴²⁶ Ștefănuță, Petre. Basmul la Iurceni. În: *Sociologie Românească*, anul I, aprilie 1936, nr.4, p. 30-32.

⁴²⁷ Ștefănuță, Petre. Hora în regiunea Iurcenilor. În: *Sociologie Românească*, anul III, octombrie-decembrie 1938, nr.10-12, p. 534-537.

⁴²⁸ Ștefănuță, Petre. Ion Cocul zodierul și vraciul din Iurceni. În: *Sociologie Românească*, anul I, noiembrie 1936, nr.11, p. 34-39.

⁴²⁹ Ștefănuță, Petre. Obiceiuri și credințe de la Nișcani legate de locuință. În: *Sociologie Românească*, anul III, iulie-septembrie 1938, nr.7-9, p. 366-369.

satului. Teodosie Știrbu, a reliefat problemele și avantajele economice ale zonei satului Copanca, pe care membrii echipei monografice basarabene, având în vedere particularitățile geografice și economice identificate în timpul cercetărilor de teren (1937), au supranumit-o „California României”⁴³⁰.

Cronicile, însemnările și notele referitoare la Institutul social de la Chișinău, semnate de colaboratorii Institutului central, Octavian Neamțu, Anton Golopenția, Dumitru C. Georgescu ș.a., publicate în „*Sociologie Românească*”, au oferit cititorilor, pe lângă extinse descrieri a activității desfășurate de filială și prezentări a celor mai reușite rezultate ale acesteia, o viziune a experților în domeniu, cu referire la munca colaboratorilor regionale, pe care aceștia o efectuau cu multă dăruire, dar în lipsa specialiștilor sociologi (sau pregătirii de specialitate). Aceste materiale au avut nu doar relevanță informațională publică, ci și însemnătate stimulativă pentru activitatea secției regionale de cercetare științifică. Revista „*Sociologie Românească*”, destinată inițial „exclusiv cercetărilor monografice”⁴³¹, chiar dacă și-a modernizat ulterior formatul, a reprezentat, prin popularizarea studiilor și materialelor legate de Basarabia, „instrumentul cel mai perfect și mai util de cunoaștere obiectivă a vieții satului românesc”⁴³².

„*Revista Fundațiilor Culturale Regale*” (1934-1947), o altă publicație periodică centrală, editată sub egida Fundației Culturale „Regele Carol al II-lea” și la inițiativa regelui Carol al II-lea, a avut o contribuție mai mică la diseminarea activității I.S.R. din Basarabia, dar nu lipsită de importanță. Era o revistă lunară de literatură, artă și cultură generală, de aceea a fost mai puțin deschisă pentru materiale de natură sociologică, deși nu total străină de acestea. Faptul că directorul Institutului Social Român din București a deținut și demnitatea de membru al Comitetului de direcție (organizatoric) al Fundației, a avut o oarecare influență asupra sporirii numărului de materiale legate de domeniul sociologiei ca știință și de activitatea instituției bucureștene care o reprezenta.

În perioada anilor 1934-1940, Revista Fundațiilor Culturale a publicat mai multe materiale, cronici, informații care priveau activitatea generală, științifică și publicistică a I.S.R. din București și doar câteva privitoare la activitatea secției chișinăuiene a acestuia. Basarabia socială a fost vizată, tangențial, în cronică lui Mircea Eliade, *Echipele regale studențești la lucru*⁴³³, în care autorul aprecia munca desfășurată de formațiunea studențească, trimisă de Institutul central

⁴³⁰ Știrbu, Teodosie. California României : Regiunea Copanca. În : *Sociologie Românească* anul III, iulie-septembrie 1938, nr.7-9, p. 307-310.

⁴³¹ Ștefănuță, Petre. „Sociologie Românească”. În: *Viața Basarabiei*, anul V, nr.2, februarie 1936, p. 127.

⁴³² Ștefănuță, Petre. Sociologie Românească, anul II, nr.4, aprilie 1937. Director D. Gusti. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 409.

⁴³³ Eliade, Mircea. Echipele regale studențești la lucru. În: *Revista Fundațiilor Regale*: revistă lunară de literatură, artă și cultură generală, anul III, nr.3, 1 februarie 1936, p.447-452.

în satul basarabean Năpădeni din jud. Bălți și sarcinile deosebite ce se impuneau echipierilor, în legătură cu particularitățile vieții sociale din acea localitate, între cele din urmă înregistrându-se pasivitatea locuitorilor, igiena nesatisfăcătoare, munca agricolă irațională ș.a.

Din anul 1936, revista a prezentat, în cadrul rubricii permanente „*Revista revistelor*”, recenzii la unele numere ale publicațiilor periodice, „*Sociologie Românească*” și „*Viața Basarabiei*”. În cuprinsul acelor recenzii, s-au făcut de mai multe ori trimiteri la studiile și informațiile ce țineau de activitatea I.S.R. din Basarabia. Recenziile conțineau și importante aprecieri ale acelor materiale. Spre exemplu, cu ocazia prezentării revistei „*Sociologie Românească*”, anul I, nr. 11 (1936), despre studiul lui Petre Ștefănuță „*Ion Cocul, zodiacul și vraciul din Iurceni*”, elaborat în urma primei campanii de cercetări pe teren a regionalei basarabene și publicat în acel număr al ediției științifice sociologice, „*Revista Fundațiilor Regale*”, a expus aprecieri elogioase, calificându-l drept un „admirabil text de psihologie țărănească, transmis cu vizibilă fidelitate de limbaj”⁴³⁴. Aprecieri pozitive și câteva extrase din articolul lui Petre Ștefănuță, „*Românii din Basarabia în războiul ruso-japonez din 1904*”, apărut în „*Viața Basarabiei*”, au fost dezvăluite în nr. 6-7 al „*Revistei Fundațiilor Regale*” din anul 1938, la fel, datorită recenzării acelei fascicule a revistei basarabene.

Cel mai sugestiv material cu privire la activitatea I.S.R. din Basarabia, care a fost publicat în „*Revista Fundațiilor Regale*”, reprezintă un amplu studiu, semnat de Ion Popescu, intitulat „*Contribuțiile Institutului Social Român din Basarabia pentru o mai bună cunoaștere a stărilor de lucruri din această provincie*”⁴³⁵. Autorul începe cu exprimarea regretului personal în legătură cu necunoașterea realităților Basarabiei de către populația țării și subliniază că „elementul intelectual basarabean nu poate fi acuzat că nu face eforturi meritorii pentru a aduce la cunoștință în mod cât mai documentat stările de lucruri din provincia de peste Prut”⁴³⁶. Dimpotrivă, în opinia sa, „mănunchiul de intelectuali din jurul Institutului Social Român din Basarabia a întreprins în acest scop o serie de cercetări monografice, în primul rând în lumea satelor”⁴³⁷. Studiul prezintă obiectivele urmărite de instituția regională prin activitățile programate și desfășurate de aceasta, precizează categoriile profesionale de specialiști implicați în activitatea regionale, dezvăluie cele mai însemnate realizări atinse de Institut până la acea dată, între care evidențiază conferințele de diseminare a rezultatelor cercetărilor efectuate la Iurceni și Nișcani, apariția primului volum al

⁴³⁴ Revista revistelor. În: *Revista Fundațiilor Regale*: revistă lunară de literatură, artă și cultură generală, anul IV, nr. 1, 1 ianuarie 1937, p. 233.

⁴³⁵ Popescu, Ion. Contribuțiile Institutului Social Român din Basarabia pentru o mai bună cunoaștere a stărilor de lucruri din această provincie. În: *Revista Fundațiilor Regale*: revistă lunară de literatură, artă și cultură generală, anul V, nr. 7, 1 iulie 1938, p. 206-215.

⁴³⁶ Ibidem, p. 207.

⁴³⁷ Ibidem.

„Buletinului” Institutului (Chișinău, 1937), colectarea materialului „extrem de prețios, atât prin conținutul cât și prin forma lui variată, și pentru omul de știință, și pentru factorii politici...”⁴³⁸ etc. Conținutul de bază al studiului lui Ion Popescu cuprinde descrierile situației reale constatate de către membrii echipei monografice a I.S.R. din Basarabia în cele două sate, Iurceni și Nișcani, pe care le-au cercetat în anii 1935 și 1936. În baza datelor invocate de monografiști, pe care autorul le-a cules din materialele prezentate de către aceștia în conferințele publice, au fost punctate cele mai grave neajunsuri din viața acestor localități și apreciat curajul cercetătorilor de a semnală problemele reale care afectau situația și determinau nivelul de trai subnormal al țăranului „proletar” ca și al celui mijlocas. În încheierea studiului, Ion Popescu, concluzionează că în urma cercetărilor I.S.R., în lumina cifrelor, se poate înțelege mai ușor de ce în Basarabia, un ținut bogat, viața socială rămâne nesatisfăcătoare, numărul analfabeților era încă destul de mare și greutățile continuau să împovăreze existența populației.

Dintre revistele periodice de cultură generală, care apăreau în Basarabia, cele mai multe materiale ce oglindeau activitatea Institutului social din Chișinău, a publicat „*Viața Basarabiei*” (1932-1944). Chiar de la apariție, colaboratorii revistei au îmbrățișat îndemnul fondatorului și directorului acesteia, Pan Halippa, de a reflecta nu doar viața culturală a Basarabiei, ci și secvențe din realitatea socială a provinciei. Revista și-a propus să abordeze, „în măsura puterilor sale”, diverse chestiuni din realitatea socială, inclusiv, să prezinte „soluții în diferite probleme basarabene fie pe latura culturii spirituale, fie pe latura culturii materiale”⁴³⁹. Dintre viitorii membri ai I.S.R. din Basarabia, revista i-a atras în calitate de autori de studii și materiale, inițial, pe profesorii Petre Ștefănuță și Teodosie Știrbu, ulterior și pe alți membri ai filialei. Până la fondarea I.S.R. din Basarabia, revista a publicat doar câteva materiale sporadice activitatea Institutului Social Român din București, cu precădere despre cercetările întreprinse în satul Cornova din județul Orhei (1931). La această etapă, cele mai multe materiale erau semnate de Petre Ștefănuță și reflectau rezultatele cercetărilor sale folclorice în Cornova și în alte sate din regiunea centrală a provinciei, precum și unele situații specifice vieții culturale din Basarabia. În unele dintre acele materiale, precum: „*Scrisori de războiu*”⁴⁴⁰, „*Folclor din Basarabia*”⁴⁴¹, „*Școala și datinile*”⁴⁴², „*Mustrările unei conferințe*”⁴⁴³ etc., autorul a abordat problema regionalismului cultural. Viziunea folcloristului despre modul în care să fie evidențiat specificul

⁴³⁸ Ibidem, p.208.

⁴³⁹ A.N.I.C. Fond Pantelimon Halippa, dosar nr.805/1925-1942, f. 18.

⁴⁴⁰ Ștefănuță, Petre. Scrisori de războiu. În: *Viața Basarabiei*, anul I, septembrie 1932, nr. 9.

⁴⁴¹ Ștefănuță, Petre. Folclor din Basarabia. În: *Viața Basarabiei*, anul I, decembrie 1932, nr. 12, p. 55-56 și *Viața Basarabiei*, anul III, februarie 1934, nr.2.

⁴⁴² Ștefănuță, Petre. Școala și Datinile. În: *Viața Basarabiei*, anul III, ianuarie 1934, nr.1, p.57-58.

⁴⁴³ Ștefănuță, Petre. Mustrările unei conferințe. În: *Viața Basarabiei*, anul III, iulie-august 1934, nr.7-8, p.118-119.

cultural basarabean și chemarea sa, adresată intelectualității din provincie, să dezvolte principiile sănătoase ale regionalismului cultural, ocupându-se de valorificarea moștenirii culturale locale, au servit ulterior drept imbold pentru un șir de activități practice ale Institutului social regional.

După înființarea I.S.R. din Basarabia (noiembrie 1934), revista „*Viața Basarabiei*” a publicat cu regularitate studii, materiale și note prin care a prezentat, pe înțelesul tuturor și cu suficiente detalii, activitatea instituției. Un spațiu larg, în cuprinsul revistei a fost oferit studiilor elaborate de către membrii regionalei în baza cercetării diverselor aspecte ale vieții sociale din satele supuse exercițiului monografic, inclusiv textelor comunicărilor prezentate la conferințele de totalizare a rezultatelor cercetărilor sociologice, ținute de filială în localitățile basarabene. Printre primele studii din această categorie, a fost lucrarea lui Petre Ștefănuță „*Literatura populară a satului Iurcenii*”. Studiul reprezenta textul comunicării întocmit în baza rezultatelor cercetării vieții culturale a localității Iurcenii (1935) prezentate de autor în conferința I.S.R. din Basarabia, ținută la 17 ianuarie 1936. Lucrarea a fost publicată pe părți, în două numere consecutive ale revistei⁴⁴⁴.

Au urmat: studiul semnat de Teodosie Știrbu „*Copanca-California României*”⁴⁴⁵, alcătuit în urma cercetărilor monografice din vara anului 1937, studiul lui Petre Ștefănuță „*Între analfabetism și cultură*” (studiu comparativ pe baza rezultatelor cercetărilor din satele Iurcenii și Nișcanii)⁴⁴⁶, „*Însemnări dintr-o campanie monografică, satul Popeștii de Sus județul Soroca*”⁴⁴⁷ de același autor, și articolul lui Vasile Cotigă, din cadrul campaniei din vara anului 1938, intitulat „*În legătură cu expansivitatea Popeștenilor*”⁴⁴⁸. În toate aceste materiale au fost descrise lucrurile frumoase ce caracterizau viața socială a localităților, dar și problemele complexe ale realităților rurale de atunci.

Revista a informat cu regularitate despre activitățile publice, organizate și desfășurate de către Institutul basarabean. Astfel, în nr. 4, din aprilie 1935 (anul IV) se anunța despre inaugurarea ciclului de conferințe ale Institutului regional, cu genericul „Valorificarea producției basarabene”. Revista nu s-a limitat la o simplă informare a publicului despre deschiderea ciclului de conferințe,

⁴⁴⁴ Ștefănuță, Petre. Literatura populară a satului Iurcenii, partea I. În: *Viața Basarabiei*, anul V, ianuarie 1936, nr. 1, p. 29-40; Aceeași, partea a II-a. În: *Viața Basarabiei*, anul V, februarie 1936, nr. 2, p. 50-56.

⁴⁴⁵ Știrbu, Teodosie. Copanca – California României. În: *Viața Basarabiei*, anul VII, ianuarie-februarie 1938, nr. 1-2, p. 24-30.

⁴⁴⁶ Ștefănuță, Petre. Între analfabetism și cultură. În: *Viața Basarabiei*, anul VII, ianuarie-februarie 1938, nr. 1-2, p. 32-35.

⁴⁴⁷ Ștefănuță, Petre. Însemnări dintr-o campanie monografică, satul Popeștii de Sus județul Soroca. În: *Viața Basarabiei*, anul VIII, ianuarie 1939, nr. 1, p. 39-43.

⁴⁴⁸ Cotigă, Vasile. În legătură cu expansivitatea Popeștenilor. În: *Viața Basarabiei*, anul VIII, februarie-martie 1939, nr. 2-3, p. 100-103.

ci preciza că urmau să mai aibă loc „până în vară 8 conferințe” sub același generic, iar în luna august, și primele „cercetări monografice” în teren⁴⁴⁹.

Cea mai amplă relatare despre activitatea regionalei, publicată în „*Viața Basarabiei*” după încheierea primei campanii monografice, întreprinse în august 1935 la Iurceni, a fost inserată de președintele instituției, Pantelimon Halippa la rubrica „*Însemnări*”⁴⁵⁰. Se oferă detalii prețioase referitoare la aspectele vieții sociale a satului Iurceni, cercetate de către monografiștii începători, Aurel Sava, Teodosie Știrbu, Petre Ștefănuță, Sergiu Bogos, Teodor Porucic, I. Adiașevici, V. Grădinaru, S. Grigoriev. Se relatează despre descoperirile făcute de șeful echipei, Aurel Sava, între care 100 de acte de o vechime de la 100 la 400 ani, un manuscris moldovenesc de la începutul sec. al XIX-lea cu cântece și poezii populare, scrise de un oarecare Tăbârță, neamul căruia este ilustrat în actualitatea de atunci a satului de un fruntaș răzeș cu înclinații spre scris, locul originii boierului Mihalcea Hâncu (din Secăreni, sat vecin). La fel, sunt trecute în revistă problemele identificate în localitate, legate de industria olăritului. În încheiere, se menționa și despre organizarea în Iurceni a Căminului cultural, din îndemnul și cu contribuția nemijlocită a monografiștilor⁴⁵¹.

La sugestia lui Pan. Halippa, „*Viața Basarabiei*”, începând din 1936, a inaugurat rubrica permanentă „De la Institutul Social Român din Basarabia”⁴⁵². Sub această rubrică, au început să se publice comunicările mai relevante și chiar materialele culese în cadrul campaniei de cercetări monografice de la Iurceni. Către martie 1936, se reușise publicarea a 4 texte ale comunicărilor, prezentate de P. Synadino, E. Pavelescu și P. Ștefănuță. „*Viața Basarabiei*” a menținut această rubrică până la sistarea activității Institutului regional și a găzduit în paginile sale numeroase materiale care redau rezultatele cercetărilor monografice întreprinse în satele basarabene, precum și diverse informații despre activitățile curente ale instituției.

Președintele Institutului, Pantelimon Halippa, nu doar a încurajat publicarea acelor materiale în revista „*Viața Basarabiei*” ci a și semnat și a publicat o serie de note și articole cu privire la activitatea Institutului regional și a celui central, contribuind, astfel, la popularizarea imaginii obiective a instituției și științei sociologice în mediul basarabean. Halippa a pus în valoare, prin articolele sale, activitatea Institutului pe care îl conducea, mai ales în primii ani. Despre prima campanie de cercetări monografice a regionalei (Iurceni, județul Lăpușna), care s-a desfășurat în condiții anevoioase, determinate de multiple cauze, între care numărul mic de membri

⁴⁴⁹ Activitatea Institutului Social Român din Basarabia. În: *Viața Basarabiei*, anul IV, 1935, nr.04, p. 78.

⁴⁵⁰ Halippa, Pantelimon. Cercetarea monografică a satelor. În: *Viața Basarabiei*, anul IV, septembrie 1935, nr.09, p. 61-62.

⁴⁵¹ Ibidem, p. 62

⁴⁵² Halippa, Pantelimon. Institutul Social Basarabia. Activitatea de la 18 noiembrie 1934 până la 22 martie 1936. În: *Sociologie Românească*, anul I, aprilie 1936, nr.4, p. 23.

ai echipei de lucru, perioada de timp restrânsă pentru desfășurarea cercetărilor pe teren, mijloacele financiare modeste pentru întreținerea echipei în localitatea supusă cercetării, ș.a., președintele Institutului scria că „harnicii cercetători ai echipei I.S.R.” au descoperit „o mulțime de lucruri despre care conducătorii administrativi, culturali, economici și de altă mână ai județului ... prea puțin cunosc” și au colectat „un material prețios pentru cunoașterea exactă a satelor noastre”⁴⁵³. Pan. Halippa concluziona că „descălecarea echipei I.S.R. în Iurceni a adus o înviorare mare satului și lumea a început să creadă în posibilitatea reînnoirii vieții obștești, culturale, economice a acestei așezări moldovenești vechi”⁴⁵⁴. Starea de încredere a sătenilor în perspective promițătoare pentru comunitate și pentru viața lor particulară era inspirată de profilul echipei ca model de conduită etică, de seriozitatea demonstrată față de munca de cercetare și de sincerul interes și implicarea membrilor echipei în rezolvarea problemelor grave ale comunității. Halippa comunica că datorită stăruinței echipei monografice a Institutului basarabean, în Iurceni, a fost înființat Căminul cultural al comunității și cooperativa meșterilor olari, ultima prin contribuția financiară în valoare de 10 mii lei din partea Ministerului Agriculturii și de 10 mii lei din partea Fundației Culturale Regale „Principele Carol”, obținuți la solicitarea monografiștilor.

Pe parcursul întregii perioade de funcționare a Institutului regional (1934-1940), revista „*Viața Basarabiei*” a publicat multiple note, recenzii, reflecții, rezumate ale studiilor membrilor filialei, care ilustrau obiectivele realizate și cele preconizate de instituție. Prin intermediul unora dintre acestea, revista informa despre schimbările pozitive ce urmau să se înfăptuiască în Basarabia, odată cu înființarea Serviciului Social de Stat și reorganizarea filialei în subdiviziune a unei instituții științifice de stat⁴⁵⁵, în altele, - se estimau perspectivele realizării unor cercetări monografice regionale⁴⁵⁶. Revista nu a întârziat să anunțe și să aprecieze apariția celor două tomuri ale „*Buletinului Institutului Social Român din Basarabia*” (anul VII, nr.1-2, ianuarie-februarie 1938 și, respectiv, anul VIII, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1939). În cadrul rubricii „*Cronica*”, au fost publicate recenzii la studiile lui Teodosie Știrbu privind aspectele economice ale vieții satelor Iurceni, Nișcani și Copanca, la lucrările lui Petre Ștefănuță, consacrate vieții spirituale și culturii populare din localitățile cercetate, la lucrarea monografiștilor Mihai Bârcă și Vasile Popovici despre cântecele basarabene. Printre ultimele materiale în care este evocat Institutul

⁴⁵³ Halippa, Pantelimon. Cercetarea monografică a satelor. În: *Viața Basarabiei*, anul IV, nr.09, septembrie 1935, p. 61-62; același reprodus în: Halippa, Pantelimon. Publicistica, MUSEUM, Fundația Culturală Română, Chișinău, 2001, p. 31-32.

⁴⁵⁴ Ibidem, p. 62; același reprodus în: Ibidem, p. 32.

⁴⁵⁵ Ștefănuță, Petre. Serviciul Social și Basarabia. În: *Viața Basarabiei*, anul VIII, februarie-martie 1939, nr.2-3, p. 124-126.

⁴⁵⁶ Ștefănuță, Petre. Cercetarea monografică a Regiunii Codrului din Basarabia. În: *Viața Basarabiei*, anul VIII, iunie 1939, nr.6, p. 97-98.

regional se numără recenzia lui Petre Ștefănuță la lucrarea lui Mihai Bîrcă și Vasile Popovici „Cântece basarabene armonizate pe 2 și 3 voci egale” (Chișinău, 1939), în care se subliniază că V. Popovici „a adunat cu ocazia cercetărilor monografice ale Institutului Social Român din Basarabia o bogată colecție de cântece basarabene”⁴⁵⁷.

În general, revista „*Viața Basarabiei*” a oferit analize și sugestii asupra problemelor realității sociale, identificate în procesul cercetărilor din satele Iurcenii, Nișcani, Copanca, Popeștii de Sus, a informat despre programul de activitate al regionalei, indicând timpul și locul desfășurării activităților acesteia și modificările intervenite uneori, a anunțat despre conferințele publice ale Institutului, despre vernisări de expoziții și despre implicările filialei în diverse activități culturale.

Unele informații sporadice despre activitatea instituției sociale regionale, au fost publicate în revista istorică „*Din trecutul nostru*”, fondată în 1933 la Chișinău de istoricul Gheorghe Bevizconi, cu mijloacele proprii. Prin intermediul revistei, publicul cititor era informat despre desfășurarea campaniilor monografice inițiate în localitățile din provincie. De obicei, se anunța despre demararea cercetărilor, despre greutățile întâmpinate și despre personalitățile care vizitau comunele supuse cercetării, în legătură cu aceste activități speciale. Unul dintre anunțuri, publicat în toamna anului 1936, specifica, spre exemplu, că „echipa monografică a Institutului Social Român din Basarabia a cercetat, în august, comuna Nișcani, județul Lăpușna”. Cu această ocazie „comuna a fost vizitată de președintele Institutului, Pan Halippa”⁴⁵⁸.

Succinte relatări despre activitatea I.S.R. din Basarabia, în special, despre colaborarea interinstituțională au fost publicate în „*Buletinul Muzeului de Istorie Naturală din Chișinău*”, alte informații au apărut în „*Însemnări Ieșene*”, în „*Școala Basarabeană*”, în „*Societatea de mâine*”, precum și în ziarele: „*Universul*”, „*Curentul*”, „*Viața Basarabiei*”⁴⁵⁹.

Presa românească din epocă s-a arătat foarte receptivă și deschisă față de I.S.R. din Basarabia. Un loc aparte în toată această activitate mediatică a revenit ziarului „*Cuvânt Moldovenesc*” (1928-1940), sub direcția lui Pantelimon Halippa, tipărit inițial de Asociația „Astra”, ulterior - de Fundația Culturală Regală „Principele Carol”. Prima informație legată de Institutul regional, apărută în „*Cuvânt Moldovenesc*” a fost anunțul despre inițiativa profesorului A. Boldur în cadrul Congresului național al învățătorilor (Chișinău 28-29 august 1932) privind înființarea la Chișinău a unei secții a Institutului Social de la București, condus de Dimitrie Gusti⁴⁶⁰. După aceasta a urmat publicarea, pe parcursul celor aproape 6 ani de activitate a instituției

⁴⁵⁷ Ștefănuță, Petre. Recenzie la M. Bîrcă și V. Popovici *Cântece basarabene*. În: *Viața Basarabiei*, anul IX, ianuarie 1940, nr.1, p. 70.

⁴⁵⁸ Însemnări. În: *Din trecutul nostru*, anul IV, 1936, nr.36-39, p. 131.

⁴⁵⁹ Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p.416.

⁴⁶⁰ *Cuvânt Moldovenesc*, anul VII, nr.36, 4 septembrie 1932

(1934-1940), a unui șir de informații, note, extrase din comunicări, texte ale studiilor elaborate de monografiștii basarabeni, prin care publicul larg din Basarabia era informat despre toate acțiunile filialei, menite să contribuie la edificarea culturală și științifică a provinciei. Ziarul „*Cuvânt Moldovenesc*” informa despre programul adunărilor anuale generale ale Institutului regional, despre oaspeții și notorietățile participante, deciziile aprobate. Ziarul a scris despre campaniile de cercetări monografice din satele basarabene, în special din satul Iurcenii⁴⁶¹, Nișcani⁴⁶², Copanca⁴⁶³.

Popularizarea activității Institutului social regional de presa românească a timpului demonstrează că filiala nu a fost o instituție cunoscută doar colaboratorilor săi, ci și unui public larg, confirmându-se, astfel, importanța și necesitatea acesteia pentru Basarabia și pentru România în ansamblu.

3.3. Moștenirea culturală și științifică a Institutului Social Român din Basarabia

Institutul Social Român din Basarabia a funcționat o perioadă relativ scurtă și activitatea i-a fost deseori amenințată de diverse lipsuri financiare, de timp și, parțial, de insuficiență de competență. Institutul nu a reușit să atingă toate obiectivele propuse, însă a lăsat o anumită moștenire cultural-științifică care merită toată atenția, din mai multe perspective: întâi de toate, din cea istorică, pentru că rezultatele cercetărilor întreprinse, păstrate în cele două tomuri ale „*Buletinului*” instituției și în lucrările separate (broșurile) publicate de monografiști, constituie surse istoriografice veritabile, în baza cărora pot fi întregite istoriile localităților vizate, pot fi clarificate diferite aspecte ale realității sociale interbelice din Basarabia și alte probleme ale vieții cotidiene; din cea sociologică, pentru că fac dovada primelor încercări de sociologie practică în Basarabia și a unor pași îndrăzneți de difuzare a cunoștințelor teoretice științifice de sociologie în mediul intelectual basarabean; din cea culturală, pentru că Institutul regional, pe lângă faptul că a reprezentat prima instituție de cercetare științifică din regiune, care s-a ocupat de investigarea problemelor realității sociale rurale, a fost și o instituție culturală cu implicații considerabile, prin concepte și idei și prin acțiuni practice, în opera de dezvoltare a societății basarabene și a contribuit la cultivarea conștiinței naționale a românilor basarabeni.

„*Buletinul*” Institutului și studiile publicate în periodicele de specialitate de către monografiștii basarabeni, Petre Ștefănuță, Teodosie Știrbu ș.a., reprezintă cea mai consistentă

⁴⁶¹ Institutul Social Român din Basarabia. În : *Cuvânt Moldovenesc*, anul XXV, nr. 23, 5 iunie 1938.

⁴⁶² Institutul va cerceta în luna august viața satului Nișcani din jud. Lăpușna. În: *Cuvânt Moldovenesc*, anul XXIII, nr. 31, 26 iulie 1936; Cercetări monografice în com. Nișcani, jud. Lăpușna. În: *Cuvânt Moldovenesc*, anul XXIII, nr. 38, 13 septembrie 1936; Conferințele Institutului Social Român din Basarabia. În: *Cuvânt Moldovenesc*, anul XXIII, nr. 45, 18 noiembrie 1936.

⁴⁶³ Institutul Social Român din Basarabia. În : *Cuvânt Moldovenesc*, anul XXV, nr. 23, 5 iunie 1938.

moștenire cultural-științifică a I.S.R. din Basarabia. Această categorie de urme materiale ale scurtei dar prolifici activități a filialei, este completată cu seria de broșuri sau lucrări separate, publicate de către cercetătorii basarabeni pe baza rezultatelor activității științifice din cadrul campaniilor monografice în teren. Unele dintre acestea s-au păstrat până în prezent și se găsesc în secțiile de carte rară în bibliotecile mari din România și din Republica Moldova (Biblioteca Academiei Române de la București, Biblioteca AȘM „Andrei Lupan” din Chișinău, Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Biblioteca „Mihai Eminescu” a Universității „A.I.Cuza” din Iași). Printre aceste lucrări se numără: „*Literatura populară a satului Iurcenii*” (Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937) și „*Cercetări folclorice în valea Nistrului de Jos*” (București, M.O. Imprimeria Națională, 1937), autor Petre Ștefănuță, „*Manifestări economice la Iurcenii și Nișcanii*”⁴⁶⁴ (Chișinău, 1937); „*Viața economică la Copanca*”⁴⁶⁵ (Chișinău, 1939), autor Teodosie Al. Știrbu (cea de-a doua lucrare, în colaborare cu Nicolae Al. Știrbu).

O moștenire valoroasă a activității Institutului Social Român din Basarabia trebuie considerată însăși experiența cercetărilor monografice și anchetărilor sociologice efectuate în teren, care a contribuit la cunoașterea realităților trecute și prezente ale localităților încadrate în acel exercițiu științific. Această experiență a fost posibilă datorită activismului, muncii, în mare parte voluntare, și devotamentului față de interesele naționale, pe care le-au demonstrat cele mai conștiente elemente ale intelectualității basarabene din acea perioadă. Experiența cercetărilor monografice și a activității științifice în cadrul respectivei instituții de profil (chiar dacă nu a fost de la bun început o instituție științifică de stat), pe care au acumulat-o cei peste 30 de intelectuali din Basarabia, care au făcut parte din echipele monografice ale filialei sau au activat în această instituție, nu a avut șansa să se extindă din cauza regimului comunist, instaurat mai întâi în Basarabia și apoi în România și care a desconsiderat un timp îndelungat (până prin anii '60 ai secolului XX) sociologia ca știință. Regimul comunist a interzis activitatea Institutului de la București și a filialelor sale, a supus represiunilor și marginalizării cea mai mare parte dintre colaboratorii lui (în România a murit în închisoare Anton Golopenția, în Gulag-ul sovietic – Petre Ștefănuță), a distrus arhiva instituției.

Dintre membrii Institutului social de la Chișinău, unicul care a avut șansa să revină la cercetările monografice în teren (pe filieră economică, unica acceptată de regimul comunist) a fost economistul și profesorul-cercetător Teodosie Știrbu, care a fost ocolit de represiunile sovietice

⁴⁶⁴ Lucrarea a apărut ulterior și în: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937. Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1937, p. 241-271.

⁴⁶⁵ Lucrarea a apărut ulterior și în: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României Regionale Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, 1939, p. 403-443.

din anii 1940-1941, iar în 1944 a reușit să se refugieze în România. La 1 octombrie 1957 a fost numit cercetător științific principal al Colectivului de cercetări agronomice, în cadrul Filialei Iași a Academiei Române. Temele de cercetare ale acestui Colectiv în perioada anilor 1957-1962 au fost legate atât de aspectele economice din industrie, cât și de cele din agricultură. În 1958 T. Știrbu a fost numit șeful echipei de cercetări monografice în zona Dorna, județul Suceava⁴⁶⁶. Cercetările au durat până în anul 1960 și s-au încheiat cu publicarea a 11 volume de studii, apărute sub îngrijirea nemijlocită a conducătorului echipei de cercetări. De asemenea, Teodosie Știrbu a fost coautor la lucrarea colectivă de sinteză „*Cercetări monografice în regiunea Suceava*”⁴⁶⁷.

Opțiunea Institutului Social Român din Basarabia pentru punerea în valoare a *românismului* și *naționalismului* luminat, pentru promovarea idealurilor acestora, preocuparea de a consolida conștiința națională a etniei majoritare a provinciei, aveau o însemnătate enormă între Prut și Nistru, cea mai dezavantajată, din punctul de vedere al păstrării valorilor naționale românești, după mai mult de un secol de politică de deznaționalizare și rusificare forțată. Rezultatele activităților desfășurate de filiala chișinăuiană, prin care s-a ajuns la coardele sensibile ale sufletului românilor basarabeni, trebuie considerate o mare realizare a instituției, având în vedere efectul acestora peste generații.

În procesul de popularizare a *românismului*, în sens de unitate culturală, de neam și de limbă și a *naționalismului* în sens de obiceiuri și tradiții românești, de reanimare a valorilor spirituale comune pentru toți românii de pretutindeni, în Basarabia interbelică s-au remarcat printr-o activitate dedicată mai multe asociații, societăți și instituții culturale, educaționale și cultural-științifice, precum și personalități de seamă ale vieții culturale și științifice. Contribuția I.S.R. din Basarabia la această operă, adusă în cel de-al doilea deceniu de administrație românească a fost la fel de importantă ca și munca depusă de diverse asociații și instituții pentru redeșteptarea conștiinței naționale, în primul deceniu de după Unire.

La etapa inițială a activității sale, prin organizarea seriilor de conferințe publice tematice, Institutul a contribuit la promovarea concepției și manifestărilor practice ale *naționalismului* și *românismului*. În cadrul ciclului de conferințe cu genericul „Doctrină politică și economice contemporane”, organizat de Secția Economică a Institutului, în colaborare cu alte câteva secții active, cel puțin 4 conferințe au abordat doctrinele *naționalismului* și *românismului* („*Cum înțeleg Românismul*” de C. Rădulescu Motru; „*Organizarea muncii naționale*” de M. Ghelmegeanu; „*Doctrina naționalistă*” de N. Crainic; „*Doctrina economică naționalistă*” de A.C.Cusin ș.a.)⁴⁶⁸.

⁴⁶⁶ Bejan, Vlad, Maftel, Ionel. Personalități universitare ieșene din Basarabia. Iași: Editura PIM, 2006, p.102.

⁴⁶⁷ Cercetări monografice în regiunea Suceava. Suceava, Tipografia Națională, 1960.

⁴⁶⁸ A.N.I.C. Fond Pantelimon Halippa, dosar nr. 965/1927-1943, f.18.

Conferința inaugurală a acestui ciclu de prelegeri publice, care a avut loc la 6 octombrie 1935, în Sala Eparhială din Chișinău, a adus în fața ascultătorilor subiectul *românismului* ca doctrină și manifestare, explicat de filozoful Constantin Rădulescu Motru, care și-a însoțit demersul teoretic cu clarificarea modului în care era înțeles și în care trebuia înțeles⁴⁶⁹. Potrivit conferențiarului, *naționalismul* românesc trebuie să reiasă din realitățile românești, să nu fie de împrumut, adică trebuie să se deosebească de naționalismul fals care susține „modernizarea cu orice preț”. Concluzia filozofului rămâne actuală: „Înainte de a-i infiltra acestei națiuni lucruri care îi sunt străine, [oricine - n.n.] să binevoiască să cunoască această națiune”. În opinia lui Constantin Rădulescu-Motru, la acea vreme, în unison cu postulatul anunțat, activau și erau foarte importante două instituții de psihotehnică și orientare profesională din Cluj și București și Institutul Social Român care avea și două regionale la Timișoara și la Chișinău. Reputatul filozof stăruia asupra concluziei sale și susținea că abia după ce se vor cunoaște realitățile psihologice și sociale ale națiunii, numai atunci „se va clădi adevărata viață românească, adevăratul românism, adevăratele valori ale unei culturi cu adevărat românești”⁴⁷⁰.

Concepțiile lui Constantin Rădulescu Motru, precum și ale celorlalte personalități de vază care au abordat subiecte tematice similare, precum Nichifor Crainic, Mihail Ghelmegeanu ș.a., au avut un efect catalizator asupra publicului basarabean, fapt care s-a văzut și în râvna cu care cercetătorii monografiști scoteau la iveală problemele din sfera relațiilor interetnice din satele basarabene, în special, fenomenele negative cu care se confruntau etnicii români din acele comunități.

Institutul regional a cercetat urmările negative ale deznaționalizării populației băștinașe și a constatat că pentru diminuarea efectelor nocive ale acestui fenomen, instituțiile statului și cele ale administrației publice locale întreprindeau foarte puține acțiuni. Membrii echipelor monografice ale Institutului regional au lansat mai multe recomandări pentru soluționarea acestei probleme.

Pentru întărirea elementului românesc în regiunea Nistrului, în care 40% din populație era formată din „muncitori cu brațele”, adică din muncitori flotanți, Institutul cerea autorităților statului să se implice cu acțiuni concrete, deoarece băștinașii se aflau „în luptă cu un element etnic mult mai înstărit din punct de vedere economic, cum sunt rușii”⁴⁷¹. Institutul a propus ca soluție

⁴⁶⁹ Conferințele Institutului Social Român din Basarabia. În: *Viața Basarabiei*, anul IV, nr.10, octombrie 1935, p. 57-59.

⁴⁷⁰ Însemnări. Conferințele ISR din Basarabia. În: *Viața Basarabiei*, anul IV, nr.10, octombrie 1935, p.60.

⁴⁷¹ Ștefănuță, Petre. Ridicarea economică a regiunii Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*, tomul II. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 621.

pentru rezolvarea „problemei întăririi elementului românesc la Nistru” consolidarea situației economice a populației românești.

Această concluzie din patrimoniul valoric al instituției, este pe deplin acceptabilă și recomandată pentru întărirea elementului românesc în regiunea transnistreană a Republicii Moldova, deoarece în această regiune, mai mult decât în spațiul dintre Nistru și Prut, din cauza deznaționalizării promovate în anii regimului sovietic situația a devenit și mai dramatică, iar autoritățile transnistrene separatiste aplică în continuare diverse pârghii pentru diminuarea elementului național.

Institutul Social Român din Basarabia s-a manifestat în viața publică a regiunii și prin abordarea, atât în plan teoretic, cât și practic, a educației naționale. În cadrul instituției a funcționat Secția de Educație Națională, sub conducerea colonelului V. Nădejde. Însă, la etapa actuală a cercetării, nu se poate ilustra cu deplină claritate activitatea desfășurată de către această secție, dar se poate susține argumentat că Institutul s-a ocupat de educația națională, printr-un șir de activități și implicații practice în viața socială și culturală din ținut.

În corespundere cu planul cercetărilor monografice „pe cadre și manifestări”, evocarea și descrierea manifestărilor spirituale din localitățile supuse cercetării sociologice presupunea colectarea datelor privind obiceiurile și tradițiile populare, folclorul, răspândirea și lectura cărților, atragerea și implicarea sătenilor în diverse activități de valorificare și popularizare a culturii naționale românești. În această privință, este de apreciat efortul echipelor monografice ale Institutului basarabean, pentru a scoate din anonimat adevărate comori ale culturii naționale. Institutul nu s-a limitat doar la colectarea a sute de basme, a mii de melodii populare, a zeci de colinde și alte piese de folclor, ci a contribuit și la popularizarea acelor valori ale culturii românești, inclusiv prin aducerea multor creații folclorice în sistemul educațional. Astfel, descoperirea tezaurului cultural conservat al satelor basarabene a condus la aceea că în anul 1937 Ministerul Educației Naționale și Straja Țării au prevăzut includerea în programa analitică la disciplina școlară *Educație muzicală* a unui repertoriu de cântece populare regionale și, în această ordine de idei, „multe cântece din arhiva Institutului Social Român din Basarabia au fost copiate pentru a fi cântate la diferite serbări culturale”, multe au fost incluse în „repertoriul celor mai mari societăți corale românești și coruri școlare”⁴⁷². O amplă listă a manifestațiilor culturale din anii 1937-1939, în cadrul cărora au fost interpretate piese colectate în timpul campaniilor de cercetare monografică, cântece și melodii armonizate de monografistul Vasile Popovici pentru cor, voce și instrumente

⁴⁷² Popovici, Vasile. Folclorul muzical basarabean. (Culegeri și manifestări muzicale). În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 618-619.

muzicale, a fost publicată în tomul II (1939) al „*Buletinului Institutului Social Român din Basarabia*”⁴⁷³.

Urmărind scopul de a reînvia datinile strămoșești de Crăciun și de Anul Nou, Institutul, în colaborare cu Conservatorul Municipal din Chișinău (condus de M. Bârcă) și Fundația Culturală „Principele Carol”, Regionala Basarabia, a adus la Chișinău două echipe de colindători din satele Palanca și Corcmaz, jud. Cetatea-Albă, care au prezentat la 27 decembrie 1937 „o auditiie de colinde ce au fermecat publicul chișinăuian prin frumusețea și originalitatea lor ritmică și melodică”⁴⁷⁴. Textele literare și melodiile colindelor au fost transcrise de monografiștii basarabeni, Petre Ștefănuță și Vasile Popovici, iar interpretarea lor de către corul de țărani, cu aranjare pe 2 și pe alocuri pe 3 voci, potrivit unor mărturii, a constituit „o noutate în anele folclorului muzical românesc”⁴⁷⁵.

Remarcabilul folclorist basarabean și coordonatorul cercetărilor monografice din localitățile basarabene, Petre Ștefănuță, a efectuat cercetări profunde asupra datinilor de Crăciun și de Anul Nou, în localitățile din regiunea Nistrului de Jos și a popularizat adevărata comoară de creații pe care le-a colectat prin intermediul materialelor publicate în ediții precum, „*Anuarul Arhivei de Folclor a Academiei Române*”, „*Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*” și prin lucrări aparte care au completat patrimoniul cultural-științific al filialei. După cum consemna distinsul folclorist, Institutul Social Român din Basarabia „și-a impus să cerceteze aceste manifestări spirituale ale Românilor din satele basarabene pentru că, acolo unde s-a depus zgura uitării peste datinile strămoșești, Căminele Culturale și Straja Țării, plecând de la cercetările Institutului, să vină să le învie”⁴⁷⁶. Petre Ștefănuță s-a interesat de folclorul din localitățile din valea Nistrului de Jos pe parcursul a 4 (patru) excursii de cercetare, efectuate în anii 1932, 1934 și 1935. Din cele 11 sate așezate de-a lungul malului drept al Nistrului de Jos, Petre Ștefănuță, a cercetat 7: Copanca, Talmaza, Cioburciu, Purcari, Olănești, Corcmaz, Tudora⁴⁷⁷. Pentru desfășurarea cercetărilor, a beneficiat de o subvenție de 5.000 lei din partea Arhivei de Folclor a Academiei Române și de una de 4.000 lei din partea Institutului Social Român din Basarabia. Ștefănuță a reușit să atragă în munca de colectare a creațiilor populare din acele localități trei învățători din satul Copanca: V. Căraș, D. Rădulescu și I. Bălan. Împreună au adunat câteva sute de creații, între care balade și cântece ciobănești, doine, satire, cântece de pahar, colinde, bocete,

⁴⁷³ Ibidem, p. 619-620.

⁴⁷⁴ Ibidem, p. 618.

⁴⁷⁵ Ibidem.

⁴⁷⁶ Ștefănuță, Petre. *Datinile de Crăciun și Anul Nou pe valea Nistrului de Jos*. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 485-532.

⁴⁷⁷ Ștefănuță, Petre. *Cercetări folclorice în valea Nistrului de Jos*. București, M.O. Imprimeria Națională, 1937, p. 33.

jocuri de copii, legende, snoave, descântece etc. Cea mai mare parte dintre acestea au fost publicate. Studiul său „*Cercetări folclorice în valea Nistrului de Jos*” cuprinde, spre exemplu, 346 texte ale creațiilor populare din acea colecție⁴⁷⁸. O parte dintre textele creațiilor folclorice colectate, au fost reproduse în paginile ziarelor și revistelor basarabene, precum „*Cuvânt Moldovenesc*” și „*Viața Basarabiei*”, și au exercitat un efect educativ impunător asupra cititorilor.

Insistența Institutului în privința conservării și păstrării monumentelor și pieselor etnografice, inclusiv, prin deschiderea unui muzeu etnografic, ceramic sau sociologic în Basarabia, după cum și stăduința monografiștilor de a contribui la popularizarea valorilor culturii naționale prin expoziții și diverse alte manifestații cultural-științifice reprezintă o dovadă în plus a preocupării de educația națională.

Prin stăruința colaboratorilor săi, Institutul a încercat să păstreze, cel puțin, o parte din obiectele ce prezentau valoare pentru cultura națională, descoperite în localitățile cercetate. Potrivit documentelor timpului, în procesul campaniilor de la Iurceni și Nișcani a fost adunată, prin achiziții („pe cât au permis slabele mijloace ale Institutului”), o colecție pentru muzeu, care includea 60 de piese de ceramică confecționate în Iurceni, unelte necesare olăritului, o moară de vânt (mică, de dimensiunile unui om), montată de un tânăr de 15 ani din acel sat; la fel, un șir de piese colectate în satul Nișcani, între care 20 vase de lemn (talere), două ulcioare de aramă foarte vechi, o râșniță, o călcătoare, un plug de lemn și alte obiecte mai mărunte⁴⁷⁹. Întreaga colecție a fost expusă provizoriu în Muzeul Național de Istorie Naturală din Chișinău, urmând să formeze patrimoniul unui muzeu al Institutului regional, însă soarta ulterioară a colecției nu se cunoaște. Doar unele piese din această colecție au fost expuse cu ocazia diferitor evenimente culturale la Chișinău și București. Mai multe piese de ceramică, colectate în s. Iurceni, au fost prezentate la Expoziția Echipelor Regale Studențești, care s-a organizat în Parcul Carol din București, în 1935. Iar o colecție de fotografii etnografice de la Iurceni și Nișcani a fost vernisată la Expoziția cărții, organizată de primăria municipiului Chișinău, în luna mai 1937. Se cunoaște, de asemenea, că profesorul V. Adiasevici, membru al echipelor monografice ale Institutului regional, a participat la cea de-a V-a Expoziție jubiliară de pictură „N.I.Gumalic”, organizată la Chișinău, în luna iunie 1937, cu 43 modele de covoare, țesute la Iurceni și Nișcani⁴⁸⁰.

Institutului Social Român din Basarabia a contribuit la edificarea culturală și educarea populației ținutului pe baza valorilor autentice naționale, materiale și imateriale, și s-a străduit ca,

⁴⁷⁸ Ștefănuță Petre, *Cercetări folclorice în valea Nistrului de Jos*. București, M.O. Imprimeria Națională, 1937.

⁴⁷⁹ Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 396.

⁴⁸⁰ Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 397

cel puțin, o parte dintre acestea să fie păstrate pentru posteritate. Rapoartele, informațiile și notițele cu privire la activitatea Institutului, care s-au păstrat până astăzi, sunt ilustrative în acest sens.

Remarcabilă a fost munca culturală a echipelor monografice ale Institutului în localitățile în care poposeau pentru cercetare. Activitatea echipelor monografice începea în fiecare dintre satele investigate cu inaugurări festive, iar pe parcursul perioadei de aflare în localitate echipa organiza diverse activități culturale (în zilele de duminică), implicând sătenii și aducându-i în contact nemijlocit și făcându-i să înțeleagă adevărata valoare a culturii românești, moștenite de la strămoși, având datoria să o transmită urmașilor.

Conduita membrilor echipelor, intelectuali responsabili, onești, corecți și dedicați muncii lor, a constituit un model etic pentru populația satelor basarabene. Coordonatorul acestora, Petre Ștefănuță, după încheierea a 4 campanii de cercetare concluziona că „mișcarea monografică basarabească își are și un alt sens decât acela de adunare de date statistice și observații asupra vieții sociale a satelor noastre. E o mișcare de etică națională în primul rând. Intelectualii de la oraș devin însuflețiți de dragoste pentru țară, iar sătenii de mândrie că au prieteni printre pătura intelectuală”⁴⁸¹. În fiecare localitate monografiștii au găsit posibilități pentru a se ocupa, în afara programului de cercetare, de problemele stringente ale comunității, de educația națională, etică, sanitară a sătenilor. La fel, și-au rezervat timp pentru a discuta cu sătenii și a-i îndruma în anumite activități sociale sau cotidiene. Echipelile monografice au servit drept model în efortul de propagare a valorilor culturii românești, realizând, astfel, dezideratele naționale în teritoriu.

Deși, Institutul s-a ocupat prioritar cu investigarea pluridisciplinară și înțelegerea socială integrată a satului prin elaborarea de monografii, a știut, totodată, să cuprindă și să îmbine în activitatea sa ample acțiuni culturale, a inițiat și a întreținut un viu dialog cultural, în cadrul căruia un loc aparte l-au ocupat învățăturile *românismului* și *naționalismului* luminat, a realizat multiple inițiative educative prin care a contribuit la consolidarea conștiinței naționale a românilor basarabeni.

Concluzii la capitolul 3

În procesul cercetărilor noastre ne-am convins că „sociologia românească a început cu învățământ, institute, biblioteci, publicații”, având în vedere ciclurile de conferințe publice, continuând cu cercetările monografice care au devenit „preocuparea științifică de căpetenie”, pentru că această metodă își propunea „studiul realităților naționale”⁴⁸². Rezultatele activității Institutului regional și ale campaniilor de cercetare monografice au fost publicate în reviste, ziare,

⁴⁸¹ Ștefănuță, Petre. Cercetările monografice ale ISR din Basarabia la Popeștii de Sus, jud. Soroca. În: *Viața Basarabiei*, anul VII, nr.11, noiembrie 1938, p.61.

⁴⁸² Gusti, Dimitrie. Sociologie românească. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.1, ianuarie 1936, p.5.

lucrări separate, reviste de specialitate. În urma analizei materialelor și faptelor respective, am ajuns la următoarele concluzii:

1. „*Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*” a fost unica revistă a instituției și una dintre puținele reviste cu profil științific din Basarabia interbelică. „*Buletinul*” a cuprins cele mai multe dintre rezultatele cercetărilor monografice efectuate de filială în satele din provincie. „*Buletinul*” a reliefat capacitățile de cercetare științifică pe care le-au demonstrat intelectualii basarabeni antrenați în activitatea Institutului;
2. Revistele Institutului Social Român de la București, „*Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*” și „*Sociologie Românească*”, au servit drept tribună și mijloc de diseminare, la scara țării, a studiilor științifice din domeniul social, în care erau abordate diverse probleme ale teritoriului dintre Prut și Nistru;
3. Studiile elaborate de monografiști și popularizate prin intermediul revistelor de specialitate au reprezentat lucrări de ținută academică, datorită cărora putea fi cunoscută în profunzime viața reală a satelor basarabene;
4. Prin publicațiile Institutului, factorilor politici și administrativi li s-au livrat informații vaste despre problemele realității sociale rurale, care cereau o rezolvare neamânată;
5. Experiența cercetărilor monografice efectuate în teren și rezultatele obținute de echipele de cercetători ale Institutului Social Român din Basarabia constituie nu doar contribuții importante la cunoașterea realităților trecute și prezente ale localităților încadrate în acel exercițiu științific. Studiile publicate pe baza rezultatelor cercetărilor monografice sunt deopotrivă valori inestimabile ale patrimoniului cultural-științific național interbelic și modele relevante pentru elaborarea monografiilor localităților, de către cercetătorii de astăzi;
6. Moștenirea culturală și științifică a Institutului Social din Basarabia necesită o studiere și o valorizare continuă, pentru a putea servi drept punct de sprijin în acțiunile menite să contribuie la creșterea nivelului de viață, al culturii și al civilizației în localitățile Republicii Moldova.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Una dintre realizările remarcabile ale sociologiei ca știință în România este crearea și funcționarea în perioada anilor 1918-1948 a unei „școli științifice” veritabile, moderne, care a întrunit toate elementele definitorii: concept, sistem de idei și metode, interacțiune interdisciplinară, manifestări publice, autoritate și control asupra muncii științifice, aceste elemente fiind luate în considerare la analiza performanței științifice și la etapa actuală. Afirmarea școlii sociologice românești în anii interbelici, atât la nivel național cât și la cel internațional, s-a datorat Asociației pentru Știința și Reforma Socială, Institutului Social Român din București, Seminarului de Sociologie, filialelor I.S.R. din provinciile istorice. Un domeniu cert al contribuțiilor originale ale Institutului este cel al generalizării experienței și regulilor investigației concrete a comunităților sociale sătești. La extinderea și la progresul continuu al acestui domeniu și-au adus aportul modest, dar imposibil de neglijat, Institutele regionale care au funcționat ca secții ale Institutului social central. În ordinea constituirii, Institutul Social Român din Basarabia a fost cea de-a doua secție regională a Institutului de la București și prima instituție de cercetări științifice în domeniul social dintre Prut și Nistru.

Deși cunoscută și apreciată la acea vreme de reprezentanți ai sociologiei, de oameni politici și funcționari, de intelectualii din țară și, mai ales, de cei din Basarabia, ca și de oamenii simpli de la sate, activitatea Institutului regional nu a fost și nu este reflectată corespunzător în literatura de specialitate și în istoriografie, fapt care a determinat necunoașterea în mediul public și, parțial, în mediul intelectual actual, a istoriei și activității acestei instituții. Cercetarea de față a urmărit scopul să prezinte, în baza documentelor editate și inedite, istoria organizării și activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940).

În urma cercetării întreprinse am ajuns la următoarele concluzii:

1. Contribuția mișcării și școlii monografice din România și a versiunilor instituționalizate ale acesteia, grație experienței teoretice și practice a cercetărilor sociologice în teren, a avut un impact major la consolidarea edificiului științei sociologice românești;
2. Institutul Social Român din Basarabia, ca secție regională a Institutului Social Român din București, a fost parte integrantă a mișcării de cercetare și acțiune socială, în accepțiune actuală – un curent științific reprezentat de școala monografică românească, care a avut formele sale reprezentative precum, Asociația pentru Știința și Reforma Socială (1918-1921), Institutul Social Român (1921-1939, 1944-1948), Institutul de Științe Sociale al României (1939-1944), Seminarul de Sociologie, Etică și Politică (1921-1948);

3. Institutul regional cu sediul la Chișinău a fost organizat datorită fondatorului școlii monografice românești, Dimitrie Gusti, însă, hotărâtoare a fost inițiativa locală și insistența unor intelectuali basarabeni, fruntași ai vieții culturale și științifice naționale, între care Pantelimon Halippa, Alexandru Boldur, Petre Ștefănuță. În lucrarea de față și în publicațiile la tema tezei am elucidat cele mai ilustrative detalii privitoare la acest aspect, am arătat relația reciprocă care s-a stabilit între instituția centrală și filiala sa din provincie, de la organizarea filialei și pe durata întregii perioade a funcționării acesteia, la fel, am reliefat contribuția deosebită a lui Pan Halippa și Alexandru Boldur la fondarea Institutului regional⁴⁸³;
4. Prin sprijinul divers pe care l-a acordat intelectualității basarabene, I.S.R din București a contribuit la dezvoltarea științei sociale și culturii naționale în Basarabia, iar Institutul regional la rândul său, la propășirea științifică și culturală dintre Prut și Nistru și din România. Lucrarea de față acordă un spațiu larg prezentării contribuțiilor reciproce la edificarea științifică și culturală națională. În mai multe publicații recente am elucidat valoarea științifică și culturală a cercetărilor științifice efectuate în cadrul Institutului regional, popularizate prin intermediul revistelor periodice ale instituției centrale și datorită revistei filialei regionale⁴⁸⁴;
5. Asemenea Institutului central, filiala regională „n-a creat nici oameni de știință, nici oameni politici, dar le-a organizat activitatea, le-a ușurat-o și nu odată le-a făcut-o cu putință.”⁴⁸⁵. Cercetările monografice întreprinse în satele Basarabiei au avut o însemnătate științifică și practică enormă pentru viața rurală care tindea și avea șansa să se schimbe în bine în urma explorării și cunoașterii problemelor satelor și datorită soluțiilor propuse de monografiști pentru rezolvarea acestora. Problemele tipice satelor românești din ținutul nostru și cele caracteristice satelor investigate monografic, precum și variantele de

⁴⁸³ A se vedea: Chiciuc, Liudmila. Opinia separată a istoricului Alexandru Boldur privind constituirea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: „*Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători*”, conf. șt. intern. a doctoranzilor. Teze. Chișinău: Artpoligraf, 2014, p.86; Chiciuc, Liudmila. Viziuni istoriografice privind constituirea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940) În: „*Sociologia și asistența socială: interferențe și perspective de dezvoltare*”, conf. șt. intern. Chișinău: CEP USM, 2014, p. 43-52; Chiciuc, Liudmila. Pantelimon Halippa - președinte al Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: „*Centenar Sfatul Țării: 1917-2017*”, conferință științifică internațională. Centenar Sfatul Țării: 1917-2017: Materialele conferinței științifice internaționale, Chișinău, 21 noiembrie 2017 / coord.: Gheorghe Cliveti [et al.]; col. red.: Gheorghe Duca [et al.]; referenți șt.: Andrei Eșanu [et al.]; secretar șt.: Silvia Corlăteanu-Granciuc. – Chișinău: Lexon Prim, 2017, p. 427-442.

⁴⁸⁴ A se vedea: Chiciuc, Liudmila. Reflectarea activității Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940) în paginile ediției periodice a instituției. În: *Revista de istorie a Moldovei*, nr. 1-2 (117-118), ianuarie-iunie 2019, p.115-135; Chiciuc, Liudmila. Cu privire la cercetările monografice în teren desfășurate de Institutul Social Român din Basarabia (1934-1940). În: *AKADEMOS. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă*, nr.3 (54), 2019, p. 42-50.

⁴⁸⁵ Gusti, Dimitrie, Sociologie românească. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.1, ianuarie 1936, p. 4.

rezolvare a acestora pe care le-au propus membrii echipelor de cercetare, au constituit obiectul unor consistente studii și articole pe care le-am publicat în culegeri de materiale științifice din Republica Moldova și România ⁴⁸⁶;

6. Prin activitatea sa de cercetare monografică și de răspândire a cunoștințelor științifice, prin inițierea serviciului social obligatoriu, prin diversele activități cultural-științifice și edificatoare, Institutul sociologic central și secțiile sale regionale au devenit cunoscute și apreciate în afara țării;
7. Activitatea de cercetare științifică și cea mai mare parte a rezultatelor cercetărilor efectuate în teren de Institutul Social central și regionalele sale, inclusiv de I.S.R. din Basarabia, au fost popularizate prin intermediul conferințelor publice din țară și de peste hotare, lucrărilor științifice și edițiilor periodice de specialitate și de cultură;
8. Institutul regional a editat publicația sa periodică de specialitate, „*Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*”, care a tins să apară cu regularitate. Chiar dacă au fost publicate doar două numere, iar cel de-al treilea s-a aflat în pregătire, am putut demonstra că bogăția de materiale științifice, idei și note pe care o cuprinde fiecare tom ilustrează anvergura și profunzimea cercetărilor monografice⁴⁸⁷;
9. Patrimoniul cultural și științific rămas ca moștenire de la Institutul Social Român din Basarabia, incluzând lucrări științifice, publicații, experiență, idei, metode de cercetare, modele, indicații metodologice, profesionalism, dăruire, asumare a rigorilor genului de activitate și alte valori materiale și imateriale, trebuie și poate fi valorificat integral în beneficiul istoriografic, științific, cultural, identitar, etic etc. al societății actuale.

Odată cu încheierea lucrării de doctorat, am considerat necesar să formulăm și câteva recomandări care se impun în mod firesc:

⁴⁸⁶ A se vedea: Chiciuc, Liudmila. *Cu privire la problemele realității sociale din satele basarabene cercetate monografic de Institutul Social Român din Basarabia (1934-1940)*. În: „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători”, conferință științifică internațională (2015; Chișinău). Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători: Conferința Științifică Internațională a Doctoranzilor, 10 mar. 2015: Teze / comitetul șt.: Duca Maria [et al.]. – Chișinău: S. n., 2015 (Tipogr. „Artpoligraf”, 2015, p. 110; Chiciuc, Liudmila. *Cu privire la impactul social al cercetărilor monografice ale Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940)*. În: „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători”, Materialele Conferinței Științifice a Doctoranzilor. Ediția a V-a. Chișinău, 2016, p. 53-58; Chiciuc, Liudmila. *Secvențe din activitatea ilustrului economist, prof. univ., Teodosie Știrbu în cadrul Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940)*. În: „Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației”, conferință științifică internațională (2015; Cahul). Conferința științifică internațională „Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației” 5 iunie 2015 / com. șt.: Ioan-Aurel Pop [et al.]. Cahul: US Cahul, 2015 (Tipografia Centrografic), vol.2, p. 280-288.

⁴⁸⁷ Chiciuc, Liudmila. Reflectarea activității Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940) în paginile ediției periodice a instituției. În: *Revista de istorie a Moldovei*, nr. 1-2 (117-118), ianuarie-iunie 2019, p.115-135.

1. În cadrul campaniilor de cercetare monografică cercetătorii au fost preocupați nu numai de ceea ce reprezintă satele în perioada actuală cercetării, ci au căutat să le descopere trecutul și să le întrezărească viitorul⁴⁸⁸. Lucrarea de doctorat și publicațiile personale⁴⁸⁹ au elucidat această tendință a activității Institutului regional. Experiența aplicării metodei monografice la cercetarea istoriei și realității sociale a satelor din Basarabia interbelică, rigurile acestui gen de cercetare științifică a aspectelor vieții cotidiene, în opinia noastră, pot fi utilizate în procesul cercetării și elaborării monografiilor localităților de astăzi din Republica Moldova;
2. Reușitele teoretice și practice ale I.S.R. din Basarabia merită să fie cunoscute și propagate în sistemul de educație preuniversitar și universitar. În cadrul cursurilor de formare continuă pentru profesorii de istorie din sistemul preuniversitar, care se desfășoară în Universitatea de Stat „B.P.Hasdeu” din Cahul, am inițiat un curs privind studiul monografic local, care și-a propus generalizarea experienței obținute în acest domeniu de către Institutului Social Român și de către regionala basarabeană a acestuia, în vederea elaborării pe baze științifice a monografiilor localităților. Recomandăm extinderea acestor cursuri de familiarizare cu experiența cercetărilor monografice interbelice în alte instituții de învățământ superior cu profil umanitar, facultățile domeniului umanitar și în instituțiile de formare continuă a cadrelor didactice preuniversitare;
3. Moștenirea culturală și științifică a Institutului Social Român din Basarabia, care însumează publicații științifice, un bogat material sociologic și etnografic colectat, concepte, idei și experiență etc., trebuie valorizate în continuare, inclusiv prin valorificarea și editarea documentelor de epocă, studiilor, rapoartelor, cronicilor privind activitatea regionale;
4. Totodată, în această fază a cercetării recomandăm continuarea efortului de precizare a destinului arhivei de material sociologic a Institutului regional și a variantei manuscris a „*Buletinului*” tom III, identificarea și descrierea detaliilor privind campaniile de cercetare în teren din satele Dâșcova și Vâprova, jud. Orhei etc.

⁴⁸⁸ Monumente etnografice și monumente ale naturii la sate. În: Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937, Chișinău, 1937, p. 401

⁴⁸⁹ A se vedea: Chiciuc, Liudmila. Considerații privind instituirea și activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: *Anuarul Institutului de Istorie: Materialele sesiunii științifice anuale, 27 decembrie 2013/* Academia de Științe a Moldovei; col.red.: Gheorghe Cojocaru (coord.) [et al.]. Chișinău: Lexon-Prim, 2014 (Tipografia Reclama), p.261-277; Chiciuc, Liudmila. Cercetările etnografice în cadrul Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: „*Noi orientări în dezvoltarea muzeografiei, etnografiei și istoriei naturale în Basarabia interbelică*”, conferință științifică (2015; Chișinău). Tezele Conferinței Științifice din 25 martie 2015 / com.org.: M. Ursu [et.al.]; consultant șt.: Varvara Buzilă; coord.: Anton Moraru. – Chișinău: Labirint, 2015, p. 100-112.

5. De asemenea, considerăm că unele probleme ale realității sociale interbelice, abordate de monografiști, trebuie cercetate și înțelese mai larg, pentru că au o tangență nemijlocită cu actualitatea. Spre exemplu, problema orășenizării satelor ridicată de monografiștii basarabeni, problema pierderii identității, obiceiurilor, tradițiilor de la sate, sunt actuale astăzi pentru întreg spațiul românesc. În acest context, recomandăm continuarea cercetării experienței monografiștilor urmărind găsirea soluțiilor potrivite pentru păstrarea unicității satelor ca formă a organizării sociale și a culturii naționale prin port, dans, obiceiuri, amenajarea interioarelor etc. Unele recomandări ale monografiștilor pot ajuta la păstrarea identității etnice, culturale, naționale în procesul actual al globalizării. Având în vedere contribuția valoroasă a Institutului Social Român din Basarabia la explorarea realităților rurale interbelice, considerăm necesară în condițiile în care migrația excesivă a populației de la sate conduce la fenomenul părăginirii și dispariției comunităților locale, inițierea unui amplu Program de stat pentru cercetarea și valorificarea istoriei și realității sociale de astăzi a satelor din Republica Moldova, în scopul salvagărdării noastre identitare.

BIBLIOGRAFIE

1. Aspecte științifice. Lecții de deschideri și conferințe publice (1920-1927) de general Scarlat Panaitescu, vol. III. Chișinău, 1927.
2. ENCIU, Nicolae. Aspecte din activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: *Revista de istorie a Moldovei*, 1996, nr.4, p.28-33.
3. Dicționar enciclopedic de sociologie – Энциклопедический словарь по социологии. / Bejan-Volc Iu., ș.a. Chișinău: S.n., 2013.
4. Enciclopedia Sovietică Moldovenească (în 8 volume). Vol. 4. Chișinău, Redacția principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești, 1974. 548 p.
5. Îndrumări pentru monografiile sociologice. Redactate sub direcția științifică a dlui Prof. D. Gusti și conducerea tehnică a dlui T. Herseni. București, Institutul de Științe Sociale al României, 1940. 214 p.
6. BĂDINA, Ovidiu. Dimitrie Gusti. Contribuții la cunoașterea operei și activității sale. București, Editura Științifică, 1965.
7. GUSTI, Dimitrie. Fragmente autobiografice. Autosociologia unei vieți. 1889-1950. În: Gusti, Dimitrie. Opere, vol.5, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1977.
8. Tratat de sociologie rurală/coord.: Ilie Bădescu, Ozana Cucu-Oancea, Gheorghe Șișetean. București: Mica Valahie, 2009. 744 p. ISBN 978-973-7858-94-8.
9. LARIONESCU, Maria. Istoria sociologiei românești. Suport de curs. București, Editura Universității din București, 2007. 304 p. ISBN 978-973-737-304-5.
10. Monografia unui sat. Cum se alcătuiește, spre folosul Căminului cultural de Henri H. Stahl. Ediția a II-a. București, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, 1939. 276 p.
11. GUSTI, Dimitrie. Sociologie Românească. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.1, ianuarie 1936, p. 3-9.
12. BĂDESCU, Ilie. Școala Gusti: universalitatea paradigmei gustiene a sociologiei rurale. În: Tratat de sociologie rurală, Ilie Bădescu, Ozana Cucu-Oancea și Gheorghe Șișetean (coord.). București: Editura Mica Valahie, 2009, p.55-74.
13. GUSTI, Dimitrie. Studii critice. Coordonator Henri H. Stahl. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980. 390 p.
14. MULLER, Dietmar. Instituționalizarea cunoașterii științelor sociale în perioada interbelică: Institutul Social Român și Asociația de Politică Socială (Verein Fur Sozialpolitik) În: Lucian Năstasă, Dragoș Sdrobiș (coord.), Politici culturale și modele intelectuale în România. Ed.

Mega, Cluj-Napoca, 2013, <http://www.cooperativag.ro/institutionalizarea-cunoasterii-stiintelor-sociale-perioada-interbelica-institutul-social-roman-si-asociatia-de-politica-sociala/accesat 05.05.2017>.

15. BUCUȚĂ, Emanoil. Institutul Social Român. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, anul XIV, Editura Institutului Social Român, 1936, partea II, p. 577-595.
16. Institutul Social Român după zece ani de lucru. 1918-1928. Cuvântările Înalțului Regent G.Buzdugan, a Președintelui Institutului Social Român și a delegatului Guvernului. – Membrii de onoare. – Scrisorile membrilor de onoare. – Extrase din dările de seamă ale ședințelor Comitetului de la Iași (1918). – Dicționarul politic. – Statutele și Regulamentul I.S.R. București, 1929. 36 p.
17. MOMOC, Antonio. Capcanele politice ale sociologiei interbelice. Școala gustiană între carlism și legionarism (Prefață de Zoltan Rostas). București, Editura Curtea Veche, 2012. 416 p. ISBN 978-606-588-270-6.
18. GUSTI, Dimitrie. Realitate, știință și reformă socială. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, anul I, 1919, nr.1-4, p. V-XXVII.
19. STAHL, Henri H. Școala monografiei sociologice. Omagiu profesorului D.Gusti. XXV de ani de învățământ universitar (1910-1935). În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, anul XIV, Ed. Institutul Social Român, București, 1936, p. 1130-1165.
20. Statutele Asociației pentru Studiul și reforma socială. În: *Arhiva pentru știința și Reforma socială*. Organ al Asociației pentru Studiul și reforma socială. Director D.Gusti. anul I, nr.1, aprilie 1919, p. 289-291.
21. Statutele Asociației pentru Studiul și reforma socială. Iași, Tipografia „Dacia” Petru Iliescu, strada Lăpușneanu nr.33, 1918.
22. Statutele Asociației pentru Studiul și reforma socială. În: Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare A.N.I.C.), Fond Pantelimon Halippa, dosar 486/1918, filele 5-6.
23. Apelul făcut în Aprilie 1918, cu prilejul întemeierii Asociației pentru studiul și reforma socială. În: *Arhiva pentru știința și Reforma socială*. Organ al Asociației pentru Studiul și reforma socială. Director D.Gusti. anul I, nr.1, aprilie 1919, p. 291-293.
24. Extrase din procesele verbale ale ședințelor de comitet, ținute la Iași (redactate și scrise de dl V.N.Madgearu, ca secretar general al „Asociației pentru Studiul și Reforma Socială”). În : *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, anul VIII, Editura Institutului Social Român București, 1929, nr. 4, p. 545-551.
25. Statutele Institutului Social Român (cu ultimele modificări). În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, anul VIII, nr.4, 1929, p. 724-732.

26. Buletinul Asociației pentru studiul și reforma socială. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, anul I, nr.4, ianuarie 1920, p. 665-902.
27. ROSTAS, Zoltan. Atelierul gustian. O abordare organizațională. – București, Tritonic, 2005, 196 p. ISBN 978-973-733-038-3.
28. DUNGACIU, Dan. Elita interbelică: Sociologia românească în context european. Contribuții la o sociologie a sociologiei. București, Editura Mica Valahie, 2011. 384 p. ISBN 978-606-8304-12-0.
29. STAHL, Henri. Teoria și practica investigațiilor sociale, vol. II. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975. 233 p.
30. BOTEZATU, Grigore. Campania monografică de la Popeștii de Sus – județul Soroca. În: *Destin Românesc*. Revistă de istorie și cultură, anul VIII, 2001 nr. 3 (31), p. 101-109.
31. VULCĂNESCU, Mircea. Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti. București, Editura Eminescu, 1998. 189 p.
32. A.N.I.C., Fond Fundația Culturală Regală, Centrala, dosar 2/1931.
33. Proiect de Lege pentru înființarea Serviciului Social. În: A.N.I.C, Fond Fundația Culturală Regală. Centrala, dosar 46/1923, f. 64-74.
34. Legea pentru înființarea Serviciului Social, sancționată prin ÎDR nr.3.526 din 13 octombrie 1938, publicată în Monitorul Oficial nr.242 partea 1 din 18 octombrie 1938. În: A.N.I.C, Fond Fundația Culturală Regală. Centrala, dosar 87/1939, f. 171-177.
35. A.N.I.C, Fond Fundația Culturală Regală. Centrala, dosar 87/1939.
36. A.N.I.C, Fond Fundația Culturală Regală. Centrala, dosar 75/1938.
37. BUCUȚĂ, Emanoil. Știința română în străinătate. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, Anul XII, Editura Institutului Social Român, 1935, nr.3-4, p. 562-563.
38. PAUNESCU, Emil. Dimitrie Gusti și cooperarea intelectuală internațională. În: Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A.D.Xenopol”, XIX, Iași, 1982.
39. Al XIV-lea Congres internațional de Sociologie a fost amânat. În: *Timpul*, 20 august 1939.
40. Dicționar de sociologie, Zamfir C., Vlăsceanu L. (coordonatori). București: Editura Babel, 1998. 376 p.
41. MORARU, Anton. Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria (1812-1993). Chișinău, 1995. 559 p. ISBN 5-86892-024-4
42. БРЫСЯКИН, Сергей. Культура Бессарабии. 1918-1940. Кишинев, Штиинца, 1978. 250 с.
43. BĂDINA, Ovidiu and NEAMTU, Octavian. Dimitrie Gusti. Bucharest, Meridiane Publishing House, 1969.

44. Sociologia militans III, Școala sociologică de la București. București : Editura științifică, 1971.
45. ȚURCANU, Ion. Chișinăul în 1940. În: Basarabia: 1940. Red-alc. L. Bulat. Chișinău, 1990.
46. ȚURCANU, Ion. Istoria contemporană ilustrată a românilor. Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2010. 955 p. ISBN 978-9731871-63-9.
47. BOTEZATU, Grigore. Institutul Social Român din Basarabia (1934-1940). În: Imagini și permanențe în etnologia românească. Materialele primului Simpozion național de etnologie 12-15 septembrie 1991, Chișinău 1992, p. 76-80.
48. BOTEZATU, Grigore. Cercetări monografice pe valea Nistrului de Jos. În: Patrimoniul cultural al Județului Tighina. Simpozion (2002); Căușeni-Chișinău (Tipografia PRAG-3), 2003, p.173-181.
49. ENCIU, Nicolae. Tradiționalism și modernitate în Basarabia anilor 1918-1940. Vol.I. Populația Basarabiei interbelice. Aspecte demografice. Chișinău, Lexon-Prim, 2013. 424 p. ISBN 978-9975-4436-5-4.
50. ȘTIRBU, Theodosie Al. Activitatea Institutului Social Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.2, februarie 1936, p.32-33.
51. MALINOVSKI, Tadeuș. Încă o dată despre știință. În: *Moldova Suverană*, 1991, ianuarie 10.
52. Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău, tomul II, 1938. Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1939. 662 p.
53. ȘTIRBU, Teodosie Al., ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. Raport de activitate. În: *Sociologie Românească*, anul IV (1942), nr.7-12, iulie-decembrie 1939, p.606-608.
54. Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale (în continuare D.J.I.A.N.), fond 144 Rezidența Regală a Ținutului Prut, inventar 1753, dosar 694.
55. D.J.I.A.N., Fond Paul Mihail, dosar 925.
56. D.J.I.A.N., Fond Paul Mihail, dosar 924.
57. Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I, 1937. Chișinău, Tiparul moldovenesc, 1937. 423 p.
58. HALIPPA, Pan. Institutul Social Basarabia. Activitatea de la 18 noiembrie 1934 până la 22 martie 1936. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.4, aprilie 1936, p. 21-24.
59. ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul III, nr.1-3, ianuarie -martie 1938, p. 97-98.

60. NEAMȚU, Octavian. Institutele Sociale Regionale. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr.1, ianuarie 1936, p. 32-35.
61. GEORGESCU, Mitu. Institutele Sociale regionale. În: *Sociologie Românească*, anul III, nr.7-9, iulie-septembrie 1938, p. 388-392.
62. STAHL, Henri H. Tehnica monografiei sociologice. - I.S.R. Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, Seria Studii și Contribuții, 2. București, 1934. 183 p.
63. HERSENI, Traian. Teoria monografiei sociologice, cu un studiu introductiv de D.Gusti: Sociologia monografică, știință a realității sociale. - I.S.R. Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, Seria Studii și Contribuții, 1. București, 1934. 166 p.
64. GUSTI, Dimitrie. Sociologia militans. Introducere în sociologia politică. - I.S.R. Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, Seria Studii și Contribuții, 3. București, 1935, 614 p.
65. STAHL, Henri H., Tehnica monografiei sociologice / Henri H. Stahl – București, Editura SNSPA Facultatea de Comunicații și Relații Publice, 2001. 172 p.
66. Cronică. Însemnări. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României Regionale Chișinău*, tomul II, 1938, Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 607-639.
67. A.N.I.C. Fond Pantelimon Halippa, dosar nr.805/1925-1942.
68. A.N.I.C., Fond Pantelimon Halippa, dosar nr.964/1932-1940.
69. Cuvânt Moldovenesc, anul VII, nr. 36, 04 septembrie 1932
70. BOLDUR, Alexandru V., Memorii; Viața mea; Lumini și umbre / Alexandru V. Boldur.- București, Albatros Corporation, 2006. 399 p.
71. A.N.I.C. Fond Boldur Alexandru, dosar II/10, vol.1.
72. A.N.I.C. Fond Boldur Alexandru, dosar II/10, vol.2.
73. A.N.I.C. Fond Pantelimon Halippa, dosar nr.829/1928-1944.
74. HALIPPA, Pantelimon. Institutul Social Basarabia. Vizita dlui Prof. D.Gusti la Chișinău. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr. 4, aprilie 1936, p.24-26.
75. CIOBANU, Ștefan. Petre Ștefănuță. În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr. 7-12, iulie-decembrie 1942, p.565-566.
76. FURTUNĂ, Alexandru. Din corespondența inedită a lui Petre Ștefănuță. În: *Destin Românesc*, 2006, nr. 3-4, p. 229-236.
77. Activitatea științifică a profesorului Petre Ștefănuță până la 28 iunie 1940 (Extras din Raportul Directoratului culturii naționale din Chișinău). În: *Sociologie Românească*, anul IV, nr. 7-12, iulie-decembrie 1942, p. 567-568.
78. D.J.I.A.N. Fond 144 Rezidența Regală a Ținutului Prut, inventar 1753, dosar 694.

79. GOLOPENȚIA, Anton. Două centre regionale de organizare românească și de documentare: Institutele Sociale din Banat și Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul II, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1937, p. 529-532.
80. **CHICIUC**, Liudmila. Considerații privind instituirea și activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: *Anuarul Institutului de Istorie: Materialele sesiunii științifice anuale*, 27 decembrie 2013/ Academia de Științe a Moldovei; col.red.: Gheorghe Cojocaru (coord.) [et al.]. – Chișinău: Lexon-Prim, 2014 (Tipografia Reclama), p.261-277. ISBN 978-9975-3030-1-9.
81. **CHICIUC**, Liudmila. Secvențe din activitatea ilustrului economist, prof. univ., Teodosie Știrbu în cadrul Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: „*Perspectivelor și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației*”, conferința științifică internațională (2015; Cahul). Conferința științifică internațională „Perspectivelor și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației” 5 iunie 2015 / com. șt.: Ioan-Aurel Pop [et al.]. – Cahul: US Cahul, 2015 (Tipografia Centrografic), vol.2, p. 280-288. ISBN 978-9975-88-000-8
82. MOROȘAN, Nicolae N. Muzeele școlare satești și un muzeu științific într-un sat din Basarabia (în c. Cojușna, jud. Lăpușna, la învățătorul Alexei Arvat), Chișinău, Tipografia „Dreptatea”, 1936.
83. A.N.I.C. Fond Pantelimon Halippa, dosar nr. 965/1927-1943.
84. Activitatea Institutului Social Român din Basarabia. În: *Viața Basarabiei*, anul IV, nr. 04, aprilie 1935, p. 77-79.
85. Idei și fapte. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*, tomul II, 1938, „Tiparul Moldovenesc”, Chișinău, 1939, p. 612-622.
86. A.N.I.C. Fond Pantelimon Halippa, dosar 523/1938.
87. A.N.I.C. Fond Fundația Culturală Regală, Centrala, dosar 9/1938.
88. Institutul Social Român din Basarabia și încadrarea lui în Serviciul Social. Institutul de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*, tomul II, 1938, „Tiparul Moldovenesc”, Chișinău, 1939, p.610-611.
89. ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Folclor și tradiții populare: în 2 vol./alcăt., stud. introd., bibliogr., coment. și note de Gr. Botezatu. Vol. 2. Chișinău, 1991. 508 p.
90. Însemnări. Cercetările monografice ale Institutului Social Român din Basarabia la Iurcenii și Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937, Chișinău, 1937, p. 394-395.

91. Scrisoarea lui Ștefănuță Petre către Halippa Pan. În : A.N.I.C. Fond Pan Halippa, dosar 964/1932-1940, f. 23-24.
92. Cercetările monografice de la Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937, Chișinău, 1937, p. 396-397.
93. ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Activitatea monografică a Institutului Social Român din Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul I, nr. 10, octombrie 1936, p. 46-47.
94. Cuvânt Moldovenesc, anul XXIII, nr. 31, 26 iulie 1936.
95. Viața Basarabiei, anul VII, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1938.
96. ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Cercetările monografice ale Institutului Social Român din Basarabia la Popeștii de Sus, jud. Soroca. În: *Viața Basarabiei*, anul VII, nr. 11, noiembrie 1938, p. 60-63.
97. ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Folclor și tradiții populare: în 2 vol./alcăt., stud. introd., bibliogr., coment. și note de Gr. Botezatu. Vol. 1. Chișinău, 1991, 360 p.
98. A.N.I.C. Fondul Fundația Culturală Regală. Cămine, dosar 2759/1926-1943.
99. ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Institutul Social Român din Basarabia. În: *Sociologie Românească*, anul III, nr. 7-9, iulie-septembrie 1938, p. 415-418.
100. Comunicările despre Iurceni și Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937, Chișinău, 1937, p.397-398.
101. Institutul Social Român din Basarabia. În : *Cuvânt Moldovenesc*, anul XXV, nr.23, 5 iunie 1938.
102. Raport de activitate a echipei regionale nr.1 a Institutului Social Român din Basarabia la Popeștii de Sus, jud. Soroca. În : A.N.I.C. Fond Pantelimon Halippa, dosar 523/1938, f. 3-9.
103. Institutul Social Român va cerceta în luna august viața satului Nișcani din județul Lăpușna. În: *Cuvânt Moldovenesc*, anul XXIII, nr.31, 26 iulie 1936.
104. Cuvânt Moldovenesc, anul XXVI, nr.18, 10 mai 1939.
105. A.N.I.C. Fond Fundația Culturală Regală. Centrala. Institutul de Științe Sociale al României, dosar 4/1936.
106. A.N.I.C. Fond Fundația Culturală Regală. Centrala., dosar 28/1935.
107. GONȚA, Sergiu. Industria olăritului în comuna Iurceni, județul Lăpușna. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937. Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1937, p. 209-218.
108. ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Serviciul Social și Basarabia. În: *Viața Basarabiei*, anul VIII, nr.2-3, februarie-martie 1939, p. 123-126.

- 109.COTIGĂ, Vasile. În legătură cu expansivitatea Popeștenilor. În: *Viața Basarabiei*, anul VIII, nr.2-3, februarie – martie 1939, p. 101-104.
- 110.ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Sociologie Românească. În: *Viața Basarabiei*, anul VIII, nr.2-3, februarie-martie 1939, p. 125-127.
- 111.ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Ridicarea economică a regiunii Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*, tomul II, 1938 - „Tiparul Moldovenesc”, Chișinău, 1939, p.620-622.
- 112.ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Cercetarea monografică a regiunii Codrului din Basarabia. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*, tomul II, Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 614-617.
- 113.ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Însemnări dintr-o campanie monografică (satul Popeștii de Sus, jud. Soroca). În: *Viața Basarabiei*, anul VIII, nr. 1, ianuarie 1939, p. 39-43.
- 114.HALIPPA, Pantelimon. Institutul Social Român din Basarabia (după 3 ani de activitate). În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. VI-IX.
- 115.MOROȘAN, Nicolae. Geologia satului Nișcani privită în cadrul cosmologic al satului. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 1-28.
- 116.GUȘTIUC, Leonida. Solul moșiei comunei Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 29-38.
- 117.GUJA, Pavel. Natura și omul la Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p.39-54.
- 118.ARVAT, Alexei. Plantele ornamentale la Nișcani; În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 55-68
- 119.ARVAT, Alexei. Plantele medicinale și medicina populară la Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 69-124.
- 120.MIHAILOVICI, Pavel. Satul Nișcani după documente și tradiții. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 125-158.
- 121.MIHAILOVICI, Pavel. Personalități religioase și culturale la Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 159-171.
- 122.BOGOS, Sergiu. Nișcanii în lumina datelor statistice. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 219-231.

- 123.IENIȘTEA, Mircea. Vopsitul cu buruieni la Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 233-239.
- 124.ANTOVICI, Ioan. Ornamentarea interioarelor în satul Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 329-336.
- 125.ANTOVICI, Ioan. Răstignirile (Troițele) din satul Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 237-343.
- 126.ROȘCA, Sergiu. Problema calendarului îndreptat în satul Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 345-360.
- 127.ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Bibliotecile țărănești din Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p.295-328.
- 128.SAVA, Aurel. Răzeșia Iurcenilor. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p.171-208.
- 129.ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Două variante basarabene ale basmului Harap Alb de Ion Creangă. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p.361-392.
- 130.ȘTIRBU, Teodosie. Manifestări economice la Iurcenii și Nișcani. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p.241-272.
- 131.BARBU, Dumitru. Probleme școlare în satele Nișcani, Iurcenii și Stolniceni din jud. Lăpușna. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 273-294.
- 132.Comunicările monografice ale ISR din Basarabia. În: *Viața Basarabiei*, anul VII, nr.1-2, ianuarie-februarie 1938, p. 120.
- 133.Institutul de Cercetări Sociale al României. Activitatea Regionalelor. În: *Sociologie Românească*, anul IV, ianuarie-martie 1939, nr.1-3, p. 134-136.
- 134.FLOROV, Nicolae. Agrogeologia regiunii Copanca jud. Tighina. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 1-40.
- 135.MOROȘAN, Nicolae. Geologia regiunii Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 41-98.
- 136.MOROȘAN, Nicolae. Preistoria regiunii Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 247-270.

- 137.ARVAT, Alexei. Vegetația de la Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 99-166.
- 138.IENIȘTEA, Mircea. Fauna, vânatul și pescuitul la Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 167-179.
- 139.NĂSTASE, Gheorghe. Locuința din satul Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 179-190.
- 140.NECRASOV, Olga. Observări antropologice la Copanca; Bogos, Sergiu și Pop, Corneliu. Date demografice și sanitare de la Copanca; Guja, Paul. Procesul de stratificare etnică la Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p.191-202;
- 141.BOGOS, Sergiu și Dr. POP Constantin. Date demografice și sanitare de la Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p.203-213.
- 142.GUJA, Paul. Procesul de stratificare etnică la Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p.272-284.
- 143.BARBU, Dumitru. Căsătoria și raporturile etnice dintre moldoveni și ruși la Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 214-246.
- 144.ȘTIRBU, Nicolae, ȘTIRBU, Teodosie. Viața economică la Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 403-442.
- 145.COSTEȚCHI, Mihail. California României (Regiunea pomicolă a Nistrului de Jos din jud. Tighina). În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 285-342.
- 146.VRABIE, Grigore. Agricultură la Copanca (Cultura cerealelor). În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 343-376.
- 147.GROSU, Pavel. Animalele domestice de la Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 377-402.

148. BARBU, Dumitru. Starea culturală la Copanca. Școala și Căminul cultural. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 443-484.
149. ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Datinile de Crăciun și Anul Nou pe Valea Nistrului de Jos. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 485-532.
150. COTIGĂ, Vasile. Situația juridică a pământurilor la Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 549-598;
151. COTIGĂ, Vasile. Infracțiuni și reacțiuni morale la Copanca. În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p. 599-606.
152. Viața Basarabiei, anul VIII, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1939.
153. Institutul de Științe Sociale al României. 25 ani de publicații 1919-1944. București, Institutul de Științe Sociale al României, 1944. 52 p.
154. APOLZAN, Lucia. Activitatea editorială a lui D. Gusti. În: Dimitrie Gusti. Studii critice. Coordonator Henri H. Stahl. – București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1980. 392 p.
155. Institutul Social Român 1921-1926. București: Cultura Națională, 1926. 39 p.
156. Cuvântarea Delegatului Guvernului, dl V.N. Madgearu, ministru al industriei și comerțului. În: Institutul Social Român după zece ani de lucru. 1918-1928. București, 1929, p. 13-14.
157. Cuvântarea Delegatului Guvernului, dl V.N. Madgearu, ministru al industriei și comerțului. În: *Arhiva pentru Știință și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român, anul VIII, nr.4, 1929, p. 535-536.
158. Arhiva pentru Știință și Reforma Socială. Organ al Institutului Social Român, anul XII, nr.1-2, 1934.
159. NĂSTASE, Gheorghe. Basarabia la Conferința de pace. În: *Arhiva pentru Știință și Reforma Socială*. Organ al Asociației pentru studiul și reforma socială, anul I, nr.4, 1919, p.830-841.
160. HAREA, Vasile. Legislația școlară rusească în legătură cu învățământul din Basarabia. În: *Arhiva pentru Știință și Reforma Socială*. Organ al Asociației pentru studiul și reforma socială, anul I, nr.4, 1919, p.787-802.
161. NISTOR, Ion. Populația Basarabiei, 1812-1918. În: *Arhiva pentru Știință și Reforma Socială*. Organ al Asociației pentru studiul și reforma socială, anul I, nr.1, 1919, p.86-96; nr.2-3, 1920, p. 299-311.

- 162.CIOBANU, Ștefan. Contribuții privitoare la numărul populației în țările românești la 1810. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Asociației pentru studiul și reforma socială, anul II, nr.1-3, 1920, p.85-97.
- 163.GHIBU, Onisifor. Basarabia în statistica Universității din Iași. În: *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*. Organ al Institutului Social Român. Director D. Gusti, anul X, nr.1-4, 1932, p.633-654.
- 164.Arhiva pentru Știința și Reforma Socială. Organ al Institutului Social Român. Director D. Gusti, anul VIII, nr.4, 1929, p.675-677.
- 165.Arhiva pentru Știința și Reforma Socială. Organ al Institutului Social Român. Director D. Gusti, anul VII, nr.1-2, 1927, p.297-300.
- 166.Arhiva pentru Știința și Reforma Socială. Organ al Institutului Social Român, anul X, nr.1-4, 1932, p.74-572.
- 167.CRISTESCU Ștefania. L'agent magique dans le village de Cornova. În: *Archives pour la Schience et la Reforme Sociales*, XIII-e annee, 1936. Bucarest, Edition de l'Institut Social Roumain, p. 119-137.
- 168.Institute de recherches sociales de Roumanie. Regionale Chișinău. În : *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, anul XVI, nr. 1-4, 1943, p. 301-302.
- 169.ȘTIRBU, Teodosie, Types de villages de Bessarabie. În: *Archives pour la Schience et la Reforme Sociales*, XIV-e annee, 1938. Bucarest, Edition de l'Institut Social Roumain, p. 24-38.
- 170.ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Rites magiques pour provoquer et arreter la pluie a Popeștii de Sus (department de Soroca - Bessarabie). În: *Archives pour la Schience et la Reforme Sociales*, XIV-e annee, 1938. Bucarest, Edition de l'Institut Social Roumain, p.283-298.
- 171.Institutul Social Basarabia. Vizita D-lui Prof. D. Gusti la Chișinău. În: *Sociologie Românească*, anul I, aprilie 1936, nr.4, p. 24-25.
- 172.ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Basmul la Iurcenii. În: *Sociologie Românească*, anul I, aprilie 1936, nr.4, p. 30-32.
- 173.ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Hora în regiunea Iurcenilor. În: *Sociologie Românească*, anul III, octombrie-decembrie 1938, nr.10-12, p. 534-537.
- 174.ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Ion Cocul zodierul și vrăciul din Iurcenii. În: *Sociologie Românească*, anul I, noiembrie 1936, nr.11, p. 34-39.
- 175.ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Obiceiuri și credințe de la Nișcani legate de locuință. În: *Sociologie Românească*, anul III, iulie-septembrie 1938, nr.7-9, p.366-369.

- 176.ȘTIRBU, Teodosie. California României: Regiunea Copanca. În: *Sociologie Românească*, anul III, iulie-septembrie 1938, nr.7-9, p.307-310.
- 177.ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Sociologie Românească, anul II, nr.4, aprilie 1937. Director D. Gusti. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1937, p. 407-409.
- 178.ELIADE, Mircea. Echipele regale studențești la lucru. În: *Revista Fundațiilor Regale: revistă lunară de literatură, artă și cultură generală*, anul III, nr.3, 1 februarie 1936, p.447-452.
- 179.Revista revistelor. În: *Revista Fundațiilor Regale: revistă lunară de literatură, artă și cultură generală*, anul IV, nr.1, 1 ianuarie 1937, p.233-234.
- 180.POPESCU, Ion. Contribuțiile Institutului Social Român din Basarabia pentru o mai bună cunoaștere a stărilor de lucruri din această provincie. În: *Revista Fundațiilor Regale: revistă lunară de literatură, artă și cultură generală*, anul V, nr.7, 1 iulie 1938, p. 206-215.
- 181.ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Scrisori de războiu. În: *Viața Basarabiei*, anul I, septembrie 1932, nr.9.
- 182.ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Folclor din Basarabia. În: *Viața Basarabiei*, anul I, decembrie 1932, nr. 12, p. 55-56 și *Viața Basarabiei*, anul III, februarie 1934, nr.2.
- 183.ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Școala și Datinile. În: *Viața Basarabiei*, anul III, ianuarie 1934, nr.1, p.57-58.
- 184.ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Muștrările unei conferințe. În: *Viața Basarabiei*, anul III, iulie-august 1934, nr.7-8, p.118-119.
- 185.ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Literatura populară a satului Iurcenii, partea I. În: *Viața Basarabiei*, anul V, ianuarie 1936, nr. 1, p. 29-40;
- 186.ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Literatura populară a satului Iurcenii, partea a II-a. În: *Viața Basarabiei*, anul V, februarie 1936, nr. 2, p. 50-56.
- 187.ȘTIRBU, Teodosie. Copanca – California României. În: *Viața Basarabiei*, anul VII, ianuarie-februarie 1938, nr. 1-2, p. 24-30.
- 188.ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Între analfabetism și cultură. În: *Viața Basarabiei*, anul VII, ianuarie-februarie 1938, nr. 1-2, p. 32-35.
- 189.HALIPPA, Pantelimon. Cercetarea monografică a satelor. În: *Viața Basarabiei*, anul IV, septembrie 1935, nr.09, p. 61-62.
- 190.HALIPPA, Pantelimon. Institutul Social Basarabia. Activitatea de la 18 noiembrie 1934 până la 22 martie 1936. În: *Sociologie Românească*, anul I, aprilie 1936, nr.4, p. 21-24.

191. HALIPPA, Pantelimon. Pantelimon. Publicistica. Colecția Testament. MUSEUM, Fundația Culturală Română, Chișinău, 2001. 254 p. ISBN 9975-906-45-1.
192. ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Cercetarea monografică a Regiunii Codrului din Basarabia. În: *Viața Basarabiei*, anul VIII, iunie 1939, nr.6, p. 97-98.
193. ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Recenzie la M. Bârcă și V. Popovici Cântece basarabene. În: *Viața Basarabiei*, anul IX, ianuarie 1940, nr.1, p. 70.
194. Însemnări. În: *Din trecutul nostru*, anul IV, 1936, nr.36-39, p. 131.
195. Cercetări monografice în com. Nișcani, jud. Lăpușna. În: *Cuvânt Moldovenesc*, anul XXIII, nr. 38, 13 septembrie 1936.
196. Conferințele Institutului Social Român din Basarabia. În: *Cuvânt Moldovenesc*, anul XXIII, nr. 45, 18 noiembrie 1936.
197. BEJAN, Vlad, MAFTEI, Ionel. Personalități universitare ieșene din Basarabia. Iași: Editura PIM, 2006. 246 p. ISBN 978-973-716-308-0
198. Cercetări monografice în regiunea Suceava. Suceava, Tipografia Națională, 1960. 317 p.
199. Conferințele Institutului Social Român din Basarabia. În: *Viața Basarabiei*, anul IV, nr.10, octombrie 1935, p. 57-59.
200. Însemnări. Conferințele ISR din Basarabia. În: *Viața Basarabiei*, anul IV, nr.10, octombrie 1935, p.60.
201. POPOVICI, Vasile. Folclorul muzical basarabean. (Culegeri și manifestări muzicale). În: *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău*, tomul II, 1938. Chișinău, „Tiparul Moldovenesc”, 1939, p.618-620.
202. ȘTEFĂNUCĂ, Petre. Cercetări folclorice în valea Nistrului de Jos. București, M.O. Imprimeria Națională, 1937. 56 p.
203. CHICIUC, Liudmila. Opinia separată a istoricului Alexandru Boldur privind constituirea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători”, conf. șt. intern. a doctoranzilor. Teze. Chișinău: Artpoligraf, 2014, p.86.
204. CHICIUC, Liudmila. Viziuni istoriografice privind constituirea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: „Sociologia și asistența socială: interferențe și perspective de dezvoltare”, conf. șt. intern. Chișinău: CEP USM, 2014, p. 43-52. ISBN 978-9975-71-514-0
205. CHICIUC, Liudmila. Pantelimon Halippa - președinte al Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: „Centenar Sfatul Țării: 1917-2017”, conferință științifică internațională. Centenar Sfatul Țării: 1917-2017: Materialele conferinței științifice internaționale, Chișinău, 21 noiembrie 2017 / coord.: Gheorghe Cliveti [et al.]; col. red.:

- Gheorghe Duca [et al.]; referenți șt.: Andrei Eșanu [et al.]; secretar șt.: Silvia Corlăteanu-Granciuc. – Chișinău: Lexon Prim, 2017, p. 427-442. ISBN 978-9975-139-54-0
- 206.**CHICIUC**, Liudmila. Reflectarea activității Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940) în paginile ediției periodice a instituției. În: *Revista de istorie a Moldovei*, nr. 1-2 (117-118), ianuarie-iunie 2019, p.115-135. ISSN 1857-2022
- 207.Monumente etnografice și monumente ale naturii la sate. În: *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, tomul I, 1937, Chișinău, 1937, p. 401-403.
- 208.**CHICIUC**, Liudmila. Cercetările etnografice în cadrul Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: „Noi orientări în dezvoltarea muzeografiei, etnografiei și istoriei naturale în Basarabia interbelică”, conferință științifică (2015; Chișinău). Tezele Conferinței Științifice din 25 martie 2015 / com.org.: M. Ursu [et.al.]; consultant șt.: Varvara Buzilă; coord.: Anton Moraru. – Chișinău: Labirint, 2015, p. 100-112. ISBN 978-9975-122-40-5
- 209.**CHICIUC**, Liudmila. Cu privire la problemele realității sociale din satele basarabene cercetate monografic de Institutul Social Român din Basarabia (1934-1940). În: „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători”, conferință științifică internațională (2015; Chișinău). Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători: Conferința Științifică Internațională a Doctoranzilor, 10 mar. 2015: Teze / comitetul șt.: Duca Maria [et al.]. – Chișinău: S. n., 2015 (Tipogr. „Artpoligraf”, 2015), p. 110.
- 210.**CHICIUC**, Liudmila. Cu privire la impactul social al cercetărilor monografice ale Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940). În: „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători”, Materialele Conferinței Științifice a Doctoranzilor. Ediția a V-a. Chișinău, 2016, p.53-58.
- 211.**CHICIUC**, Liudmila. Cu privire la cercetările monografice în teren desfășurate de Institutul Social Român din Basarabia (1934-1940). În: *AKADEMOS. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă*, nr.3 (54), 2019, p. 42-50.

Declarația privind asumarea răspunderii

Subsemnata, Chiciuc Liudmila, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

05.09.2019

CURRICULUM VITAE

DATE PERSONALE:

Nume	Chiciuc
Prenume	Liudmila
Data nașterii	08.07.1963
Locul nașterii	Satul Seliște, raionul Leova, Republica Moldova
Situația familială	Căsătorită. Trei copii
Adresa de serviciu	Str. Piața Independenței 1, MD 3900, Municipiul Cahul, Republica Moldova
Tel.	dom. 0-299-2-69-45, mob. 00-373-60325331
E-mail	chiciucl@yahoo.com

STUDII:

Studii medii	Școala medie moldo-rusă din s. Sarata-Nouă, r. Leova (1970-1980) Atestat nr.007116, eliberat la 28 iunie 1980, medalie de aur
Studii superioare	Facultatea de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova (1980-1985) Specializarea: Istorie. Profesor de istorie și științe sociale. Diploma seria KB nr. 577106, eliberată la 28 iunie 1985
Studii de doctorat	Institutul de Istorie, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al RM, Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir” (2012-2016)

EXPERIENȚĂ PROFESIONALĂ

Activitatea didactică:

- **Angajată** 1985 în funcția de profesor de istorie și științe sociale, Colegiul Pedagogic (Școala Normală) din Cahul
- **Angajată** 1999 în funcția de lector la Catedra de Științe Sociale, Universitatea Real-Umanistică din Cahul
- **Angajată** 2004 în funcția de lector la Catedra de Istorie și Științe Sociale (în prezent Departamentul Istorie și Teoria Educației), Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul
- **Asigură predarea cursurilor:**
 - 1) Istoria contemporană a Românilor
 - 2) Istoria contemporană universală
 - 3) Istoriografia Istoriei contemporane a Românilor
 - 4) Istoria medievală a Românilor
 - 5) Istoria filozofiei
 - 6) Filozofia istoriei

Activitatea extracurriculară:

2004-2019 – Secretar al Senatului Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul
2007-2016 – Secretar al Comisiei Metodico-Științifice, USC

FORMARE CONTINUĂ:

2010 – Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați și Departamentul

pentru Românii de Pretutindeni, cursuri de specializare, Galați-Sinaia
 2012 – Programul de formare profesională în cadrul proiectului
 „Educația centrată pe cel ce învață”, certificat nr.433/12
 2013 – Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, România,
 stagiul de formare profesională, adeverință nr.1356/11.11.2013
 2017 – Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, România
 stagiul academic (Academic staff Trening Mobility)
 2019 – Centrul Educațional PRO DIDACTICA, curs tematic de
 perfecționare „Formarea de formatori în educația adulților”

PREOCUPĂRI ȘTIINȚIFICE:

- 1) Istoria Basarabiei, perioada interbelică;
- 2) Activitatea de cercetare științifică și edificare culturală în Basarabia anilor 1918-1940;
- 3) Organizarea și activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940);
- 4) Teoria și metodologia istoriei;
- 5) Recuperarea și valorificarea memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSSM;
- 6) Evenimentele revoluționare din anii 1917-1918 din Basarabia;
- 7) Personalități marcante ale vieții culturale și științifice din Basarabia.

ABILITĂȚI:

- Limbile practicate

Limba română – limba maternă

Limba rusă – limbă secundară

Limba franceză – nivel de comunicare

STAGII DE DOCUMENTARE:

2013 – Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale. Tema: *Istoria Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940)*. Bursă oferită în cadrul proiectului ERASMUS

2016 – Arhivele Naționale ale României, Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale, București, România, adeverință nr. ANB-6465-R eliberată S.A.N.I.C. 01.08.2016. Bursă oferită de Institutul Cultural Român, București. Tema: *Organizarea și activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934-1940)*.

PARTICIPARE ÎN PROIECTE:

2010-2013 – expert în Proiectul 159338-TEMPUS-SMHES *Higher Education Sistem Development for Social Partnership Improvement and Humanity Sciences Competitiveness (HESDeSPI)* „Dezvoltarea sistemului învățământului superior pentru îmbunătățirea parteneriatului social și a competitivității științelor umanitare” în cadrul Programului TEMPUS IV HESDeSPI;

2015-2018 – cercetător Programul de Stat „*Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940-1941, 1944-1953*”. Cercetări în raioanele de sud ale Republicii Moldova.

DISTINCȚII:

- 2014 Diploma Ministerului Educației al Republicii Moldova „Pentru rezultate deosebite în activitatea profesională, aport considerabil la formarea specialiștilor de înaltă calificare, nr. 3156 din 03.06.2014;
- 2019 Diplomă de Onoare a Guvernului Republicii Moldova „În semn de apreciere a activității profesionale și contribuție la dezvoltarea învățământului superior, precum și cu prilejul celei de-a 20-a aniversări de la fondarea instituției;
- 2019 Diploma Academiei de Științe a Moldovei „Pentru participare activă și realizări remarcabile în recuperarea și cercetarea memoriei victimelor regimului totalitar în cadrul Programului de Stat *Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940-1941, 1944-1953*”, Hotărârea Prezidiului AȘM nr.64 din 15 mai 2019.

29 august 2019 _____ **Liudmila Chiciuc**